

Pamät' národa

NACIZMUS A KOMUNIZMUS VO SVOJEJ EPOCHE

ročník XIII 1 • 2017 cena 2,99€



ISSN 1336-6297
9 771336 629005 01



NEMECKÍ VYŠETROVATELIA O ZABÍJANÍ UTEČENCOV NA HRANICIACH ČSSR

VÝVOJ TRESTNOPRÁVNEJ LEGISLATÍVY AKO NÁSTROJA KOMUNISTICKÉHO REŽIMU

INFORMOVANOSŤ O ČERNOBYLSKEJ KATASTROFE

SPRAVODLIVÍ MEDZI NÁRODMI – TRI PRÍBEHY

Nemeckí vyšetrovatelia nazývajú zabíjanie utečencov na hraniciach ČSSR medzinárodným zločinom

Platforma európskej pamäti a svedomia je medzinárodná organizácia združujúca pamäťové inštitúcie. Sídli v Bruseli a výkonnú zložku má v Prahe. Jej členom je aj Ústav pamäti národa. O svojich krokoch pri odhaľovaní zločinov minulosti a ich výsledkoch vydala Platforma nasledujúcu správu.

Platforma dostala dva prípisy od nemeckých vyšetrovateľov v reakcii na obsiahle trestné oznámenie zo dňa 18. 8. 2016 vo veci zabíjania utečencov na hraniciach ČSSR. Podľa nemeckého najvyššieho štátneho zástupcu bolo zabíjanie utečencov medzinárodným zločinom.

Z pohľadu štátneho zastupiteľstva vo Weidene sa za zabíjanie utečencov na úrovni tých, ktorí boli zodpovední za systém stráženia hraníc, ponúka zodpovednosť za vraždu z nízkych pohnútok.

Platforma dodá štátnemu zastupiteľstvu vo Weidene ďalšie doteraz neznáme dokumenty, medzi nimi rozkaz bývalého ministra vnútra a neskoršieho premiéra ČSSR Lubomíra Štrougala k systematickému a plánovitému prenikaniu tajných služieb a pohraničnej stráže na územie Spolkovej republiky Nemecko a Rakúska.

Platforma podala nemeckému najvyššiemu spolkovému štátnemu zástupcovi trestné oznámenie na 67 predstaviteľom komunistického režimu bývalého Československa vo veci zabitia piatich Nemcov na Železnej opone.

Začiatkom októbra 2016 bolo najvyšším spolkovým štátnym zástupcom úmyselné zabíjanie neozbrojených utečencov na hraniciach bývalého Československa označené za medzinárodný zločin, keďže tým boli zásadným spôsobom porušené ľudské práva na život a na slobodu pohybu. Toto právo bolo chránené medzinárodnými dohodami, ako aj vyšším princípom spravodlivosti.

V polovici marca 2017 štátne zastupiteľstvo vo Weidene informovalo, že na veliteľov, ktorí sa podieľali na tvorbe a udržiavaní opatrení na stráženie hraníc, môže platiť atribút vraždy z nízkych pohnútok.

Výkonná riaditeľka Platformy európskej pamäti a svedomia Neela Winkelmannová upozorňuje, že ide o kľúčové výroky. „Doteraz sa žiadne oficiálne alebo akademické miesto v Českej ani v Slovenskej republike neodvážilo skonštatovať, že sa jedná o nepremlčateľné činy,“ uviedla Neela Winkelmannová.



Ondrej Krajňák,
predseda Správnej rady ÚPN

Vážení čitatelia, časopis, ktorý práve držíte v ruke, sme pripravili do tlače v období spomienky na 29. výročie sviečkovej manifestácie. Aj zásluhou Pamäti národa sa udalosť na Hviezdoslavovom námestí stáva z roka na rok známejšou, naberaá na spoločenskom význame a zaujíma dôstojné miesto v histórii nášho národa. Preto aj touto cestou vyjadrujem úctu a obdiv organizátorom sviečkovej manifestácie, ako aj tým menej známym osobnostiam, účastníkom, či hrdinom tichého protestu, ktorí sa iba so zažatými sviecami postavili na odpor proti mnohonásobnej ozbrojenej presile. V uplynulom roku Ústav pamäti národa vydal zborník, v ktorom sú zachytené najdôležitejšie štúdie či dokumenty o bratislavskom Veľkom piatku. Vo výskume pokračujeme a pevne verím, že v tomto roku ÚPN vydá už druhú, doplnujúcu časť zborníka o sviečkovej manifestácii. Je v našom záujme, aby sme odbornej verejnosti ponúkli ucelené dielo, ktoré sa stane zdrojom informácií nie iba pre bádateľov, ale aj pre širokú verejnosť.

Nedá mi, aby som pri tejto príležitosti nespomenul aj trvalý zápas Ústavu pamäti národa, ktorý sa týka podivných súdnych sporov vedených proti našej inštitúcii. V spore s Andrejom Babišom pre neštandardný postup Najvyššieho súdu podal ÚPN sťažnosť na Ústavný súd SR. Odškodné pre obete bývalého režimu bolo doposiaľ iba omrvinkou z toho, čo začiatkom marca prisúdil Okresný súd v Leviciach advokátovi R. Hudzovičovi za to, že bol v zoznamoch ŠtB vedený ako agent neoprávnene. Advokát od ÚPN žiadal za poškodenie svojho dobrého mena odškodné v celkovej výške 1 200 000 €. Súd mu priznal „iba“ 450 000 €. Z tejto čiastky má ÚPN zaplatiť tretinu. Odvolali sme sa, lebo nemôžeme byť trestaní za to, že si zodpovedne plníme zákonné povinnosti. Sú to peniaze daňových poplatníkov a v prípade odškodného pre bývalých politických väzňov súdy používajú rozdielny meter.

Pokus o prepisovanie obdobia neslobody práve bývalými príslušníkmi ŠtB je typický pre všetky postkomunistické krajiny. Takéto vyhlásenie podali aj zástupcovia európskej siete úradov spravujúcich písomnosti bývalej tajnej polície v Krakove koncom minulého roka. Ich reakcia bola namierená predovšetkým na slovenské reálie, nakoľko v súčasnosti svedectvá príslušníkov ŠtB požívajú na súdoch väčšiu dôveru ako hŕba listinných dôkazov, ktoré títo príslušníci sami vyprodukovali, či nezávisle kontrolovali.

Vážení čitatelia, úlohou časopisu Pamäť národa nie je iba informovať, ale aj formovať. Lebo poslaním inštitúcie je zmena postojov. Od totality k demokracii. Čitatelia od nás právom očakávajú seriózne vedecké výstupy, vyzreté postoje a kritické myslenie tých, ktorí do Pamäti národa prispievajú. Časopis chce aj naďalej reflektovať zápas o zachovanie princípov slobody a demokracie, ku ktorým sa hrdlo hlási aj naša spoločnosť. Nie je to jednoduchá práca. Najmä nie vtedy, ak tí, ktorí v minulosti v rozpore s medzinárodným právom škodili, v súčasnosti sa stavajú do polohy kritikov ÚPN. Ani dnes, ani v minulosti nebolo ľahké upozorňovať na zločiny minulých režimov. Mnohí za to trpeli, boli väznení, či v zápase o slobodu zaplatili svojím životom. Poučili sme sa a nedáme sa zastrašiť. Aj zásluhou časopisu Pamäť národa môžeme verejnosti sprístupniť neskreslený obraz minulosti.

ŠTÚDIE

- 3 ONDREJ PODOLEC
**Vývoj trestnoprávnej legislatívy ako nástroja
komunistického režimu**

- 17 FRANTIŠEK NEUPAUER – PETER JAŠEK
**Černobyľská katastrofa z pohľadu
(ne)informovanosti v Československu**

MATERIÁLY

- 38 PAVOL MAKYNA
**Tri príbehy Spravodlivých medzi národmi z radov
rímskokatolíckej cirkvi na Slovensku**

- 43 MILAN BÁRTA
Príbeh Rudolfa Galbavého

- 51 MICHAL MIKLOVIČ
Aktívne opatrenie „LAND“

KARIÉRY V ŠtB

- 58 VLADIMÍR PALKO
**Michal Bilík – opora spravodajských zložiek
11. brigády PS na slovensko-rakúskom úseku
štátnej hranice**

SPRÁVY

- 74 PAVOL JAKUBČIN
**Kolokvium venované osobnostiam Silvestra
Krčméryho a Vladimíra Jukla**

ROZHOVORY

- 95 PETER JUŠČÁK
**Zločiny proti ľudskosti sú nepremlčateľné
Rozhovor s Neelou Winkelmannovou-Heyrovskou**

RECENZIE

- 111 ANKETA
Výučba dejepisu na školách

UPN ŽIVÁ PAMÄŤ

SPOMÍNANIE

- 124 SOŇA MATIOVÁ
Ladislav Záborský – človek s pozorným srdcom

PREHĽAD ČLÁNKOV ZA ROK 2016

Pamäť národa

1 • 2017
Ročník XIII
Vychádza 4x ročne

VYDÁVA

Ústav pamäti národa
Miletičova 19
820 18 Bratislava 218
Slovensko
IČO 37 977 997
redakcia@upn.gov.sk
www.upn.sk

REDAKCIA

Šéfredaktor

Ing. Peter Juščák

Redaktori

Mgr. Peter Jašek, PhD.
Mgr. Andrea Púčíková
Mgr. Jerguš Sivoš, PhD.

REDAKČNÁ RADA

Predseda

prof. PhDr. Róbert Letz, PhD.

Členovia

doc. ThDr. Peter Borza, PhD.
Mgr. Patrik Dubovský, PhD.
prof. Dr. Phil. Emília Hrabovec
PhDr. Jan Kalous, Ph. D.
Beáta Katrebová-Blehová, PhD.
prof. PhDr. Milan Katuninec, PhD.
PaedDr. ThDr. Ondrej Krajňák, PhD.
Mgr. Juraj Marušiak, PhD.
PhDr. Michal Pehr, Ph. D.
PhDr. Radoslav Ragač, PhD.
doc. PhDr. Michal Šmigel, PhD.
PhDr. Marek Syrný, PhD.
prof. PhDr. ThDr. Peter Zubko, PhD.

JAZYKOVÁ ÚPRAVA

Mgr. Štefan Berdis

GRAFICKÁ ÚPRAVA a SADZBA

Dušan Babjak

TLAČ

Ultra Print, s.r.o.
Printed in Slovakia

FOTOGRAFIA NA OBÁLKE

Pamätník obetiam železnej opony „Brána
slobody“ v Devíne a portrét Lubomíra
Štrougala, bývalého ministra vnútra
komunistickej vlády v Československu.
(Foto: Peter Juščák)

Objednávky časopisu zasielajte
na adresu vydavateľa.
Ročné predplatné 10 €

Ústav pamäti národa 2017
Všetky práva vyhradené
Evidenčné číslo EV 3973/10
ISSN 1336-6297

Zadané do tlače
12. 4. 2017



VÝVOJ TRESTNOPRÁVNEJ LEGISLATÍVY AKO NÁSTROJA KOMUNISTICKÉHO REŽIMU

ONDREJ PODOLEC

Perzekúcia občanov totalitným komunistickým režimom mala rôzne podoby. Niektoré mali mimosúdny charakter a spočívali napríklad v odňatí slobody (zaradenie do táborov nútených prác), odňatí majetku (konfiškácie, násilná kolektivizácia), či rôznych formách obmedzovania spoločenského uplatnenia. Jednou z foriem bola aj súdna represia na základe účelovej trestnoprávnej legislatívy. Štúdia analyzuje jej vývoj z pohľadu jej zneužívania ako nástroja na potlačanie ľudských a občianskych práv. Na aktuálnej podobe trestných zákonov sa podpísali predovšetkým dobové mocensko-politické súvislosti vývoja komunistického režimu v Československu i v celom sovietskom bloku.

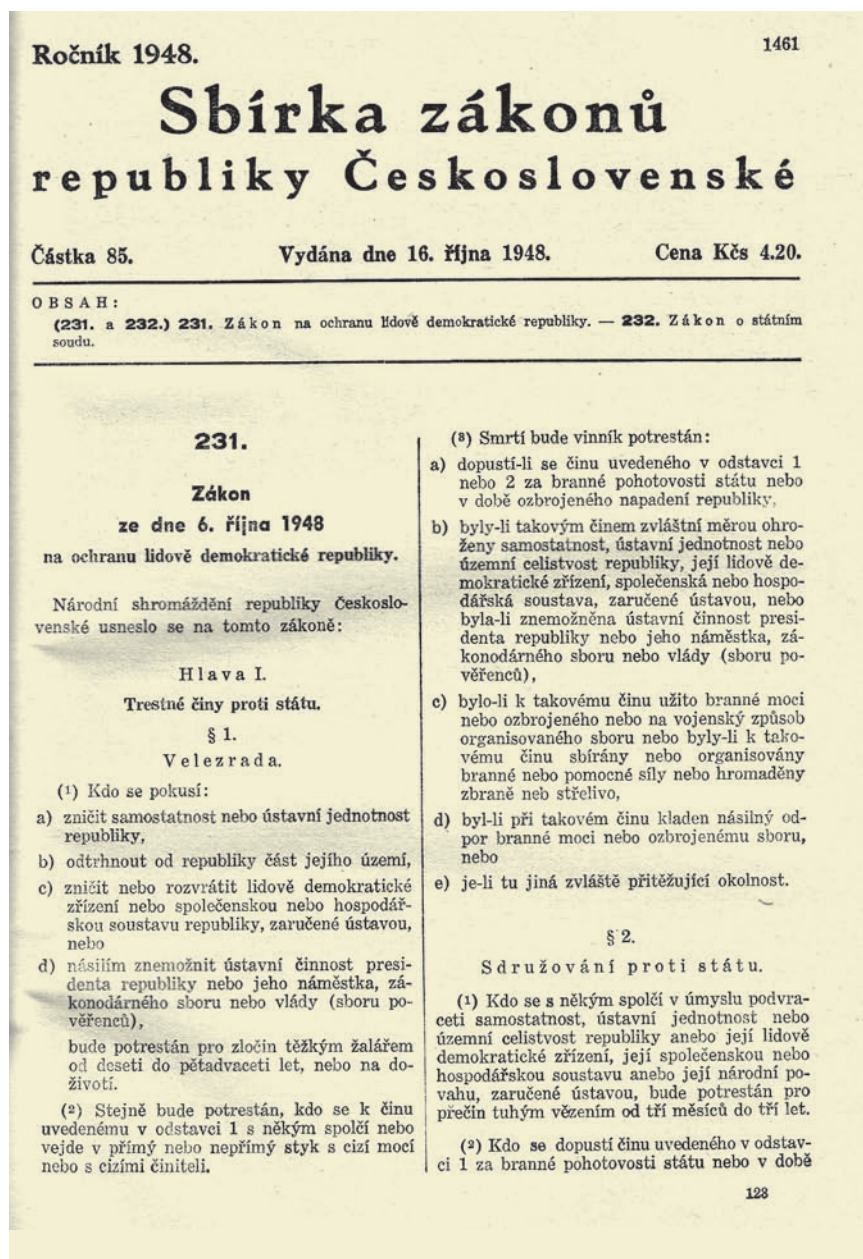
Problematika perzekúcií počas komunistického režimu bola doteraz vo väčšej miere skúmaná z hľadiska štruktúr a mechanizmu moci. Pri analýze úlohy justície¹ sa v centre pozornosti nachádzali najmä politické procesy, predovšetkým z pohľadu mocensko-politického mechanizmu.² Pokiaľ ide o vývoj trestného práva po roku 1948, je prác podstatne menej, pričom charakteristiku genézy najdôležitejších noriem nachádzame (okrem niekoľkých výnimiek³) prevažne len v syntézach právnych dejín.⁴ Výsledkom doku-

mentačnej práce sú súhrnné prehľady komunistickej justície z produkcie Úradu dokumentácie a vyšetrovaniu zločinů komunizmu⁵ a Ústavu soudobých dějin Akademie věd České republiky,⁶ ktoré sú cennou pomôckou pri ďalšom výskume.

Justičný aparát pôsobil aj po februári 1948 dojmom inštitucionálnej i personálnej kontinuity a dával tak akúsi pečať legality a zákonnosti masovému porušovaniu ľudských a občianskych práv. Už necelých osem mesiacov po komunistickom prevrate bol prijatý zákon č. 231/1948, kto-

rý mal legalizovať represívne prostriedky používané pri upevňovaní a ochrane nedávno nastoleného totalitného režimu. Svojou formou, príbuzným názvom i štruktúrou formálne nadviazal na dovtedajšiu právnu úpravu, keďže tzv. politické, či protištátne trestné činy boli, samozrejme, obsahom trestných zákonov už pred rokom 1948. Ich úlohou bola ochrana základných atribútov štátnosti a svojou podstatou vždy predstavovali najväčšie riziko zneužitia aplikujúcimi súdmi i príslušnými štátnymi orgánmi. Nachádza-

- 1 Jedinou komplexnou syntézou analyzujúcou úlohu justície ako nástroja komunistického režimu na Slovensku je: LETZ, R.: Justícia – „služka komunistickej moci“. In: PEŠEK, J. – LETZ, R.: *Štruktúry moci na Slovensku 1948:1989*. Prešov 2004, s. 255 – 441.
- 2 KAPLAN, K.: *Kronika komunistického Československa. Alexej Čepička – dobová dramata komunistické moci*. Brno 2011, 226 s.; KAPLAN, K.: *Největší politický proces. „M. Horáková a spol.“* Praha 1995, 347 s.; KAPLAN, K.: Politické procesy 50. let v Československu. In: *Politické procesy v Československu po roce 1945 a „Případ Slánský“*. Sborník příspěvků ze stejnojmenné konference, pořádané ve dnech 14. – 16. dubna 2003 v Praze. Brno 2005, s. 107 – 114; KAPLAN, K.: *Zpráva o zavraždění generálního tajemníka*. Praha 1992, 303 s.
- 3 LETZ, R.: 231. *Paměť národa*, roč. 2, 2006, č. 2, s. 42 – 49; BLAŽEK, L.: Rekodifikace trestního práva hmotného. In: BLÁHOVÁ, I., BLAŽEK, L., KUKLÍK, J., ŠOUŠA, J. a kol.: *Právníká dvouletka: rekodifikace právního řádu, justice a správy v 50. letech 20. století*. Praha 2014, 413 s.; ULČ, O.: *Komunistická justice a třídní boj*. Brno 2016, 251 s.; ČIČ, M.: *Československé trestné právo ako súčasť trestnej politiky*. Bratislava 1976, 192 s.
- 4 KUKLÍK, J. a kol.: *Vývoj československého práva 1945 – 1989*. Praha 2009, 728 s.; BOBEK, M., MOLEK, P., ŠIMÍČEK, V.: *Komunistické právo v Československu: kapitoly z dějin bezpráví*. Brno 2009, 1005 s.
- 5 Pozri najmä: VOREL, J., ŠIMÁNKOVÁ, A. a kol.: *Československá justice v letech 1948 – 1953 v dokumentech. Díl 1*. Praha 2003, 415 s.; VOREL, J., ŠIMÁNKOVÁ, A., BABKA, L. a kol.: *Československá justice v letech 1948 – 1953 v dokumentech. Díl 2*. Praha 2004, 311 s.; VOREL, J., ŠIMÁNKOVÁ, A., BABKA, L. a kol.: *Československá justice v letech 1948 – 1953 v dokumentech. Díl 3*. Praha 2004, 479 s.; LIŠKA, O. a kol.: *Tresty smrti vykonané v Československu v letech 1918 – 1989*. 2., opr. a rozš. vyd. Praha 2006, 294 s.
- 6 GEBAUER, F., KAPLAN, K., KOUDELKA, F., VYHNÁLEK, R. (zost.): *Soudní perzekuce politické povahy v Československu 1948 – 1989. Statistický přehled*. Praha 1993, 234 s.; *Trestní postih pro trestné činy proti republice v letech 1969–1989 v Československu. Statistický přehled*. Praha 1994, 39 s.; CUHRA, J.: *Trestní represe odpůrců režimu v letech 1969 – 1972*. Praha 1997, 154 s.



li sa aj v oboch trestných zákonoch (rakúskom i uhorskom), ktoré boli v roku 1918 recipované do právneho poriadku prvej Československej republiky (ďalej ČSR). Na atentát na ministra financií Alojza Rašína reagovala vtedajšia politická reprezentácia podstatným rozšírením trest-

noprávnej ochrany štátu a ústavných činiteľov prostredníctvom zákona na ochranu republiky z roku 1923, ktorý bol priamym predchodcom zákona č. 231/1948. Dobovo bol označený za „jeden z najchúlostivejších“ zákonov trestného práva,⁷ čo sa neskôr prejavilo aj v apli-

kačnej praxi, keď práve jeho normy boli zdrojom najväčších demokratických deficitov prvej ČSR. Jeho prijatie znamenalo aj unifikáciu práva v rámci ČSR v oblasti tzv. politických deliktov ohrozujúcich existenciu, samostatnosť či územnú celistvosť štátu, jeho republikánsku formu a demokratické zriadenie.⁸

Zákon na ochranu republiky na Slovensku derogoval časť uhorského trestného zákona, ktorá sa zaoberala trestnoprávnou ochranou štátu (§126 – 152 zákonného článku V/1878 Trestný zákonník o zločinoch a prečinoch). Zásady, z ktorých vychádzala medzivojnová právna úprava, boli definované už na začiatku jeho prípravy. V prvom rade mal poskytnúť „účinnú ochranu štátnemu zriadeniu, za ktorým stojí väčšina národa“, no na druhej strane nemal brániť normálnemu politickému boju. Represia štátu voči páchatelom mala byť „účinná a dôsledná“, no nemala byť „prepínaná“, pričom rozhodujúcim kritériom malo byť skutočné nebezpečenstvo pre štát, ktoré vyplývalo z protiprávneho konania. Napokon (aj vzhľadom na spomínanú dovtedy platnú rakúsku právnu úpravu) mali byť použité formulácie a právne definície „čo najurčitejšie a čo najjasnejšie, aby každý občan vedel, kam až môže v politickom zápase ísť bez obavy, že sa dostane do konfliktu s trestným zákonom“.⁹ Trestnoprávna ochrana štátu bola štruktúrovaná do viacerých oblastí. Prvým okruhom bolo konanie zahrnuté dovtedy pod pojem „velezrada“, ktorý bol nahradený označením „úklady o republiku“. Predmetom trestnoprávnej ochrany bola samostatnosť, jednotnosť, „demokraticko-republikánska forma štátu“ i celistvosť jeho územia. Osobitne bola chránená i slobodná, ničím nehatená činnosť

7 Národný shromáždění republiky československé. Poslanecká sněmovna. Tlače. Vládní návrh zákon na ochranu republiky (č. 4021). Dostupné na <http://www.nrsr.sk>.

8 Zákon. č. 50/1923 Sb. z. a n.

9 Národný shromáždění republiky československé. Poslanecká sněmovna. Tlače. Zpráva výboru ústavně-právního o vládním návrhu zákon na ochranu republiky (č. 3996). Dostupné na <http://www.nrsr.sk>.

ústavných činiteľov. Z hľadiska fázy spáchania spomínaných trestných činov bol sankcionovaný už aj pokus a v niektorých prípadoch aj príprava. Osobitná trestnoprávna ochrana sa vzťahovala aj na štátne tajomstvo i brannú moc štátu. Jeho súčasťou bola aj rozsiahla právna úprava ochrany ústavných činiteľov – predovšetkým išlo o ochranu ich života, zdravia i slobody rozhodovania pri výkone funkcie. Právomoci, zverené ústavným činiteľom zákonom, boli tiež chránené pred svojvoľnou uzurpáciou. Hlava štátu bola chránená aj pred urážkami na cti, a to bez ohľadu na pravdivosť hodnotu inkriminovaných výrokov.¹⁰ O dôležitosť, aká mu bola súčasníkmi pripisovaná, svedčí aj fakt, že sa na jeho príprave sa podieľali najvýznamnejšie osobnosti právnej vedy – profesori právnických fakúlt v Prahe, Brne a Bratislave. Tvorcovia nového zákona pracovali aj s obdobnými zahraničnými predlohami, predovšetkým nemeckej, švajčiarskej a nórskej proveniencie.¹¹

Medzivojnový zákon bol po vzniku samostatného slovenského štátu nahradený novou – obdobnou právnu úpravou. Spočiatku sa uvažovalo len o novelizácii zákona z roku 1923, no už v auguste 1939 vláda Slovenskej republiky nariadila ministerstvu pravosúdia, aby pripravilo nové znenie zákona na ochranu republiky. Legislatívny proces na úrovni vlády bol v tomto prípade zložitejší ako u bežných zákonov a osnova pripravovaného zákona prešla viacerými odbornými grémiami (ministerstvo pravosúdia, najvyšší súd a generálna prokuratúra, advokátska komora). Ich pripomienkami sa potom zaoberala širšia 23-členná komisia, zložená so zástupcov všet-



Budova bývalej pražskej burzy, kde sídlili povojnové československé zákonodarné zbory. Dnes je jednou z budov Národného múzea. (Foto: Ondrej Podolec)

kých relevantných zložiek i Právnickej fakulty Slovenskej univerzity.¹² Samotný nový zákon („o trestných činoch proti štátu“), ktorý bol faktickou novelizáciou zákona na ochranu republiky, do veľkej miery kopíroval štruktúru, vymedzenie skutkových podstat trestných činov i výšku trestných sadzieb svojho vzoru z roku 1923. Len nepatrne sa v ňom rozšíril okruh politických deliktov a spoločne s neskorším zákonom o zvýšenom trestaní podvratnej činnosti čiastočne sprísnil ich postih. Napriek zmene politického režimu i pretrvávajúcemu vojnovému stavu teda jeho prijatie neznamenovalo podstatné zvýšenie trestnej represie. Napríklad pri trestnej sankcii v prípade úkladov o republiku nový zákon pripúšťal za obzvlášť závažných

okolností, ktoré boli aj bližšie špecifikované (vodcovská úloha v úklade podujatí, spôsobenie obzvlášť závažného následku, použitie ozbrojenej moci a pod.), aj alternatívne uloženie trestu smrti.¹³ Neskoršia sprísňujúca právna úprava, ktorá za určitých okolností obligatórne predpisovala uloženie najprísnejšej trestnej sadzby v rámci rozmedzia daného zákonom, potom fakticky predpisovala sudcom vyniesť hrdelný rozsudok. Toto sprísnenie represie bolo viazané na stav brannej pohotovosti či stanného práva. Stav brannej pohotovosti štátu pritom na Slovensku platil od 22. júna 1941 (vstup Slovenskej republiky do vojny proti Sovietskemu zväzu) nepretržite až do zániku štátu roku 1945.¹⁴ Trest smrti zaviedol nový zákon aj pre pácha-

10 Zákon. č. 50/1923 Sb. z. a n.

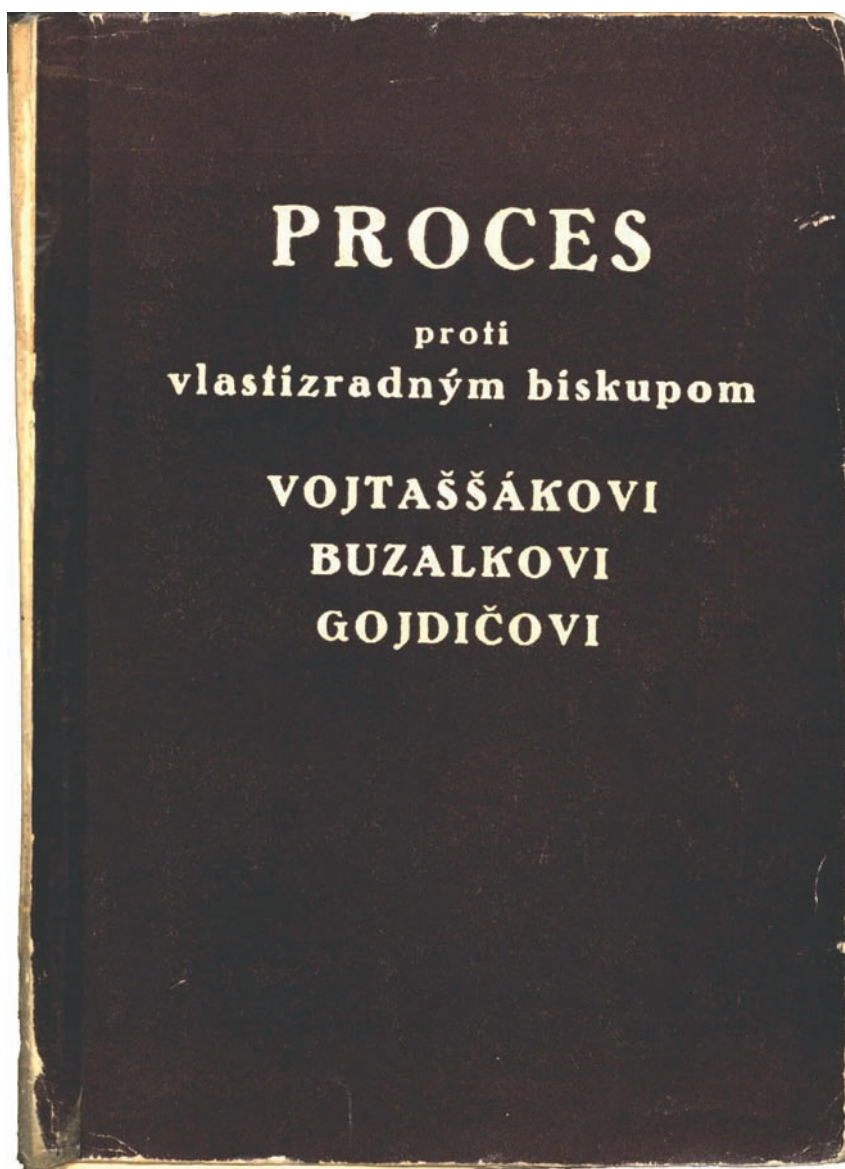
11 Národní shromáždění republiky československé. Poslanecká sněmovna. Tlače. Vládní návrh zákon na ochranu republiky (č. 4021). Dostupné na <http://www.nrsr.sk>.

12 Zákon č. 320/1940 Sl. z.

13 Tamže; porov.: zákon. č. 50/1923 Sb. z. a n.

14 Vyhláška č. 115/1939 Sl. z.

teľov vyzvedačstva. V prípade vojenskej zrady bola zavedený trestný postih aj nedbanlivostnej formy zavinenia, so zdôvodnením, že „občania majú byť (v čase vojny – pozn. O. P.) [...] obzvlášť opatrní“.¹⁵ Nová právna úprava reagovala aj na aktuálnu situáciu – napríklad na formovanie československej armády v zahraničí. Okrem dovtedy platnej trestnosti služby v nepriateľskom vojsku teda pribudla nová skutková podstata – „kto najíma, sprostredkuje alebo dodáva slovenských štátnych príslušníkov do služieb nepriateľského vojska alebo ozbrojeného nepriateľského zboru“.¹⁶ V súvislosti s neskorším vývojom právnej úpravy je pozoruhodné, že súlade so všeobecne uznávaným právnym princípom umožňujúcim v trestnom konaní odmietnuť výpoveď, ktorá by mohla poškodiť blízkych príbuzných, bola aj pre tento prípad zrušená aj oznamovacia povinnosť trestných činov, ktorú ukladal zákon z roku 1923.¹⁷ Znova ju potom zaviedol až neskorší Trestný zákon z roku 1950...¹⁸ Rovnaký charakter mali aj ďalšie zmeny, ktoré do návrhu zákona vniesol ústavnoprávny výbor Snemu Slovenskej republiky, ktorý precizoval niektoré vágne formulácie vládnej predlohy, s odôvodnením, že ich extenzívny výklad by mohol ísť na úkor ľudských práv. Napríklad pri trestnom čine poburovania (a analogicky i hanobenia republiky a jej predstaviteľov) malo na rozdiel od dovtedy platnej právnej úpravy stačiť na naplnenie skutkovej podstaty trestného činu, aby sa uskutočnilo pred jedným človekom a následne opakovane pred druhým. Ústavnoprávny výbor snemu sa však vrátil k podmienke súčasnej prítomnosti dvoch „poburovaných“ osôb.¹⁹



V jednom z najväčších politických procesov boli traja slovenskí biskupi obžalovaní z vlastizrady a vyzvedačstva (Zdroj: ÚPN)

Aplikácia legislatívy, ktorá mala chrániť štát, tak bola takmer výlučne v réžii justičného aparátu Slovenskej republiky. Súdna moc ako jedna

z troch základných zložiek trojdeľnia moci v štáte zostala počas celého obdobia nemeckého patronátu nad Slovenskom aktuálnymi poli-

15 Zákon č. 320/1940 Sl. z.; porov.: zákon. č. 50/1923 Sb. z. a n., porov.: Snem Slovenskej republiky. Tlač, č. 248. Dostupné na <http://www.nrsr.sk>.

16 Zákon č. 320/1940 Sl. z.; zákon č. 166/1941 Sl. z.; porov.: SIVÁK, F. a kol.: *Slovenské a české dejiny štátu a práva v rokoch 1918 – 1945*. Bratislava 1998, s. 168 – 169.

17 Zákon č. 320/1940 Sl. z., porov.: zákon. č. 50/1923 Sb. z. a n.

18 Zákon č. 86/1950 Zb.

19 Snem Slovenskej republiky. Tlač, č. 248, 266. Dostupné na <http://www.nrsr.sk>.

tickými pomermi takmer nedotknutá. Vďaka jej autonómii, ktorú totalitná štátna moc až do jesene 1944 rešpektovala, sa jej do značnej miery podarilo udržať si personálnu i inštitucionálnu kontinuitu s predchádzajúcim demokratickým obdobím. Pomery vo vtedajšom slovenskom súdnictve sa odrazili aj na procesoch s politickým podtónom, v ktorých bol podľa času spáchania deliktu aplikovaný zákon z roku 1923 alebo 1940. Obžalovanými boli najčastejšie predstavitelia ilegálnej komunistickej strany a predstavitelia domáceho i exilového nekomunistického odboja (často súdení v neprítomnosti).²⁰ Na rozdiel od zvyklostí typických pre totalitné režimy, na Slovensku v týchto procesoch nešlo o zinscenované divadlo, ktoré by sa odohrávalo podľa vopred pripraveného scenára. (Toto tvrdenie platí predovšetkým pre obdobie do konca roka 1944.) Justičný aparát pracoval aj v týchto prípadoch veľmi dôsledne a vo všetkých inštanciách dôkladne skúmal vinu obžalovaných na základe platných zákonov. Rovnaké konštatovanie možno vysloviť aj o práci obhajcov, ktorí väčšinou využili všetky dostupné prostriedky – od námietok voči podaniu obžaloby, či príslušnosti súdu cez odvolanie proti prvostupňovému rozsudku až po sťažnosť voči právoplatnému druhostupňovému rozsudku. Dôsledný postup súdov vo viacerých prípadoch spôsobil, že trestné konanie často nebolo až do zániku štátu právoplatne skončené.

Popísané pomery však platili len



Alexej Čepička, v rokoch 1948 – 1950 komunistický minister spravodlivosti

(Zdroj: www.vhu.cz)

pre tých, ktorí sa nachádzali pod ochranou súdnictva. Ťažisko porušovania ľudských a občianskych práv však v tomto období spočívalo v mimosúdnej perzekúcii. Na základe vládneho nariadenia č. 32/1939 Sl. z. z 24. marca 1939 „o zaistovaní uväznení nepriateľov Slovenského štátu“ mohla byť na osoby, „ktoré doterajšou činnosťou vzbudili a vzbudzujú vážnu obavu, že budú prekážkou v budovaní Slovenského štátu“ umiestnené do časovo neobmedzenej tzv. preventívnej väzby v osobitnom zariadení, vytvorenom na tento účel v Ilave. Na základe týchto vážnych podmienok bol minister vnútra splnomocnený, aby sám rozhodoval o zaistení konkrétnej osoby. Tým bola prelomená zásada, že o obmedzení osobnej slobody na dobu dlhšiu,

ako je zákonom vymedzená doba zadržania, môže rozhodnúť len súd.²¹ Navyše rasovo prenasledované osoby boli na základe osobitnej legislatívy úplne vyčlenené z ústavnoprávnej ochrany ľudských a občianskych práv.

V obnovenom povojnovom Československu spočiatku platil v otázke trestnoprávnej ochrany štátu právny dualizmus. Povstalecká Slovenská národná rada (ďalej SNR) totiž svojím nariadením č. 1/1944 Zb. nar. SNR recipovala dovtedajšiu normotvorbu Slovenskej republiky, pokiaľ neodporovala „*duchu republikánsko-demokratickému*“. Spornú otázku, či bol za týchto podmienok recipovaný aj zákon o trestných činoch proti štátu, vyriešil Najvyšší súd v Bratislave, ktorý v niekoľkých rozhodnutiach vyslovil, že tento zákon bol prevzatý do povojnového právneho poriadku na Slovensku. Nejednotnosť tejto právnej úpravy v rámci jedného štátu sa stala predmetom politickej pozornosti v súvislosti s rozhodovaním o vydaní generálnych tajomníkov Demokratickej strany Jána Kempného a Miloša Bugára na trestné stíhanie kvôli komunistami vyfabrikovanému odhaleniu protištátneho sprisahania na Slovensku v októbri 1947.²² Vláda reagovala už o niekoľko dní, keď predložila do parlamentu krátky zákon, ktorý unifikoval stíhanie trestných činov proti štátu a na Slovensku obnovil platnosť zákona na ochranu republiky z roku 1923. Zároveň v týchto prípadoch stanovil príslušnosť štátneho súdu zriadeného zá-

20 Bližšie pozri: PODOLEC, O.: Perzekúcie a právny poriadok na Slovensku v rokoch 1938 – 1945. In: SOKOLOVIČ, P. (zost.): *Slovenská republika 1939–1945 očami mladých historikov*. Zv. 7. *Perzekúcie na Slovensku v rokoch 1938–1945. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Bratislava 21. – 23. apríl 2008*. Bratislava 2009, s. 23 – 30; RYCHLÍK, J.: Perzekúcia odporcov režimu na Slovensku 1938 – 1945. (K problematike charakteru ľudáckeho režimu). In: ŠMIGEL, M., MIČKO, P. (zost.): *Slovenská republika 1939–1945 očami mladých historikov*. Zv. 4. *Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie Banská Bystrica 14. – 15. 4. 2005*. Banská Bystrica 2005, s. 119 – 134; SYRNÝ, M.: *Slovenskí komunisti v rokoch 1939 – 1944. Náčrt dejín Komunistickej strany Slovenska v odboji a v povstaní*. Banská Bystrica 2013, 335 s.; SYRNÝ, M.: K problematike represíi voči slovenským komunistom v rokoch 1939 – 1943. In: SOKOLOVIČ, P. (zost.): *Slovenská republika 1939–1945 očami mladých historikov*. Zv. 7. *Perzekúcie na Slovensku v rokoch 1938–1945. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie Bratislava 21. – 23. apríl 2008*. Bratislava 2008, s. 55 – 79.

21 Vládne nariadenie 32/1939 Sl. z., porov. BEŇA, J.: *Vývoj slovenského právneho poriadku*. Banská Bystrica 2001, s. 88 – 90.

22 LETZ, R.: 231, s. 43.

konom č. 68/1935 Sb. z. a n. Na rozsudky povojnových súdov podľa zákona č. 320/1940 Sl. z. sa malo hľadiť ako na rozsudky podľa zákona č. 50/1923 Sb. z. a n. Ako sa výslovne uvádzalo v dôvodovej správe, zákon riešil len vymedzenú konkrétnu otázku a nemal ambíciu prejudikovať analogické unifikačné riešenia v iných otázkach usporiadania právneho poriadku v povojnovom období. Úmyslom zákonodarcu tiež nebolo spätne od roku 1945 otvárať prípadné stíhanie konaní, ktoré by vyplývali z rozdielnosti oboch zákonov (t. j. ktoré neboli podľa zákona č. 320/1940 Sl. z. trestné).²³ S plnou intenzitou sa zákon začal na Slovensku aplikovať až po komunistickom prevrate, keď boli od apríla 1948 spustené politické procesy s predstaviteľmi Demokratickej strany.²⁴ Na základe zákona č. 50/1923 Sb. z. a n. bolo po roku 1948 v celej ČSR odsúdených 5 187 osôb (z toho 3 899 v Čechách a 1 288 na Slovensku).²⁵

Zmena politického režimu vyvolala potrebu nového definovania trestnoprávnej ochrany štátu. Podobne ako v roku 1939 bola na stole otázka, či novelizovať existujúci zákon, alebo prijať novú právnu úpravu. Niekoľko dní po februárovom prevrate, 12. marca 1948, bolo rozhodnuté, že sa pripraví úplne nový zákon, ktorý už bude odzrkadľovať zmenu spoločenských pomerov a stane sa represívnym nástrojom novonastoleného totalitného režimu.

V rámci Právnickej komisie Sekretariátu Ústredného výboru Komunistickej strany Československa (ďalej ÚV KSČ) sa na príprave nového zákona začalo pracovať už od októbra 1947, pričom prvá porada bola zvolaná na 14. novembra 1947. Na nej boli vypracované základné zásady plánovaného zákona a v rámci nich nové objekty trestnoprávnej

Ročník 1950. 218

Sbierka zákonov republiky Československéj

Čísťka 39. Vydaná dňa 18. júla 1950. Cena Kčs 20.—.

OBSAH:
(86. a 87.) 86. Trestný zákon. — 87. Zákon o trestnom konaní súdom (trestný poriadok).

86.

Trestný zákon
zo dňa 12. júla 1950.

Národné zhromaždenie Československej republiky usnieslo sa na tomto zákone:

VŠEOBECNÁ ČASŤ.

PRVÁ HLAVA.

ÚČEL TRESTNÉHO ZÁKONA.

§ 1.

Trestný zákon chráni ľudovodemokratickú republiku, jej socialistickú výstavbu, záujmy pracujúceho ľudu a jednotlivca a vychováva na dodržiavanie pravidiel socialistického spoluzitia. Prostriedky na dosiahnutie tohto účelu sú hrozba trestami, ukladanie a výkon trestov a ochranné opatrenia.

DRUHÁ HLAVA.

ZÁKLADY TRESTNEJ ZODPOVEDNOSTI.

§ 2.

Trestný čin.

Trestným činom je len také pre spoločnosť nebezpečné konanie, ktorého výsledok uvedený v zákone páchatel' zaviniť.

Zavinenie.

§ 3.

(1) Výsledok uvedený v zákone je zavinený úmyselne, ak páchatel'

a) chcel ho spôsobiť, alebo

b) vedel, že ho môže spôsobiť a pre prípad, že ho spôsobí, bol s tým usudzovaný.

(2) Výsledok uvedený v zákone je zavinený z nedbanlivosti, ak páchatel'

a) vedel, že ho môže spôsobiť, ale bez primeraných dôvodov sa spoliehal, že ho nespôsobí, alebo

b) nevedel, že ho môže spôsobiť, hoci o tom vzhľadom na okolnosti a na svoje osobné pomery vedieť mohol.

§ 4.

(1) Ak neustanovuje zákon výslovne, že zavinenie z nedbanlivosti je trestné, vyžaduje sa pre trestnosť úmyselné zavinenie.

(2) Na okolnosti, ktoré podmieňujú použitie vyššej trestnej sadzby, sa však prihliadne,

a) ak ide o ťažší následok, aj vtedy, ak ho zaviniť páchatel' z nedbanlivosti, vyjmúc prípady, že zákon vyžaduje aj tu zavinenie úmyselné,

b) ak ide o inú skutočnosť, aj vtedy, ak o nej páchatel' nevedel, hoci o nej vzhľadom na okolnosti a na svoje osobné pomery vedieť mohol, vyjmúc prípady, že zákon vyžaduje aj tu, aby o nej páchatel' vedel.

§ 5.

Pokus.

(1) Konanie pre spoločnosť nebezpečné, ktorého sa páchatel' dopustil v úmysle spôsobiť výsledok uvedený v zákone, je pokusom trestného činu, ak tento výsledok nenastane.

(2) Pokus je trestný ako trestný čin sám, avšak pri výmere trestu sa prihliadne na okolnosti a dôvody, pre ktoré k výsledku uvedenému v zákone nedošlo, a na to, ako sa konanie k tomuto výsledku približilo.

(3) Pokus nie je trestný, ak upustil páchatel' dobrovoľne od spôsobenia výsledku uvedeného v zákone.

43

ochrany (nad rámec ochrany základných atribútov štátu) – t. j. ľudovodemokratické zriadenie (v zmysle politického režimu v rokoch 1945 – 1948), znárodnený sektor hospodárstva, plánované hospodárstvo, slovenské národné orgány, národné výbory ako orgány správy a celoštátne jednotné organizácie, predovšetkým odborov, poľnohospodárov, či mládeže. Pred tlačovými a verbál-

nými deliktmi mali byť chránené všetky slovanské národnosti, spojenecké štáty a ich predstavitelia, stúpenci ľudovo-demokratického režimu a „*národnooslobodzovací boj českého a slovenského národa*“. Trestné malo byť aj poukazovanie na excesy voči obyvateľstvu, ktoré sa počas neho odohrali – v zmysle zákona č. 115/1946 Zb., ktorý páchatelom zaručoval beztrestnosť (išlo o konania,

23 Ústavodarní národní shromáždění. Tlače, č. 843, dostupné na <http://www.nrsr.sk>.

24 LETZ, R.: 231, s. 43.

25 GEBAUER, F., KAPLAN, K., KOUDELKA, F., VYHNÁLEK, R. (zost.): *Soudní perzekuce politické povahy v Československu 1948–1989*, s. 85–91.

ktoré mali „prispiieť k boju o znovunadobudnutie slobody Čechov a Slovákov alebo ktoré smerovalo ku spravodlivej odplate za činy okupantov alebo ich pomáhačov“. Zákon konštatoval, že tieto konania neboli protiprávne ani vtedy, ak by boli „inak podľa platných predpisov trestné“.²⁶

Prvý koncept zákona z marca 1948, vypracovaný pod gesciou ministerstva spravodlivosti, obsahoval väčšinu vyššie spomínaných zámerov, pričom pamätal aj na postih diplomatických zástupcov štátu, ktorí po komunistickom prevrate vypovedali poslušnosť československej vláde. Základným rozdielom oproti spomínaným predchádzajúcim právnym úpravám bolo, že okrem základných atribútov štátnosti sa predmetom trestnoprávnej ochrany stal aj komunistický režim. Príprava zákona bola charakterizovaná neustálymi návrhmi na ďalšie doplnky, reagujúce na potrebu postihu rôznych foriem odporu voči novo nastolenému režimu. Mimoriadnu iniciatívu v tomto smere vyvíjal nový komunistický minister spravodlivosti Alexej Čepička. Vzhľadom na silnejúcu konfrontáciu medzi východným a západným blokom počas prípravy zákona (berlínska kríza) nadobúdali jeho ustanovenia postupne čoraz „ostrejší“ charakter.²⁷ Konečnú podobu zákona napokon schválila vláda 7. septembra 1948.²⁸

Keď v dôvodovej správe zdôvodňovala potrebu prijatia novej právnej úpravy, konštatovala, že „štát budujúci na zásadách socialistických, nemôže na svoju ochranu vystačiť so zákonom, ktorý bol zameraný na ochranu štátu budujúceho na zákla-

doch úplne iných. Je preto nutné vytvoriť nový zákon na ochranu republiky, ktorý by prihliadal na zmenené pomery, a ktorý by bol účinnou zbraňou proti všetkým, ktorých činnosť by bola zameraná proti štátu a jeho ľudu.“ Ústavnoprávny výbor Národného zhromaždenia na svojom zasadnutí 29. septembra 1948 návrh zákona ešte doplnil o ďalšie sprísňujúce ustanovenia. Rozšíril možnosť stíhania verbálnych deliktov (na ich spáchanie sa nevyžadovala „verejnosť“), rozšíril okruh chránených verejných činiteľov a zakotvil možnosť uloženia „následného“ trestu – prikázania pobytu v pracovnom tábore a zákazu pobytu.²⁹

Plénum Národného zhromaždenia schválilo zákon jednoglasne 6. októbra 1948. Jeden z jeho neskorších horlivých aplikátorov – komunistický prokurátor Juraj Vieska prijatie zákona zdôvodňoval: „Áno, až po februári 1948 mohol pristúpiť ľud k súdeniu velezrady, k súdeniu špionáže, sabotáže a teroru, pretože do tej doby drtinovská justícia špiónov, sabotérov a teroristov chránila. [...] bola to len legálna sabotáž cesty, ktorú nastúpil ľud.“

Prokurátor Vieska formuloval základnú ideovú konštrukciu budúcej aplikácie zákona: protištátnym skupinám ide o reštauráciu kapitalizmu proti „vôli ľudu“ a takáto zmena je možná len zásahom zvonku, t. j. prostredníctvom veľkého vojenského konfliktu, resp. vojenskej agresie voči ľudovodemokratickému Československu. Z tejto konštrukcie vychádzala aj základná systematika usporiadania skutkových podstát v zákone na ochranu ľudovodemokratickej

republiky. Jednotlivé konania zahrnuté do skutkových podstát mali byť len „jednotlivými zbraňami tých istých vonkajších a vnútorných nepriateľov republiky“. Všetko to malo začínať verbálnymi útokmi, ktoré mali byť prostriedkom vzájomného „jemného spoznávania“ a hľadania spoločnej reči. To malo viesť k vytváraniu skupín, ktoré sa pretvoria na „velezradné organizácie“ a tie potom v režii imperialistického Západu mali pôsobiť ako špiónážne, sabotážne a teroristické skupiny, ktoré už spolupôsobia na príprave vojny. Na základe tejto konštrukcie bol zdôvodňovaný drakonický postih banálnych výrokov, keďže „nie je možné na ne hľadiť ako na púhe, štekание na mesiac ale ho treba potierať ako niečo, čo otravuje vzduch, šíri okolo seba hnilobu a rodí velezradcov, sabotérov, teroristov a špiónov“.³⁰

Na základe tohto zákona bolo v celej ČSR odsúdených 26 079 osôb (z toho 20 961 v Čechách a 5 118 na Slovensku).³¹ Jeho obeť v čase politického uvoľnenia (31. marca 1968) založili v Prahe organizáciu s príznačným názvom Klub 231 (resp. K 231). Jej slovenskou obdobou bola Slovenská organizácia na ochranu ľudských práv (SONOLP).³²

Problematika trestnoprávnej ochrany štátu sa stala aj súčasťou novej kodifikácie trestného práva v roku 1950. Bola prvou komplexnou unifikáciou trestného práva na území Československa, keďže s výnimkou oblasti trestných činov „protištátnej povahy“ platilo v dvoch častiach štátu odlišné právo (na Slovensku bývalé uhorské a v Čechách bývalé rakúske).

26 Národní archiv Praha (Česká republika, ďalej NA), fond (ďalej f.) Právnická komise ÚV KSČ, archivní jednotka (ďalej a. j.) 249; porov.: LETZ, R.: 231, s. 44 – 45.

27 Tamže; tiež: LETZ, R.: Justícia – „služka komunistickéj moci“, s. 264 – 265.

28 LETZ, R.: 231, s. 45.

29 Národní shromáždění. Tlač, č. 103. Dostupné na <http://www.nrsr.sk>.

30 VIESKA, J.: *Ochrana lidově demokratické republiky*. Praha 1951, 300 s.

31 GEBAUER, F., KAPLAN, K., KOUDELKA, F., VYHNÁLEK, R. (zost.): *Soudní perzekuce politické povahy v Československu 1948 – 1989*, s. 118 – 124.

32 LETZ, R.: 231, s. 49.

Nová úprava trestného práva (hmotného i procesného) bola súčasťou tzv. právnickej dvojročnice (1948 – 1950), počas ktorej došlo k rekodifikácii všetkých dôležitých právnych odvetví. Základnou politickou smernicou v programovom vyhlásení Zápotockého vlády znelo: „*Nové trestné právo bude chrániť záujmy pracujúcich, ich budovateľské úsilie a plody ich práce.*“³³ V novom trestnom kódexe sa mali odzrkadliť slová prezidenta a predsedu KSČ Klementa Gottwalda na IX. zjazde vládnucej strany: „*Nesmieme ani na okamih zabúdať, že cesta k socializmu je a bude i po februárovom víťazstve cestou triedneho boja.*“ Trestné právo teda malo byť zbraňou v pracujúceho ľudu v súlade so Stalinovou doktrínou o „*zostrújúcom sa triednom boji v období prechodu od kapitalizmu k socializmu.*“³⁴

Rozhodujúcu úlohu pri príprave nového trestného zákona (ako súčasť Právnickej dvojročnice) zohrávala Komisia pre prípravu trestného práva, ktorá bola konštituovaná pri ministerstve spravodlivosti. Pracovať začala od septembra 1948, pričom sa rozhodlo, že sa nenadviaže na práce z „predfebruárovej éry“. Na základe politických smerníc boli jednými zo základných podkladov sovietske trestné zákonníky z roku 1927 a 1949. Jednou z dôležitých otázok pri príprave osnovy teda bola miera inšpirácie sovietskym vzorom. Veľké diskusie sa viedli najmä okolo pripustenia analógie do československého trestného práva, čo by znamenalo popretie základnej právnej zásady *Nullum crime, sine lege* (nie je trestné také konanie, ktoré zákon za také výslovne neoznačuje). Na základe argumentov o chý-

bajúcej právnej istote občanov, ktorú by mohla priniesť, sa nakoniec od jej inkorporácie upustilo. Jej účinnok však bol dosiahnutý inými prostriedkami – predovšetkým pružnými skutkovými podstatami (tzv. gumové paragrafy) a ich extenzívnym výkladom.³⁵

Rozhodujúcu úlohu pri schvaľovaní zákona hralo prerokovanie v Predsedníctve ÚV KSČ 9. januára 1950.³⁶ Po ďalších úpravách ho vláda 20. júna 1950 schválila a predložila do Národného zhromaždenia. V dôvodovej správe sa vôbec netajila cieľom nového trestného kódexu: „*Skutočnosť, že triedna podstata oslobodeného štátu sa od základov zmenila [...] odráža sa nutne aj v nových zákonoch. [...] Naše reakcia, ktorá stojí v službách zahraničných imperialistov, siaha k najhanebnejším metódam vlastizrady a prot ľudového záškodníctva. Úlohou trestného zákona je čo najúčinnnejšie prispieť k jej zneškodneniu a musí byť ostrou zbraňou nášho pracujúceho ľudu proti všetkým jeho nepriateľom.*“

Ako objekty trestnoprávnej ochrany propagandisticky označovala aj „*revolučné vymoženosti nášho pracujúceho ľudu*“ voči „*príslušníkom vykorisťovateľských tried zbavených teraz politickej moci*“. Zákon mal postihovať aj „*prežitky kapitalizmu*“ v podobe zištnosti, „*ledabolo-nému*“ postoj k práci a občianskym povinnostiam, či pohrdavému pomeru k spoluobčanom. Mal byť prejavom socialistického humanizmu, ktorý v prípadoch „*kde možno dúfať v nápravu*“ uprednostňoval výchovný účel trestu, no na druhej strane „*nenapraviteľných nepriateľov ľudu a národa*“ mal stíhať „*so všetkou prísnosťou*“. Zločinnosť bola ozna-

čená za výsledok triednych rozporov a nespravodlivého spoločenského poriadku. Odstránením týchto negatívnych javov mala kriminalita poklesnúť, keďže mala byť často výsledkom zúfalstva chudobných. Zákonodarca teda konštatoval nemožnosť likvidácie zločinnosti bez likvidácie kapitalizmu... Ďalším výrazným prvkom novej právnej úpravy mala byť dôsledná ochrana socialistického sektoru, ako privilegovanej formy vlastníctva.³⁷

Národné zhromaždenie návrh napokon schválilo 12. júla 1950 a po relatívne krátkej legisvakačnej lehote nadobudol účinnosť od 1. augusta 1950. Prijatím nového trestného kódexu bol derogovaný zákon č. 231/1948 Zb. a na Slovensku aj uhorský trestný zákon z roku 1878.

Účel trestného zákona bol definovaný ako ochranný a výchovný („*výchova na dodržiavanie pravidiel socialistického spoluzitia*“), pričom objekty trestnoprávnej ochrany boli vymenované v nasledovnom poradí: 1) ľudovodemokratická republika; 2) socialistická výstavba republiky; 3) záujmy pracujúceho ľudu; 4) záujmy jednotlivca.³⁸

Tomuto poradiu priority zodpovedalo aj usporiadanie paragrafov v systematike kódexu. Prvá hlava z väčšej časti recipovala ustanovenia zrušeného zákona na ochranu ľudovo-demokratickej republiky. Na margo chránených objektov ústavodarný výbor Národného zhromaždenia poznamenal: „*Máme svoj socialistický svet a z nášho hľadiska v mnohých prípadoch stíhame to, čo je v kapitalistickom svete dovolené a vychvaľované. Naproti tomu sa za se u nás v mnohých prípadoch nepokladá za trestné, čo sa v kapitalistic-*

33 BLAŽEK, L.: *Rekodifikace trestního práva hmotného*, s. 386.

34 Národní shromáždění republiky československé. Tlač. Vládný návrh. Trestný zákon (č. 472). Dostupné na <http://www.nrsr.sk>.

35 BLAŽEK, L.: *Rekodifikace trestního práva hmotného*, s. 202 – 215.

36 NA, f. Predsedníctvo ÚV KSČ 1945–54, svazek (ďalej sv.) 15.

37 Tamže; tiež: Národní shromáždění republiky československé. Tlač. Vládný návrh. Trestný zákon (č. 472).

Dostupné na: <http://www.nrsr.sk>.

38 Zákon č. 86/1950 Zb.



Justičný palác v Bratislave bol dejiskom mnohých politických procesov (Foto: Peter Jašek)

kom svete stíha.“³⁹ Prostriedkami na dosiahnutie účelu zákona mali byť hrozba trestami, ukladanie a výkon trestov a ochranné opatrenia. Pokiaľ ide o definíciu trestného činu, zákon zakotvil jeho materiálno-formálne pojetie, pričom ďalšia tendencia smerovala k posilneniu materiálneho prvku („trestným činom je len také pre spoločnosť nebezpečné konanie, ktorého výsledok uvedený v zákone páchatel zaviniť“).⁴⁰

Významnou novelou trestného práva hmotného bol zákon č. 63/1956 Zb. z 19. decembra 1956. Bol odrazom čiastočného zmiernenia represie v „poststalinskej“ ére v Československu i v rámci celého sovietskeho bloku. Politické byro ÚV KSČ rozhodlo 27. júna 1955 o príprave novely a 26. júla 1955 schválilo jej základné zásady, pričom jeho členovia požadovali striktné od-

delenie „kontrarevolučných“ trestných činov od bežnej kriminality, a tiež úpravu i väčšie rozvrstvenie trestných činov s hospodárskym dosahom (napríklad aby sa oddelili páchatelia sabotáže od páchatelov činov menšieho rozsahu, pre ktoré mali byť vytvorené nové skutkové podstaty).⁴¹

Novela bola pripravená na základe politickej smernice celoštátnej konferencie KSČ, pričom bola produktom prechodného zmiernenia politickej represie. Predstavovala akúsi čiastočnú „humanizáciu“ trestného kódexu, pričom odstránila najvýpuklejšie zdroje súdnych perzekúcií (dobovým jazykom išlo o „upevnenie socialistickej zákonnosti“). Zároveň mal byť prostredníctvom nej posilnený výchovný prvok trestného práva („požiadavka na zvýšené uplatňovanie výchovnej úlohy štátu“), keďže

„doterajší trestný zákon v niektorých svojich ustanoveniach nálezite neumožňoval rozvinutie výchovnej funkcie trestného súdnictva“. Išlo najmä o ustanovenia zakazujúce vysloviť podmienené odsúdenie u niektorých trestných činov, „hoci by vzhľadom k okolnostiam konkrétneho prípadu a k osobe páchatela by bolo jeho vyslovenie úplne na mieste.“ Dovtedajšia právna úprava totiž pri veľkej časti „politických“ trestných činov uloženie podmieneného trestu explicitne vylučovala. Príčinou bola obava, aby sudcovia nevynášali príliš mierne rozsudky. Zrušená tiež bola obligatornosť ukladania niektorých vedľajších trestov (prepadnutie majetku a peňažitý trest), a tak ich uloženie záviselo od voľnej úvahy súdu. Dôvodová správa konštatovala, že dovtedajšie kogentné ustanovenia viedli súdy k často „k mecha-

39 NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–62, sv. 54 – 55, bod (ďalej b.) 71/9; tiež: Národní shromáždění republiky československé. Tlače, č. 491. Dostupné na <http://www.nrsr.sk>; porov.: BLAŽEK, L.: *Rekodifikace trestního práva hmotného*, s. 217.

40 Zákon č. 86/1950 Zb.

41 NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–62, sv. 54 – 55, b. 71/9.

nickému ukladaniu trestov, čo oslabovalo výchovný účinok súdnych rozhodnutí“. „Zákon nútil súdy, aby odsudzovali páchatela i v prípadoch keď bola spôsobená škoda len nepatrná“ – a tak neumožňoval vždy diferenciáciu podľa spoločenskej nebezpečnosti konania páchatelov.⁴²

Istú „humanizáciu“ trestného kódexu prinášali aj zmeny v štruktúre sankcií. Trest odňatia slobody na doživotie bol zrušený a všade, kde dovtedy zákon počítal s trestom smrti, bola zakotvená možnosť alternatívne uložiť trest odňatia slobody na 25 rokov. Vo viacerých prípadoch teda bola daná súdom väčšia možnosť „stanoviť primeraný trest so zreteľom na okolnosti konkrétneho prípadu“. Zrušený bol tiež vedľajší trest straty štátneho občianstva s argumentom, že ide o „trest, ktorý už stratil opodstatnenie, vo svojich dôsledkoch znamenal, že sa z našich občanov stávali bezdomovci.“⁴³ „Manévrovacie možnosti“ súdov tiež zvýšila možnosť upustiť, za určitých podmienok dokonca úplne, od potrestania páchatela.

K druhej kodifikácii komunistického trestného práva v Československu došlo v roku 1961. Politické Byro ÚV KSČ návrh odobrilo 14. februára 1961,⁴⁴ následne ho 20. októbra 1961 schválila vláda⁴⁵ a k formálnemu schváleniu Národným zhromaždením došlo 29. novembra 1961. Bola súčasťou rekodifikácie celého právneho poriadku, ktorá nadväzovala na novú „socialistickú“ Ústavu Československej socialistickej republiky z roku 1960. Odzrkadľovala mieru represívneho charakteru komunistického režimu v Československu i celom sovietskom bloku na začiatku šesťdesiatych rokov. Ďal-



Ján Pješčák, vrcholný predstaviteľ komunistickej justície – minister spravodlivosti SSR (1982–1988) a generálny prokurátor ČSSR (1988–1989) (Zdroj: ABS)

šie zmiernenie trestnej represie bolo oficiálne odôvodnené radikálnym poklesom kriminality (počet odsúdených osôb v roku 1960 klesol na 54,6 % proti roku 1951), ktoré bolo odôvodnené likvidáciou kapitalizmu ako jej hlavného zdroja. V skutočnosti k poklesu zločinnosti pravdepodobne najviac prispel policajný charakter štátu, a nie „uvedomelé zachovávanie pravidiel socialistického spolužitia a dodržiavanie socialistickej zákonnosti“.

Nanovo boli definované ciele trestného zákona – tentoraz už oveľa zreteľnejšie, hoci poradie priorit, ktoré uprednostňovalo „spoločenský záujem“ pred jednotlivcom, zostalo zachované:

1) ochrana spoločenského a štátneho zriadenia Československej socialistickej republiky (ďalej ČSSR);

2) ochrana socialistického vlastníctva;

3) ochrana práv a oprávnených záujmov občanov.

Nadalej sa mala uplatňovať „zása-
da socialistického humanizmu“, ktorá mala spočívať vo výchovnom prístupe k „obyčajným“ kriminálnikom a na druhej strane v použití prísnych trestov voči osobám dopúšťajúcim sa trestných činov „z nepriateľstva k socialistickému štátnemu zriadeniu a voči osobám vážne porušujúcim pravidlá socialistického spolužitia alebo snažiacim sa žiť na úkor spoločnosti“. Došlo tiež k prenosu niektorých skutkových podstat do oblasti mimosúdneho postihu. Zmiernenie represie priniesla aj väčšia variabilita trestov – napríklad aj vedľajšie tresty mohli byť ukladané ako hlavné. Najvyššia výmera trestu odňatia slobody bola stanovená na 15 rokov s odôvodnením, že dlhšie tresty „mária výchovné poslanie trestu“ a trest smrti bolo možné ukladať len ako trest výnimočný. Trestný čin bol definovaný dvoma základnými znakmi – nebezpečnosťou činu pre spoločnosť a skutočnosťou, že ide o čin, ktorého znaky sú uvedené v zákone. Oproti platnej právnej úprave osnova sa tak zintenzívnilo materiálne chápanie trestného činu – výslovne bolo stanovené, že hoci by čin vykazoval formálne znaky trestného činu, nie je trestným činom, pokiaľ je jeho stupeň nebezpečnosti pre spoločnosť nepatrný...⁴⁶ Stupeň nebezpečnosti mal byť určený v závislosti od „vývoja spoločenských vzťahov“. Komunistický režim tak mohol na základe toho istého trestného kódexu ukazovať v druhej polovici šesťdesiatych rokov svoju liberálnejšiu tvár a na druhej strane

42 NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–62, sv. 54 – 55, b. 71/9; tiež: Národní shromáždění republiky československé. Tlače, č. 94. Dostupné na <http://www.nrsr.sk>.

43 Tamže.

44 NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–62, sv. 296 – 379/3.

45 Národní shromáždění republiky československé. Tlače, č. 94. Dostupné na <http://www.nrsr.sk>.

46 NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–62, sv. 296, b. 379/3; Národní shromáždění republiky československé. Tlače. Trestní zákon, Vládní návrh, č. 65. Dostupné na <http://www.nrsr.sk>; tiež: KUKLÍK, J. a kol.: Vývoj československého práva 1945 – 1989, s. 407.

„pritvrdiť“ postih niektorých trestných činov počas normalizácie.⁴⁷

Trestne postihnuteľná bola aj príprava a pokus trestného činu (predtým boli tieto fázy zakomponované v osobitných skutkových podstatách), pričom za pokus bolo považované konanie, ktoré bezprostredne smeruje k dokonaniu trestného činu. V prípade trestného postihu prípravy k trestnému činu súd mohol využiť aj možnosť mimoriadneho zmierňovania trestu. Organizátorstvo, návod alebo pomoc ako formy účasti na trestnom čine bolo možné postihnúť len vtedy, ak došlo aspoň k pokusu trestného činu.⁴⁸ Zákon vyžadoval úmyselné zavinenie, pokiaľ výslovne nestanovil, že stačí aj neďbanlivostné zavinenie.

Novým objektom trestnoprávnej ochrany sa stali „štáty svetovej socialistickej sústavy“ so zdôvodnením: „Politický a hospodársky rozvoj Československej socialistickej republiky a jej bezpečnosť sú nerozlučne spojené s rozvojom štátov svetovej socialistickej sústavy. Preto sa trestné útoky proti inému štátu socialistickej svetovej sústavy bezprostredne dotýkajú i záujmov našej republiky.“⁴⁹ Na páchatela rozvracania republiky, teroru, záškodníctva, sabotáže, podvracania republiky, hanobenia štátu, vyzvedačstva a ohrozenia štátneho tajomstva sa vzťahovali rovnaké sankcie, ako keby ho spáchal voči vlastnému štátu. Výpočet štátov, na ktoré sa mala trestnoprávna ochrana vzťahovať, pritom nebol jednoznačne vymedzený (neexistoval ani určujúci judikát najvyššieho súdu) a mohol sa odvíjať od aktuálne-

ho vývoja medzinárodnej politiky. Dobové komentáre sa pri charakteristike „štátu socialistickej svetovej sústavy“ odvolávali na program Komunistickej strany Sovietskeho zväzu, ktorý definoval niekoľko znakov: 1) spoločenské vlastníctvo výrobných prostriedkov; 2) vládu ľudu na čele s robotníckou triedou; 3) jednotná ideológia marxizmu-leninizmu; 4) záujem ochrany „revolučných výmožeností“ pred útokmi „imperialistického tábora“; 5) spoločný cieľ – vybudovanie komunizmu.

Do tejto skupiny teda mali patriť i tzv. rozvojové krajiny „ktoré sa odľutávajú od kapitalizmu“. Naopak, medzi ne nemuseli patriť všetky krajiny naplňajúce vyššie uvedené znaky, pokiaľ nepestovali vzťahy „súdržskej spolupráce“, t. j. aktuálne neboli v úzkom spojeneckom zväzku zo Sovietskym zväzom a jeho satelitmi (v istých obdobiach napríklad Juhoslavia, Čína, či Albánsko).⁵⁰

Na udalosti, spojené s prvým výročím okupácie Československa vojskami piatich štátov Varšavskej zmluvy, zareagoval komunistický režim sprísnením represie zakotveným v zákonomnom opatrení Predsedníctva Federálneho zhromaždenia č. 99/1969 Zb. (tzv. obuškový zákon). O jeho prijatí rozhodlo Predsedníctvo ÚV KSČ 22. augusta 1969⁵¹ a v ten istý deň aj Predsedníctvo Federálneho zhromaždenia, pričom jeho platnosť bola obmedzená do 31. decembra 1969. Umožňovalo využiť „prechodné“ represívne

opatrenia voči demonštrantom, ktorí sa zúčastnili na akciách „narušujúcich verejný poriadok“ a „neuposlúchali výzvu verejného činiteľa na zachovanie verejného poriadku“, prípadne „nabádali na jej neuposlúchnutie“. Postihovalo aj tých, ktorí v tejto súvislosti porušili služobné alebo pracovné povinnosti. Okruh sankcií bol rozšírený aj mimo trestnoprávnej roviny (napríklad na možnosť zrušenie pracovného pomeru páchatela). Procesné normy zákonného opatrenia zavádzali mimoriadne zrýchlenie procesu, obmedzenia účasti advokátov, či zvýšenie doby zadržania. Na základe zákonného opatrenia bolo v roku 1969 odsúdených 1 526 osôb.⁵² Viaceré prvky tohto zákonného opatrenia boli inkorporované do trestného zákona prostredníctvom novely z roku 1969.⁵³

Prostriedkom normalizačného zvýšenia trestnej represie bolo v roku 1969 aj zavedenie novej kategórie deliktov do československého trestného práva – prečinov. Postihoval delikty, ktoré boli považované za menej spoločensky nebezpečné, pričom ako sankcia mohlo byť aj uloženie aj odňatie slobody.⁵⁴ Išlo napríklad o rôzne konania proti verejnému poriadku, či uvádzanie nepravdivých údajov do formulárov, potvrdení a cestovných dokladov v snahe dosiahnuť povolenie na vycestovanie z krajiny.⁵⁵

Malá novela trestného zákona z roku 1973 z hľadiska sledovanej problematiky rozšírila postih nedovoleného opustenia republiky aj o organizátora týchto činov, či prevádzača cez hranice. Zároveň bola

47 Tamže.

48 NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–1962, sv. 296, b. 379/3; NA, f. Politické byro ÚV KSČ 1954–62, sv. 54 – 55, b. 71/9; tiež: Národní shromáždění republiky československé. Tlače. Trestní zákon, Vládní návrh, č. 65. Dostupné na: <http://www.nrsr.sk>.

49 Tamže.

50 BOBEK, M., MOLEK, P., ŠIMÍČEK, V.: *Komunistické právo v Československu: kapitoly z dějin bezpráví*, s. 302.

51 KUKLÍK, J. a kol.: *Vývoj československého práva 1945 – 1989*, s. 424 – 425; NA, f. Predsedníctvo ÚV KSČ 1966–71, sv. 106, a. j. 175/5.

52 Tamže; tiež: Zákonné opatrenie Predsedníctva Federálneho zhromaždenia č. 99/1969 Zb., porov.: zákon č. 45/1973 Zb.

53 Zákon č. 148/1969 Zb.

54 Zákon č. 150/1969 Zb.

55 Zákon č. 150/1969 Zb., porov.: KUKLÍK, J. a kol.: *Vývoj československého práva 1945 – 1989*, s. 426 – 428.

rozšírená maximálna sadzba trestu odňatia slobody z 15 na 25 rokov.⁵⁶ Táto novela pokračovala v tendencii „pritvrdzovania“ represie, keď znovu zaviedla výnimočný – doživotný trest odňatia slobody.⁵⁷

Posledná etapa vývoja trestného práva počas komunistického režimu spadá do obdobia druhej polovice osemdesiatych rokov. Liberalizácia československého normalizačného režimu prebiehala pod tlakom vývoja vo východnom bloku a napriek odporu československej normalizačnej vládnucej stránickej garnitúry.⁵⁸ Na pozadí prestavby a prevratných zmien v sovietskom bloku boli z hľadiska analyzovanej oblasti ľudských a občianskych práv očakávateľné zmeny smerujúce k zmierneniu represívneho charakteru komunistického režimu voči vlastným občanom. Pri pohľade na vývoj legislatívy však nachádzame nielen prvky, ktoré systém liberalizovali, ale paradoxne aj opatrenia, ktoré práve v tomto čase zvyšovali mieru trestnej represie.

Zvýšenie represie predstavoval predovšetkým akýsi „obuškový zákon 2“ (zákonné opatrenie Predsedníctva Federálneho zhromaždenia č. 10/1989 Zb.), ktorým komunistický režim reagoval na početné demonštrácie i ďalšie opozičné aktivity. Zákonné opatrenie Predsedníctva Federálneho zhromaždenia bolo prijaté 20. februára 1989 „v záujme ochrany verejného poriadku“ so zdôvodnením, že „početnosť konaní smerujúcich proti uvedenému chránenému záujmu sa v poslednom období zvýšila a dokončenie legislatívnych

prác na pripravovaných trestných novelách si vyžiada ešte určitý čas; je preto potrebné bezodkladne pristúpiť k určitým legislatívnym opatreniam.“⁵⁹

Ústava, resp. ústavný zákon č.143/1968 Zb. o československej federácii totiž splnomocňovala Predsedníctvo Federálneho zhromaždenia vykonávať pôsobnosť Federálneho zhromaždenia (ďalej FZ) v čase, keď nezasadalo z dôvodu, že bolo jeho zasadanie skončené alebo uplynulo jeho volebné obdobie, s výnimkou vyhlásenia vojny (to bolo možné len v prípade, že bolo zasadanie parlamentu znemožnené), voľby prezidenta ČSSR, prijímania a zmien ústavných zákonov, uznávanie sa o štátnom rozpočte federácie a vyslovenia nedôvery federálnej vláde alebo jej členovi. Neodkladné opatrenia, na ktoré bolo potrebné prijatie zákona, mali byť prijímané vo forme zákonných opatrení Predsedníctva Federálneho zhromaždenia. Podmienkou ich platnosti bolo okrem podpisu prezidenta, predsedu Federálneho zhromaždenia a predsedu federálnej vlády aj schválenie na najbližšej schôdzi FZ.⁶⁰

Pri následnom schvaľovaní v pléne oboch snemovní FZ našiel jeden z poslancov Snemovne ľudu odvalu a zdržal sa hlasovania, čo bolo v rámci zaužívanej praxe jednohlasného hlasovania veľmi neobvyklé.⁶¹ Touto novelou trestných zákoníkov došlo k rozšíreniu trestných sankcií pri trestnom čine bránenia výkonu právomocí verejného činiteľa (§156a TZ) zo šiestich mesiacov odňatia slobody na jeden rok v súvis-

losti s vlnou demonštrácií organizovanými opozičnými skupinami a so stretmi demonštrantov s políciou. Na naplnenie skutkovej podstaty postačovalo neuposlúchnuť výzvu verejného činiteľa na zachovanie verejného poriadku,⁶² pričom došlo aj k zvýšeniu horných hraníc sadzieb trestných sankcií.⁶³

Ďalšie zvýšenie trestnej represie reagovalo na zvýšenú intenzitu rozširovania samizdatových (z hľadiska režimu „nelegálnych“) tlačovín. Spočívalo v rozšírení skutkovej podstaty §6 zákona o prečinoch (zákon č. 150/1969 Zb.: „Kto vyhotoví, umožní vyhotovenie alebo rozšíri tlačovinu, ktorá svojím obsahom narušuje záujem socialistického štátu na zachovávaní verejného poriadku.“). Táto formulácia rozširovala skutkovú podstatu prečinu proti verejnému poriadku, pričom sa štátny monopol na vydávanie tlačovín stal priamym predmetom trestnoprávnej ochrany. V zdôvodnení sa konštatovalo, že právny poriadok ČSSR dovtedy neobsahoval „žiadne ustanovenie, na základe ktorého by bolo možné uložiť sankciu za konanie spočívajúce vo vyhotovení tlačoviny svojím obsahom narušujúcej záujem štátu na zachovávaní verejného poriadku alebo iných obdobných konaní.“ Takéto konania považovali tvorcovia normy za „rovnako spoločensky nebezpečné ako konania uvedené v doterajšom §6 zákona o prečinoch“. Poňatie skutkovej podstaty bolo veľmi extenzívne, keďže zahŕňalo okrem zhotoviteľov aj tých, ktorí by „umožnili“ jej vyhotovenie alebo ju distribuovali. Obsahové vymedzenie „zá-

56 NA, f. Predsedníctvo ÚV KSČ 1971–76, sv. 58, a. j. 59/9.

57 Zákon č. 45/1973 Zb.

58 K dobovej spoločensko-politickej situácii pozri napr.: BALUN, P. (zost.): 1988. *Rok pred zmenou*. Bratislava 2009; PULLMANN, M.: *Konec experimentu. Prestavba a pád komunizmu v Československu*. Praha 2011; JÁŠEK, P.: Politickí väzni v období normalizácie. In: ZELENAYOVÁ, E. (zost.): *Politickí väzni v 20. storočí II. Zborník z vedeckej konferencie Kaskády 2016*. Bratislava 2016, s. 76 – 97.

59 Federálny shromáždění československé socialistické republiky 1989. V. volební období. Tlač č. 129. Dostupné na <http://www.nrsr.sk>.

60 Ústavný zákon č. 143/1968 Zb.

61 Meno odvážneho poslanca Federálneho zhromaždenia sa nepodarilo zistiť.

62 Zákon č. 140/1961 Zb.

63 Zákon č. 150/1969 Zb.

vadnej“ tlačoviny bolo navyše veľmi vážne.⁶⁴ K tomuto zvýšeniu represie došlo paradoxne v čase, keď sa štát na cenzúra i monopol na tlač stávali v okolitých štátoch sovietskeho bloku už postupne minulosťou.

Úplne opačnú tendenciu predstavovala pripravovaná väčšia novela trestného práva. Politické rozhodnutie o jej prijatí padlo v mocenskom centre štátu – Predsedníctve ÚV KSČ už 2. septembra 1987, keď bol schválený návrh politicko-právnych zásad plánovaných úprav trestného práva. Malo ísť o veľkú novelu trestných kódexov, ktorá mala platiť do rekonštrukcie trestného práva, zamýšľanej na začiatok deväťdesiatych rokov. Mala nasledovať po prijatí novej ústavy, pričom už bolo rozhodnuté o začatí prípravných analytických prác.

Neskôr, 15. apríla 1988, najvyšší orgán štátostrany pod tlakom politického vývoja v sovietskom bloku rozhodol aj o zásadách zmien v ustanovení o trestnom čine nedovoleného opustenia republiky (§109 Trestného zákona), ktoré mali byť do novely tiež zahrnuté.

Ťažiskovým bodom novely trestného práva ale malo byť zrušenie prečinov ako druhu deliktov. Ich prevažná časť mala byť presunutá do kategórie priestupkov a malá časť do trestných činov. Priestupkami sa zároveň mala stať aj časť vtedajších trestných činov. Hlavným cieľom bolo podstatné zníženie počtu deliktov, o trestnom postihu ktorých rozhodovali súdy. Komunistickému vedeniu totiž prekážalo, že Československo vykazovalo v medzinárodných štatistikách kriminality nepriemerane vysoké počty odsúdených – nielen v porovnaní s ostatnými krajinami sovietskeho bloku, ale aj s kra-



Likvidáciu železnej opony sprevádzal aj zánik trestného činu jej prekročenia (Zdroj: Archív J. Sivoša)

jinami, kde bola objektívna miera kriminality podstatne vyššia.⁶⁵

Meritórne rozhodnutie o podobe zmien v trestnom práve bolo prijaté na 95. zasadnutí Predsedníctva ÚV KSČ, 2. decembra 1988.⁶⁶ Príslušný materiál predkladal vtedajší minister federálnej vlády „bez portfeye“ Marián Čalfa. Novela mala v prvom rade priniesť vypustenie trestných činov, ktoré „vzhľadom k súčasnej úrovni celospoločenských vzťahov stratili svoje niekdajšie opodstatnenie“ z trestného zákona. Mali byť tiež vytvorené nové a doplnené jestvujúce skutkové podstaty, ktoré budú reagovať na protiprávne konanie, ktorého nebezpečnosť pre spoločnosť sa v posledných rokoch výrazne zvýšila (išlo o „nepolitické“ skutkové podstaty). Niektoré základné skutkové podstaty mali byť upravené tak, aby ich nové znenie odstránilo nedostat-

ky súčasnej dikcie a účinnejšie prispievalo k presadzovaniu trestnej politiky štátu v praxi. Návrh tiež obsahoval novú formuláciu kvalifikovaných skutkových podstatí, t. j. jasnejšie stanovenie okolností, ktoré vyžadujú uplatnenie vyššej trestnej sadzby, pretože tie okolnosti výrazne zvyšujú nebezpečnosť činu pre spoločnosť.

V oblasti základných ľudských a občianskych práv komunistický štát rezignoval predovšetkým na trestnoprávnu represiu v oblasti cirkevnej politiky a slobody cestovania. Popri súbežnej liberalizácii režimu povoľovania ciest do nesocialistickej cudziny⁶⁷ strácalo zmysel sankcionovať nedovolené prekročenie štátnych hraníc ako trestný čin.⁶⁸

Do legislatívneho procesu sa nakoniec dostala pomerne rozsiahla novela trestného zákona, pričom

64 Opatrenie č. 10/1989 Zb. Zákonné opatrenie Predsedníctva Federálneho zhromaždenia Československej socialistickej republiky na ochranu verejného poriadku.

65 NA, f. Predsedníctvo ÚV KSČ 1986 – 1989, P 66/88.

66 NA, f. Predsedníctvo ÚV KSČ 1986 – 1989, P 95/88.

67 Bližšie pozri: RYCHLÍK, J.: *Devizové přísliby a cestování do zahraničí v období normalizace*, s. 18 a nasl.

68 NA, f. Predsedníctvo ÚV KSČ 1986 – 1989, P 66/88; tiež: NA, f. Predsedníctvo ÚV KSČ 1986 – 1989, P 96/88.

do parlamentu bola oficiálne podaná 28. septembra 1989.⁶⁹ Hoci bol legislatívny proces novely už v značne pokročilom štádiu (aj na pôde samotného FZ), v tejto podobe ju už plénum federálneho parlamentu napokon nestihlo schváliť. Po revolučných udalostiach po novembri 1989 už bola miera navrhovaných zmien prekonaná vývojom. Zodpovedala totiž len liberalizácii totalitného režimu, zatiaľ čo medzitým prišlo k jeho úplnému pádu a zásadným spoločenským zmenám.

Udalosti po 17. novembri 1989 si teda vynútili urýchlené odstránenie niektorých represívnych prostriedkov totalitnej diktatúry z trestného práva. Tieto zmeny nebolo možné odkladať až na rozsiahlu novelu trestného práva, ktorá prechádzala zdĺhavým legislatívnym procesom. Komunistická novela už navyše nezodpovedala tempu spoločenských zmien a vyžadovala si ďalšie zásahy. Neodkladné zmeny teda prišla rýchla novela trestného práva

z 13. decembra 1989. Jej obsahom boli nakoniec hlavne opatrenia, ktoré z hľadiska dodržiavania ľudských a občianskych práv v novom demokratickom režime nezniesli odklad. Zrušené boli trestné činy, ktorých postih bol nástrojom komunistickej proticirkevnej politiky – marenie dozoru nad cirkvami a náboženskými spoločnosťami a porušovanie zákona o rodine. Likvidáciu hraničnej „Železnej opony“ sprevádzalo zrušenie trestného činu vniknutia cudzinca na územie štátu a redukciu trestného činu „nedovolené prekročenie štátnych hraníc“ len na prípad použitia násilia alebo hrozby bezprostredného násilia. Zúžená bola aj skutková podstata trestného činu príživníctva, keď bol vypustený trestný postih osoby, ktorá sa nechala vydržiavať. Ďalšími opatreniami v rýchlej novele bol fakticky anulovaný vyššie spomínaný tzv. druhý obuškový zákon zo začiatku roku 1989.

K plnohodnotnej adaptácii trest-

ného práva na podmienky právneho štátu a demokratického politického režimu došlo až jeho rozsiahlou novelou trestných kódexov z 2. mája 1990.⁷⁰

Vývoj súdnej represie bol z hľadiska právnej úpravy i jej aplikácie verným odrazom vývoja komunistického režimu vo všetkých jeho etapách. Od tzv. „zostrovania triedneho boja“ v prvej polovici 50. rokov, cez prelom v roku 1956, dramatické obdobie 1968 – 1970, obdobie normalizácie až po „prestavbový“ záver osemdesiatych rokov, keď vďaka normalizačnej vládnucej garnitúre vývoj reforiem značne zaostával za vývojom v okolitých socialistických štátoch vrátane Sovietskeho zväzu.

Štúdia bola spracovaná v rámci projektu VEGA č. 1/0531/14 Vývoj notárstva, zodpovedný riešiteľ: doc. PaedDr. JCDr. Róbert Brtko, CSc.

Ondrej Podolec • Criminal Law Legislation Development as the Communist Regime Tool

The study has been analysing criminal law development, first of all in the areas that were mostly used as human and civil rights violation tools. Judiciary repression development was an exact reflection of the Communist regime development in Czechoslovakia and the whole Soviet Bloc in the years of 1948 till 1989. The study is dedicated to its individual phases, i.e. from the so-called “increasing class struggles” in the first half of the 1950s, through the turn point in 1956, reform efforts at the end of the 1960s, the period of the so-called normalisation, till “perestroika” movement at the end of the 1980s, when thanks to the normalisation governing elite, the development of reforms hung behind the development in other neighbouring countries, the USSR included.

Ondrej Podolec, PhD. (1975)

Absolvent Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, odbor história – slovenský jazyk a literatúra, a Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Doktorandské štúdium absolvoval v Historickom ústave Slovenskej akadémie vied, kde aj do roku 2007 pracoval. V súčasnosti je pracovníkom Sekcie vedeckého výskumu Ústavu pamäti národa a prednáša právne dejiny na Katedre právnych dejín a právnej komparatistiky Právnickej fakulty Univerzity Komenského. Zaoberá sa dejinami Slovenska v 20. storočí, najmä vývojom politického systému, dejinami verejnej správy i perzekúciami rôznych skupín obyvateľstva nedemokratickými režimami. Je autorom monografie *Medzi kontinuitou a diskontinuitou (Politický systém Slovenskej republiky 1939 – 1945)*, spoluautorom publikácií *14. marec 1939 (Vznik slovenského štátu) 1. a 2.* i viacerých edícií dokumentov. Publikoval niekoľko desiatok vedeckých štúdií na Slovensku i v zahraničí.

69 Tamže.

70 Zákon č. 175/1990 Zb.

ČERNOBYĽSKÁ KATASTROFA Z POHLĎADU (NE)INFORMOVANOSTI V ČESKOSLOVENSKU

FRANTIŠEK NEUPAUER – PETER JAŠEK

26. apríl 1986. Dátum s presným určením času 1 hodina 23. minúta nepotrebuje žiadne doplňujúce údaje. V svetovej pamäti sa čitateľom hneď vybaví havária jadrovej elektrárne Černobyľ.¹ Hoci sa jednotliví autori dodnes sporia o dôsledky tejto mimoriadnej tragédie, odhaduje sa, že na následky ožiarenia zomrelo približne 8 000 ľudí a rádioaktívne zamorenie negatívne ovplyvnilo zdravie približne 435 000 ľudí.²

„Mlčanie môže byť niekedy najkrutejšia lož zo všetkých lží,“ povedal škótsky spisovateľ Robert L. Stevenson (1850 – 1894). V ČSSR boli v roku 1986 v dôsledku zamlčievania informácií (v duchu príslovia „i mlčanie je klamstvo“) postihnutí tak odporcovia vtedajšieho režimu, ako aj jeho podporovatelia. Občania tejto krajiny sa zrazu ocitli v tzv. „černobyľskej forme komunizmu“, ktorú charakterizovalo zahmlievanie, zľahčovanie, zatajovanie, poukazovanie na to, že je všetko v poriadku. Paradoxne, bol to „nepriateľský kapitalistický Západ“, ktorý poskytnutím objektívnejších informácií obyvateľom Československa pomohol viac, ako „socialistická vlasť“.

Hlboké mlčanie a neinformovanosť sa netýkali len výbuchu reaktora v Jadrovej elektrárni V. I. Lenina v Černobyli 26. apríla 1986.³ Československé orgány, ktoré mali dbať na bezpečnosť svojich občanov, považovali za nebezpečné šírenie správ a informácií o škodlivosti výbuchu a jeho dopadov na občanov v Českoslo-

venskej socialistickej republike (ďalej ČSSR).

Ako na vzniknutú situáciu reagovali odborníci z Výskumného ústavu preventívneho lekárstva? Ako na výbuch reagovala Štátna bezpečnosť na Slovensku? Aké sú spomienky pamätníkov? Tieto otázky otvárajú tri témy, ktorým sa venujeme v našom príspevku.⁴

ÚVOD

Rok 1986 sa v Zväze sovietskych socialistických republík (ďalej ZSSR) niesol v znamení „otvorenosti“ a „prestavby,“ reprezentovanej Michailom Gorbačovom.⁵ V ČSSR pokračovala éra normalizácie. Zároveň dochádzalo k cenzurovaniu informácií (predovšetkým tlačovín) prichádzajúcich zo ZSSR.⁶ Predsta-

1 V deň 30. výročia výbuchu v černobyľskej jadrovej elektrárni Ústav pamäti národa zorganizoval konferenciu a pripravil vydanie publikácie podrobnejšie mapujúcej udalosti po 26. apríli 1986 z pohľadu historikov, pracovníkov SHMÚ, SAV a i. Pozri MELICHEROVÁ, T., NEUPAUER, F., POPAROVÁ, A. (zost.): *Černobyľ 1986. Minulosť, dôsledky, východiská*. Bratislava 2016, 400 s.

2 ZUBOK, V.: *A Failed Empire. Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev*. North Carolina 2009, s. 288.

3 Viac o následkoch havárie na udalosti v Sovietskom zväze pozri VELIKHOV, I.: *Chernobyl Remains on Our Minds*. In: COHEN, S. (ed.): *Voices of Freedom. Interviews with Gorbachev's Reformers*. New York; London 1989, s. 161 – 163; PEARSON, R.: *The Rise and Fall of the Soviet Empire*. New York 1998, s. 117 – 123; ZUBOK, V.: *A Failed Empire*, s. 288 – 289; BOLDIN, V.: *Ten Years that Shook the World. The Gorbachev Era as Witnessed by his Chief of Staff*. New York 1994, s. 165 – 166.

4 Štúdiá sa zameriava na výskum archívnych dokumentov z Archívu Ústavu pamäti národa a Slovenského národného archívu.

5 Michail Sergejevič Gorbačov (1931), sovietsky komunistický politik a štátnik ruského pôvodu, generálny tajomník ÚV KSSZ (1985 – 1991). Snažil sa realizovať politiku glasnosti a perestrojky s cieľom demokratizovať ZSSR a odstrániť jeho hospodárske a technologické zaostávanie za západnými štátmi.

6 „Cenzúra toho, čo prichádzalo zo Sovietskeho zväzu, bola veľmi silná, ale predsa len to prichádzalo zo Sovietskeho zväzu. To znamená, že tá cenzúra bola v tom, že sa nemohli prekladať veci, a ak, tak len načierno, ale zasa keď to vyšlo v ruštine, tak to zakázať nemohli, pretože nemohli zakázať sovietskú literatúru, čiže my sme veľa čítali, o prestavbe v ruštine.“ Archív autora Františka Neupauera (ďalej AA FN), rozhovor s Martinom Cielom (nar. 1963).

vitelia normalizácie očakávali rýchly pád „sovietskeho Dubčeka“ – Gorbačova.

Mesto Černobyľ⁷ a jeho obyvatelia získali v ZSSR výnimočné ekonomické privilégia vďaka výstavbe jadrovej elektrárne. V apríli 1979 bol z grafitových tehál dostavaný posledný, štvrtý reaktor jadrovej elektrárne, ktorý dosahoval rovnakú výšku ako ostatné tri reaktory, to znamená 9 m, a priemer 11,7 m. Varný reaktor s 1 693 palivovými a regulačnými kanálmi bol uvedený do prevádzky v novembri 1983.⁸ Prešlo len 29 mesiacov (ani nie 2,5 roka), keď došlo k výbuchu štvrtého reaktora po polnoci o 1 hod. 23 minúte a 40 sekunde.

Zdá sa, že neexistujú polemiky o tom, čo bolo príčinou výbuchu. Spúšťačom celého procesu bolo zlyhanie ľudského faktora (niekde sa uvádzajú aj možné technické problémy). No bol to len ľudský faktor, alebo dokážeme hovoriť aj o zlyhaní celého systému? Samozrejme, nie je možné pripísať akúkoľvek haváriu celému štátnemu zriadeniu, v tomto prípade totalitnému režimu v ZSSR. Bol to predsa jednotlivec, ktorý napríklad znefunkčnil samoodstavanie reaktora. Na druhej strane, v pozadí bol aj totalitný režim, v duchu jeho cieľov jednotlivec konal, plnil záväzky.⁹ K výbuchu reaktora skutočne došlo preto, lebo „jednotlivec“ chcel za každú cenu splniť „socialistický záväzok“ k 1. máju – Sviatku práce.¹⁰ V konaní jednotlivca zodpo-

vedného za zlyhanie reaktora je teda istý aspekt podpory či oslavy režimu. Nás však oveľa viac zaujíma, ako sa k tomu, čo sa odohralo, staval režim a jeho predstavitelia.

Michail S. Gorbačov mal z pohľadu udržiavania režimu (aj keď v intenciách reformy) rozhodujúcu zodpovednosť. Podľa jeho slov však ešte ani 24 hodín po havárii netušil, že reaktor explodoval. V Moskve sa rozhodli pre „[...]starú metódu krízového riadenia: mlčanie. V priebehu niekoľkých hodín získali fínski vedci podozrenie, že zdrojom zvýšenej rádioaktivity je havária v jadrovej elektrárni niekde vo vtedajšom ZSSR. Západní korešpondenti však nedokázali získať od Sovietov žiadne oficiálne či neoficiálne potvrdenie tejto správy.“¹¹

Pre členov politbyra bolo v nasledujúcich hodinách dôležitejšie uvažovanie nad tým, ako povedať svetu, čo sa stalo a nepoškodiť reputáciu ZSSR (a to aj pred svojimi občanmi), ako zmierniť následky výbuchu, pomôcť obyvateľstvu.¹²

Uchovanie ideí totalitného režimu bolo silnejšie ako záujem o človeka. „Ale ako môžeme evakuovať? Keď to urobíme, všetko sa dostane na verejnosť,“ znela odpoveď vládnych úradníkov na požiadavku prof. Legasovova,¹³ aby okamžite evakovali obyvateľov mesta Pripjať a jeho okolia. Evakuácia sa začala až 36 hodín po výbuchu a obyvateľstvo bolo informované, že ide o evakuáciu len na tri dni.¹⁴

Niekoľko hodín, či dní po výbuchu

v Černobyli stáli (schematicky povedané) na jednej strane mlčiaci funkcionári, na strane druhej neinformované obyvateľstvo. Avšak bola tu aj tretia podstatná zložka ľudí – tých, ktorí boli ochotní informovať a konať. Boli to predovšetkým likvidátori havárie. Hasič Anatolij A. Zacharov neskôr povedal: „*Keby sme postupovali podľa predpisov, nikdy by sme nešli do blízkosti reaktora. Ale bola to morálna povinnosť – naša povinnosť. Boli sme ako kamikadze.*“ Vďaka ich práci nedošlo k väčšej celosvetovej tragédii s epicentrom v Černobyli.

Už v čase evakuácie obyvateľstva z postihnutej oblasti v ZSSR sa situáciou zaoberali výskumní pracovníci v ČSSR. Jedným z pracovísk bol Výskumný ústav preventívneho lekárstva (ďalej VÚPL).

VÝSKUMNÝ ÚSTAV PREVENTÍVNEHO LEKÁRSTVA

„V jadrovej energetike sa pozornosť posunie predovšetkým na otázky dlhodobého skladovania rádioaktívneho odpadu a prípravu k uvádzaniu jadrových elektrární do stavu pokoja a ochranného uloženia. Do popredia vystupuje požiadavka na zhromažďovanie údajov o expozícii obyvateľstva pri využívaní zdrojov žiarenia v medicíne. Zvýšenú pozornosť si bude vyžadovať problematika prirodzenej rádioaktivity v životnom prostredí. Samotným problémom je zber a spracovanie údajov o profesionálnej expozícii ionizujúceho žiarenia v súlade s rozvojom optimálnych progra-

7 Názov mestečka je odvodený od liečivej rastliny (latinsky *Artemisia vulgaris*), jedným z jej účinkov je, že pomáha proti zabúdaniu. Pozri PROCHÁZKOVÁ, P.: Strach, lži a radiace. *Lidové noviny*, 8. apríl 2016, č. 14, s. 18 – 23.

8 Tamže.

9 Nemôžeme vylúčiť ani čisto pragmatické ciele bez ohľadu na ideológiu: vlastné benefity (zvýšenie platu, lepšie bývanie a pod.).

10 Porovnaj: MEDVEDEV, G.: *The Truth about Chernobyl*. London; New York 1991, 274 s.

11 „Michail Gorbačov uviedol, že najvyššie vedenie v Moskve malo o havárii tiež iba málo informácií, pretože miestne úrady sa – presne v sovietskom štýle – snažili pred nadriadenými tajiť čo najviac.“ KÖSSLER, F.: Z pohľadu západného korešpondenta. In: MELICHEROVÁ, T., NEUPAUER, F., POPAROVÁ, A. (zost.): *Černobyľ 1986*, s. 199 – 205.

12 PROCHÁZKOVÁ, P.: Strach, lži a radiace, s. 20.

13 Valerij Alexejevič Legasov (1936 – 1988), sovietsky chemik a akademik ruského pôvodu, jeden z kľúčových členov komisie vyšetrojúcej haváriu v černobyľskej elektrárni a podieľajúcej sa na likvidácii jej následkov. Svoje zistenia z vyšetrovania prezentoval na stretnutí Medzinárodnej agentúry pre atómovú energiu v auguste 1986 vo Viedni.

14 RYBAN, Ľ.: Černobyľ 1986. Najväčšia havária jadrovej elektrárne v histórii. *Historická revue*, roč. 27, 2016, č. 4, s. 66 – 74.

mov osobného monitorovania“¹⁵ uvádza sa v závere správy Dr. Nikodémovej s názvom *Návrh koncepcie hygieny žiarenia v SSR* niekoľko mesiacov pred haváriou v Černobyli. Dôležitou súčasťou daného návrhu bol monitoring, ale skúmanie dopadov havárie v jadrovej elektrárni, opatrenia v prípade ohrozenia obyvateľstva v tom čase ešte neboli „témou dňa“. Už o niekoľko mesiacov sa situácia zmenila a niekoľko inštitúcií pozorovalo a skúmalo dopady havárie jadrovej elektrárne na obyvateľstvo Československa.

V Slovenskom národnom archíve sa uchovávalo niekoľko autentických dokumentov VÚPL vypracovaných len niekoľko dní, či týždňov od havárie. Prvým je dokument s názvom *Informácia o sledovaní radiačnej situácie na území SSR v dňoch 30. 4. až 3. 5. 1986* z 3. mája 1986.¹⁶ V správe sa píše o nameraní maximálnej hodnoty príkonu absorbovanej dávky, či maximálnej sumárnej beta aktivity a gama nuklidov dňa 1. mája 1986. „*Radiačná záťaž jednotlivca v dôsledku inhalácie rádioaktívneho jódu v danom období bola menej ako 10 % z povoleného ročného príjmu jednotlivca*“,¹⁷ uvádza správa. Ak si prečítame danú správu podrobnejšie, zistíme, že aj v tomto krátkom časovom úseku sa mohla „záťaž jednotlivca“ percentuálne zvýšiť niekoľkonásobne. Pretože tento „jednotlivec“ ne-

vedel, že nemá konzumovať mlieko, zeleninu alebo absolvovať vyšetrenie röntgenovými prístrojmi.

Rovnako zarážajúce je zistenie, ktoré hovorí o „[...]najvýraznejšom vzostupe hodnôt medzi 1. májom a 2. májom v lokalitách Východného Slovenska.“¹⁸ Ani táto informácia sa nedostala medzi obyvateľstvo. Oslavoval sa Sviatok práce (1. máj) v duchu podpory režimu. Bez záujmu o obyvateľstvo, ktorého zdravie bolo ohrozené, či vystavené nebezpečenstvu. Podľa tejto správy to teda nie je mýtus, ale realita.¹⁹ Je obrazom režimu, ktorý zahmlieval, zatajoval, neinformoval obyvateľstvo.

Pozitívom sú reálne opatrenia, aj keď je otázne, či boli realizované včas. Najohrozenejšou skupinou boli bačovia, ktorí od 4. mája 1986 mali dostať „jódové tabletky.“ „Zajódovanie“ (Luggolov roztok) organizmu totiž predchádza akumulácii rádioizotopov jódu, ktoré vznikajú pri nukleárnej reakcii a môžu prispieť k zvýšenému výskytu rakoviny štítnej žľazy. Rádioaktívne stroncium má veľmi dlhý polčas rozpadu a zabudované do kostí môže mať dlhoročný karcinogénny účinok. Oproti tomu majú izotopy jódu kratší polčas rozpadu a postupne sa z tela vyplavujú.“²⁰ Dostali ho včas?

V správe z 3. mája sa hovorí o nezhodu pohybu detí na zelených plochách a otvorených priestran-

stvách. Táto informácia odborníkov z Československa nebola sprostredkovaná vlastnému obyvateľstvu na rozdiel od Rakúska, ale aj Maďarska, či Poľska. Prečo? Táto otázka zaznela až po páde komunistického režimu. Vyšetrovatelia v tejto veci vyšetrovali generálneho tajomníka ÚV KSČ.²¹

Ďalšou dôležitou správou VÚPL, zaznamenanou 5. mája 1986 je *Komentár* (zrejme prof. Milan Vladára – poznámka F. N.) *k radiačnej situácii k dňu 05. 05. 1986*. Píše sa v nej o konkrétnych opatreniach: „*Hygienická služba pokračovala v systematickom sledovaní základných požadovaných ukazovateľov:*

- príkonu absorbovanej dávky vo vzduchu,
- sumárnej beta aktivity aerosolov vo vzduchu,
- gamaspektrometrickej analýzy aerosolov.“²²

Ďalej sa v správe uvádza: „*Príklon absorbovanej dávky naďalej dosahuje na území SSR miestami štvor až päťnásobok prírodného pozadia. Maximálnu hodnotu nahlásila KHS (pozn. red.: Krajská hydrometeorologická stanica) v Bratislave, v Komárne a Šuranoch, kde namerali hodnoty 1,05 / uGy.h⁻¹. Sumárna beta aktivita aerosolov vo vzduchu po slabšom zvýšení v dňoch 02. a 03. 05. 1986 opäť poklesla. Dosahuje približne desatinu maxi-*

15 Slovenský národný archív (ďalej SNA) Bratislava, fond (ďalej f.) Výskumný ústav preventívneho lekárstva (ďalej VÚPL), škatuľa číslo (ďalej šk.) 41, Záverečné výskumné správy. Materiál pripomienkovali pracovníci VÚPL 21. 1. 1986.

16 Celú správu citujeme v štúdii publikovanej v zborníku. Pozri NEUPAUER, F.: Ne/informovanosť o černobyľskej katastrofe. In: MELICHEROVÁ, T., NEUPAUER, F., POPAROVÁ, A. (zost.): *Černobyľ 1986*, s. 311 – 340.

17 SNA, f. VÚPL, šk. 41, Informácia o sledovaní radiačnej situácie na území SSR v dňoch 30. 4. až 3. 5. 1986.

18 Tamže.

19 Zrejme z nepozornosti poukázal pracovník SHMÚ počas diskusného večera ÚPN na nulové hodnoty zrážok dňa 1. mája. Tento názor vrátil už počas diskusie a neskôr aj vo svojom príspevku na konferencii prof. Povinec. „*V kritickom období od 30. 4. do 1. 5. 1986 boli podľa SHMÚ na území Slovenska zrážky v Bratislave a jej okolí a v Dunajskostredskom okrese (pod 5 mm), na strednom Slovensku (pod 5 mm) a na juhu stredného Slovenska (5–10 mm) a na východnom Slovensku (pod 5 mm)*.“ Pozri POVINEC, P.: Environmentálny impakt černobyľskej havárie: Európa a svet. In: MELICHEROVÁ, T., NEUPAUER, F., POPAROVÁ, A. (zost.): *Černobyľ 1986*, s. 24.; Diskusný večer ÚPN. Téma: Černobyľ a otvorenosť. Dostupné na URL: <<http://www.upn.gov.sk/sk/videozaznam-diskusneho-vecera-upn-na-temu-černobyľ-1986-a-otvorenost-glasnost/>> [citované 13. 2. 2017].

20 AA FN, rozhovor s P. F. (nar. 1948). V roku 1986 pracoval ako lekár – nefrológ. Rozhovor sprostredkovala Karin Findřová.

21 Podrobnejšie pozri reláciu Reportéri z 2. mája 2016 (redaktorka Soňa Gyarfašová). Dostupné na <http://www.rtv.slovensko.sk/televizia/archiv>.

22 SNA, f. VÚPL, šk. 41, Komentár Dr. Vladára k radiačnej situácii ku dňu 5. mája 1986.

málnych hodnôt [zaznamenaných] v dňoch 29. a 30. 04. 1986. Podobne možno hodnotiť aj ^{131}I vo vzduchu.²³

Opätovne sa potvrdzovalo nebezpečenstvo radiácie prostredníctvom kontaminovaných trávnatých plôch. „Pokračovalo sa v sledovaní povrchovej kontaminácie trávnatých plôch. Rádioaktivita trávy je značná a lokálne dosahuje hodnoty 100 kBq na kilogram sviežej váhy. Dlhší pobyt detí na trávnatých plochách je nežiaduci a je potrebné venovať zvýšenú pozornosť osobnej hygiene. Vhodnejšie sa javí uprednostniť spracovanie pred kúpaním. Začalo sa s rozsiahlejším sledovaním rádioaktivity zeleniny. Kontaminácia cibulky a šalátu dosahuje hodnôt až 1 000 Bq.kg⁻¹. Obyvateľstvo by malo byť vhodnou formou upozornené na potrebu dôkladného mytia sviežej zeleniny.“²⁴

Osobitnú kapitolu tvorí téma kontaminácie mlieka, ktorá sa (oproti informáciám z prvej správy VÚPL) výrazne zvýšila: „Dňa 05. 05. 1986 bolo možné zaznamenať kontamináciu kravského mlieka až na úrovni 3 000 Bq.l⁻¹. Ide predovšetkým o kontamináciu izotopmi jódu.“²⁵

Opatrenia navrhované v danom komentári sú dosť vážne. Odborník, ktorý sa danou témou zaoberá, uvažuje v odbornopolitickom duchu: „V dôsledku tejto situácie bolo potrebné zhodnotiť radiačnú záťaž kritických skupín po konzumácii mlieka. Názory na výšku tolerovateľného príjmu ^{131}I deťmi sú zatiaľ nejednotné. Výskumný ústav preventívneho lekárstva sa prikláňa k názoru, že s regulovaním príjmu mlieka kontaminovaného ^{131}I deťmi by bolo potrebné začať už pri objemovej koncen-

trácii 500 Bq.l⁻¹. Pracovníci MZ ČSR [Ministerstvo zdravotníctva ČSR] / Dr. Salava/ sa prikláňa skôr k hodnote 3 000 Bq.l⁻¹. Tento rozdiel bude potrebné v priebehu 06.05.1986 zjednotiť. Kontaminácia pitnej vody je nízka a zatiaľ nevzbudzuje obavy.“²⁶

Po havárii v japonskej elektrárne vo Fukušime sa intenzívne skúmala hodnota becquerel (Bq)²⁷ v mlieku. Japonci stanovili, že ak má byť mlieko konzumované, jeho hodnota nemôže prekročiť 100 Bq.²⁸ V Československu bola norma niekoľkonásobne vyššia. Dnes sa môžeme pýtať: je Japonsko až príliš citlivé, ak stanovilo takúto hodnotu? Alebo sa reálne vie, že už hodnota v objeme 100 Bq je nebezpečná? Na ukážku uvádzame aspoň niekoľko údajov zaznamenaných VÚPL, znázornených v tabuľke č. 1.

Tabuľka č. 1. Hodnoty aktivity mlieka v SSR v období 4. mája – 18. mája 1986 (Bq/l) (Zdroj: SNA)

	Nitra	Piešťany	Trnava	Žilina	Prešov	Kežmarok
4.5.	—	451	388	—	1690	—
5.5.	455	—	—	2651	—	2093
6.5.	—	—	—	2700	1083	—
7.5.	—	—	—	—	932	588
8.5.	—	—	—	—	1241	—
9.5.	451	285	121	920	803	518
10.5.	439	369	223	930	868	501
11.5.	292	377	163	777	975	—
12.5.	385	320	166	630	805	596
13.5.	377	165	153	480	616	457
14.5.	337	110	125	440	614	367
15.5.	292	143	91	—	350	288
16.5.	252	191	161	—	377	293
17.5.	256	—	197	—	377	293
18.5.	189	—	113	—	330	237

23 Tamže.

24 Tamže.

25 Tamže.

26 Tamže.

27 Podrobnejšie pozri URL <[https://sk.wikipedia.org/wiki/Becquerel_\(jednotka\)](https://sk.wikipedia.org/wiki/Becquerel_(jednotka))> [citované 13. 2. 2017].

28 Pozri Diskusný večer ÚPN. Téma: Černobyl a otvorenosť. Dostupné na URL: <<http://www.upn.gov.sk/sk/videozaznam-diskusneho-vece-ra-upn-na-temu--cernobyl-1986-a-otvorenost-glasnost/>> [citované 13. 2. 2017].

Zátťaž štítnej žľazy a efektívny dávkový ekvivalent
pre jednotlivé vekové kategórie z príjmu mlieka.

Vek	Denný príjem mlieka [l]	F [mGy.Lq ⁻¹]	Príjem [Bq]	Zátťaž štítnej žľazy [mSv]	Efek.dáv. ekvivalent [mSv]
Do 6 mes.	0,9	4,3 .10 ⁻³	—	—	—
Do 4 rok.	0,5	2,0 .10 ⁻³	10 770	21,7	—
Do 14 rok.	0,4	0,65.10 ⁻³	8 616	5,6	—
Dospelí	0,25	0,51.10 ⁻³	5 384	3,3	0,01

Zátťaž štítnej žľazy podľa vekových kategórií (Zdroj: SNA)

Je naozaj možné, aby „zo dňa na deň“ tak výrazne klesli merané hodnoty? Akým spôsobom boli získavané a zaznamenávané? Pri údajoch získaných z východného Slovenska sa nachádza poznámka, že boli merané pracovníkmi VÚPL. Ako to bolo inde, nevieme. Je to „náhoda“, že hodnota v mlieku sa v priebehu jedného dňa tak výrazne zmenila? Najvyššie hodnoty boli namerané na východnom Slovensku²⁹ pričom maximálna nameraná hodnota bola 3 900 Bq.l⁻¹ v Granč Petrovci.

Ak by sme ostali len pri téme kráv a mlieka a pozreli sa na opatrenia z odborného pohľadu, i tu sa nás môžu zmocniť pochybnosti o hodnovernosti získavaných informácií príslušnými inštitúciami, aj keď je pravdepodobné, že sa hodnota aktivity mlieka postupne znižovala.

Ovčie mlieko bolo ešte výraznejšie kontaminované. V správe o radiačnej situácii zo 17. júna 1986³⁰ sa uvádzajú najvyššie hodnoty zo za-

čiatku mája a ich pokles k 30. máju 1986.

Najpodrobnejší archívny dokument VÚPL tvorí sumár informácií z 21. mája 1986, ktoré spracoval kolektív autorov. Sledovali obdobie od 3. mája 1986 do 17. mája 1986. Na niekoľkých stranách danej správy je množstvo dôležitých informácií. Mnohé vyvracajú mýty o tom, že dôsledky havárie v jadrovej elektrárni Černobyľ boli minimálne.

„Prvá informácia o tejto skutočnosti (výbuchu jadrovej elektrárne – poznámka F.N.) bola u nás zaznamenaná 29. apríla 1986,³¹ uvádza správa. Tí, ktorí počúvali ranné vysielanie rakúskeho rozhlasu, dozvedeli sa o výbuchu už pri raňajkách 28. apríla, ako spomína napr. prof. Pavel Povinec. Dňa 30. apríla zasadala Vládna havarijná komisia a začali sa sledovať ukazovatele rádioaktívneho zamorenia. Požadované parametre sa začali okamžite sledovať a oznamovali ich hlavnému hygieni-

kovi SSR i pražskej centrále. Ďalej sa sledoval spad, kontaminácia povrchov vrátane trávy a zelene a kontaminácia mlieka.³²

Správa uvádza: „Obsah ¹³¹I (jód 131) v ovzduší bol pred 30. 04. 1986 prakticky nulový. V období 30. 04. – 17. 05. došlo k prechodnému zvýšeniu objemových koncentrácií ¹³¹I v aerosóloch ovzdušia. Najvyššie hodnoty 12 Bq.m⁻³ boli zaznamenané v noci z 30. 04 na 01. 05.“ Teda aj v tejto správe sa opätovne uvádza 1. máj. Do ľudského organizmu sa škodlivé látky dostávali cez inhaláciu, no taktiež prostredníctvom potravinového reťazca (kontaminácia trávy, vody, mlieka, zeleniny). Rovnako bola zvýšená hodnota sumárnej beta aktivity, ktorá má za normálnych podmienok nulovú hodnotu. „V období 30. 04 až 17. 05. 1986 došlo k prechodnému zvýšeniu sumárnej aktivity s najvyššími hodnotami 96 Bq.m⁻³ dňa 1. mája 1986.“ V dňoch 30. apríla a 1. mája príjem ¹³¹I inhaláciou bol desaťkrát vyšší (!) v porovnaní s normálom (2. máj – 5-krát vyšší a 3. máj už len 2-krát vyšší).

Rádioaktívny spad bol v prvom období sledovaný predovšetkým na trávě a len na území Bratislavy boli hodnoty v rozmedzí 31 až 223 kBq.kg⁻¹ (15 – 110 Bq.m⁻²). Po 3. máji bolo možné pozorovať pokles kontaminácie trávy. Pozoruhodný bol vysoký podiel ¹³¹Cs 1,7 kBq.kg⁻¹ v rádioaktívnom spade.

Opätovne sa teda potvrdzuje, že 1. máj bol podľa mnohých ukazovateľov skutočne dňom, keď následky výbuchu jadrového reaktora zaznamenávali na našom území najvyššie hodnoty. Javí sa, že mocenské špičky normalizačného režimu zlyhali, pretože namiesto toho, aby uviedli do praxe opatrenia na ochranu ľu-

29 V tabuľke predkladáme len výber niekoľkých lokalít, pričom VÚPL zapracoval údaje zo 40 lokalít. Na východnom Slovensku boli nielen najvyššie hodnoty v prvých dňoch, ale aj pretrvávajúce hodnoty nad úrovňou 1 000 Bq/l ešte aj 10. mája (Sp. Nová Ves, Kr. Chlmec).

30 SNA, f. VÚPL, šk. 41, Správa o radiačnej situácii v dňoch 30. 4 až 10. 6. 1986 (skrátene). Zostavil Ing. Milan Vladár, CSc., 17. 6. 1986.

31 SNA, f. VÚPL, šk. 41, Riaditeľ prof. (HU Berlín) doc. MUDr. J. Červenka, CSc. – Správa o radiačnej situácii v SSR v dňoch 30. apríla 1986 (predbežné). Zostavil: Ing. Milan Vladár, CSc. Bratislava, 21. máj 1986. – osobné venovanie: „Prof. Červenkoví s prejavom hľbokej úcty a vďaka za porozumenie a mimoriadnu pomoc a rady. M. Vladár“.

32 Tamže.

Kontaminácia ovčieho mlieka a produktov ^{131}I a $^{134,137}\text{Cs}$.

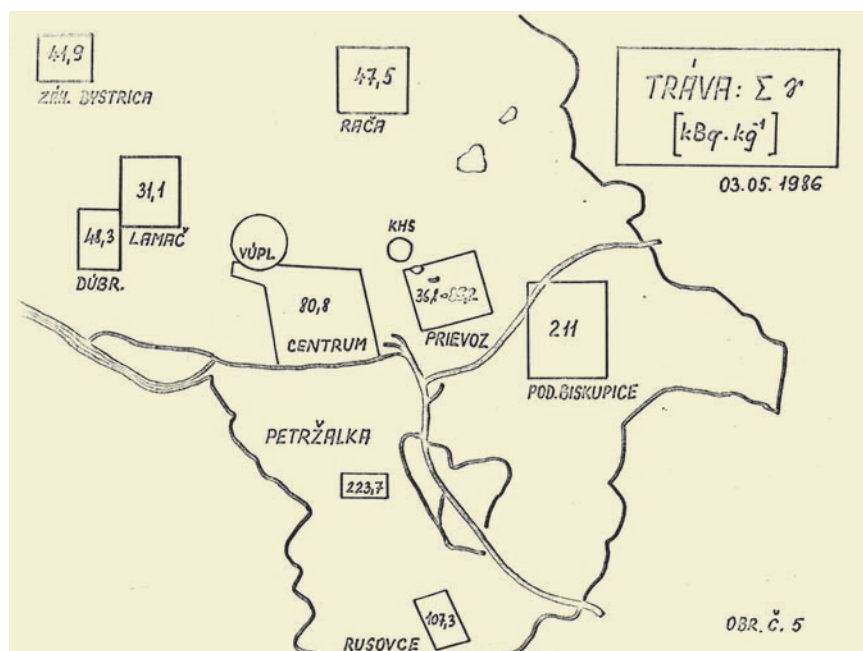
So sledovaním kontaminácie ovčieho mlieka sa v SSR započalo 2.5.1986. Už prvé hodnotenie kontaminácie ovčieho mlieka ukázalo na možnosť prekročenia limitov pre príjem ^{131}I . Dňa 4.5.1986 boli prijaté opatrenia na jódovú profylaxiu u pracovníkov na salašoch a vydaný zákaz konzumácie ovčieho mlieka a výrobkov. Dynamika poklesu kontaminácie ovčieho mlieka a výrobkov k 30.5.1986 je znázornená v tab. 4 a na obr. 4.

TAB. 4 Kontaminácia ovčieho mlieka a výrobkov ^{131}I a $^{134,137}\text{Cs}$.
[Bq.l⁻¹/kg⁻¹]

		MLIEKO	HRUDKA	BRYNDZA
^{131}I	MAX	75 000	70 000	3 500
	MIN	150	180	200
$^{134,137}\text{Cs}$	MAX	500	900	-
	MIN	170	150	130

Z údajov v tab. 4 je zrejmé, že kontaminácia ^{131}I a $^{134,137}\text{Cs}$ klesla na úroveň, ktorá nevyžaduje osobitné opatrenia.

Údaje z VÚPL-u zo dňa 17. júna 1986 (Zdroj: SNA)



Rádioaktívny spad monitorovaný na území Bratislavy (Zdroj: SNA)

dí, ponechali ich napospas nástrahám vzdušného prúdenia prinášajúceho rádioaktivitu. Státisíce ľudí zúčastňujúcich sa prvomájových sprievodov tak podstupovali riziko, o ktorom ani sami nevedeli. Aj to je však smutnou charakteristikou režimu, ktorý uprednostnil obsahovo prázdny rituál predstierananej lojality obyvateľov pred preventívnymi opatreniami na ich ochranu.

Pozrime si ďalšie ukazovatele:

- jarná zelenina – okolo 1 000 Bq.kg⁻¹ sviežej váhy,
- šalát – až 5 000 Bq.kg⁻¹.³³

V tretej kapitole správy sa VÚPL venoval aj téme *Biologické účinky ožiarenia jednotlivca a populácie*. Rozdelili ich na dve časti: nestochastické a stochastické. Nestochastické účinky nastávajú vtedy, ak dávka prekračuje určitú prahovú hodnotu (sú individuálne, čím vyššia dávka, tým závažnejší účinok): zákal očnej šošovky, nezhubné poškodenie kože, bunecný útlm kostnej drene vedúci k zlyhaniu krvotvorby, poškodenie zárodočných buniek vedúce k poklesu plodnosti.

Aká je prahová hodnota? Ožiarenie jednotlivca presahujúce 500 mikrosievert (mSv)³⁴ (pri zákale očnej šošovky je prahovou hodnotou už 150 mSv). „Počas prechodného zvýšenia úrovne radiačných faktorov v SSR nehrozilo, okrem jednej kritической skupiny – bačovia, v žiadnej etape prekročenie prahu pre nestochastické účinky.“³⁵

33 Niekedy stačili jednoduché opatrenia, aby sa plodina zbavila rádioaktivity. Šalát stačilo umyť, škodlivé látky sa v ríbezliach koncentrovali v končeku plodu (nie v stonke).

34 Pozri: URL <[https://sk.wikipedia.org/wiki/Sievert_\(jednotka\)](https://sk.wikipedia.org/wiki/Sievert_(jednotka))> [citované 13. 2. 2017].

35 SNA, f. VÚPL, šk. 41, Riaditeľ prof. (HU Berlín) doc. MUDr. J. Červenka, CSc. – Správa o radiačnej situácii v SSR v dňoch 30. apríla 1986 (predbežné). Zostavil: Ing. Milan Vladár, CSc. Bratislava, 21. 5. 1986.

Odhad príjmu a efektívneho dávkového ekvivalentu ^{131}I diétou.

Zdroj	Predpokladaný príjem [Bq]	Štítna žľaza [mSv]	Efektívny dáv. ekvivalent [mSv]	Frakcia
Inhalácia ^{a/}	5 242	2,6		0,25
Mlieko				
- dospelí	5 384	3,3		0,32
- deti do 14r	8 616	5,6		
- deti do 4r	10 770	21,7		
Zelenina	2 887	1,4		0,14
Iné	5 791	2,9		0,28
Spolu	19 304	10,2	0,31 ^{c/}	1,00

a/ Inhalácia v dňoch 1. – 11.5.1986

b/ Výchový faktor – 0,03

c/ Iba dospelí

Správa o radiačnej situácii (Zdroj: SNA)

VÚPL nepriamo skúmal aj zdravotný dopad výbuchu jadrovej elektrárne na obyvateľstvo. „Najvyšší celkový obsah ^{131}I v štítnej žľaze – 1 752 Bq sa našiel u dospeléj osoby zomrelej náhle pri autonehode 31. mája 1986. Štítna žľaza bola viditeľne na reze uzlovitá a mala mokrá hmotnosť 66,2 g. Druhý najvyšší obsah ^{131}I v štítnej žľaze – 719 Bq – sa našiel v štítnej žľaze tiež u dospeléj osoby zomrelej bezprostredne po akútnom infarkte myokardu 2. mája 1986. Najvyšší celkový obsah ^{131}I v štítnej žľaze u detí alebo mladistvých – 185 Bq – sa na-

šiel u 11-ročného chlapca, zomrelého 4. júna 1986 po operácii mozgu pre neúrazovú diagnózu. Najvyšší celkový obsah rádiojódu v štítnej žľaze u plodov alebo novorodencov zomrelých do 1,5 dňa po narodení – 40 Bq – sa našiel 14. mája 1986 u novorodenca zomrelého po asfyxiintraparatum.³⁶

V októbri 1988 Ing. Milan Vladár, CSc. a RNDr. Milan Tatara, CSc. z VÚPL vypracovali správu Monitorovanie ionizujúceho žiarenia v okolí JEZ pre prípad mimoriadnej situácie.³⁷

NEINFORMOVANÁ VEREJNOSŤ A ŠTÁTNA BEZPEČNOSŤ

Predchádzajúca kapitola štúdie ukázala, že politika normalizačného režimu ani v tomto konkrétnom prípade – informovaním o dôsledkoch havárie v Černobyli – nevynikala „glasnosťou“. Nemožno sa preto čudovať, že ľudia využívali alternatívne zdroje informácií, medzi ktorými na poprednom mieste stálo vysielanie západných zahraničných rozhlasových staníc. Tie najmä kvôli rušeniu znemožňujúcemu ich príjem počúvala iba časť obyvateľstva,³⁸ ale správy sa rozšírili rozhovormi aj k ľuďom, ktorí tieto stanice nepočúvali. Nedostatočná informovanosť verejnosti na jednej strane, a zároveň nedôvera k oficiálnym médiám na druhej strane, sa ukazuje ako jeden z kľúčových determinantov aj v dokumentoch Štátnej bezpečnosti (ďalej ŠtB) na Slovensku, súvisiacich s haváriou v Černobyli.³⁹ Treba konštatovať, že zachovanosť dokumentov v jednotlivých krajských a okresných správach ŠtB je veľmi rôznorodá: v niektorých (ako napr. krajské správy v Bratislave a v Banskej Bystrici alebo okresná správa Trnava) sa zachovalo veľa materiálov týkajúcich sa opatrení ŠtB aj konkrétnych ohlasov obyvateľov, v iných iba torzá a v niektorých okresných správach materiály k Černobyľu absentujú úplne.

Príslušníci ŠtB dostali príkaz zisťovať, čo obyvateľstvo vie. Prvý rozkaz venovať pozornosť udalostiam súvisiacich s haváriou pochádzal z 30. apríla 1986 a vydal ho náčelník Správy Zboru národnej bezpečnosti (ďalej S ZNB) hlavného mesta Bratislavy a Západoslovenského

36 SNA, f. VÚPL, šk. 41, súborné dielo: VLADÁR, M. (zost.): *Správa o radiačnej situácii v SSR po havárii Černobylskej jadrovej elektrárne*. Bratislava 1987.

37 SNA, f. VÚPL, šk. 45, Monitorovanie ionizujúceho žiarenia v okolí JEZ pre prípad mimoriadnej situácie.

38 K počúvanosti západných rozhlasových staníc pozri publikácie VAJDA, B.: *Rádio Slobodná Európa a jeho činnosť vo východnej Európe*. Komárno 2013 (najmä s. 89 – 101); TOMEK, P.: *Československá redakce Radio Free Europe. Historie a vliv na československé dějiny*. Praha 2015.

39 Za neoceniteľnú pomoc pri vyhľadanií materiálov ďakujem kolektívu pracovníkov Archívu Ústavu pamäti národa, ktorí ma upozornili na mnohé dôležité dokumenty týkajúce sa problematiky.



JUDr. Štefan Mikula (Zdroj: ABS)

kraja plk. JUDr. Štefan Mikula. Na základe rozkazu Ministerstva vnútra Slovenskej socialistickej republiky (ďalej SSR) nariadil podriadeným útvarom ŠtB zisťovať ohlasy obyvateľstva na haváriu jadrovej elektrárne v Černobyli, tieto ohlasy preverovať a okamžite o nich informovať nadriadených.⁴⁰ Ďalší rozkaz, akoby doplnenie predchádzajúceho, máme k dispozícii zo 6. mája, ktorý prikazoval zisťovať nálady obyvateľstva „s cieľom likvidácie prípadných prejavov paniky“, zdôrazňujúc, že v súvislosti s blížiacimi sa voľbami do zastupiteľských zborov (mali sa konať 23. – 24. mája 1986, poznámka P. J.) by pod vplyvom „západnej propagandy mohlo prísť k vyvolaniu nepokojov alebo paniky“. Rozkaz ukladal náčelníkom odborov Verejnej aj Štátnej bezpečnosti „všetkými prostriedkami bezpečnostnej práce zisťovať akékoľvek signály pokusov možného zneužitia havárie JE⁴¹ proti nášmu zriadeniu, hlavne v súvislosti s voľbami“; ako aj „zisťovať snahy jednotlivých osôb alebo skupín, ktorých činnosť vedie k zneužitiu uvedenej udalosti, k vyvolaniu nepokojov alebo paniky medzi obyvateľstvom, prípadne k inej nepriateľskej

ŠtB 7

**Okresná správa Zboru národnej bezpečnosti
917 84 Trnava**

Č.p. SO-0028/0V-1986 Trnava 6. mája 1986

PRÍSNE TAJNÉ
Výdaje č.: 2
Počet: 2

Náčelníkom
odboru VB a oddelenia ŠtB
OS ZNB TRNAVA

Okresná správa ZNB
Trnava
Dňa: 12. 5. 1986 - 6
Číslo: SO-0028/0V-1986 - 4

Vec: Havária jadrovej elektrárne v ZSSR – pokyn.

V súvislosti s haváriou JE v Černobyli bola zriadená vládna komisia, ktorá prijíma opatrenia a rieši vzniklé problémy.

Haváriu JE zneužíva Rakúsko, NSR a Švédsko. Tieto krajiny odmietajú prijímať akýkoľvek tovar vrátane potravín z krajín RVHP prepravované vlakom a kamionovou dopravou.

Vplyvom západnej propagandy dochádza ku zvýšeniu záujmu našich obyvateľov o znalosť situácie a stavu na danom teritóriu. Ojedinele sa vyskytuje zvýšený nákup potravín a jednotlivci požadujú v lekárňach jed.

Nemožno vylúčiť, že niektoré nepriateľsky zmýšľajúce osoby alebo skupinky budú chcieť po vzore západných krajín zneužiť tejto situácie k vyvolaniu nepokojov, alebo paniky na území ČSSR, hlavne pred nadchádzajúcimi voľbami do zastupiteľských zborov.

V súvislosti s haváriou JE, na základe pokynu I. námestníka MV ČSSR uklaďám:

1/ náčelníkov odborov VB a O ŠtB

a/ všetkými prostriedkami bezpečnostnej práce zisťovať akékoľvek signály pokusov možného zneužitia havárie JE proti nášmu zriadeniu, hlavne v súvislosti s voľbami;

b/ zisťovať snahy jednotlivých osôb alebo skupín, ktorých činnosť vedie k zneužitiu uvedenej udalosti k vyvolaniu nepokojov alebo paniky medzi obyvateľstvom, prípadne k inej nepriateľskej

Pokyn náčelníka OS ZNB S-ŠtB Trnava mjr. Kršáka o možnom „zneužití“ havárie
(Zdroj: A ÚPN)

losti, k vyvolaniu nepokojov alebo paniky medzi obyvateľstvom, prípadne k inej nepriateľskej činnosti“.⁴² Eventuálne prípady paniky sa mali likvidovať v súčinnosti s príslušnými politickými a štátnymi orgánmi.

Keďže ani v období druhej polovice 80. rokov v normalizačnom Československu neexistovali prieskumy verejnej mienky, túto úlohu z po-

hľadu režimu čiastočne „nahradzala“ práve ŠtB, zachytávajúca názory ľudí (popri nasadení technických prostriedkov, ako bolo odpočúvanie či kontrola korešpondencie) najmä prostredníctvom hustej siete svojich tajných spolupracovníkov, rozmiestnených v jej „záujmových sférach“ – v praxi naprieč celou spoločnosťou.

Havária v Černobyli bola z pohľa-

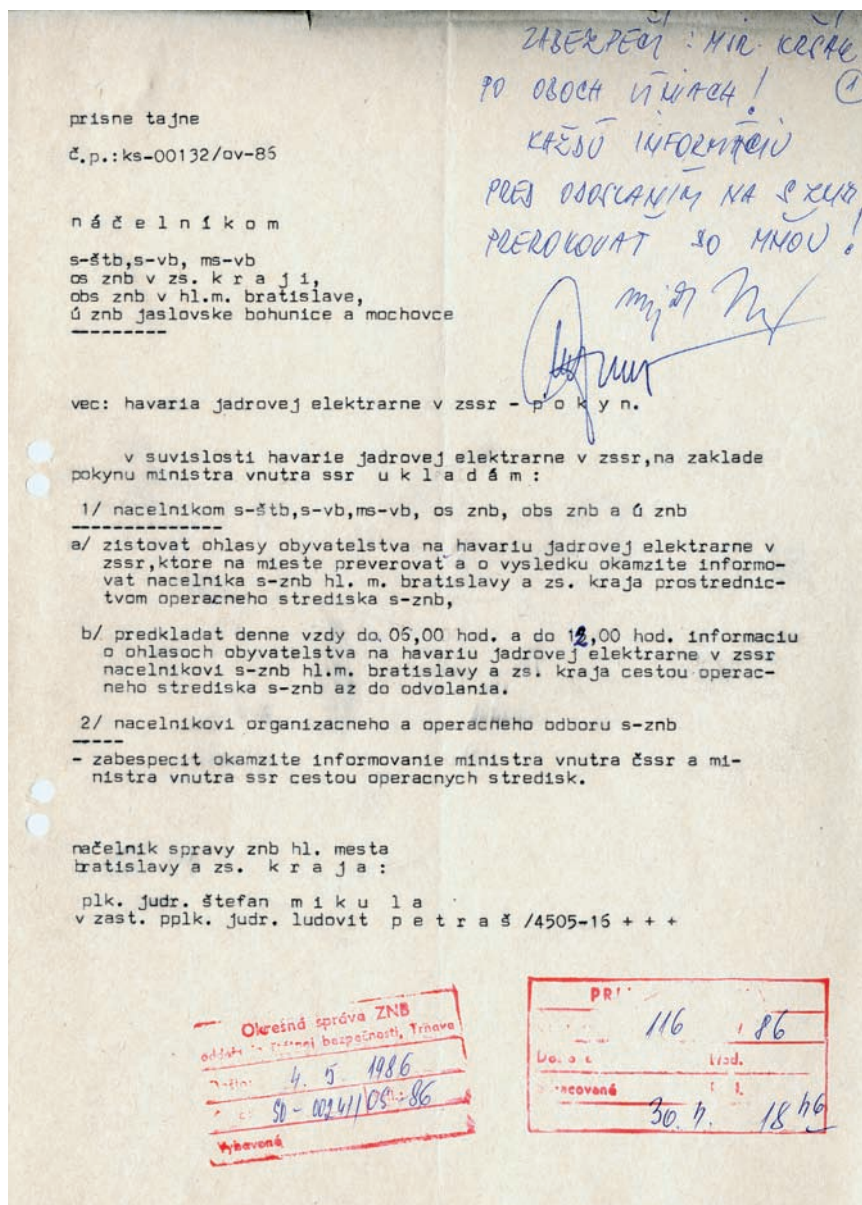
40 Archív Ústavu pamäti národa (ďalej A ÚPN), f. Okresná správa ZNB Správa ŠtB (ďalej OS ZNB S-ŠtB) Trnava, inventárne číslo (ďalej inv. č.) 22, číslo jednice (ďalej iba č. j.) 00241/OS-86. Havária jadrovej elektrárne v ZSSR – pokyn, 30. 4. 1986.

41 Jadrovej elektrárne.

42 A ÚPN, f. OS ZNB S-ŠtB Trnava, inv. č. 22, č. j. 00241/OS-86. Havária jadrovej elektrárne v ZSSR – pokyn, 30. 4. 1986.

du normalizačného režimu v Československu nepríjemná aj svojim načasovaním: blížili sa totiž nielen oficiálne oslavy 1. mája, ale aj voľby do zastupiteľských orgánov. Sviatku práce navyše tradične predchádzali viaceré slávnostné akademie, lampiónové sprievody, ľudové veselice a podobné verejné zhromaždenia pracujúcich aj mládeže.⁴³

Ako teda vyzerali informácie, ktoré sa ŠtB podarilo zachytiť v súvislosti s haváriou v Černobyli? Materiály Krajskej správy ŠtB v Bratislave a západoslovenskom kraji už v prvej správe o ohlasoch na haváriu uvádzajú najmä postoj obyvateľov k (ne)informovanosti a skutočnosti, že v dôsledku nedôvery k domácim médiám získavajú ľudia oveľa viac informácií zo zahraničných rozhlasových staníc: „Prevažná časť ľudí bola už v prvých dňoch značne ovplyvnená a dezinformovaná západnými masovokomunikačnými prostriedkami, najmä z Rakúska. Viacerí občania [...] kritizujú naše hromadné oznamovacie prostriedky, že tieto k tejto závažnej udalosti reagovali značne oneskorene a venovali a venujú tomu iba minimum času a priestoru. Tiež je kritizované, že nikto z kompetentných orgánov v ČSSR neoznámil serióznou informáciu o údajoch a výšky namerania rádioaktivity na našom území a prípadným vysvetlením normy škodlivosti pre zdravie človeka.“⁴⁴ K mediálnej politike a názorom občanov dostali príslušníci ŠtB zaujímavú informáciu od svojho tajného spolupracovníka s krycím menom „IGOR“. Ten na schôdzke s príslušníkmi ŠtB informoval o reakcii na vystúpenie redaktorky Evy Kotvovej⁴⁵ v televízii dňa 5. mája, ktorá tvrdila, že rádioaktivita na našom území sa zmenšuje. V dôsledku



Pokyn náčelníka S ZNB hl. m. Bratislavy a Zsl. kraja JUDr. Štefana Mikulu v súvislosti s haváriou v Černobyli (Zdroj: A ÚPN)

tohto vystúpenia prichádzali do redakcie televízie anonymné aj neanonymné telefonáty, v ktorých sa ľudia sťažovali, že médiá sa snažia zakryť vážne dôsledky havárie. Telefonujú-

ci sa pritom odvolávali na vysielanie rakúskej televízie, ktoré podľa nich podrobnejšie a pravdivejšie informovalo o udalostiach.⁴⁶

Havária a jej možné následky sa

43 SNA, f. ÚV KSS – volené orgány, I. tajomník ÚV KSS Jozef Lenárt (ďalej iba I. tajomník ÚV KSS J. Lenárt), šk. č. 19, inv. j. 39, Informácia o politickej situácii na Slovensku v predvečer 1. mája 1986, s. 1.

44 A ÚPN, f. Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti Správa Štátnej bezpečnosti Bratislava (ďalej KS ZNB S-ŠtB Bratislava), Analytická skupina, inv. j. 26, signatúra (ďalej sign.) 45, č. j. 0045/AN-16, Havária jadrovej elektrárne v ZSSR, ohlasy, 5. 5. 1986.

45 Eva Kotvová (1948), česká dramaturgička, moderátorka a tanečníčka.

46 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Analytická skupina, inv. j. 26, č. j. 0045/AN-16, záznam č. 178/86 z 6. 5. 1986.

na niekoľko dní stali široko diskutovanou témou medzi obyvateľstvom všetkých profesií, pričom ľudia nešetrili kritikou nielen voči médiám, ale ani voči predstaviteľom režimu. ŠtB napr. prostredníctvom svojich tajných spolupracovníkov zachytila názory robotníkov Československých dráh (ďalej ČSD) v Bratislave o znepokojení nad možnými následkami havárie, najmä pre mladé deti do 7 rokov. Kritizovali zároveň aj orgány režimu, ktoré podľa nich zatiaľ nepodnikli žiadne opatrenia, aj keď išlo o zdravie ľudí. V správe sa tiež uvádzalo: „[Robotníci, pozn. P. J.] Posmešne k tomu dodávajú, že všetci majú pred sebou iba závery XVII. zjazdu KSČ, ale nikto kompetentný nevystúpil v televízii ani v rozhlasu, aby pravdivo informoval o situácii a stupni rádioaktívneho zamorenia.“⁴⁷ O tom, že ľudia sa zaujímali o možné riziká, svedčí aj správa tajného spolupracovníka s krycím menom „MILAN“ z 8. mája, ktorý sa pohyboval v prostredí pracovníkov Lekárskej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Na stretnutí s príslušníkmi ŠtB uviedol, že zvýšená radiácia nameraná na našom území vyvolala medzi obyvateľmi neistotu a lekári zaznamenali zvýšenú návštevnosť a pacienti požadovali premeranie radiácie. V správe sa ďalej uvádza: „*Ľudia odmietajú požívať čerstvé mlieko, mliečne výrobky, zo zeleniny najmä šalát a reďkovku, ktoré podľa ‚zaručených‘ správ obsahujú životu nebezpečné množstvo radiácie. [...] Taktiež vplyvom západnej propagandy bolo spôsobené, že v niekoľkých materských škôlkach, napriek pekne-*



Náčelník oddelenia ŠtB Trnava mjr. Kršák
(Zdroj: ABS)

mu počasiu, deti nepúšťajú hrať sa do piesku a voľného priestranstva, vysadeného trávou, kde sa má nachádzať najväčšia koncentrácia radiácie.“⁴⁸ Dňa 4. mája hlásila Správa ŠtB Trnava, že o havárii sa diskutuje medzi obyvateľstvom iba okrajovo, ale zato aj v radoch miestneho duchovenstva. Konštatovala, že tzv. reakční duchovní – teda tí, ktorí s režimom nekolaborovali – vychádzajú z informácií zo zahraničných rozhlasových staníc a diskutujú o tom, či je zvýšenou rádioaktivitou zasiahnuté aj územie Slovenska. Na druhej strane tzv. pokrokoví duchovní, združení v prorežimnej organizácii Pacem in terris, vykresľujú situáciu ako náhodnú. Verejne však duchovní na túto tému nediskutujú.⁴⁹

Informácia Správy ŠtB v Trnave zo 6. mája zachytáva, že obyvateľstvo reagovalo na situáciu a „vplyvom západnej propagandy dochádza

ku zvýšeniu záujmu našich obyvateľov o znalosť situácie a stavu na danom teritóriu. Ojedinele sa vyskytuje zvýšený nákup potravín a jednotlivci požadujú v lekárnach jódu“.⁵⁰ Z toho istého dňa máme zachytenú informáciu o ohlasoch pracovníkov Závodov valivých ložísk v Skalici na haváriu. Tajný spolupracovník ŠtB s krycím menom „MICHAL“ uviedol, že havária spôsobila medzi zamestnancami rozruch. Pracovníci v podniku považovali informovanosť československých médií za nedostatočnú a neobjektívnu. Informácie o zvýšenej radiácii sa dozvedeli len prostredníctvom zahraničného vysielania (v tomto konkrétnom prípade išlo o vysielanie rakúskej televízie). Pre politiku režimu bolo príznačné, že najdôležitejším poznatkom z vyššie uvedenej informácie bol „negatívny vplyv západných informačných prostriedkov k situácii v jadrovej elektrárni v Černobyli.“⁵¹ Zo 6. mája máme informácie, ako vnímali situáciu v súvislosti s haváriou v okresoch Lučenec a Rimavská Sobota. Konštatuje sa v nej, že občania preberajú informácie najmä z vysielania maďarskej televízie. Na základe týchto správ sa niektorí lekári na poliklinike vo Fiľakove domnievajú, že úrady zatajujú skutočné dôsledky havárie, aby sa ľudia nebúrili proti výstavbe atómových elektrární u nás.⁵² Malo to svoju logiku, pretože ŠtB zároveň zaznamenala, že nálada robotníkov podieľajúcich sa na výstavbe atómovej elektrárne v Mochovciach, ako aj obyvateľov v širokom okolí, sa v dôsledku havárie v Černobyli výrazne zhoršila.⁵³

47 Tamže, záznam č. 337/86 z 5. 5. 1986, s. 1.

48 Tamže, záznam č. i/86 z 8. 5. 1986, s. 1 – 2.

49 A ÚPN, f. OS ZNB S-ŠtB Trnava, inv. č. 22, č. j. 00241/OS-86. Ohlasy k havárii jadrovej elektrárne v ZSSR – zaslanie, 4. 5. 1986.

50 Tamže, Havária jadrovej elektrárne v ZSSR – pokyn, 6. 5. 1983.

51 A ÚPN, f. OS ZNB S-ŠtB Senica, č. j. OS 001098/40-E-86. Ohlasy zamestnancov k. p. ZVL Skalica na haváriu v černobyľskej jadrovej elektrárni – informácia, 6. 5. 1986.

52 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Banská Bystrica, f. SV ŠEO, šk. č. 59, inv. č. 73, č. j. OS0051/ŠE-86. Ohlasy k havárii atómovej elektrárne v ZSSR, 5. 5. 1986.

53 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Analytická skupina, inv. č. 26, sign. 45, č. j. 0045/AN-16. Havária jadrovej elektrárne v ZSSR – ohlasy, 15. 5. 1986.

Z drivej väčšiny preskúmaných dokumentov presakuje závažný poznatok, že ľudia sa o situácii v súvislosti s haváriou dozvedali nie iba cez západné médiá, ale aj cez televízne a rozhlasové stanice susedných socialistických štátov (poľskú na severe a maďarskú na juhu), a takto získané informácie rozširovali vo vzájomných rozhovoroch na pracoviskách a v rodinnom prostredí. Znepokojenie a obavy posilňovali aj niektoré nepriame náznaky hovoriace, že situácia je vážnejšia, než o tom informujú československé médiá. Ako príklad uveďme, že ľudia z neúčasti cyklistov z Juhoslávie a Rumunska na Pretekoch mieru usudzovali, že stupeň zamorenia v Kyjeve bol oveľa väčší, ako pripúšťali naše oznamovacie prostriedky. Preteky mieru v Kyjeve a vyslanie výpravy cyklistov boli aj preto témami rozhovorov.⁵⁴ ŠtB cez svojho tajného spolupracovníka s krycím menom „MILAN“ zachytila, že pracovníci Krajského ústavu národného zdravia v Bratislave si mysleli, že vyslanie našich športovcov do Kyjeva je nezodpovedné a športovcov vystavujú ohrozeniu zdravia. Podľa nich mala československá strana pozvanie odmietnuť rovnako, ako to urobili predstavitelia iných štátov.⁵⁵

Obyvatelia očakávali, že na našom území bude zastavený predaj mliečnych výrobkov v dôsledku zvýšenej rádioaktivity.⁵⁶ O tom, že situ-

ácia môže byť vážnejšia a režim niečo tají, svedčili aj niektoré prijaté opatrenia. V Trenčíne sa napr. rozšírila správa, že boli prijaté opatrenia k zákazu distribúcie ovčieho mlieka a výrobkov z neho, pretože zeleň je zasiahnutá rádioaktivitou.⁵⁷ V tejto súvislosti spomeňme iniciatívu sedemnástich matiek zo základnej školy v Ducovom pri Piešťanoch, ktoré sa 7. mája písomne obrátili na riaditeľku materskej školy, aby deťom nedávali čerstvé mlieko, ovocie a zeleninu. Situácia sa vyriešila pohovorom na mieste, zodpovední činitelia vyhodnotili túto iniciatívu iba ako strach matiek o svoje deti, a nie hrozbu pre režim.⁵⁸ V priebehu mája 1986 poklesla aj v Stredoslovenskom kraji spotreba mliečnych výrobkov, čo sa dôvodilo aj tým, že občania získali správy o nepoužiteľnosti mliečnych výrobkov na salsoch v Nízkych Tatrách. Návštevníci Nízkych Tatier buď na turistických výletoch, alebo počas prechodu pri príležitosti 41. výročia oslobodenia Červenou armádou videli, ako bačovia vylievali nadojené mlieko a vyrábané syry uskladňovali do sudov na neurčitú dobu. Nedôvera v konzumáciu mliečnych výrobkov sa konkrétne prejavila v Stredoslovenských mliekarnách vo Zvolene. Ich vedúci referoval, že majú problém s odberom asi 12 percent výrobkov, ktoré odmietali prevziať vedúci predajní. Zákazníci ich totiž ne-

kupovali v obave, že môžu byť rádioaktívne.⁵⁹ Príslušníci ŠtB si na základe jednotlivých správ urobili syntézu poznatkov o reakcii obyvateľstva na haváriu v Černobyli. V správe krajskej správy ŠtB v Banskej Bystrici z 8. mája o poznatkoch k reakcii obyvateľstva na haváriu konštatovali: „Jednotlivci v súvislosti s haváriou atómovej elektrárne v Černobyli využívajú tejto situácie k útokom voči komunistom a tvrdia, že u nás je situácia oveľa horšia, ako sa oficiálne tvrdí, dokonca hrozí.“⁶⁰

Mnoho informácií o udalostiach súvisiacich s haváriou v Černobyli získavala ŠtB aj prostredníctvom previerky korešpondencie so Západom. V dňoch bezprostredne po havárii zaznamenali príslušníci ŠtB zintenzívnený písomný kontakt medzi emigrantmi a ich príbuznými na Slovensku. Podľa ich interpretácie „obsah listov je poznačený tendenciou, aká sa prejavuje aj v oznamovacích prostriedkoch západných štátov.“⁶¹ ŠtB na základe previerky korešpondencie odosielanej zo Slovenska konštatovala, že mnohé informácie o havárii v Černobyli sú nadsadené, najmä keď pisatelia porovnávali stupeň zamorenia nášho územia s výbuchom atómovej bomby v Hirošime. Príslušníci ŠtB usúdili, že „ich názory (osôb píšucich podobné listy, pozn. P. J.) sú negatívne ovplyvnené západnými oznamovacími prostriedkami, ktorým viacej dôverujú ako in-

54 „Dokonce zasedal výbor strany a prišiel za námi i Lubomír Štrougal. Oznámil nám, že tam musíme jet za každou cenu. A my jsme chtěli startovat. Reprezentace pro nás byla šance, jak se dostat do světa.“ (spomienky cyklistu Jozefa Regeca). „Bydleli jsme v kyjevském hotelu, jídlo a ovoce nám dovezli letadly. Japonci nás tam měřili dozimetru – nejvíc nám to pípalo na hrdle a členkoch. Říkali, že je to v normě, ale Rusové všechno tajili.“ (spomienky cyklistu Antona Novosada). Podrobnejšie: KALOUS, J.: Závod míru 1986 – komunistický sportovní symbol ve stínu Černobyli. In: MELICHEROVÁ, T., NEUPAUER, F., POPAROVÁ, A. (zost.): Černobyľ 1986, s. 367 – 380.

55 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Analytická skupina, inv. č. 26, sign. 45, č. j. 0045/AN-16, záznam č. 179/86 zo 7. 5. 1986.

56 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Banská Bystrica, f. SV ŠEO, šk. č. 59, inv. č. 73, č. j. OS0051/ŠE-86, Ohlasy na haváriu jadrovej elektrárne v Černobyli, 7. 5. 1986, s. 1.

57 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Analytická skupina, inv. č. 26, sign. 45, č. j. 0045/AN-16, ohlasy na haváriu atómovej elektrárne v ZSSR – predloženie, 9. 5. 1986.

58 A ÚPN, f. OS ZNB S-ŠtB Trnava, inv. č. 22, č. j. 00241/OS-86, Ohlasy na haváriu v jadrovej elektrárni v ZSSR – hlásenie, 8. 5. 1986.

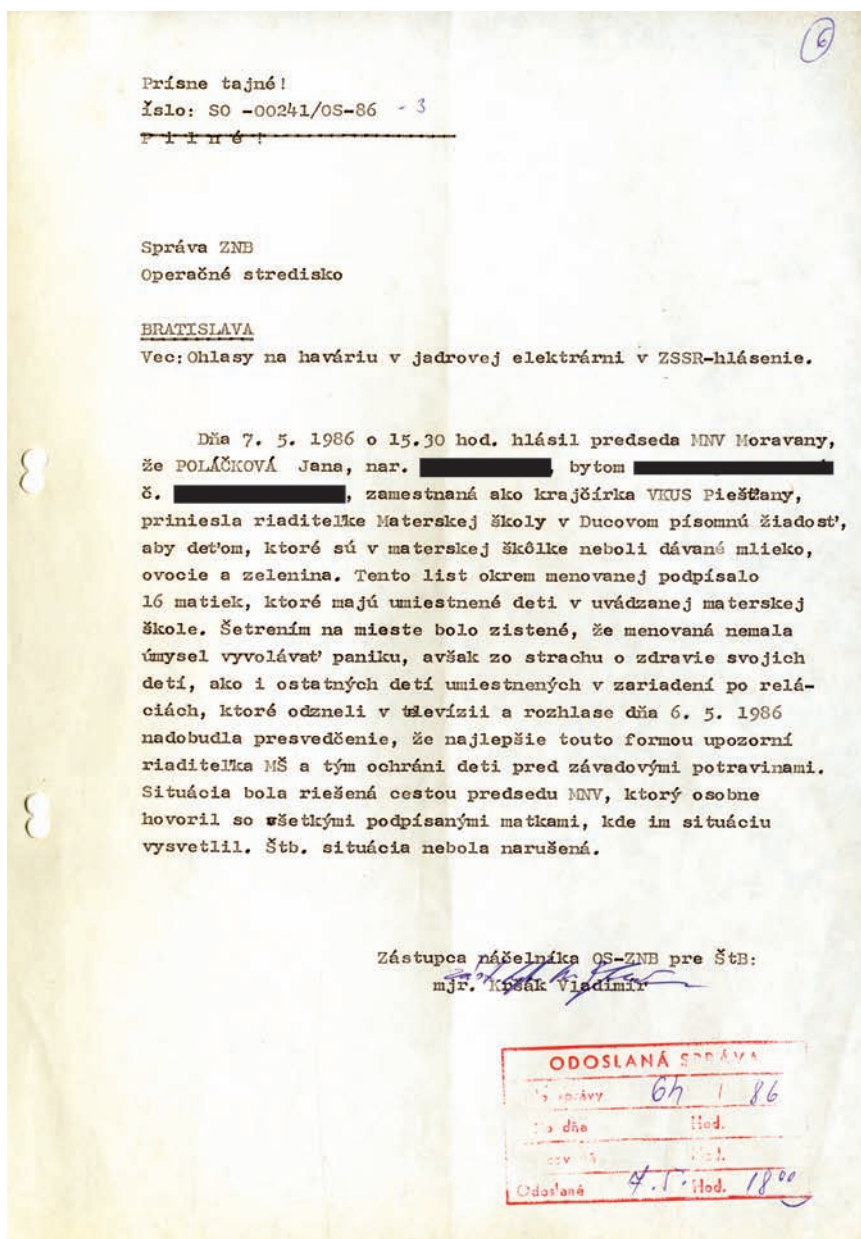
59 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Banská Bystrica, f. SV ŠEO, šk. č. 59, inv. č. 73, č. j. OS0051/ŠE-86, Ohlasy k havárii elektrárne v Černobyli, 19. 5. 1986.

60 Tamže, Ohlasy k havárii atómovej elektrárne v Černobyli, 8. 5. 1986, s. 1.

61 Tamže, s. 2.

formáciám získaným u nás“.⁶² V situáčnej správe z 29. mája sa uvádza, že len dňa 28. mája bolo v poštovom styku zistených šesť listových zásielok od rôznych odosielateľov z USA zaslaných do Piešťan, ktoré informovali o havárii v Černobyli, ako aj o tom, že Sovietski rozsať havárie pred svetom tajili. ŠtB vyhodnotila obsah listov tak, že ich cieľom bolo vyvolať paniku, a preto zásielky z ďalšej prepravy vyradili.⁶³ Podobne ŠtB zachytila list Eleny H., ktorá pracovala ako školská zubná lekárka v Sásovej pri Banskej Bystrici, svojej setre do Talianska. V liste označila zamorenie po havárii ako svinstvo, aké nemá obdobu, pretože kvôli nim musia trpieť aj nevinní ľudia. Keby mohla, tak by odňala hygienikom v Československu diplomy, lebo sú poplatní politike komunistickej strany. Zároveň píše, že je to len fragment zo svinstiev, ktoré sa robia. Reakcia ŠtB neprekvapila: list vyradila z ďalšej zásielky a navrhla vykonať štátno-bezpečnostnú previerku menovanej a jej následné rozpracovanie v operatívnom zväzku.⁶⁴

Ak spomíname, že režim dostával informácie prostredníctvom ŠtB o skutočných náladách obyvateľstva a jeho reakcii na haváriu, tak podobným zdrojom informácií boli aj stranícke organizácie, ktoré monitorovali predovšetkým názory komunistov a podávali svoje informácie vyšším straníckym orgánom. To, čo zachytili jednotlivé krajské národné výbory, je vhodným doplnením informácií dodávaných prostredníctvom ŠtB. Mestský výbor KSS v Bratislave zaznamenal, že ľudia sa rozprávajú najmä o tom, prečo režim nezverejnil informácie o zvýšenej rádioaktivitě v Československu, keď susedné štáty vrátane Poľska a Maďarska tak urobili. Západosloven-



Správa ŠtB o ohlasoch obyvateľstva na haváriu (Zdroj: A ÚPN)

ský kraj hlásil, že ľudia síce o problematike diskutujú, ale najviac sa rieši otázka, čo haváriu spôsobilo, aké bude mať následky a či sa môže aj v Československu prihodiť niečo

podobné. Ako sa však v dokumente konštatuje: „Tieto názory však nemajú dopad na celkove priaznivú politickú situáciu v okrese.“⁶⁵ Jozef Lenárt, 1. tajomník ÚV KSS, ktorý tento ma-

62 Tamže, Ohlasy k havárii elektrárne v Černobyli, 13. 5. 1986.

63 Archiv bezpečnostních složek (ďalej ABS) Praha, f. X. správa ZNB, inv. j. 1182, Denná situačná správa XII. správy ZNB zo dňa 29. 5. 1986.

64 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Banská Bystrica, f. SV ŠEO, šk. č. 58, inv. č. 73, č. j. OS 00z 8/89, II. odbor, Situačná správa z 12. 5.

65 SNA, f. I. tajomník ÚV KSS J. Lenárt, šk. č. 19, inv. j. 39, Informácia o politickej situácii na Slovensku v predvečer 1. mája 1986, s. 2. V dokumente je rukou dopísané: Mochovce – zatiaľ ľud.

teriál čítal, si k nemu dopísal poznámku, ktorá hovorí sama za seba: „Treba, aby odborníci vysvetlili v televízii. Včasná informácia je nevyhnutná, ak má byť osožná.“⁶⁶

Ako však dokumenty ŠtB ukazujú, súdruhovia Lenártov názor nevy počuli a informačná politika, tvrdo poznamenaná cenzúrou, zostala slabinou režimu až do jeho pádu v roku 1989.

STRACH Z NASTOLOVANIA OTÁZOK A (NE) INFORMOVANOSTI

V súčasnosti je verejnosť informovaná oveľa podrobnejšie. V súvislosti s poslednou haváriou v jadrovej elektrárni (v japonskej Fukušime) sa najskôr hovorilo o malej havárii, neskôr o porovnateľnej z roku 1986 v Černobyli. Najnovšie sa prostredníctvom robota podarilo získať informácie z epicentra výbuchu. „Podle tiskové agentury Kjódó institut odhaduje, že vystavení jednomu sievertu záření může vést k neplodnosti, ztrátě vlasů a šedému zákalu, zatímco čtyři sieverty by zabily polovinu lidí, kteří by jim byli vystaveni. Ve Fukušimě naměřili 530 sievertů.“⁶⁷

Vráťme sa k situácii na Slovensku. Slovensko malo vlastnú skúsenosť s haváriami v jadrovej elektrárni Jaslovské Bohunice v rokoch 1976 a 1977. Dňa 5. januára 1976 došlo v priestoroch elektrárne A1 k havárii

a úniku oxidu uhličitého, v dôsledku čoho prišli o život dvaja pracovníci elektrárne a len kompetentnosť a duchapritomnosť prítomných pracovníkov zabránila ešte väčšej tragédii.⁶⁸ Ďalšia nehoda v elektrárni sa stala 22. februára 1977, kedy prišlo pri výmene palivového článku k nehode a čiastočnému úniku rádioaktívneho žiarenia do priestorov elektrárne. V dôsledku tejto nehody bola elektráreň A1 uzatvorená a prišlo k jej postupnej likvidácii.⁶⁹ Komunistickej verejnosti neinformoval a pravda o haváriách v Jaslovských Bohuniciach ostala stráženým tajomstvom.

Na rok 1977 si jedna z pamätníčok z obce Jaslovské Bohunice spomína nasledovne: „Mŕtve ryby plávali na hladine a vyzerali ako pečené! Aj tu boli osadené tabule zo zákazom vstupu – pri potoku. Paradoxom je, že tento potok Manivier sa vlieva do potoka Dudváh, ktorý je o 1 km ďalej, ale tam už žiadne upozornenia ani tabule neboli. A tak sa tu niektoré deti, ktorých rodičia o ničom nevedeli, alebo tomu neverili, alebo si informácie skresľovali, kúpali. Na to, aby sa zahriali, používali tento potok Manivier ako bazén, kde si ľahli a tu im bolo teplo, pretože tu tiekla v tom čase úplne teplá voda. Je to zarážajúci fakt, že nikto oficiálne verejnosť neinformoval o tom, čo sa vlastne v blízkosti ich domovov odohrávalo! Aký ná-

sledok to mohlo mať aj pre deti, ktoré sa tam ako v teplom bazéniku s obľubou vtedy kúpali?“⁷⁰

Aj keď v roku 1986 nedošlo k havárii jadrovej elektrárne v ČSSR, boli to i pracovníci jadrových elektrární, ktorí medzi prvými zaznamenali údaje o zvýšenej rádioaktivite na území Československa. „Zrazu sa rozozvučali tie citlivé merače, takže to bola taká prvá identifikácia, že sa niečo deje...“, spomínal neskorší hovorca Jadrovej elektrárne Dukovany.⁷¹ Najskôr si mysleli, že dochádza k úniku v rámci elektrárne. Až neskôr sa začalo hovoriť o výbuchu jadrovej elektrárne v ZSSR. Neskôr, aby zamedzili neustálemu pískaniu detektorov, uskutočnili tieto opatrenia: „To radioaktivní zamoření, které díky tomu dešti bylo plošné, i když ne všude stejné, tak prakticky vedlo k tomu, že se museli na nějakou dobu, než ty nejkratší radionuklidy vymřou, rozpadnou se, tak detekční rámy museli být nastaveny výš, na vyšší hodnotu, protože by neustále houkaly, při každém průchodu vrátnic.“⁷² Aj na Slovensku sme sa stretli s informáciou o odoberaní prístrojov na meranie radioaktivity – dozimetrov, a v ZSSR dozimeter nemohol vlastniť jednotlivec (ak, tak len ilegálne), ale len inštitúcia.⁷³

Pre neinformovanosť širokej verejnosti boli niektoré opatrenia nedo-

66 Tamže, s. 3.

67 Dostupné na URL <http://www.lidovky.cz/neuveritelne-vysoka-radiace-ve-fukusime-robota-znici-za-mene-nez-dve-hodiny-1b8-/zpravy-svet.aspx?c=A170211_170557_ln_zahranici_ele> [citované 13. 2. 2017].

68 Dostupné na URL <<http://www.sme.sk/c/3662755/cernobyl-mohol-byt-u-nas.html>> [citované 13. 2. 2017].

69 Dostupné na URL <<http://www.javys.sk/sk/jadrove-zariadenia/jadrova-elektren-a1/historia>> [citované 13. 2. 2017].

70 „Niektorí pracovníci si požičali domov aj dozimeter a merali záclony, nábytok, deťom vlasy, ktoré im kázali každú chvíľu umývať. Všetko signalizovalo určité radiačné žiarenie.“ AA FN, Rozhovor s bývalými pracovníkmi v jadrovej elektrárni Jaslovské Bohunice. Informácie sprostredkovala Dáša P.

71 AA FN, Rozhovor s Ing. Petrom Spilkom (nar. 1952), bývalý hovorca Jadrovej elektrárne Dukovany. V roku 1986 pracoval ako kontrolný fyzik. Rozhovor sprostredkoval Leoš Hájek. Podobné informácie autor štúdie získal aj od pracovníkov elektrárne v Jaslovských Bohuniciach, ktorí si neželali zverejniť svoje mená. „Tí, ktorí prichádzali do práce v elektrárnach v Jaslovských Bohuniciach, mali nameranú vyššiu radiáciu, ako tí, čo z elektrární vychádzali.“

72 AA FN, Rozhovor s Ing. Petrom Spilkom.

73 VAŠKŮ, V.: Černobyl – situace po 20 letech. Dostupné na URL <files.cernobyl-25.webnode.cz/.../06_jcm_Cernobyl_Lengfelder> [citované 30. 3. 2017].

statočné. Odporúčalo sa napríklad ponechať dojnice v stajniach, aby nespásali čerstvú trávu zasiahnutú škodlivými látkami. Informácie sa nešírili prostredníctvom médií, ale formou „straníckych centrál“⁷⁴, nedostali sa k iným poľnohospodárom, (napríklad k drobným majiteľom jednej kravy). Paradoxne, priamo sa mohli dotknúť aj obyvatelstva. Konkrétne: „My jsme měli dceru, která měla nějaký ekzém, a doktor říkal, že jsou na to výborné sedmikrásky, ty hlavičky, květy sedmikrásek, takový babský, ale účinné léčení. Zrovna ještě, když jsme nevěděli, co máme nad hlavami, tak dcera (v tom čase 10-ročná – pozn. F. N.) vesele pobíhala u babičky po zahrádce a sbírala ty sedmikrásky a snědla je. Což byla v podstatě ta pastva pro ty krávy. [...] To cesium, které možná s těmi sedmikráskami snědla, by se uložilo v kostech. Pokud je to uloženo, tak to začne trvale ten organismus ozařovat.“⁷⁵

V súvislosti s tajnými opatreniami a neinformatovanosťou obyvateľstva sa stále viac objavujú nové a nové otázky. Viacerí odborníci poznali povolené hodnoty žiarenia a vnímali, že nie sú životu nebezpečné. Prof. P. Povinec spomínal, že veril nameraným hodnotám. Boli však „vyvolení“, ktorí sa preventívne chránili: „Komunistickí lékaři mali schůzku KSČ a hned po nej si brali jódové tablety“.⁷⁶ „Dajte to najmladšej sestre“,⁷⁷ spomína lekárka Eva Grey, ako im

niekto tajne odovzdal, fľaštičku s jódovými kvapkami.⁷⁸ „O Černobyli som sa prvý raz dozvedel asi 2. mája 1986 na Krpáčove, kde sme boli s rodinou na chate. Stretol som tam námestníka KÚNZ⁷⁹ v Banskej Bystrici, ktorý má upozornil, že na Chopku je vysoká radiácia. Keďže som ešte nemal informácie o černobyľskej katastrofe, nevedel som, o čom hovorí. Na radiáciu nás upozornil aj môj svokor, vojak z povolania, ktorý tam bol s nami a od kamarátov mal rovnakú informáciu.“⁸⁰ Teda na jednej strane bol pohľad odborníkov, reálne namerané hodnoty, upokojovanie verejnosti, na druhej strane informovanosť vo vnútri KSČ i blahosklonnosť tých, ktorí predpokladali väčšiu mieru ohrozenia zdravia a mysleli aj na iných.

Ďalšou témou je skúmanie zdravotných dôsledkov radiácie, ktoré sa nedajú presne zmerať, najsť priamu súvislosť s rokom 1986, aj keď niektoré údaje sú priamo „do očí bijúce“. Konkrétne i v súčasnosti vysoký nárast tehotných matiek, ktoré očakávajú narodenie dieťaťa s chorobami srdca, pričom rok narodenia týchto matiek, prevažne z východného Slovenska je 1986, 1987.⁸¹ Zaujalo ma svedectvo jednej zo zdravotných sestier o tom, že sa v roku 1986 báli chodiť do práce ako pôrodné asistentky, nakoľko sa narodilo veľa ťažko zdravotne poškodených detí. „Narodili sa tri podobné ako vaj-

ce vajcu v priebehu jedného mesiaca a vyzerali asi ako malé opičky, celé zarastené, vlásy siahali až po očká a okolo uší, namiesto rúk len také kýptiky ako vtáče krídielka na konci s jedným prstom a nechtom, veľké klenuté očné a oči s dlhými miháľnicami, briadka hrozná, hlások ako pišťanie kráľika, zomierali tak do mesiaca, sestry sa báli chodiť do roboty [...]. Viem, že mamám sa neukazovali. Jedno, v tom istom období sa narodilo bez nôh a rúk, ako pečeň chleba, tri páry očí, jedna nosná dierka a pod ňou asi v strede otvor ako ústa, cez ktorý vydávalo to telíčko zvuky. Dýchalo, plakalo a jedlo, chcelo žiť. [...] Boli to neznámi mučeníci našej doby, ktoré neokúsili maminu teplú náruč, len chladné pohrdanie a odsúdenie.“⁸² „Môjmu kolegovi lesníkovi z Poľany po pár mesiacoch od výbuchu zomrela 20-ročná dcéra na rakovinu pečene. Liečil ju náš stary a dávalo sa to do súvisu s radiáciou,“ spomína lesník Slavomír F. Na oblasť Poľany spomína aj v súvislosti s ekosystémom: „Na naše pracovisko posielali lesníci z východu napr. bukové listy, ktoré mali mega rozmery až 30 cm.“⁸³

Aj keď sa k ľuďom dostali hodnoverné informácie o radiácii a jej dôsledkoch, nedokázali voči nim adekvátne reagovať. „Samozrejme, nebolo nám nič jedno, ale nemali sme veľa možností. Mlieko so zvýšeným obsahom stroncia sme deťom museli dávať, niektorí odporúčali sušené mlie-

74 Zatiaľ sa nám nepodarilo nájsť konkrétny obežník a ani informácie od pracovníkov v poľnohospodárstve. Sú medializované informácie, že niektoré odporúčania boli kontraproduktívne, lebo ich vykonávatelia pochopili presne opačne. Namiesto „nedávať statku čerstvú trávu, ale staré seno“, to niekde pochopili, že nemajú dávať staré seno a pod.

75 V tomto prípade k tomu nedošlo aspoň podľa vyšetrení celého tela dozimetriou v roku 2001. „No takže nic v podstatě tam nenašli. Takže buď to bylo ještě těsně před tím spadem, nebo toho bylo tak málo, že je to v podstatě neměřitelný.“ AA FN, Rozhovor s Ing. Petrom Spilkom.

76 Spomienky biochemika Václava Pačesa, bývalého predsedu AV ČR prezentované na viacerých fórach v roku 2016.

77 AA FN, rozhovor s prof. MUDr. Evou Grey. Potvrdené mailovou komunikáciou z 11. 12. 2016.

78 Pozri tému „jódomové tablety“ pozri podrobnejšie <http://www.samoleceni.cz/jodove-tablety>.

79 Krajský ústav národného zdravia.

80 AA FN, rozhovor s P. F. (nar. 1948). V roku 1986 pracoval ako lekár – nefrológ. Rozhovor sprostredkovala Karin Findová.

81 Údaje od zdravotného personálu v nemocnici na Kramároch. Potvrdené z viacerých zdrojov.

82 AA FN, komunikáciu s Annou H., pracujúcou v 80. rokoch na pôrodnici v Bratislave.

83 AA FN, rozhovor s S. F. (nar. 1953). Od roku 1976 pracoval vo výskume so zameraním sa na ekológiu veľkých druhov zveri v lesných ekosystémoch a ochranu lesa. Rozhovor sprostredkovala Karin Findová.



MUDr. Blažej Vaščák s manželkou a deťmi (Zdroj: Archív B. Vaščáka)

ko. Vznikol veľký dopyt po jódovej soli a jodide draselnom. Keďže západoeurópske štáty prestali kupovať potraviny z východnej Európy, prvý raz sme si mohli kúpiť špargľu, bolo dosť zeleniny a ovocia.⁸⁴

„Tých prvých 5-6 dní sme ani netu-

šili, že sa niečo stalo. Zlé na tom bolo zachovanie sa štátu, že si nechránilo svojich ľudí. Že neinformoval a neurobil všetko preto, aby minimalizoval riziká. Z toho boli ľudia veľmi nespokojní a nahnevaní. Išlo v mnohých prípadoch doslova o život. [...] Nadriade-

ní alebo vedenie štátu totálne zazdilo a všetko znegovalo. Jednoznačne sme vedeli, že zásoby jódu sú v CO skladoch, alebo vojenských skladoch a dalo sa tomuto predísť. Štát mal inak reagovať a svojich ľudí si chrániť. Bežní ľudia, aj keď sa niečo dozvedeli, tak nevedeli ako majú postupovať,“ povedala lekárka Milada D.⁸⁵ Lekárka z detskej neurológie T. M. spomína: „Na detskej neurológii som začala pracovať 8 mesiacov po udalosti v Černobyli a až s odstupom času som si uvedomila, že na začiatku mojej práce bol vyšší výskyt detí s hydrocefalom – chorobne veľké hlavičky...“. Aj keď sama nedokáže výskumne potvrdiť priamu súvislosť, tento jej argument môže byť podnetom na ďalší výskum. Sama dodáva: „Nemôžem tvrdiť, že to bolo v súvislosti s tou katastrofou, ale kto vie, či sa na tom nemohla podieľať?“⁸⁶

Lekári, ktorí hovorili o zdravotných problémoch⁸⁷ v súvislosti s výbuchom jadrovej elektrárne Černobyľ, boli vyšetrovaní ŠtB. Podrobnejšie sme preskúmali prípad lekára pôsobiaceho na východnom Slovensku, ktorého chceli príslušníci bezpečnostných zložiek postaviť pred súd „za šírenie poplašnej správy“.⁸⁸

PRÍPAD MUDr. BLAŽEJA VAČŠÁKA⁸⁹ ZO ŠIROKÉHO

Oddelenie ŠtB okresnej správy Zboru národnej bezpečnosti (ZNB) Spišská Nová Ves informovalo 26. augusta 1986 Správu Štátnej bezpečnosti Košice o činnosti MUDr. Blažej Vaščáka (nar. 1949, Široké), otca piatich⁹⁰ detí, ktorý pôsobil ako ob-

84 AA FN, rozhovor s P. F. (nar. 1948). V roku 1986 pracoval ako lekár – nefrológ. Rozhovor sprostredkovala Karin Findová.

85 AA FN, rozhovor s MUDr. Miladou D. V roku 1986 bola v poslednom ročníku štúdia medicíny. Rozhovor sprostredkoval Jozef Hránek.

86 AA FN, komunikácia s MUDr. T. M., február 2017.

87 Nebolo neobvyklé, keď dovtedy zaužívané stretnutia lekárov na pôde nemocníc sa zrušili a ďalej neuskutočňovali.

88 Nevylučujeme možné sledovanie viacerých lekárov. Hĺbkový výskum v tejto oblasti nebol prevedený.

89 Ďakujem kolegovi Miroslavovi Danišovi zo sekcie sprístupňovania a pracovníkom archívu ÚPN za kooperáciu pri spracovaní daného prípadu. Menovcom lekára Blažej Vaščáka je jeho syn, v súčasnosti hráč futbalového klubu v Skalici. Spis vedený na osobu Blažej Vaščáka sa nachádza v archíve Ústavu pamäti národa (A ÚPN), f. KS ZNB, S-ŠtB Košice, Operatívne zväzky, archívne číslo (ďalej arch. č.) 11 379.

90 Blažej Vaščák (1949, Široké) a Hedviga rod. Holubkovičová (1948, Široké). V roku 1986 mali 5 detí (Konráda, Augustína, Blažej, Marianu a Juliánu), neskôr sa im narodila dcéra Hedviga. AA FN, rozhovor s Blažejom Vaščákom a Hedvigou Vaščákovou zo dňa 26. 1. 2017 v Širokom.

MINISTERSTVO VNITRA

~~**PRÍSNE TAJNÉ!**~~

16997
Registračné číslo

VAŠKO
Krycí jméno

Registrován dne 28. IV. 1984 Ukončen dne 27. IV. 1986
Obnoven dne 17. IX. 1986 Ukončen dne 18. VI. 1987

Archivní číslo 11379

ÚSTAV PAMĚTI NÁRODA
SLOVENSKEJ REPUBLIKY
STUPENŮ UTAJENÍ ZRUŠENÝ
podle § 7 zákona NR SR č. 215/2004 Z.z.
Dátum: 05. 06. 2016
Podpis: [podpis]

MV č. skl. 712

vodný lekár v nemocnici v Krompachoch.⁹¹

Operatívnu cestou bol MUDr. Vaščák v hľadáčiku ŠtB ako „*extrémne nábožensky založená osoba*“, aktívne spolupracujúca s jezuitom Oskarom Formánkom⁹² z Prešova a venujúca sa práci s mládežou na platforme laického apoštolátu (napr. nácvik náboženských piesní a pod.). Manželia Vaščákovia poznali činnosť pátra Formánka už ako stredoškoláci. Pani Hedviga Vaščáková si spomína na prvé stretnutia s pátrom Formánkom v Prešove, ktoré ich inšpirovalo k uvedenie náboženskej Akadémie v Širokom.

Neskôr chodievali k pátrovi Formánkovi na duchovné vedenie (duchovné cvičenia). „*Uskutočňovali sa zhruba raz za mesiac v neskorých nočných hodinách. Z domu sme vyrazili okolo 23. hodiny a na dohodnutom mieste sme mali stretnutie aj do 4. hodiny ráno. Myslím si, že o týchto stretnutiach ŠtB nevedela.*“ Ich duchovná formácia však bola oveľa širšia. „*Nezabudnuteľné boli stretnutia s vtedajším košickým kňazom Bartolomejom Urbancom⁹³, či kňazom, ktorému zobrali štátny súhlas dnes emeritným arcibiskupom Alojzom Tkáčom⁹⁴ a ďalšími.*“⁹⁵ Lekára B. Vaščáka teda ŠtB nezačala vyšetrovať až v súvislosti s jeho výrokmi k téme „výbuch jadrovej elektrárne“, ale jeho činnosť sledovala a rozpracovala

Spis vedený na MUDr. Blažej Vaščáka (Zdroj: A ÚPN)

- 91 V Krompachoch pôsobil od roku 1974. Od roku 1975 (až do roku 1982) pôsobil ako obvodný lekár v Krompachoch. Od 1. augusta 1982 sa stal závodným lekárom v železorzudných baniach v Slovinkách a bol predsedom posudkovej komisie. I na tomto pôsobisku sa našli zamestnanci baní, ktorí mu chceli znechutiť prácu lekára, ktorý sa popri pracovnej činnosti venuje aj „ilegálnej činnosti“. „*Musel som aj fárať do baní. Niekedy sa stalo, že som tam fáral s dvoma mladými pracovníkmi, ktorí ma vodili po zúžených chodbách, cez ktoré som ledva prešiel v hĺbke 600 – 700 metrov.*“ Popri neustálych vypočúvaniach a vyšetrovaniach ŠtB to bola ďalšia forma vydierania a zastrašovania. AA FN, rozhovor s Blažejom Vaščákom a Hedvigou Vaščákovou zo dňa 26. 1. 2017 v Širokom.
- 92 K osobe Oskara Formánka pozri: JAKUBČIN, P.: Jezuita Oskar Formánek a Štátna bezpečnosť. *Pamäť národa*, roč. 12, 2016, č. 2, s. 14 – 28.
- 93 Mons. ThDr. Bartolomej Urbanec sa narodil 17. augusta 1937 v obci Lipovce pri Prešove. Počas kňazského pôsobenia v Michalovciach (v roku 1965) sa stal známym pre svoj boj za zachovanie náboženstva na školách. Neskôr pôsobil v Košiciach. V roku 1972 mu bol odobral štátny súhlas k verejnému účinkovaniu, pôsobil ako kurič. Podobnejšie URBANEC, B.: *Krásny život a mladosť*. Prešov 2005.
- 94 Alojz Tkáč sa narodil 2. marca 1934 v Ohradzanoch. Je emeritný arcibiskup Košickej rímskokatolíckej arcidiecézy a je nositeľom Zlatej Jánскеho plakety za dobrovoľné darcovstvo krvi. Za prejav na združení prerožimného kňazského hnutia *Pacem in terris* dňa 24. 10. 1974 nemohol pastoračne pôsobiť 7 rokov. V tom čase pracoval ako vodič električky. „*Počas jazdy električkou ma aj vyspovedal,*“ spomínal na pokračujúcu pastoračnú službu Tkáča Blažej Vaščák.
- 95 AA FN, rozhovor s Blažejom Vaščákom a Hedvigou Vaščákovou zo dňa 26. 1. 2017 v Širokom.

v súvislosti s aktivitami v oblasti náboženského života.

„Naším heslom už pri vstupe do manželstva bolo: Čím viac rozdáš, tým viac dostaneš.“⁹⁶ V tomto duchu pomáhali a aj teraz pomáhajú v príprave na manželstvo snúbencom predovšetkým z východného Slovenska.

V archíve Ústavu pamäti národa sa nachádzajú informácie, ako bol MUDr. Vaščák rozpracovaný ŠtB: kontrola bytu, poštových zásielok – otváranie listových zásielok od 6. novembra 1984 do 14. mája 1985, spracovanie informácií prostredníctvom siete dôverníkov, vypočúvanie manželky⁹⁷, no taktiež získavaním informácií z iných krajov – napr. Správa ŠtB Hradec Králové informovala o dôverných stykoch tajného biskupa Fridolína Záhradníka⁹⁸ s lekárom Vaščákom. Cieľ bol jednoduchý: „Zadokumentovať trestnú činnosť objektu s cieľom jeho postihu, čím sa dosiahne paralyzovanie činnosti NC a LA (laického apoštolátu) v Prešovskom okrese. [...] Narušiť negatívnu náboženskú činnosť menovaného, ktorá spočíva v aktivizácii náboženského života v obci Široké, ako aj mimo nej a vzbudiť uňho pochybnosti a obavy z neúspechov zamýšľaných akcií NC a LA.“⁹⁹

Za týmto účelom bol Vaščák v 80. rokoch predvolávaný, drastickým spôsobom vypočúvaný, a to aj za použitia fyzického násillia vtedajšími pracovníkmi ŠtB Košice. „Ženu vám znásilnime. Pošleme vás na 6 rokov do Jáchymovských baní...“ tento psychicky nátlak bol veľmi silný. Bál

Okresná správa ZNB
Oddelenie ŠtB
Súdost: II. Spíšská Nová Ves
Odbor: Odd. 1077 FISKAL
Operat. pracovník: por. Podroczký
Získal: * rezident, agent, informátor, dôverník, kandidát, styk, oper. prác., ** cizinec
Č. svazku: kr. jméno CS - CO 1/4 /86
Číslo jednoty: (Pouze při odeslání mimo odbor)
Analyticko - Informační skupina
Dňa 18.VI.1986
Podpis

Výtisk č. 1
Počet listů: 1
Přílohy:
Rozdělovník:
Výt. 1. ZDRAV. 16179, cez AIS
2-II. odbor Košice
3-TS FISKAL, r. 8.10767

v Sp. Novéj Vsi dne 11.VI. 1986
PRISNE TAJNE - TAJNE
(po vyplnění)*

ZÁZNAM číslo 5/86
navazuje na záznam č.

Stručná podstata poznatku:
MUDr. VAŠČÁK Blažej - negativné vystúpenie v ÚSS Matilda Huta - poznatky.

Schůzka konána dne 9.VI.1986
Místo schůzky: KB, PB, služební místnost, veřejné místnost, terén
Serioznost spolupracovníka: provedený, je prováděn, neproved., podezřelý z ne-serioznosti
Proměny zpráv: Získal spoluprac. (pracovník)
a) rozhovorem s osobou, která
- se popis. události účastnila
- se o události došlo
b) přečtením dokumentu
c) byl u popisované události
d) popis. události se aktivně účastnil
e) náhodně vyslechl

Popis. událost se stala dne 12.V.1986
Spoluprac. zprávu získal: po úkolování, z vlastní iniciativy, náhodně
Zpráva se vztahuje: k rozprac. v operat. svazku, k problematice, mimo problematiku, k ohlasům

1. Text 2. Operativní význam 3. Dokumentováno 4. Opatření 5. Data osob uvedených v záznamu
6. Názor operativního pracovníka na zjištěný poznatek

1/ Prameň oznámil, že dňa 12.V.1986 sa uskutočnila v ÚSS MATILDA Huta, pre zamestnancov uvedeného ústavu, prednáška na tému srdcové choroby a ich následky. Hlavný referát predniesol MUDr. VAŠČÁK Blažej, lekár z NsP v Krompachoch. Zúčastnilo sa asi 25 ľudí, z toho 10 mníšok. V diskusii na otázku o vplyve katastrofy v jadrovej elektrárni v Černobyľsku na zdravie VAŠČÁK povedal, že sme všetci ožiarení, toto žiarenie je škodlivé. Na otázku, či tehotné matky budú rodiť zdravé deti, odpovedal, že to bude mať následky aj 2-3 roky.

2/ Poznatek informuje o udalosti v ÚSS Matilda Huta, o ne-

Poznámka: Každý poznatek (událost, jev) piš na samostatný záznam
* = podtrhni platný údaj
** = rovněž zahrni týká-li se vředu uvedeného kategorie cizího st. přísl.

MV č. skl. 751

Informácia od tajného spolupracovníka o „negatívnom“ vystúpení MUDr. Vaščáka v súvislosti s haváriou v Černobyli (Zdroj: A ÚPN)

96 AA FN, rozhovor s Blažejom Vaščákom a Hedvigou Vaščákovou zo dňa 26. 1. 2017 v Širokom.

97 Hedviga Vaščáková si spomína, že bola len raz vyšetrovaná. Podľa záznamov OS ZNB, oddelenia ŠtB Prešov bola Hedviga Vaščáková, rod. Holubkovičová, preverovaná dňa 4. 6. 1985 cez „funkcionársky aktív MNV v Širokom“.

98 Fridolín Zahradník sa narodil 16. 9. 1935 v Rychnově nad Kněžnou. Dňa 19. 11. 1969 bol v Prešove vysvätený gr. kat. biskupom Eugenom Kočišom na kňaza gr. kat. cirkvi (ženatý bol od roku 1960, no v gr. kat. cirkvi je dovolené prijať ženatým kňazskú vysviacku. O svojom svätení povedal manželke až po roku 1989). „Počátkem 80. let se stupňovala kampaň StB proti podzemní cirkvi. V roce 1981 došlo ke dvěma tragickým událostem, ke smrti Přemysla Coufala a synovce kardinála Tomáše Špidlíka Pavla Švandy. Za jejich smrtí stála s největší pravděpodobností právě StB. Rovněž kolem Fridolína Zahradníka se začala postupně stahovat smyčka.“ Bol odsúdený za vykonštruované hospodárske delikty. Väznený bol v rokoch 1983 – 1988. Podrobnejšie <<https://www.ustrcr.cz/veda/projekt/vzdelavaci-projekty/vzdelavaci-projekt-pamet-a-dejiny-totalitnich-rezimu/predstavitel-a-aktivni-clenove-cirkvi/fridolin-zahradnik/>> [citované 13. 2. 2017].

99 A ÚPN Bratislava, f. KS-ZNB, Š-ŠtB Košice, arch. č. 11 379. Operatívny pracovník npor. Štefan Bujňák z 25. 9. 1984.



MUDr. Blažej Vaščák (prvý vľavo) na prednáške v Matilda Hute, rok 1979

(Zdroj: Archív B. Vaščáka)

som sa, že čo ak to, čo hovoria, aj urobí...“, spomína Vaščák. Neskôr sa plnšie odovzdal Bohu vo vedomí, že deti i manželka sú mu len zverené a je to Boh, ktorý sa o všetkých stará.

Prednáška z 12. mája 1986 bola len „zámienkou“, ako dostať Vaščáka do väzenia za inú ako náboženskú činnosť. Ako to v konečnom dôsledku bola bežnou praxou v čase normalizácie. Podľa záznamov ŠtB: „Dňa 12. mája 1986 v zmysle plánu školenia zdravotníckych pracovníkov (zdravotných sestier) v Ústave sociálnych služieb Matilda Huta sa konala prednáška a seminár k ochoreniam srdcovo-cievneho aparátu. Odbornú prednášku k uvedenej téme mal MUDr. Blažej Vaščák. Po prednáške, na ktorej sa zúčastnilo 25 ľudí z toho 10 rehoľníčok, nasledovala diskusia, v priebehu ktorej rehoľné sestry ústavu kládli MUDr. Vaščákovi otázky na tému nebezpečnosti rádioaktívneho žiarenia pre organizmus. MUDr. Vaščák vo svojich odpovediach sa dopus-

til trestnej činnosti „Šírenie poplašnej správy“ podľa §199 trestného zákona, čomu nasvedčuje tá skutočnosť, že poukazoval aké prípadné následky môže mať havária atómovej elektrárne v Černobyli. MUDr. Vaščák uviedol, že v súvislosti s touto haváriou budú najviac postihnuté tehotné ženy, ktoré budú pri pôrodoch zomierať, rodiť defektné deti [...], do dvoch rokov nás stihne osud ako Hirošimu [...] Vyzval prítomných, aby nekonsumovali zeleninu, nezbierali lesné plody a pod.“ Iný zdroj uvádza: „Povedal, že sme všetci ožiarení, toto žiarenie je škodlivé. Na otázku, či tehotné matky budú rodiť zdravé deti, odpovedal, že to bude mať následky aj 2 – 3 roky.“¹⁰⁰

Po tejto prednáške zamestnanci Ústavu sociálnych služieb Matilda Huta viedli rozsiahlu diskusiu a väčšina z nich prejavila obavy z prípadných možných následkov havárie v Černobyli. „Na základe uvedenej skutočnosti, ako aj v súvislosti s tým, že ide o osobu aktívne činnú v LA, kto-

rá nemá kladný postoj k socialistickému spoločenskému a štátnemu zriadeniu“, padol návrh, aby bola jeho trestná činnosť zdokumentovaná. „Pre podozrenie z trestného činu šírenia poplašnej správy prostredníctvom vypočúvania osôb, ktoré sa prednášky zúčastnili, vyťažiť TS FISKÁL reg. č. 10767 a cestou dôverníka CTI-BOR reg. č. 15750 zistiť, aké stanovisko objekt v diskusiách zaujal v súvislosti s haváriou atómovej elektrárne v Černobyli.“ Preverovaný nebol len lekár Vaščák, ale aj jeho brat Ondrej (v tom čase vojak na základnej vojenskej službe).¹⁰¹

Jeho vystúpenie vyvolalo vážne znepokojenie účastníkov seminára, hlavne žien: „Tento lekár v žiadnom prípade nemal zaujímať stanovisko, konkrétne k havárii v Černobyli, ale o škodlivosti a nebezpečnosti rádioaktívneho žiarenia sa mohol vyjadriť v súvislosti s katastrofou v Hirošime a Nagasaki. Niektorí zamestnanci ÚSS usudzujú, že bol to pravdepodobne úmysel zo strany Vaščáka, ktorého na prednášku pozvala hlavná sestra po porade s rehoľnicami tohto ústavu. Vzhľadom k charakteru osoby MUDr. Vaščáka, ktorý ako náboženský fanatik nemá kladný postoj k soc. spoločnosti a štátnemu zriadeniu, doporučujeme Odboru vyšetrovania ŠtB Košice posúdiť nebezpečnosť jeho jednania pre podozrenie z trestnej činnosti podľa §199 Trestného zákona, ktorého sa dopustil 12. mája 1986.“¹⁰²

MUDr. Vaščák nebol nakoniec trestne stíhaný, pretože „nenaplnil všetky znaky skutkovej podstaty trestného činu“. Bol s ním prevedený pohovor a o jeho činnosti bol informovaný riaditeľ nemocnice v Krompachoch, kde pracoval. MUDr. Kozel príslušníkom ŠtB povedal, že bude sledovať činnosť MUDr. Vaščáka, poveril ho iba zastupovaním posudkového lekára, no nenavrhol jeho prepustenie, nakoľko nemal zaň vhod-

100 Tamže.

101 V správe ŠtB je nesprávny údaj „syn“ Ondrej. V skutočnosti išlo o Vaščákovho brata.

102 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Košice, arch. č. 11 379. Správa kpt. Fabiška z 5. 11. 1986.

nú náhradu. Prisľúbil, že „[...]okamžite, až sa vyskytne príležitosť, bude z tejto funkcie odvolaný“.¹⁰³ V skutočnosti MUDr. Kozel s kolegom MUDr. Vaščákom o týchto veciach ani nehovoril. „Neposmínam si, aby mi niečo hovoril k tejto téme“¹⁰⁴, uviedol Vaščák.

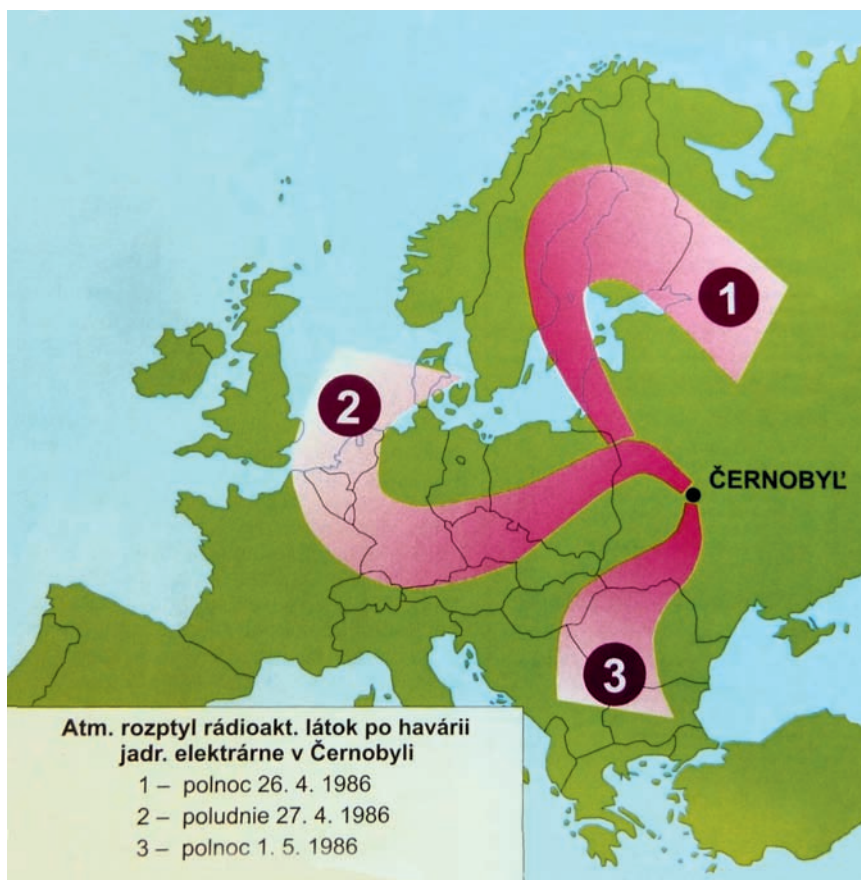
Bola informácia lekára naozaj nemiestna, vyvolávajúcu paniku a strach? Na základe správ VÚPL i svedectiev pamätníkov z odboru medicíny, bohužiaľ nie. Preventívne opatrenia boli veľmi presné. Prečo ho nakoniec nesúdili? Ak by štátne orgány dovolili súdiť MUDr. Vaščáka, boli by nútené predložiť dôkazy potvrdzujúce, čo vyvracajúce jeho tvrdenia. Táto konfrontácia sa zdala pre totalitný režim nebezpečnejšou ako osoba MUDr. Vaščáka.

NAMIESTO ZÁVERU

Veľmi nepresne, a teda iste len ilustračne, poukazuje na atmosférický rozptyl rádioaktívnych látok po havárii encyklopédia *Beliana* vydaná v roku 2003.¹⁰⁵ Keď sa pozrieme na uvedenú mapu, máme dojem, že výbuch jadrovej elektrárne sa síce dotkol ČSSR, no Slovensko (zázračne) obišiel.

Rozdiel medzi „encyklopedickou informáciou“ a realitou je priepastne veľký. Dôsledky výbuchu neobišli ani Slovensko. Existujú internetové programy (simulácie), ktoré simulujú atmosférický rozptyl rádioaktívnych látok od výbuchu až do 9. mája 1986 aj nad územím Slovenska.¹⁰⁶

V súčasnosti, po jadrovej katastrofe v japonskej Fukušime v roku 2011, sa intenzívnejšie obracala pozornosť verejnosti, zvlášť obetí z Fukušimy, predovšetkým na medicínske výskumy následkov černobyľskej ha-



Mapa šírenia radiácie (Zdroj: Encyklopédia Beliana)

várie v roku 1986. Výskumy však absentujú. „O výskyte pevných nádorov, ako napríklad rakovina prsníka, rakovina tráviaceho traktu či rakovina pľúc, sa nerobili žiadne seriózne a dosť veľké štúdie“, povedal v roku 2011 Keith Baverstock, odborník na radiáciu a vedúci programu Svetovej zdravotníckej organizácie na ochranu pred radiáciou v rokoch 1991 – 2003.¹⁰⁷ Výskum absentuje.

Štatistiky hovoria jasnou rečou: „Viac ako 120 000 ľudí bolo evakuovaných a všetky dediny v okruhu 30 km boli zrovnané so zemou. Veľ-

ké plochy poľnohospodárskej pôdy sa stali nepoužiteľnými. Na odstraňovanie následkov katastrofy sa podieľalo 600 000 ľudí a v novembri 1986 bol nad celým blokom reaktora vybudovaný betónový sarkofág. Akútnou chorobou z ožiarenia rôzneho stupňa bolo postihnutých 237 ľudí. V širšom okolí sa prudko zvýšil počet ochorení na rakovinu a vrodených chýb (malformácia) u novorodencov.“¹⁰⁸ No sú to konečné štatistiky a údaje? Nosiť Nobelovej ceny Albert Schweitzer povedal, že najviac genetických poškodení sa objaví v tretej a štv-

103 A ÚPN, f. KS ZNB, S-ŠtB Košice, arch. č. 11 379. Správa kapt. Fabiška z 29. 7. 1987.

104 AA FN, rozhovor s Blažejom Vaščákom a Hedvigou Vaščákovou zo dňa 26. 1. 2017 v Širokom.

105 *Encyclopaedia Beliana*. Tretí zväzok Č – Eg, heslo Černobyľ. Bratislava 2003, s. 51 – 52.

106 Pozri URL: <https://www.youtube.com/watch?v=_USpAPkAd5A> [citované 10. 1. 2017].

107 PETRYNA, A.: *Life Exposed: Biological Citizens after Chernobyl*. New Jersey 2013, 265 s.

108 V roku 2000 bol odstavený posledný (tretí blok) jadrovej elektrárne (prvý v roku 1996 a druhý v roku 1999). In: *Encyclopaedia Beliana*. Tretí zväzok Č – Eg, heslo Černobyľ, s. 51 – 52.



Zahraničné rozhlasové stanice poskytovali obyvateľom spoľahlivejšie informácie ako domáce médiá (Zdroj: internet)

tej generácii. Naša generácia sa teda presný počet obetí nikdy nedozvie.¹⁰⁹

Prvá novinová správa pod titulom *Havárie reaktora* sa objavila v denníku *Rudé právo* 29. apríla 1986. Celý výbuch zľahčoval dovtedy: „Ve světe došlo k podobným haváriím nejednou...“ Ba dokonca aj v médiách krajín pod kuratelou ZSSR sa o téme výbuchu hovorilo intenzívnejšie a otvorenejšie ako v Československu. V ČSSR môžeme hovoriť o „černobyľskej forme komunizmu“: zahmlievanie, zľahčovanie, zatajovanie... poukazovanie na to, že je všetko v poriadku.

Dokumenty ŠtB informujúce o dôsledkoch černobyľskej havárie odkrývajú dôležitú skutočnosť, že v druhej polovici 80. rokov ľudia nedôverovali československým informačným prostriedkom a v čoraz väčšej miere hľadali alternatívu vo forme počúvania zahraničných rozhlasových staníc, ktoré sa medzi nimi tešili väčšej dôvere. Túto posilňovali práve také udalosti, akými bola havária v Černobyli a postoj norma-

lizačného režimu k nej. Dá sa z toho usudzovať, že počúvanosť a sledovanosť západných médií rástla, čo do značnej miery prispelo k zintenzívneniu protirežimovej činnosti v posledných rokoch existencie komunistického režimu. Nie náhodou sa zahraničné rozhlasové stanice stávali hlavným médiom všetkých protirežimových prejavov, ako boli *Bratislava/nahlas* v roku 1987, *Sviečková manifestácia* v roku 1988, či politické procesy koncom 80. rokov. Výskum dokumentov ŠtB ukazuje, že tieto rozhlasové a televízne stanice skutočne zohrali dejinnú úlohu v procese pádu komunistického režimu, ktorý zásadným spôsobom oslabovali také udalosti, akou bola havária v Černobyli. Naplno totiž ukazovali jeho slabé stránky, najmä technologické zaostávanie a informačnú politiku ovplyvnenú cenzúrou. Dokumenty zároveň ukazujú, že reakcia režimu prehľbila nedôveru spoločnosti v jeho schopnosť vysporiadať sa s krízovými momentmi, akými bola aj havária v Černobyli.

Z lekárskeho pohľadu je potreb-

né hovoriť o problémoch, ktoré súvisia s Černobyľom, no nie vo všetko nájdeme priamu súvislosť medzi chorobami a následkami výbuchu. „Nie som presvedčený o tom, že by generácia 1986 a krátko potom mala viac zdravotných problémov, ktoré by sa dali dať do súvislosti s černobyľskou katastrofou. Na druhej strane ani nie som informovaný, či sa niekto zaoberá výskumom, ktorý by to mohol objasniť. [...] Pokiaľ ide o potratovosť a zníženú fertilitu, tá postihuje celý civilizovaný svet. Dokonca, muži sú s plodnosťou na tom horšie ako ženy. Ak by sa aj rodilo viac detí s vrodenými chybami, môže na to vplývať aj moderná medicína, ktorá udrží pri živote plod a novorodenca, ktoré by v minulosti neprežili.“¹¹⁰

Na záver snáď len posledná poznámka: Obyvatelia majú právo na informácie o tom, čo sa stalo a čo by mali vedieť v prípade ohrozenia. „Princíp práva ľudí na pravdivé, včasné a pokiaľ je to možné presné informácie je založený na zásadách demokracie“, uvádza Bohumír Martínek v proti-

109 „Rozbor vlivu ozáření na ukazatele reprodukčního zdraví, jako je plodnost, porodnost a spontánní potratovost je velmi obtížný. Tyto ukazatele jsou významně ovlivněny radou neradiačních podmínek. Jsou především výsledkem subjektivních záměrů rodičů, kteří jsou ovlivněni jednak obavami z vlivu záření, jednak rozvrácenými socio-ekonomickými poměry.“ KLENER, V., TOMÁŠEK, L.: Zdravotní následky černobyľské katastrofy. Dostupné na URL <https://www.sujb.cz/fileadmin/sujb/docs/cernobyl/Zdravotni_nasledky_Cernobylu.pdf> [citované 30. 3. 2017].

110 AA FN, rozhovor s P. F. (nar. 1948). V roku 1986 pracoval ako lekár – nefrológ. Rozhovor sprostredkovala Karin Findová.

klade s nedemokratickými spoločnosťami a dodáva „[...]stačí si spomenúť ako sme boli ‚informovaní‘ o havárii v Černobyli v roku 1986“¹¹¹. Predstavitelia komunistického režimu v Československu sa k svojim obyvateľom správali horšie ako v ko-

munistickom Maďarsku, či Poľsku. Spôsob informačnej politiky, v ktorej (ne)informovali o skutočnom charaktere udalostí v Černobyli, porušili jedno zo základných ľudských práv: právo na slobodný prístup k informáciám. V tomto prípade bolo

v ohrození zdravie obyvateľstva. Paradoxne, bol to „nepriateľský kapitalistický Západ“, ktorý obyvateľom Československa pomohol viac, ako „socialistická vlasť“.

František NEUPAUER – Peter JAŠEK* **Chernobyl Catastrophe in the Light of Archive Documents**
Concealment of important information that had led, or would have led, to threatening of lives and health of citizens of the former Czechoslovakia, can be marked as a crime against humanity committed by the totalitarian regime 1948 – 1989. This study presents unknown documents on the data on impacts of the Chernobyl catastrophe on citizens, as collected and evaluated by the Preventive Medicine Institute in Bratislava. Reports and commentaries made by workers of the Institute often differ from other institutions' reports. The former, being authentic and collected only days or weeks after the Chernobyl explosion, stand for a valuable source of the relevant data. Due to the lack of clarity and differences in the data provided by the State institutions, the second part of the study focuses on oral history – namely on the lay and expert public witnesses to the Chernobyl nuclear power plant explosion. The last part of the study looks into the case of Dr. Vaščák. Based upon his public warning against the potential consequences of the explosion, Dr. Vaščák was subject to investigation and threatened to be sentenced to jail for spreading alarming news.

In the past, citizens of the former Czechoslovak Socialist Republic were not informed about nuclear power plants accidents. This study considers it important and useful to identify the past situation in Chernobyl and verify ample assumptions and myths. The aim is to provide for a reliable source of historical data, as well as to give incentives for further study of the consequences of the Chernobyl nuclear accident. The information embargo imposed by the Communist regime even today raises concerns, fear and mistrust and, more importantly, discloses the false face of the totalitarian regime, that was pretending to care about its citizens. A demystified look at the year 1986 minimalizes fear and renews trust in regards to individuals and institutions currently providing for expert data collection and taking security and political measures.

Mgr. František Neupauer, PhD. (1979)

Vyštudoval učiteľskú aprobáciu história – filozofia na Univerzite Mateja Bela v Banskej Bystrici. Neskôr pokračoval v doktorandskom štúdiu histórie v Banskej Bystrici a v Krakove. Vedecky, popularizačne a didakticky sa venuje spracovaniu životných príbehov obetí komunistického režimu. Bol iniciátorom usporiadania konferencie k 30. výročiu od výbuchu jadrovej elektrárne v Černobyli a je spoluzostavovateľom zborníka *Černobyl 1986. Minulosť, dôsledky, východiská*.

Mgr. Peter Jašek, PhD. (1983)

Absolvent histórie na Filozofickej fakulte Trnavskej univerzity. V súčasnosti je pracovníkom Sekcie vedeckého výskumu Ústavu pamäti národa. Vo svojej vedeckej tvorbe sa venuje slovenským dejinám 20. storočia, najmä obdobiu 2. svetovej vojny, normalizácii, pádu komunistického režimu na Slovensku a aktivitám slovenského politického exilu. Je zostavovateľom niekoľkých vedeckých zborníkov, spoluautorom odborných monografií *V stopách železného Felixa. Štátna bezpečnosť na Slovensku v rokoch 1945 – 1989* (2012), *Slovenskí generáli 1939 – 1945* (2013) a vlastivednej monografie *Smolenice* (2011), ako aj autorom niekoľkých desiatok vedeckých štúdií a odborných článkov publikovaných doma aj v zahraničí, najčastejšie v časopise *Pamäť národa*. Autorsky sa spolupodieľal na príprave viacerých výstav zameraných na moderné dejiny Slovenska.

111 MARTÍNEK, B.: *Důvěra a spolehlivost – základní podmínky informování veřejnosti*. Ostrava 2006, s. 226.

TRI PRÍBEHY SPRAVODLIVÝCH MEDZI NÁRODMI Z RADOV RÍMSKOKATOLÍCKEJ CIRKVI NA SLOVENSKU

PAVOL MAKYNA

„Spravodlivý medzi národmi“ je titul udeľovaný ľuďom nežidovského pôvodu, ktorí svojím konaním prispeli k záchrane Židov v období holokaustu. Tí riskovali nielen svoje životy, ale i životy svojich blízkych, aby nezištne pomohli často neznámym ľuďom. Do aktuálneho čísla časopisu *Pamäť národa* sme vybrali príbehy troch ľudí z radov rímskokatolíckej cirkvi na Slovensku, ktorí sa zaradili medzi ďalších takmer 570 Slovákov s týmto titulom. Aj vďaka nim patrí Slovenskej republike popredné miesto spo- medzi všetkých štátov sveta v tejto kategórii. Vďaka ľuďom...

ŠTEFAN GALLO (1882 – 1970)¹

Štefan Gallo sa narodil 23. decembra 1882 Imrichovi Gallovi a Agnese, rodenej Zobulovej, v obci Kolárovice pri Bytči. Za kňaza bol vysvätený v roku 1908 v Ríme, kam ho pre jeho nadanie poslal biskup a kde už v roku 1905 získal doktorát z filozofie. Vrátil sa na Slovensko a ako kaplán pôsobil v Trenčianskej Teplej, Močenku a Nitre. Od roku 1914 pôsobil ako správca farnosti v Pruskom, pričom sa v roku 1933 stal vrchným školským inšpektorom v okrese Trenčín. O dva roky neskôr začal pôsobiť v obci Ireg² pri Nitre ako správca miestnej farnosti. V tom istom čase bol vymenovaný za cirkevného sudcu. Od roku 1936 pôsobil aj ako profesor biblickej vedy na Vysokej škole bohosloveckej v Nitre. Na začiatku 40. rokov získal titul monsignora.³

Keď sa štrnásťročný Róbert Freund vracal po škole do strýkovho domu, kde bol vychovávaný po smrti rodičov v roku 1942, našiel ho zamknutý a zabezpečený. V okamžiku vedel, čo sa deje. Bol september 1944 a židovský študent bol v tom čase už dva roky sirotou. Ako stál pred domom, pochopil, že sa opäť začali deportácie Židov, pričom Róbertovho strýka i tetu už stihli zobrať.

Prvé útočisko našiel v byte okresného sudcu Štefana Valenta. Odtiaľ sa rozhodol odcestovať k známemu svojho strýka – Štefanovi Gallovi, kňazovi v dedine Ireg. Ten si ho napriek riziku nechal u seba a predstavoval ho ako svojho príbuzného. Mladý Róbert mu dokonca počas bohoslužieb asistoval ako jeho miništrant. Štefan

Gallo veril, že tak chlapca lepšie ochráni. No asi po šiestich týždňoch sa po obci začali šíriť správy, že mladík je Žid, a tak sa Róbert rozhodol kňaza Galla opustiť, aby ho neohrozil. Nanešťastie bol chlapec chytený a transportovaný do Osvienčimu.

V tom istom čase sa neďaleko Iregu usídlili aj ďalší prenasledovaní Židia. Išlo o Mošeho a Ciporu Resslerovcov s tromi mladými dcérami, ktorých prenasledovanie vyhnalo z provizórneho bytu v Nitre. Po štyroch týždňoch túlania sa po okolitých lesoch a poliach objavil otec Moše jamu prekrytú suchými konármi. Vplazil sa do nej a objavil pomerne rozľahlé priestory na ukrývanie sa, kde miestni vinári skladovali víno a mušt. Rozhodol sa tam ukryť celú rodinu. Čoskoro ich však začal trápiť hlad, a tak rodičia poslali svoju deväť a dvanásťročnú dcéru do dediny, aby vyprosili jedlo. Vďaka manželom Tökölyovcom sa do prípadu zaangažoval aj Štefan Gallo a pre rodinu každú nedeľu pripravoval balíček s jedlom. Počas bohoslužieb tiež nabádal svojich veriacich, aby pomáhali prenasledovaným. Každému bolo jasné, že má na mysli Židov.

Resslerovcov nanešťastie vyhnala z úkrytu nečakaná razia v dedine, o ktorej ich stihli vopred informovať. Chytili ich v susednej dedine a eskortovali do Nitry do väzenia.

Napokon sa však oba príbehy skončili šťastne: Resslerovcom sa na Štedrý večer podarilo z väzenia ujsť a vrátili sa nazad do úkrytu, kde ich našla Červená armáda. Róbert Freund prežil Osvienčim. Prestahoval sa do Izra-

1 Dostupné na URL <<http://db.yadvashem.org/righteous/family.html?language=en&itemId=4421739>> [citované 27. 1. 2017].

2 Dnešná obec Jarok.

3 Dostupné na URL <www.kolarovice.eu/farnost-historia-knazi-rodaci> [citované 27. 1. 2017].



Štefan Gallo (Zdroj: www.yadvashem.org)

ela, odkiaľ si so Štefanom Gallom dlhé roky písal. Štefan Gallo pôsobil od roku 1960 ako kňaz v obci Žabokreky. Zomrel 5. januára 1970. V roku 2003 bol ocenený in memoriam titulom Spravodlivý medzi národmi. V kostole sv. Mikuláša v obci Kolárovice sa od roku 2005 nachádza aj pamätná tabuľa venovaná rodákovi Štefanovi Gallovi.

ANNA AGÁTA MATÚŠKOVÁ (1900 – 1988)⁴

Anna Matúšková sa narodila 12. apríla 1900 v obci Malé Bedzany pri Topoľčanoch. Pochádzala z 11 detí, pričom dospelosti sa dožilo iba 5 z nich. Sestra Hermína a brat Emil zasvätili svoj život rovnako ako ona duchovnej službe, brat Emil zahynul slobodný v prvej svetovej vojne a brat Štefan bol otcom dvoch detí.

Jozef Klein pracoval pre slovenskú elektrárenskú spoločnosť v Žiline, keď v auguste 1944 vtrhla nemecká armáda na Slovensko. Vzhľadom na to, že deportácie Židov do vyhladzovacích táborov boli obnovené, Jozef a je-

ho manželka Frieda sa rozhodli ukryť v elektrárenských zariadeniach spoločnosti s cieľom zaistiť bezpečnosť svojho syna Reuvena. Kleinovci ho umiestnili v Kláštore dcér svätého Vincenta de Paul (Vincentiek) v Žiline. Reuven prišiel do kláštora s malým kufrom. Vzali ho k matke predstavenej sestre Agáte. O mieste, kde má Reuvenov otec Jozef umiestniť svojho syna, mu povedal dôveryhodný nežid. Jozef Klein bol zo začiatku schopný zaplatiť za prvé obdobie pobytu svojho syna v kláštore. Boli tam umiestnené i iné židovské deti, medzi nimi aj osemročný Shlomo Juraj Breznitz, jeho 12-ročná sestra Judit Karban, a tiež Judit Rinder. Reuven neskôr spomínal, že spolužiaci vedeli, že je Žid, a často ho urážali antisemitskými posmeškami. Reuven spomína, že sestra Agáta ich napomínala a varovala, že v prípade, ak udajú židovské deti, tak nemôžu ísť do neba. Shlomo a Reuven boli vybraní na miništrovanie, aby sa tak mohla lepšie maskovať ich skutočná identita.

Judit Karbanová povedala Yad Vashem⁵, že rodičia ju dali spolu s bratom pokrstiť v roku 1942 v nádeji, že tento akt by ich mohol chrániť. Vďaka krstnému listu bola Judit umiestnená v kláštore v roku 1943. Bola dobre prijatá ostatnými dievčatami a nikdy netrpela diskrimináciou. Spomína, že sestra Agáta ju a jej brata Shloma ubezpečovala, že ich tam nenájdu a sú tam v bezpečí. Shlomo



Sestra Agáta počas z pôsobenia v Žiline (Zdroj: Fotogaléria mesta Žiliny – Žilina Gallery)

4 Dostupné na URL <<http://db.yadvashem.org/righteous/family.html?language=en&itemId=7726303>> [citované 27. 1. 2017].

5 Svetové centrum pamiatky na holokaust sídlia v Izraeli.

si spomína na sestru Agátu, ako ho schovávala v pivnici, keď hrozba hľadania Židov bola reálna. Keď kňaz zistil, že Shlomo vie odriekať všetky latinské modlitby naspamäť, nariadil sestre Agáta, aby ho poslala vyučiť za preláta. Viera v možnosť, že jedného dňa sa židovská sirota môže stať pápežom, prelátom, hlboko zapôsobil na rádovú sestru, priznala raz sestra Agáta, ktorá strážila deti.

Po oslobodení prišla matka Judity a Shloma vyzdvihnúť svoje deti, ich otec zomrel. Rodina sa presťahovala do Izraela. Obaja rodičia Reuvena Kleina boli zabíjaní počas holokaustu. Jozef, priateľ Reuvena, mu raz povedal, že jeho rodičia nevydržali dlho čeliť tlaku ukrývania a prezradili sa. Reuven zostal v kláštore ďalšie štyri mesiace a potom bol prijatý inými príbuznými.

Shlomo Breznitz, teraz preslávený psychológ na univerzite v Haife, začal o mnoho rokov neskôr písať svoje spomienky. V priebehu tohto úsilia sa snažil vystopovať v kláštore matku predstavenú, ktorej meno si už nepamätal. Až s pomocou Václava Havla, bývalého československého prezidenta, bol schopný nájsť mnišku v kláštore. Vedel len, že matka predstavená mala rádové meno Agáta. Breznitz spomína, že sestra Agáta prejavila obrovskú odvahu, a to nielen počas vojny, ale aj v období komunistického režimu, kedy bola zatknutá. V roku 1950 bola spolu s ostatnými rehoľníkmi deportovaná do Belušských Slatín, následne do Ivanka pri Dunaji a Rúbane, kde pracovala v záhradníctve. V roku 1964 boli sestry ďalej presunuté do Kláštora pod Znievom, kde pracovali na štátnych poliach. Od roku 1969 žila v charitnom dome v Močenku. Sestra Agáta zomrela 28. marca 1989 a je pochovaná v Močenku pri Nitre. V roku 2010 bola ocenená in memoriam titulom Spravodlivý medzi národmi. Pri kostole Obrátenia sv. Pavla Apoštola na žilinskom Mariánskom námestí sa nachádza od roku 2006 pamätná tabuľa venovaná Rádu sestier sv. Vincenta de Paul za záchranu 9 židovských detí počas ich prenasledovania.

MÁRIA IMBERTA ŠINSKÁ (1911 – 2009)⁶

V období druhej svetovej vojny už sestra Imberta Šinská pôsobila ako učiteľka na internátnej škole v Trenčíne, ktorá existovala práve pri rehoľnom dome Kongregácie školských sestier de Notre Dame. Od roku 1942 sa zároveň stala aj predstavenou tohto rehoľného domu. Práve v tomto období ju ako predstavenú domu požiadal miestny katolícky kňaz Štefan Pecár, aby pomohla v kláštore ukryť viacero detí zo židovských rodín z Trenčína a okolia, pretože rodičia týchto detí boli deportovaní do koncentračných táborov. S pomocou súhlasila celá komunita sestier trenčianskeho rehoľného domu, čím sa sestry v prípade odhalenia vystavovali veľkému ne-



Sestra Imberta Šinská pri udeľovaní cien Spravodlivý medzi národmi v roku 1999 (Zdroj: www.slovensko.rtvs.sk/relacie/encyklopedia-spravodlivych/69348/sestricka-ktora-sa-stala-mamou)



Zachránená Eva Reichová, rodená Poriesová, so svojou záchrankynou sestrou Imbertou v roku 1999 (Zdroj: www.slovensko.rtvs.sk/relacie/encyklopedia-spravodlivych/69348/sestricka-ktora-sa-stala-mamou)

bezpečnosti. Počas náletov a bombardovania Trenčína mali rehoľné sestry naplánované ako deti ochrániť. V čase ohrozenia malo každé dieťa určenú rehoľnú sestru, ktorá berúc dieťa na chrbát alebo do náručia, utekala s ním do záhrady alebo do pivnice. Niektoré z detí odišli na iné miesta úkrytu či do rodín ešte počas vojny. Viacero z nich však prežilo v kláštore až do konca vojny.

6 Dostupné na URL <<http://db.yadvashem.org/righteous/family.html?language=en&itemId=4017496>> [citované 27. 1. 2017].



Certifikát, ktorý udeľuje štát Izrael oceneným titulom Spravodlivý medzi národmi (Zdroj: www.yadvashem.org)

V kláštore si ich potom našli rodičia alebo príbuzní, ktorí prežili holokaust (medzi nimi napr. Eva Reichová, rodená Poriesová).

V roku 1946 poskytla Imberta Šinská finančnú podporu 500 korún jednému z bývalých dôstojníkov slovenskej armády, ktorý ju vo finančnej tiesni prosil o pomoc pre svoju rodinu. Neskôr sa ukázalo, že peniaze získaval na podporu aktivít slovenských emigrantov. Za tento skutok bola sestra Imberta Šinská odsúdená na jeden rok väzenia. Trest si odsedela od augusta 1950 do septembra 1951 vo väznici v Ilave.

Ešte koncom augusta 1950 postihol rehoľný dom Kongregácie školských sestier de Notre Dame v Trenčíne násilný zásah totalitnej komunistickej moci, známy ako Akcia „R“. V rámci nej boli rehoľníčky z Trenčína dňa 29. augusta 1950 internované v Kláštore pod Znievom, kde bol zriadený jeden zo sedemnástich, tzv. interných kláštorov pre rehoľné sestry. K sestrám v Kláštore



Reverz pamätnej medaily – Pamätná medaila s vyrazeným menom oceneného, ktorú odovzdáva veľvyslanec štátu Izrael (Zdroj: www.yadvashem.org)



Averz pamätnej medaily – Pamätná medaila s vyrazeným menom oceneného, ktorú odovzdáva veľvyslanec štátu Izrael (Zdroj: www.yadvashem.org)

pod Znievom sa po svojom prepustení z väzenia v septembri 1951 pripojila aj Imberta Šinská. Rehoľné sestry, ktoré predtým pôsobili väčšinou ako učiteľky a profesorky všetkých stupňov škôl, pracovali počas internácie v Kláštore pod Znievom na poliach a okolitých štátnych majetkoch, alebo na privezených pletiariských strojoch pre vlnárske závody v Žiline. V októbri 1951 bola sestra

Imberta spolu s ostatnými sestrami prevezená do českých Úpic, kde pracovali ako robotníčky v podniku na spracovanie ľanu Juta, n. p.⁸ V roku 1953 boli sestry premiestnené do Šumperku, kde taktiež pracovali v podnikoch na spracovanie ľanu. Keďže rehoľníčky odmietali pracovať v nedeľu a cirkevné sviatky, boli za to rôznym spôsobom sankcionované a niektoré aj väznené. Po štyroch rokoch v Šumperku boli sestry spolu s Imbertou Šinskou ako matkou predstavenou presunuté do Nejdek, kde pracovali v podniku na spracovanie vlny. Na tieto roky si sestra Imberta spomína: „*Nútili nás vyzliecť habit, už nám pripravili civil, ale odmietli sme, a tak nás zaradovali do najšpinavších robôt, chodili sme celé zablatené. Neboli sme svojprávne, ale ako trestankyne v táboroch: stály dozor, v každom dome zmocnenci, návštevy zakázané. Nesmeli sme ani balíček poslať, ani niečo napísať – všetko bolo pod kontrolou.*“ V roku 1958 boli sestry premiestnené do obce Vejprty, kde pôsobili ako opatrovatelky v domove dôchodcov, a do obce Kovářská, kde pôsobili v ústave pre mentálne retardované deti. V tomto období pôsobila sestra Imberta Šinská aj ako provinciálna predstavená Kongregácie školských sestier de Notre Dame. Vo Vejprtoch a obci Kovářská zostali sestry až



Záhrada spravodlivých s menami ocenených je súčasťou areálu pamätníka obetí holokaustu (Zdroj: www.yadvashem.org)

do roku 1980, kedy sa mohli vrátiť na Slovensko. Sestra Mária Imberta Šinská bola za záchranu životov v roku 1999 ocenená štátom Izrael titulom Spravodlivý medzi národmi.⁹ Zomrela 12. februára 2009 a pochovaná je v Beckove.

Pavol Makyna • Three Stories of the Righteous among the Nations Coming from the Roman-Catholic Church in Slovakia

Each person awarded the title of the Righteous among the Nations by the State of Israel is given a memorial medal with a hammered name and a certificate. After that the person's name is carved in the list on the Wall of Honour in the Garden of the Righteous among the Nations, that is part of Yad Vashem memorial dedicated to the victims of holocaust. Among almost 570 names from Slovakia on the Wall of Honour, there are also names of three representatives of the Catholic Church in Slovakia we have chosen – Štefan Gallo, Anna Agáta Matúšková and Mária Imberta Šinská, who helped to rescue number of human lives through their behaviour and actions, especially in the period from 1942 till 1945. The above named provided people being persecuted first of all a hidden shelter, even for some months, they regularly cooked and brought them food to distant shelters they built for them, provided them secretly with everyday items both of material and non-material character. They often tried to provide necessary health care for ill people. In that way, they risked their own lives, but also lives of their family members.

Mgr. Pavol Makyna, PhD. (1987)

Históriu vyštudoval na Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. V súčasnosti je pracovníkom sekcie vedeckého výskumu v Ústave pamäti národa. Vo svojej vedeckej tvorbe sa venuje slovenským a regionálnym dejinám 20. storočia, židovskému a rómskemu holokaustu a historickým otázkam vzájomného pôsobenia človeka a životného prostredia. Publikoval viacero vedeckých štúdií a odborných článkov. Je autorom niekoľkých výstav zameraných na regionálne dejiny mesta Púchov a spoluautorom expozície Púchovského múzea.

8 Národný podnik.

9 ŠINSKÁ, M. I.: Boh pre nás pripravil niečo iné. *Zasvätený život – mimoriadna príloha*, roč. 1, 2010, č. 1, s. 7 – 8.

PŘÍBĚH RUDOLFA GALBAVÉHO

MILAN BÁRTA

Vojáci slovenské národnosti se po okupaci českých zemí v roce 1939 vrátili na Slovensko. Řada z nich se potom po boku německé armády zúčastnila tažení proti Polsku a Sovětskému svazu, na konci války se posléze postavila proti bývalému spojenci a podílela se na osvobození své vlasti. Část z nich se po válce zapojila do budování nové československé armády, po komunistickém převratu patřili mezi politicky nespolehlivé, řady vojska museli opustit a i poté zůstali pod kontrolou Státní bezpečnosti. Rudolf Galbavý se navíc, přestože se tomu snažil vyhnout, měl stát objektem zpravodajské hry, kterou se čs. rozvědka snažila rozehrát s americkou zpravodajskou službou.

U LETECTVA SLOVENSKÉ REPUBLIKY

Rudolf Galbavý se narodil 29. dubna 1913 v Piešťanoch, v rodině, která se po generace hlásila ke slovenské národnosti. Otec Ján pracoval jako nádeník, později jako železniční dělník a nakonec coby strážník u dráhy, matka Alžbeta se starala o domácnost a početné potomstvo. Základní vzdělání získal v pětileté lidové a čtyřleté měšťanské škole v Piešťanoch. Potom nastoupil na čtyřletou Obchodní akademii v Trenčíně, kam dojížděl denně vlakem a jejíž studium ukončil maturitou. Při studiu si přivydělával doučováním a (především o prázdninách) různými manuálními pracemi.

Dne 2. května 1935 byl odveden do čs. armády. Výkon prezenční služby zahájil 1. října téhož roku, kdy nastoupil do školy pro důstojníky letectva v záloze v Prostějově, byl mu přiznán status aspiranta.¹ K 1. únoru 1936 byl povýšen na svobodníka, 1. července se stal pozorovatelem-letcem a 15. července byl povýšen na desátníka. Poslední zářiový den roku 1936 nastoupil do Vojenské akademie v Hranicích, kterou ukončil 29. srpna 1937, kdy byl jmenován poručíkem letectva a přičleněn k nově vzniklé 76. letce vyzbro-

jené lehkými bombardéry Aero Ab-101. Od září 1937 do června 1938 absolvoval aplikační kurs pro poručíky letectva v Prostějově a současně pilotní výcvik. V prosinci 1938 jej přemístili jako velitele roje k 83. bombardovací letce leteckého pluku č. 5. V období tzv. druhé republiky na přelomu let 1938-1939 ještě absolvoval kurs nočních pozorovatelů v Brně. Po rozpadu Česko-Slovenské republiky se 20. března 1939 jako důstojník slovenské národnosti vrátil na Slovensko.

Po příchodu na Slovensko ho zařadili k leteckému pluku č. 3 a přičlenili jako velitele k technické letce dislokované v Piešťanech. Již 20. dubna 1939 byl přemístěn k 12. pozorovací letce do Spišské Nové Vsi a poslední dubnový den roku 1939 k 13. pozorovací letce. Obě byly vyzbrojeny letouny Š-328. V červenci byl ustanoven velitelem Hlásné setniny. V září 1939 se jako příslušník 16. pozorovací letky účastnil polského tažení. Později se vrátil zpět k 12. letce, ze které při reorganizaci vznikla 2. letka. K 1. lednu 1940 byl povýšen na nadporučíka letectva, počátkem roku 1940 absolvoval stáž u německého letectva na okupovaném polském území, někde se píše, že jako pozorovatel, jinde (mé-

ně pravděpodobně) že zde prošel parakursem.

Poslední zářiový den roku 1940 byl přemístěn k pozorovací letce 1 umístěné na letišti Tri Duby a o den později ho jmenovali jejím velitelem. V roce 1940 obdržel Pamětní medaili bez štítku.

Letectvo Slovenské republiky se po krátké účasti na útoku proti Polsku zapojilo do tažení proti Sovětskému svazu. Po reorganizaci v květnu 1941 disponovalo jedním leteckým plukem se dvěma perutěmi – I. pozorovací a II. stíhací. I. peruť tvořily letky 1, 2 a 3, disponující již zmiňovanými čs. stroji Letov Š-328, II. peruť s letkami 11., 12. a 13. byla vyzbrojena Aviami B-534 a Bk-534.

Letka 1 (krycí jméno Hektor), v jejímž čele stál R. Galbavý, byla od 22. června 1941 dislokovaná na letišti v Kamenici nad Cirochou. Podřízena byla Rychlé skupině. Již 24. června byla vyňata z podřízenosti této skupiny a 27. června přidělena k 2. pěší divizi. O zmatené situaci na počátku polního tažení svědčí, že ještě 25. června velitel Rychlé skupiny podplukovník generálního štábu Rudolf Pilfousek vydal letce pokyn k přesunu do Krosna. Galbavý na pokyn Velitelství vzdušných zbraní rozkaz nesplnil.²

1 K jeho kariéře v armádě více viz CSÉFALVAY, F. a kol.: *Vojenské osobnosti dejín Slovenska 1939 – 1945*. Bratislava 2013, s. 71; Rudolf Galbavý [citováno 15. srpna 2016]. Dostupné na URL <<http://forum.valka.cz/topic/view/187927/Galbavy-Rudolf>>.

2 ŠUMICHRAS, P.: *Slovenské letectvo na východní frontě 1941 – 1943*. Cheb 2006, s. 32.

Galbavého letka poskytovala slovenským jednotkám všestrannou pomoc, ať již šlo o lety pozorovací, bitevní, bombardovací, vyhledávání partyzánů, podávání zpráv o vlastních jednotkách při přesunech apod. Zastaralé dvouplošné Š-328 s úspěchem plnily úkoly pozorovací, kurýrní i bombardovací, neustále nasazení si na nich však vyžádalo těžkou daň. V polovině října 1941, když jednotka disponovala již jen třemi bojeschopnými stroji, byla stažena na Slovensko. Galbavý si za nasazení vysloužil několik pochvalných uznání, Vyznamenání řádu německého orla 3. stupně s meči a železný kříž II. třídy.

Galbavý byl aktivní i mimo frontu. Psal do časopisu „Vzlet“, k Vánocům 1941 věnoval několika předním činitelům slovenské armády i politiky fotoalbum z nasazení slovenského letectva na východní frontě (po válce se bránil tvrzením, že u něj bylo objednáno).

Podruhé byla 1. letka (s krycím jménem Kamčatka 2) nasazena v Sovětském svazu přesně rok po vypuknutí války a přidělena k zajišťovací divizi. Na konci měsíce potom zahájila bojovou činnost, kam patřil průzkum, nálety, podpora vojsk, fotografování či vyhledávání partyzánů. Na Slovensko se letka vrátila koncem října 1942. Velitel i příslušníci letky si vysloužili pochvaly, Galbavý si odnesl ještě medaili Za hrdinství III. stupně a Památný odznak 1. stupně. Dne 1. ledna 1943 byl povýšen na stotníka letectva. V roce 1944 obdržel Vojenný (vítězný) kříž V. třídy. To však již bylo jasné, že se válka nevyvíjí pro Německo a jeho spojence dobře a fronta se blížila ke sloven-



Rudolf Galbavý (Zdroj: ABS)

ským hranicím. Galbavý se po válce prohlašoval za iniciátora příprav letiště v Prešově na zapojení do protiněmeckého povstání.³ O vypuknutí povstání se údajně dozvěděli z rozhlasu, major Július Trnka svolal podřízené velitele letek k poradě, na které se shodli, že proti pozemnímu útoku se letiště neubrání a bezpečné přistání ve Zvolenu není možné zajistit, následoval úlet 81 lidí s 26 letadly na sovětskou stranu.⁴ Těsně předtím se Galbavému narodil syn Peter. Na Slovensku mu za úlet po potlačení povstání byla odebrána hodnost a byl přeložen do I. zálohy jako střelec v záloze.

Galbavý prošel přeškolením na sovětské stroje a vstoupil do řad čs. východní armády. Dne 16. října 1944 byl zařazen do čs. branné moci v SSSR s přiznanou hodností kapitána letectva.⁵ Na konci roku 1944 ho prověřovací komise uznala za státně

spolehlivého, komise ale současně poměrem hlasů 2:3 doporučila, aby nedostal velitelské místo. Přesto byl 7. prosince 1944 jmenován dočasným střeleckým důstojníkem 3. čs. bitevního pluku 1. čs. smíšené letecké divize. V rámci pluku se účastnil bojů za osvobození republiky. V červnu 1945 byl povýšen na štábního kapitána. Po válce svou sbírku rozšířil o Československou vojenskou medaili Za zásluhy II. stupně, Československý válečný kříž 1939, Řád SNP II. třídy, Čs. pamětní medaili a sovětské vyznamenání „Poběda“ (Za vítězství nad Německem).

V osvobozené republice i v nově budované armádě panovaly poměry značně odlišné od předválečných. Armáda se politizovala a R. Galbavý dne 14. srpna 1945 podepsal v Žilíně přihlášku do komunistické strany, čímž současně vstoupil do místní stranické organizace. Stal se také členem tělovýchovné organizace Sokol. Pokračoval ve službě v nově se tvořícím letectvu, v srpnu 1945 byl přidělen k leteckému pluku č. 3 (od února 1946 reorganizován v letecký pluk č. 30), který spadl pod 4. leteckou divizi, dislokovanou na Slovensku. Při dvacátém osmém výročí vzniku republiky byl povýšen na majora letectva, v srpnu 1946 se stal přednostou prvního oddělení (personálního) a dočasným náčelníkem štábu velitelství 4. letecké oblasti sídlící v Bratislavě. Byl samozřejmě také vyslýchán k činnosti slovenského letectva za války.⁶

Do událostí února 1948 se podle vlastního vyjádření zapojil jako vedoucí aktivu letců v Bratislavě, svou činnost bohužel blíže nespecifikoval. Od května do srpna 1948 půso-

3 Vojenský archiv – Centrální registratura Trnava (dále jen VA-CR MO SR Trnava), f. Osobní spisy – Rudolf Galbavý. Vlastní životopis, 22. 8. 1951, s. 2.

4 Archiv Ústavu paměti národa (dále jen A ÚPN), f. Krajská správa ZNB Správa ŠtB Bratislava, Taktický fond, a. č. T-489. Zápis o výpovědi s předvolaným Jánom Fratičom, 17. 6. 1955.

5 VA-CR MO SR Trnava, f. Osobní spisy – Rudolf Galbavý. Kmenový list Rudolf Galbavý.

6 Archiv bezpečnostních složek (dále jen ABS), f. Hlavní správa Vojenské kontrarozvědky (dále jen 302), sign. 302-536-7; srovnej s KUDRNA, L.: Poválečné dozvuky z nasazení letců Slovenského štátu v polské kampani. *Fakta a svědectví*, 2010, č. 7, s. 4 – 7; viz také URL <<http://www.valka.cz/14019-Povalecne-dozvuky-z-nasazeni-letcu-Slovenskeho-statu-v-polske-kampani>>.

bil jako dočasný velitel 4. leteckého náhradního pluku v Popradu, od září 1948 do dubna 1949 se účastnil velitelského kursu v Praze, pak se, už v hodnosti podplukovníka letectva, vrátil k leteckému pluku č. 30 „ost-ravskému“, v dubnu 1949 se stal jeho velitelem.

Po komunistickém převratu se armáda silně politizovala, zvláště vyšší velitelé spojovali často armádní i stranické funkce. Galbavý tak byl v letech 1948 – 1949 členem okresního výboru KSS v Popradu, 1949 – 1950 člen výboru útvarové organizace KSS a vedoucí roku stranického školení v Trenčíně. V říjnu 1949 v Trenčíně vstoupil do Svazu československo-sovětského přátelství a stal se okresním předsedou. Z válečné doby uměl německy, po válce k tomu přidal ruštinu. Byl také členem aeroklubu v Trenčíně, v letech 1948 – 1950 působil jako místopředseda ústřední aeroklubu v Bratislavě, zasedal také v redakčním kruhu leteckých novin.

V HLEDÁČKU STÁTNÍ BEZPEČNOSTI

To se však již blížil konec jeho kariéry u letectva. Netušil, že se o jeho osobu ve zvýšené míře zajímají v 5. oddělení Hlavního štábu. Zpravodajci shromažďovali poznatky, kde se dalo, často z druhé ruky, neověřené i nevěrohodné. Není proto divu, že se podařilo shromáždit řadu negativních informací od jeho účasti na druhé světové válce až do nedávné minulosti. Před odjezdem na východní frontu měl říci jistému Orinkovi: „Vy holoto jedna, vy do Ruska nemůžete, jeden den byste byl u nás a druhý byste přeběhl. Vás zahrabat do hnoje a střílet do vás bolševickými kulkami.“⁷ Několik dní před vy-



Letouny Š-328 slovenského letectva (Zdroj: archiv autora)

puknutím Slovenského národního povstání si prý nechal na letišti Išľa na východním Slovensku nastoupit jednotku, které pak oznámil, že „situace se velmi změnila. My Slováci, jako malý národ se musíme přizpůsobit tomu, kdo nám přeje“⁸. Vyčítali mu, že odletěl do SSSR a jednotku ponechal osudu. Sympatizoval prý s Němci, byl kariérista, po válce zase chválil Západ a do politické práce se měl zapojit aktivně až po Únoru, potom prý vstupoval až nápadně aktivně a využíval svou moc proti lidem, kteří mu byli nepohodlní. Měl být tvrdý, nesmlouváný, nepřímý, záludný, falešný, podlý, předstíral kamarádství a za zády zradil. Na druhou stranu se přiznávalo, že je poměrně inteligentní, i to mu bylo přičteno k tíži, protože mu to umožňovalo organizovat nepřá-

telskou činnost. Na závěr hodnocení se konstatovalo, že ho není možné považovat za osobu národně zcela spolehlivou a hrozilo využití cizí zpravodajskou službou, žádali proto o kontrolu bezpečnostními složkami.⁹ Negativně byly hodnoceny i jeho známosti a styky. Nejvíce mu přitížilo, že údajně slíbil jistě Vlčkové, že pokud by mělo dojít k politickým problémům, ulétne s ní do Anglie.¹⁰ U podřízených měl být neoblíbený a neměli mu důvěřovat kvůli válečné minulosti. Objevily se však i (nepočetné) posudky chválící jeho vojenské vystupování, odborné znalosti a snahu o zvýšení vzdělání.¹¹ Také jeho manželka, dcera obchodníka, kterému znárodnili obchod, byla charakterizována jako silně nábožensky založená, nesnášenlivá, haš-

7 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Taktický fond, a. č. T-489. Dopis, 24. 8. 1950.

8 Tamtéž. Hlášení ministerstva národní obrany – V. oddělení, 17. 8. 1950.

9 Tamtéž. Galbavý Rudolf, pplk. v zál. – upozornění, 15. 1. 1951.

10 Tamtéž. Úřední záznam sepsaný dnešního dne u v. ú. 5206 s por. Václavem Skálou, 13. 12. 1950; Protokol sepsaný dnešního dne na posádkovém velitelství 30. Piešťany se strš. Silvestrem Macháčkem, 22. 2. 1951.

11 Tamtéž. Zpravodajský posudek, 2. 11. 1950.

teřivá, se zálibou v „lepší společnosti“.

Galbavý musel tušit, že se kolem něho stahuje síť. Stěžoval si prý na zpravodajského důstojníka, že proti němu shání materiál, a dokonce mu měl zakázat vykonávat činnost. Vytvořil si prý svou vlastní zpravodajskou síť. Přesto, že byl v letech 1948 a 1950 kladně stranicky prověřen, byl v roce 1950 jeho případ projednáván znovu, tentokrát byl navržen na vyloučení. Nedostal však oficiální oznámení. Napsal stížnost, kterou adresoval ÚV KSS.

Dne 15. listopadu 1950 byl poslán na dovolenou, k 1. lednu 1951 byl pro nespolehlivost a nepřátelský postoj propuštěn z činné služby, přeložený do zálohy a krátce nato propuštěn z armády. Následně mu bylo odňato i členství v KSS. Jako důvod bylo uvedeno, že nedorostl v člena strany.¹²

Po propuštění se přestěhoval z Trenčína do Bratislavy, kde nastoupil jako účetní do Malokarpatských vinařských závodů, kde pracovala i jeho žena Gizela (rozená Dányiová). Přestože byl vyloučen z komunistické strany, zůstal tajemníkem základní organizace SČSP, stal se členem Revolučního odborového hnutí, přednášel na Závodní škole práce, byl činný ve sportovní organizaci. Zpočátku se nechal opakovaně slyšet, že byl propuštěn neoprávněně, že za tím bylo nedorozumění s tehdejšími ministrem obrany Alexejem Čepičkou. Později se stáhl do sebe a řečem o politice se vyhýbal.

Neunikl ale zájmu Státní bezpeč-



Rudolf Galbavý za války (označený fialovou čarou) (Zdroj: ABS)

nosti. Zprávy o něm zprostředkovávali tajní spolupracovníci, ty však byly většinou dosti neurčité. Zpočátku se o něm nevyjadřoval dobře ani bezpečnostní referent podniku.

Zájem bezpečnostních složek o jeho osobu se však měl zvýšit. Stalo se totiž to, čeho se Státní bezpečnost obávala – Galbavého se pokusili kontaktovat zahraniční zpravodajské služby. V listopadu 1952 vyslala čs. rozvědka do Rakouska osvědčeného spolupracovníka Karla Bartáčka (krycí jméno KAZY),¹³ měl se napojit na slovenského emigranta, pracovníka Rady svobodného Československa ve Vídni a spolupracovníka CIC a Rádía Svobodná Evropa Roberta Valucha.¹⁴ Na konci ledna 1953 vyrazil Bartáček znovu za Va-

luchem s cílem potvrdit jeho důvěru a přesvědčit se, zda se nezměnila situace. Dozvěděl se, že Valuch přijal od americké strany nabídku pokusit se získat z ČSR letadlo značky MiG-15, za což mu byla nabídnuta odměna 50 000 dolarů.¹⁵

POKUS O ÚNOS LETOUNU

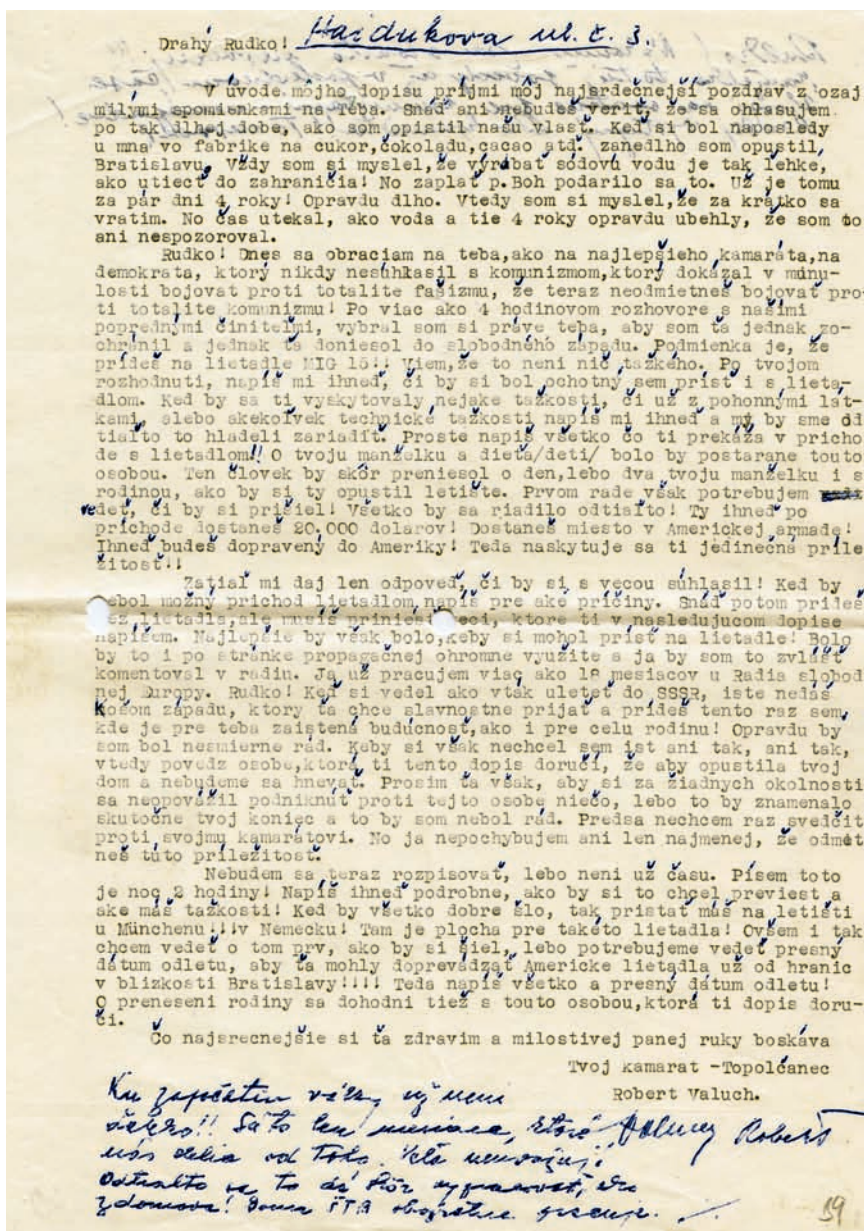
Valuch se rozhodl prostřednictvím Bartáčka kontaktovat několik příbuzných a známých na Slovensku. Jedním z nich měl být R. Galbavý. Poté co na rozvědce dopis otevřeli, museli si zamnout ruce spokojeností. Valuch totiž po Galbavém nepožadoval nic menšího než únos stíhačky MiG-15. Oslovoval ho „drahý Rudko“, zmiňoval se o tom, že jde o první dopis po dlouhé době, napo-

12 VA-CR MO SR Trnava, f. Osobní spisy – Rudolf Galbavý. Vlastní životopis, 22. 8. 1951, s. 1.

13 Karel Bartáček se narodil 23. 4. 1916, bojoval ve španělské občanské válce, po okupaci českých zemí emigroval do Francie, za války vězněn v koncentračním táboře. Po únoru 1948 znovu emigroval, v Paříži byl zverbován Státní bezpečností, podílel se na několika únosech do Československa (Josef Vávra-Stařík, Wilhelm Söhnel). Po nezdařeném pokusu o únos R. Valucha byl stažen do Československa, kde pokračoval ve spolupráci s StB.

14 Robert Valuch se narodil 16. 5. 1920 ve Skačanském Hradišti, na konci války se zapojil na Slovensku do partyzánského hnutí, po válce převzal jako národní správce firmu vyrábějící sodovku, pracoval jako funkcionář Svazu partyzánů, v dubnu 1949 emigroval do Rakouska, kde se usadil v Salzburgu. Vydával časopis „Vlast volá“, spolupracoval s CIC a Svobodnou Evropou, řídil vysílání agentů na Slovensko. Po neúspěšné snaze o únos byl Státní bezpečností zavázán ke spolupráci.

15 ABS, f. I. správa SNB (neuspořádáno), svazek reg. č. 40231. Opis vlastnoruční zprávy od spolupracovníka FIŠERA z akce ve dnech 27. 1. – 31. 1. 53 v Salzburgu s agentem MIRKEM, 31. 1. 1953.



Dopis Roberta Valucha adresovaný Rudolfo Galbavému z listopadu 1952 (Zdroj: ABS)

sledy se potkali před emigrací, což bude již brzy čtyři roky. Obracel se na něj jako na nejlepšího kamaráda, na demokrata, který bojoval proti totalitě fašismu a nyní jistě neodmítne bojovat proti totalitě komunismu. Snažil se ho přesvědčit, aby přešel na svobodný západ. Měl jen

jednu podmínku – uletět s proudovou stíhačkou. Pokud by k tomu cokoliv potřeboval, měl se ozvat. Po jeho odchodu měla odejít i jeho žena a syn. Po předání letadla by obdržel 20 000 dolarů a letenku do Ameriky. V případě, že by to nebylo možné, měl odejít za hranice i bez le-

tadla, ale vzít s sebou věci, o které mu Valuch napíše v dalším dopisu. Na závěr ho varoval, aby o tom nikomu neříkal, ani manželce. Omlouval se za dopis, psal ho prý ve dvě hodiny v noci na německém psacím stroji a diakritiku musel opravovat rukou. Pod textem byla ještě dopsána rukou douška, že k válce už není daleko, maximálně měsíce, což je ze svobodného světa vidět lépe než z Československa, kde vše kontroluje Státní bezpečnost. A ještě mu poradil, aby nevzbuzoval podezření a zatím vystupoval jako stoupenec režimu. Otázkou zůstává, do jaké míry byla tato snaha inspirovaná americkou CIC a jako měrou šlo o Valuchovu iniciativu. Zdá se, že Valuch obdržel obecné informace a nápad obrátit se na Galbavého byl inspirován setkáním s Bartáčkem, o čemž by svědčil i chvat, s jakým dopis psal.

Státní bezpečnost i přes to, že Galbavý již nebyl dlouho aktivně u letectva, pojala podezření, že by akci mohl provést a to díky bratrům „reakčního zaměření“, z nich čtyři dosud sloužili u vojenského letectva a jeden u čs. aerolinií. Podle rozvědčíků by mohli sami nebo prostřednictvím známých stíhačku skutečně unést. Připravila proto vlastní plán, operaci nazvala MIREK-MIG 15 (MIREK bylo krycí jméno, které přidělila Valuchovi).

Dopis (pečlivě ofocený) nakonec doručil pracovník vojenské kontrarozvědky vystupující jako agent vyslaný na Slovensko ze zahraničí. Početalo se se třemi možnostmi. Galbavý bude s návrhem souhlasit, souhlasit nebude, ale návštěvu agenta neohlásí, nebo že spolupráci odmítne a vše oznámí Bezpečnosti. Cíle akce přirozeně bylo získat ho ke spolupráci tak, aby Valuchovým prostřednictvím začal jednat s Američany o únosu nebo alespoň předání plánů letadla.¹⁶ Pro první dvě varianty (bude s úletem souhlasit nebo ho odmítne, ale návrh neoznámí) se počítalo

16 Tamtéž. Návrh na další postup v akci „Mírek“, 9. 2. 1953.

s tím, že Galbavý bude zatčen a přinucen ke spolupráci. V případě, že by věc oznámil, měl být zavázán okamžitě. Američanům měly být dodány informace, že k provedení útletu chybí pohonné hmoty a finance k zaplacení lidí, kteří se měli do akce zapojit. To mělo vést nejen k získání západní měny ale i k zaangažovanosti Američanů, kteří měli být zadrženi při předávání materiálu. Na operaci se měla podílet rozvědka (která zajišťovala operace v zahraničí) ve spolupráci s vojenskou kontrarozvědkou (ta měla vést akce na území Československa, včetně sledování Galbavého bratrů). Agent Bartáček měl zatím v Rakousku získat ke spolupráci Valucha.

Akce měla být provedena velmi pečlivě. Dopis byl adresován na adresu, kde již Galbavý nebydlel. Přesto ji měl kvůli krytí příslušník vojenské kontrarozvědky navštívit a zjistit novou Galbavého adresu na místě. Uvažovalo se dokonce o zavedení odposlechu bytu. Ten se nacházel ve čtvrtém patře domu, jehož obyvatelé byli označeni za podezřelé nebo přímo s negativním postojem k režimu.¹⁷

Dne 19. února 1953 zaklepal na dveře bratislavského bytu Galbavého v Konventné ulici muž, který se představil jako Bělík a předal mu dopis od Valucha spolu s protikomunistickým emigrantským časopisem „Vlast volá“.¹⁸ Díky Galbavému máme podrobný popis celé návštěvy.¹⁹ V bytě byla tehdy kromě něj celá rodina, včetně tchýně. Bělík několikrát nadával na komunistický režim a opakovaně naléhal na to, že potřebuje znát jednoznačnou odpověď. Galbavý na plán nereagoval. Snad se bál provokace, možná nechtěl mít s protistátní činností nic společného.

Dne 19. února v sedm hodin ráno také z centrály ministerstva národní bezpečnosti v Praze vyjel vůz říze-



Robert Valuch (první zleva) s důstojníkem americké CIC (Zdroj: ABS)

ný vrchním strážmistrem Rostislavem Kupkou, který nabral Karla Bartáčka (nyní vystupoval pod jménem Bernát). V půl druhé byli v Bratisla-

vě a po obědě dorazili na krajskou správu StB, kde mj. dostali fotografie manželů Galbavých. V té době ovšem ještě akce neproběhla, a tak se

17 Tamtéž. Podmínky odposlechu u Rudolfa Galbavého, 9. 2. 1953.

18 Tamtéž. Protokol sepsaný dnešního dne na krajské správě státní bezpečnosti v Bratislavě s Rudolfem Galbavým, 20. 2. 1953.

19 ABS, f. I. správa SNB (neuspořádáno), Materiál trvalé hodnoty (dále jen MTH) 21389 k reg. č. 40231. Protokol s Galbavým, 20. 2. 1953.

ubytovali v hotelu Carlton a večer si zašli do kina. Před půlnocí se Kupka dozvěděl, že Galbavý byl kontaktován, ale spolupráci s Američany odmítl. Nařídil ho sledovat.

Druhý den ráno Galbavý zamířil na stanici Veřejné bezpečnosti, kde vyprávěl o podivné návštěvě a předal dopis i časopis. Uvedl, že se s Valuchem setkal po válce při jakési společenské příležitosti, Valuch se uvedl jako partyzán a řekl, že si ho pamatuje z předválečného vojenského cvičení z Topolčianek. Galbavý se následně zmínil, že by pro syna potřeboval sehnat kakao, rýži a cukr. Všechny tyto komodity mu Valuch sehnal, a to opakovaně. Jiné kontakty prý mezi nimi nebyly.

Odtud odešel do zaměstnání, odkud byl pod záminkou vyvázání do zálohy převezen na krajskou správu StB a vyslýchán znovu a podrobně. Podle předem připraveného plánu mu bylo sděleno, že se tím, že západního agenta nezadržel, dopustil trestného činu, za který mu hrozí sedm až deset let odnětí svobody. Předložili mu pět fotografií, na kterých měli být zahraniční agenti pohybující se v ČSR v poslední době, aby označil toho, který byl u něj. Mezitím mu nadiktovali odpověď Valuchovi, ve kterém upozorňoval, že již není u letectva, přesto by mohl mít k MiGu přístup, bude však potřebovat čas a pomoc.²⁰ Poté podepsal závazek ke spolupráci, obdržel krycí jméno RUDA.²¹ Po podepsání závazku ke spolupráci ho vzali na oběd do restaurace Dunaj. Zde už seděli jako hosté Kupka s Bartáčkem, kteří si Galbavého zdálky prohlédli, pak se zastavili u jeho domu a vrátili



Gizela Galbavá (rozená Dányiová)

(Zdroj: ABS)

li se do Prahy. Tento výlet vyšel StB na 1810 Kčs.²²

Po několika dnech příslušníci StB oznámili Galbavému, že agent, který mu přinesl ze západu zprávu, byl zatčen. To v něm mělo vyvolat obavu z toho, co všechno na něj Státní bezpečnost ví.

Než se však akce stačila rozjet, podařilo se Američanům letoun získat jinou cestou a tak byla odvolána.²³ Státní bezpečnost se ale mezitím utvrdila v tom, že Valuch je klíčem k činnosti CIC na našem území a rozhodla o jeho únosu. Opatrný Valuch však odmítal vyjet ze Salzburgu do Vídně, a tak musel být odvolán i jeho únos.

NEDŮVĚRA STÁTNÍ BEZPEČNOSTI

Když se ukázalo, že ze zahraničních styků Galbavého nebude nic,

byl rozvědkou v červenci 1953 předán II. sektoru (kontrarozvědce) a v dubnu 1954 Hlavní správě vojenské kontrarozvědky. Poté, co zjistil, že jemu ani rodině nehrozí bezprostřední nebezpečí, začal spolupráci lidově řečeno „flákat“. Bylo s ním uskutečněno několik schůzek (občas mu museli pohrozit, aby na ně vůbec chodil), nebyly na nich však psány písemné záznamy, nevíme proto, o čem referoval. Podle hlášení StB šlo o neurčité informace, které omlouval tím, že se v podstatě s nikým nestýká. Později se vymlouval, že nemá do spolupráce chuť, protože byl zverbován pod pohrůžkou. Vysloužil si tím označení za naprostého alibistu a nařčení, že je bezpáteří, bezcharakterní, prolhaný a bez vztahu k Bezpečnosti. Dokonce byli na jeho kontrolu nasazeni dva tajní spolupracovníci StB, kteří podávali zprávy o tom, že udržuje styky s vyakčnenými vojáky i o jeho antikomunistických náladách a řečech obhajujících samostatné Slovensko a že spolupráci prozradil a tím se dekonspiroval. To byla poslední kapka, spolupráce byla ukončena 20. ledna 1955 s doporučením, aby byl předán Krajské správě ministerstva vnitra Bratislava k rozpracování. O tom, co si o něm StB myslela, svědčí i to, že se netrvalo na tom, aby na konci spolupráce podepsal závazek mlčenlivosti s tím, že by to u něj stejně nemělo cenu.²⁴

V roce 1953 byl ve zprávě V. odboru Krajské správy StB Bratislava označen jako „velký germanofil... buržoazního založení... reakčního smýšlení“, který „houževnatě bojoval proti SSSR“.²⁵ Tyto názory se neměnily. Když ho v roce 1959 prově-

20 ABS, f. Svazky kontrarozvědného rozpracování (dále jen MV-KR), a. č. 79967 MV. Zpráva o průběhu zavázání spolupracovníka, 22. 2. 1953.

21 Tamtéž. Výpis ze svazku, 25. 6. 1965.

22 ABS, f. I. správa SNB (neuspořádáno), svazek r. č. 40231, Schůzka s Galbavým, seznámení s jeho bydlištěm, 21. 2. 1953.

23 Dne 5. 3. 1953 přistál polský pilot Franciszek Jarecki s letounem MiG-15 v Dánsku, pilot zůstal na Západě (za svůj čin obdržel odměnu ve výši 50 000 dolarů), letoun byl po prozkoumání americkými odborníky po několika týdnech vrácen do Polska. Viz např. Franciszek Jarecki [citováno 15. 9. 2016]. Dostupné na URL <http://en.wikipedia.org/wiki/Franciszek_Jarecki>.

24 ABS, f. MV-KR, a. č. 79967 MV. Návrh na přerušení spolupráce se agentem „RUDOU“, 27. 1. 1954.

25 Tamtéž. Ustanovka, 31. 7. 1953.

řoval VII. odbor Krajské správy ministerstva vnitra Bratislava,²⁶ usoudili příslušníci Bezpečnosti, že kladný poměr k režimu pouze předstírá, aby si udržel zaměstnání.²⁷ Podle informací získaných od nasazeného důvěrníka a tří „vhodných osob“ se v práci s nikým nepřátelil a ani jeho rodinný život nebyl klidný. Doma prý poslouchal západní rozhlas a o získaných informacích diskutoval se známými, ke kterým měl důvěru a s nimiž trávil mnoho času hraním šachů po kavárnách a vinárnách. Měl pořádat večírky, kam zval osoby pochybné pověsti a bývalé prominenty předúnorového režimu. Zdá se však, že se Státní bezpečnost tentokrát spokojila a tímto konstatováním, nepodařilo se totiž dohle-

dat žádné další známky zájmu o jeho osobu.

Po listopadu 1989 byl Rudolf Galbavý rehabilitován a povýšen na plukovníka. Zemřel 11. května 1995.

Jeho životní příběh je podobný mnoha osudům slovenských vojáků, narozených na počátku 20. století. Sloužil v československém vojsku, armádě Slovenského státu, na východní frontě bojoval proti Sovětskému svazu a pak proti nacistickému Německu. Nově budovaná poválečná armáda mu dala možnost dostat se do nejvyšších funkcí, po nástupu komunistického režimu začal jeho strmý pád následovaný odchodem z činné služby. I poté zůstal podezřelý a pod kontrolou Státní bezpečnosti, která využila možnosti zís-

kat jej kompromitací ke spolupráci. Když nevyšla snaha zahájit přes něj zpravodajskou hru s Američany (bylo by nepochybně zajímavé sledovat, jak by se záležitost vyvíjela nebýt úletu polského pilota) a on pochoopil, že výhrůžek se nemusí obávat, spolupráci v podstatě ignoroval. Pro StB zůstal nedůvěryhodný pro svou minulost i pro podezření ze styků se západními zpravodajskými službami (svou roli zřejmě hrál i fakt zklamání ze slibné zpravodajské operace). On přitom pravděpodobně toužil pouze po tom, aby mohl žít v klidu, což mu po dlouhou dobu nebylo umožněno. Plány a přání příslušníků Státní bezpečnosti v jeho případě nejspíše převážely před reálným zhodnocením situace.

Milan Bárta • The Story of Rudolf Galbavý

Rudolf Galbavý belonged to members of the pre-war Czechoslovakia Air Force. After the occupation of the Czech lands by German Army he returned to Slovakia, where he joined the Slovak Air Force. There he took part in the campaign against Poland and the Soviet Union, at the outbreak of the Slovak National Uprising he flew to the Soviet side of the Eastern Front, where he joined the Czechoslovak Air Force. After the war, he became a Communist Party member, advanced to higher positions and in 1949 he became the Aviation Regiment Commander. During political screenings, he was released both from the Army and the Communist Party. In 1953 a Slovak citizen, who had emigrated, tried to contact him. The condition was to escape the country flying the MiG-15 fighter. The Communist State Security tried to play an intelligence game against the Americans with the help of Galbavý, but it failed. Later, Galbavý began to ignore the collaboration with the State Security. At the end of 1950s the collaboration was terminated with him, however, he remained under the surveillance of security forces.

PhDr. Milan Bárta (1976)

vyštudoval český jazyk a historii na Pedagogické fakultě Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem. Pracoval v Úřadě pro dokumentaci a vyšetřování zločinů komunismu. V současné době vede oddělení výskumu 1945 – 1989 v Ústavě pro studium totalitních režimů. Zabývá se dějinami štátní bezpečnostních složek, událostmi let 1968 – 1969 v Československu a národnostními menšinami po roce 1945. Je autorem i spoluautorem více než 100 studií a publikací o čs. dějinách druhé poloviny 20. st., např. *Inspekce ministerstva vnitra v letech 1953 – 1959*, *Demonstrace v Československu v srpnu 1969 a jejich potlačení*, *Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948 – 1989*; *Oběti okupace. Československo 21. 8. – 31. 12. 1968*.

26 V. odbor Krajské správy StB Bratislava (sledování a ustanovka) se při reorganizaci na konci roku 1953 přeměnil na VII. odbor Krajské správy ministerstva vnitra Bratislava.

27 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Taktický fond, a. č. T-489. Ustanovka, 24. 4. 1959.

AKTÍVNE OPATRENIE „LAND“

MICHAL MIKLOVIČ

Popri získavaní a analyzovaní utajovaných i verejne dostupných informácií československá rozviedka vykonávala aj účelové šírenie informácií, či skôr dezinformácií. Ukážkou vplyvu rozviedky na masmédiá a možnosti ovplyvniť názor verejnosti je aktívne opatrenie „LAND“, ktoré v roku 1985 realizoval príslušník Oblastného odboru ŠtB Košice prostredníctvom troch tajných spolupracovníkov. Aktívne opatrenie spočívalo vo využití návštevy predsedu Svetovej rady mieru v Košiciach na medializáciu mierových iniciatív socialistických krajín.

Aktívne a vplyvové opatrenia vykonávala československá rozviedka s cieľom podporiť zahraničnú politiku a upevniť obranyschopnosť Československa a ďalších socialistických krajín a oslabiť „hlavného protivníka“¹ po stránke politickej, hospodárskej a vojenskej. Dialo sa tak formou ovplyvňovania postojov a konania jednotlivcov, skupín osôb a obyvateľstva určitej záujmovej oblasti alebo rozhodovacích centier. Aktívne opatrenia sa realizovali v samostatných operáciách, ktoré tvorili na seba nadväzujúce a gradujúce akcie. Rozviedka ich vykonávala najmä v kapitalistických a rozvojových štátoch, výnimočne aj na území Československa. Príprava a realizácia aktívnych opatrení patrili medzi základné povinnosti príslušníkov rozviedky zarade-

ných na operatívnych odboroch vrátane oblastných odborov.^{2,3}

AKTÍVNE OPATRENIA OBLASTNÉHO ODBORU ŠTB KOŠICE V ROKU 1985

V polovici 80. rokov dosahoval Oblastný odbor ŠtB Košice v oblasti námetov, prípravy a realizácie aktívnych opatrení veľmi dobré výsledky. Náčelník Hlavnej správy rozviedky genmjr. Karel Sochor v roku 1984 ocenil prínos oblastného odboru v problematike aktívnych opatrení a špeciálne vyzdvihol príkladnú aktivitu a pracovnú iniciatívu kpt. Vladimíra Kurcina „TICHONA“,⁴ ktorý v roku 1984 predložil 10 námetov na aktívne opatrenia a na realizácii jedného sa podieľal.⁵

V nasledujúcom roku – od decembra 1984 do novembra 1985 – pris-

lušníci Oblastného odboru ŠtB Košice predložili 19 námetov na aktívne opatrenia, z nich osem aj realizovali. V rámci dlhodobého aktívneho opatrenia „ATHOS“ proti „slovenským separatistom“ realizovali aktívne opatrenie „JON 2“ s cieľom diskreditovať podpredsedu Svetového kongresu Slovákov Jozefa Kirschbauma ako fašistického kolaboranta formou letáku. Toto aktívne opatrenie realizovala rezidentúra československej rozviedky v New Yorku. Aktívne opatrenia „KREDO 2“ a „KREDO 15“ boli súčasťou dlhodobého aktívneho opatrenia „PAGODA“ namiereného proti Vatikánu. V aktívnom opatrení „KREDO 2“ rozviedka prostredníctvom tajného spolupracovníka „ŠTEFAN“⁶ ovplyvnila delegátov Protestantského konventu pre podporu VI. všekresťanského mierové-

- 1 Za hlavného protivníka alebo hlavného nepriateľa označovala československá rozviedka imperialistický štát alebo zoskupenie tvoriace rozhodujúcu základňu pre agresívne akcie voči socialistickým krajinám a hnutiam. Archiv bezpečnostných složek (ďalej ABS), f. Hlavní správa rozvědky (ďalej I. S-SNB), šk. č. 046. Slovník rozvědné terminologie, červenec 1980. (Pozn. aut.: Československá rozviedka za hlavného nepriateľa považovala USA a NATO.)
- 2 Tamže, šk. č. 01. Rozkaz náčelníka I. správy SNB č. 16 z 27. 6. 1983. Směrnice pro přípravu a provádění AO.
- 3 Oblastné odbory boli od roku 1969 výkonnými operatívnymi útvarmi československej rozviedky v jednotlivých krajinách, sídlili v krajských mestách. Medzi ich úlohy patrilo predovšetkým vyhľadávať a získavať nových príslušníkov a tajných spolupracovníkov rozviedky a centrále rozviedky odovzdávať nimi získané operatívne informácie. Pozri: MIKLOVIČ, M.: Oblastný odbor rozviedky Banská Bystrica v roku 1980. *Pamäť národa*, roč. 12, 2016, č. 1, s. 56 – 62.
- 4 Vladimír Kurcina „TICHON“ (1945) bol príslušníkom ZNB od 30. 6. 1967 a referentom Oblastného odboru Košice od 1. 6. 1971 do 15. 2. 1990. Pozri: ABS, f. Osobní evidenční karty MV, Vladimír Kurcina.
- 5 Archiv Ústavu paměti národa (ďalej A ÚPN), f. I. správa FMV, registračné číslo (ďalej reg. č.) 81409. List náčelníka Hlavnej správy rozviedky genmjr. Karla Sochora náčelníkovi Správy ŠtB Krajskej správy Zboru národnej bezpečnosti Košice pplk. Štefanovi Sarnovskému, 25. 1. 1985.
- 6 Tajného spolupracovníka „ŠTEFAN“ sa nepodarilo stotožniť.

ho zhromaždenia v Prahe. Aktívnym opatrením „KREDO 15“ tajný spolupracovník československej rozviedky „SLÁVEK“⁷ ovplyvnil predstaviteľov biskupských úradov v Dánsku. Aktívne opatrenia „KREDO 2“ a „KREDO 15“ vyhodnotil 36. odbor (aktívne a vplyvové opatrenia) centrály rozviedky ako veľmi úspešné. Štvrtému z realizovaných aktívnych opatrení „LAND“ sa venuje tento príspevok podrobne v ďalších častiach. Aktívne opatrenie „PARK“ bolo súčasťou dlhodobého aktívneho opatrenia „ÚROK“ zameraného na diskreditáciu ekonomiky kapitalistických štátov. Realizoval ho ideový spolupracovník „TRENER“ – Branislav Nováček (1935),⁸ v tom čase vedúci konštruktér a neskôr námestník riaditeľa pre technický rozvoj národného podniku Vagónka Poprad. Na rokovaní s čínskou firmou China National Machinery v Pekingu v dňoch 10. – 21. novembra 1985 poškodil povesť súčiastky pre železničné vagóny, ktoré do Číny dodávala americká firma Westinghouse. Výšku finančného poškodenia americkej firmy možno priblížiť kalkuláciou 10-tisíc kusov obdobného československého výrobku, ktorá bola vo výške 75 miliónov Kčs.⁹ Aktívne opatrenie „IBA“, súčasť dlhodobého aktívneho opatrenia „AKTÉR“ zameraného na nemecky hovoriace krajiny, spočívalo vo vystúpení v tej dobe ešte len kandidáta na tajného spolupracovníka „KOLIBA“ – Ladislava Havlíka (1950)¹⁰ na Medzinárodnom budovateľskom tábo-

re mládeže bojujúcej za mier v meste Dalheim v Nemeckej spolkovej republike. „KOLIBA“ vo svojom vystúpení propagoval aktivity socialistických krajín na obranu celosvetového mieru.¹¹ V aktívnom opatrení „EMI“ („PAGODA“) tajný spolupracovník „JANO“¹² ovplyvnil predstaviteľov Svetovej rady cirkví v dobe jeho pobytu vo Švajčiarsku. V aktívnom opatrení „PIZA“ („PAGODA“) tajný spolupracovník „LUCIAN“¹³ ovplyvnil účastníkov mimoriadnej biskupskej synody vo Vatikáne.

Námet na aktívne opatrenie „DOBA“ („INFEKCE“) spočíval v narušovaní nepriateľskej činnosti československej cirkevnej emigrácie a rozviedka ho previedla do aktívneho opatrenia „KREDO 2“. V tej dobe sa ešte len v štádiu rozpracovania nachádzali ďalšie dve aktívne opatrenia. Aktívne opatrenie „GATE“ („INFEKCE“) malo za cieľ diskreditovať pracovníkov Rádia slobodná Európa Jozefa Šrameka a Ladislava Nižňanského. Ďalšie rozpracované aktívne opatrenie „KNOT“, súčasť dlhodobého aktívneho opatrenia „KOMETA“ zameraného na západné spravodajské služby, malo za cieľ diskreditovať v dokumente nemenovanú spravodajskú službu USA.

Z predložených námetov na aktívne opatrenia osem vyradili – pre dlhodobé aktívne opatrenie „PAGODA“ námet „KREDO 6“, „KREDO 7“, „POZON“ a „PEK“, pre dlhodobé aktívne opatrenie „INFEKCE“ námet „LIANA“, „LIANA II“ a „TARAVAN“ a pre dlhodobé aktív-

ne opatrenie „ÚROK“ námet „PARK 2“. Prvé dva námety mali byť realizované formou ďalších vystúpení na VI. všekresťanskom mierovom zhromaždení, ďalších šesť námetov nemalo v dokumente uvedenú formu realizácie.

Zo skôr predložených námetov v tomto období rozviedka realizovala námet „STRADA“ pre dlhodobé aktívne opatrenie „KOMETA“, ktorý spočíval vo využití navrátilcov z emigrácie formou článku v denníku *Pravda* s názvom „O tých čo zradili a emigrovali“.

V závere prehľadu námetov na aktívne opatrenia Oblastného odboru ŠtB Košice je vo forme poznámky uvedená potreba opäť ohodnotiť iniciatívu mjr. Kurcina,¹⁴ ktorý podal spolu 12 námetov na aktívne opatrenia („KREDO 2“, „KREDO 15“, „PIZA“, „DOBA“, „GATE“, „POZON“, „KREDO 6“, „KREDO 7“, „PEK“, „LIANA“, „TARAVAN“). Z nich rozviedka päť realizovala a dve vyhodnotila ako veľmi úspešné.¹⁵

AKTÍVNE OPATRENIE

„INFEKCE“

Dlhodobé aktívne opatrenie „INFEKCE“ smerovalo proti tzv. ideodiverzným centráam. Československá rozviedka pod ideologickou diverziou rozumela ideologický boj s cieľom vyvolať chaos a dezorientáciu v ideologickom a politickom systéme protivníka. Ideologická diverzia mala byť vedená za priamej účasti nepriateľských, teda západných, spravodajských služieb a smerova-

7 Tajného spolupracovníka „SLÁVEK“ sa nepodarilo stotožniť.

8 A ÚPN, f. I. správa FMV, reg. č. 48627.

9 Tamže, reg. č. 48627/020. Námet na aktívne opatrenie „PARK“ do operácie „ÚROK“, 5. 4. 1985.

10 A ÚPN, f. I. správa FMV, reg. č. 48983.

11 Tamže. Služebný záznam, 2. 10. 1985.

12 Tajného spolupracovníka „JANO“ sa nepodarilo stotožniť.

13 Ako tajného spolupracovníka „LUCIAN“ viedol Oblastný odbor ŠtB Košice Ján Semana (1914) v kategórii agent od 14. 5. 1976 do 22. 11. 1982 a v kategórii dôverník od 27. 12. 1986. V jeho zväzku sa uvádza, že realizoval aktívne opatrenia „PIZA I“, „PIZA II“ a „PIZA III“. Pozri: A ÚPN, f. I. správa FMV, reg. č. 46686. TS „LUCIAN“ – hodnotenie spolupráce, 22. 12. 1987 a TS LUCIAN, kategória dôverník – hodnotenie spolupráce, 28. 12. 1989.

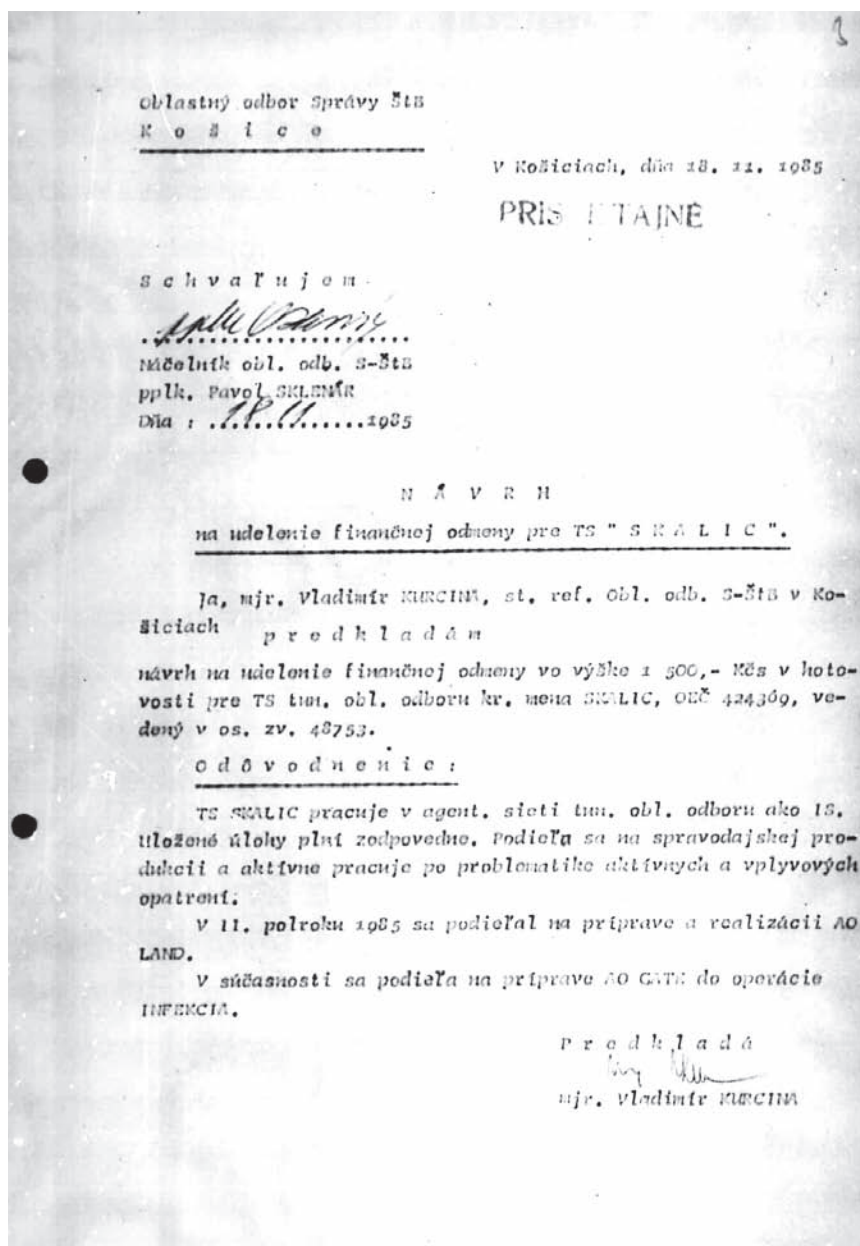
14 Vladimír Kurcina bol k 1. 4. 1985 povýšený do hodnosti majora. Pozri: ABS, f. Osobní evidenční karty MV, Vladimír Kurcina.

15 A ÚPN, f. I. správa FMV, reg. č. 81409. Přehled námětové činnosti OO ŠtB Košice od prosince 1984 – listopad 1985, 17. 12. 1985.

ná proti socialistickým krajinám a proti „pokrokovým“ silám v ostatných krajinách.¹⁶ Na základe toho za ideodiverzné centrá československá rozvedka považovala napríklad vybrané masmédiá, emigrantské a cirkevné organizácie, ale aj akademické inštitúcie venujúce sa výskumu komunizmu.

Pre potreby dlhodobého aktívneho opatrenia „INFEKCE“ viedla československá rozvedka dva zväzky – zväzok s registračným číslom 90073 „Infekce, nepřátelská ideocentra“, registrovaný 20. júla 1984 a archivovaný 10. októbra 1990, a zväzok s registračným číslom 90080 „Infekce, IDC, církev, lidská práva“, registrovaný 8. apríla 1988 a archivovaný 8. apríla 1992. Tematicky im predchádzal zväzok s registračným číslom 90045 „Vlna“ založený na rádiu Deutsche Welle a Radio Free Europe, registrovaný 18. augusta 1970 a archivovaný 22. novembra 1985.¹⁷

Základným zameraním dlhodobého aktívneho opatrenia „INFEKCE“ na rok 1985 bolo *odhaľovať a paralyzovať podvratnú činnosť nepriateľských ideocentier (vrátane štvavých vysielateľov), ich spojenie s reakčnými silami a nepriateľskými špeciálnymi službami a ich podporu protimierovým snahám*.¹⁸ Konkrétne šlo o odhaľovanie a narušanie spojenia „ideocentier“ s nepriateľskými politickými silami a so spravodajskými službami západných krajín, s nepriateľskou československou emigráciou a vnútornou opozíciou v ČSSR a v socialistických krajinách. Opatrenia poukazovali na pokusy narušovať mierové spoluzítie štátov z rôznych spoločenských zriadení, na jednotu mierového hnutia v socialistických štátoch a protivojnového hnutia v kapitalistických štátoch. Ďalšiu oblasť, na ktorú sa dlhodobé aktívne opatrenie „INFEKCE“ zameriavalo, tvorilo odhaľovanie a na-



Odmena pre IS „SKALIC“ v roku 1985 (Zdroj: A ÚPN)

rúšanie psychologické vojny a podvratných činností západných krajín proti ČSSR, socialistickým a rozvojovým krajinám a psychologického pôsobenia na obyvateľov západ-

ných štátov. Na realizáciu opatrení sa využívali vnútorné rozpory medzi zamestnancami „ideocentier“, napríklad národnostné a politické nezhody, nezhody s vedením, ma-

16 ABS, f. I. S-SNB, šk. č. 046. Slovník rozvědné terminologie, červenec 1980.

17 ABS, f. I. S-SNB. Registrační protokol svazků aktivních opatření I. správy SNB.

18 A ÚPN, f. I. správa FMV, reg. č. 81303. Cíl a zaměření operace INFEKCE na rok 1985. Příloha č. 6 k čj. A-0032/36-85.

jetkové pomery a ich charakterové vlastnosti. Ďalšiu metódu tvorilo vyvolávanie podozrení, že zamestnanci „ideocentier“ sú spolupracovníkmi bezpečnostných služieb socialistických štátov. Gestorom dlhodobého aktívneho opatrenia „INFEKCE“ bol 31. odbor rozvedky (emigrácia a ideodiverzia) a predpokladala sa spoluúčasť 52. odboru (USA a Latinská Amerika), 17. odboru (informačný) a 47. odboru (Ázia), ako aj ďalších operatívnych odborov centrál rozvedky, oblastných odborov rozvedky v krajských mestách a niektorých súčastí kontrarozvedky.¹⁹

PRÍPRAVA A REALIZÁCIA AKTÍVNEHO OPATRENIA „LAND“

Aktívne opatrenie „LAND“ ako súčasť dlhodobého aktívneho opatrenia „INFEKCE“ realizoval starší referent Oblastného odboru ŠtB Košice kpt. Ondrej Kertész „CIKER“²⁰ prostredníctvom troch tajných spolupracovníkov.

Podnet na realizovanie aktívneho opatrenia vzišiel od tajného spolupracovníka „SKALIC“ Jindřicha Mikulu (1928). K tajnej spolupráci v kategórii ideový spolupracovník²¹

ho 14. marca 1985 získal kpt. Kurcina. Od roku 1974 pracoval vo Východoslovenských železniarňach Košice (ďalej VSŽ) ako vedúci oddelenia pre styk s masovokomunikačnými prostriedkami. Na operatívnej schôdzke 18. septembra 1985 v prepožičanom byte „RYBÁR“²² poskytol „SKALIC“ svojmu riadiacemu príslušníkovi mjr. Kurcinovi informáciu o návšteve predsedu Svetovej rady mieru²³ Rómeša Čandru²⁴ v Košiciach v dňoch 6. a 7. októbra 1985. Okrem otvorenia 55. ročníka Medzinárodného maratónu mieru mal Čandra v programe aj návštevu VSŽ. Mjr. Kurcina využil pozíciu „SKALIC“ ako člena organizačného výboru, ktorý mal pre Čandru pripraviť program jeho návštevy vo VSŽ a dohodol s ním využitie Čandrovej návštevy VSŽ na vykonanie aktívneho opatrenia. Jeho výkon dostal na starosť Kurcinov kolega kpt. Kertész.²⁵

„SKALIC“ zorganizoval 7. októbra 1985 míting R. Čandru so zamestnancami VSŽ a zostavil text rezolúcie podporujúcej mierové úsilie socialistických krajín. Ním predloženú rezolúciu na mítingu zamestnanci VSŽ prijali a odovzdali Čandrovi. „SKALIC“ zabezpečil zverejnenie

výsledkov „mierového mítingu“ v oznamovacích prostriedkoch vrátane československej televízie a vysielať v členských krajinách Medzinárodnej organizácie pre rozhlas a televíziu (OIRT), ako aj v podnikových novinách VSŽ *Oceľ východu*.^{26, 27} Za zodpovedné plnenie zadaných úloh, podieľanie sa na spravodajskej produkcii a aktívnu prácu v problematike aktívnych a vplyvových opatrení vrátane prípravy a realizácie aktívneho opatrenia „LAND“ a prípravy aktívneho opatrenia „GATE“ dostal „SKALIC“ na návrh mjr. Kurcina 21. novembra 1985 finančnú odmenu vo výške 1 500 Kčs.²⁸

Ďalšiu medializáciu zabezpečil kpt. Kertész prostredníctvom tajného spolupracovníka „MIK“. Šlo o Miloslava Gregu (1949), redaktora krajskej redakcie Československej tlačovej kancelárie (ďalej ČSTK) v Košiciach. V kategórii ideový spolupracovník ho 21. augusta 1982 získal npor. Arpád Popély „MARKO“²⁹ zo 42. odboru (Západná Európa a NATO) rozvedky a v decembri 1983 ho do riadenia prevzal kpt. Kertész z Oblastného odboru ŠtB Košice. Na operatívnych schôdzkach 3. októbra 1985 v Košiciach pri reštaurácii Lipa

19 Tamže.

20 Ondrej Kertész „CIKER“ (1947) bol príslušníkom ZNB od 7. 3. 1969. Vo funkcii referenta Oblastného odboru ŠtB Košice pracoval od 1. 10. 1971 do 15. 2. 1990. Pozri: ABS, f. Osobní evidenční karty MV, Ondrej Kertész.

21 Ideový spolupracovník (IS) bola osobitá kategória tajnej spolupráce s československou rozvedkou. Šlo o vedomého spolupracovníka, československého občana plne oddaného režimu, získaného na základe ideovo-politického motívu, ktorý s rozvedkou spolupracoval v zahraničí alebo na území ČSSR. Pozri: ABS, f. I. S-SNB, šk. č. 02. Smernice pro rozvědnou práci I. správy SNB, 1. 7. 1983.

22 Ako prepožičaný byt (PB) „RYBÁR“ sa využívala vyhradená miestnosť Slovenského rybárskeho zväzu na Majakovského ulici č. 1 v Košiciach. Pozri: A ÚPN, f. I. správa FMV, reg. č. 48753/020. Záznam o schôdzke, 19. 8. 1985 a 18. 9. 1985.

23 Svetová rada mieru (World Peace Council) je celosvetové antiimperialistické mierové hnutie založené v roku 1950. Pozri: Who we are. [Kto sme]. [citované 16. 10. 2016]. Dostupné na URL <<http://www.wpc-in.org/about-wpc>>.

24 Rómeš Čandra (Romesh Chandra) bol od roku 1939 členom a funkcionárom Komunistickej strany Indie. Od roku 1953 bol členom, v rokoch 1966 – 1977 generálnym tajomníkom a v rokoch 1977 – 2000 prezidentom Svetovej rady mieru. Pozri: Romesh Chandra is no more – The World Peace Movement in grief! [Rómeš Čandra zomrel – Svetová rada mieru smúti!]. [citované 16. 10. 2016]. Dostupné na URL <<http://www.wpc-in.org/statements/romesh-chandra-no-more-world-peace-movement-grief>>.

25 A ÚPN, f. I. správa FMV, reg. č. 48753/020. Záznam o schôdzke, 18. 9. 1985.

26 Tamže. Záznam o schôdzke, 10. 10. 1985.

27 Napriek opakovanej žiadosti na redakciu doteraz vydávaného časopisu *Oceľ východu* sa nepodarilo získať daný článok.

28 Tamže. Návrh na udelenie finančnej odmeny pre TS „SKALIC“, 18. 11. 1985 a Potvrdenie, 21. 11. 1985.

29 Arpád Popély „MARKO“ (1951) bol príslušníkom ZNB od 1. 1. 1977, starším referentom a starším referentom špecialistom 42. odboru centrál rozvedky od 1. 1. 1982 a starším referentom Oblastného odboru ŠtB Košice od 1. 7. 1987 do 15. 2. 1990. Pozri: AÚPN, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, Arpád Popély. Osobní evidenční karta.

Róměš Čandra vo Východoslovenskom kraji

KOŠICE - MESTO MIERU

Košice (ČSTK) — Čestný názov Košice — mesto mieru udelila Svetová rada mieru sídlu Východoslovenského kraja za jeho významný príspevok k posilneniu mieru, porozumenia a priateľstva medzi národmi. S týmto rozhodnutím oboznámil včera na stretnutí predstaviteľov mesta s delegáciou SRM v historickej sále Domu Košického vládného programu jej predseda Róměš Čandra. Na slávnostnom akte sa zúčastnil aj podpredseda ÚV NF ČSSR a podpredseda SRM Tomáš Trávníček.

Vo svojom príhovore Róměš Čandra ocenil prínos východného Slovenska a jeho krajského sídla k naplneniu túžob obyvateľov Československa po mieri a pokojnom mierovom živote, spoločných všetkému ľudstvu. Pripomenul nesmierne obete sovietskych i československých vojakov, ktorí položili svoje životy v boji proti fašizmu na Dukle, i vyhlásenie Košického vládného programu ako začiatku ďalekosiahlych premien života v Československu. V samotných Košiciach boli postavené svetoznáme VSŽ i ďalšie podniky a boli tu zriadené vedeckovýskumné inštitúcie. Tak sa mesto i celý kraj stali symbolom rozvoja ČSSR a pre celý svet príkladom, čo všetko možno dosiahnuť v podmienkach mierového budovania. Vyzdvihol aj príspevok Košíc ako organizátora už jubilejného 55. ročníka Medzinárodného maratónu mieru k šíreniu myšlienok mieru a priateľstva vo svete.

V ďalšej časti príhovoru R. Čandra uvítal nové návrhy Sovietskeho zväzu na obmedzenie horúčkovitého zbrojenia, ktoré predniesol generál-

ny tajomník ÚV KSSZ Michail Gorbáčov vo francúzskom parlamente. Vyhlásil, že ak by sa ich podarilo realizovať, znamenalo by to koniec agresíam, hladu a biede, bol by to skutočný maják nádeje pre milióny ľudí trpiacich nedostatkom základných životných prostriedkov. Práve preto, že boj za odvrátenie atómovej hrozby je nerozlučne spätý s bojom za národné oslobodenie a nový spoločenský poriadok, bude SRM všestranne vplývať na svetovú verejnosť, aby podporila sovietske mierové návrhy. Pri tejto príležitosti R. Čandra vyhlásil, že s touto výzvou, ktorá prvýkrát odznela v Košiciach, predstúpi SRM pred vlády sveta na budúci týždeň v OSN na slávnostnom zasadnutí k 40. výročiu jej vzniku.

V závere stretnutia odovzdal R. Čandra listinu o udelení čestného názvu Košice — mesto mieru jeho primátorovi Rudolfovi Schusterovi. Z rúk primátora prevzal potom symbolický dar mesta Svetovej rade mieru — mierovú holubicu, dielo zaslužilého umelca Arpáda Račku, autora známej sochy Maratónca na námestí Maratónu mieru v Košiciach.

spolupracovať s vedúcim redakcie na príprave článkov z daných podujatí. Kpt. Kertész ho inštruoval, aby pripravil obsiahlejšie články, do ich obsahu zapracoval zmienku o mierových iniciatívach ZSSR a ČSSR a ponúkol ich redakcii *Pravdy* a exportnej redakcii ČSTK v Prahe. „MIK“ si tiež vybavil možnosť zúčastniť sa tlačovej besedy s R. Čandrom. Z tohto dôvodu s ním kpt. Kertész prebral okruhy problémov, ku ktorým mal formou otázok na tlačovej besede získať názory R. Čandra — na vplyv mládeže na rozvoj mierového hnutia v kapitalistických krajinách a prínos ZSSR a ČSSR pri upevňovaní mieru vo svete. Tlačová konferencia sa však pre únavu Čandra neuskutočnila.³¹

Podľa inštrukcií kpt. Kertésza „MIK“ presadil rozšírenie správy o pobyte R. Čandra o mierové iniciatívy ZSSR a ČSSR. Článok „Košice — mesto mieru“ prevzala bez korekcie exportná redakcia ČSTK a zverejnila ho v západných krajinách a redakcia denníka *Pravda*, ktorá ho publikovala 7. októbra 1985 na titulnej stránke.³² „MIK“ si vytvoril podmienky pre svoju účasť na ďalších akciách súvisiacich s pobytom R. Čandra v Košiciach.³³ Aj ďalší článok „Sovietska iniciatíva vystihuje túžby ľudstva“ od „MIK“ prevzala exportná redakcia ČSTK a opäť priamo na titulnej stránke publikoval denník *Pravda* 8. októbra 1985.³⁴ Vedúci krajskej redakcie ČSTK v Košiciach vyjadril spokojnosť s prizvaním „MIK“ na redakčné pokrytie návštevy R. Čandra. Oboch vedenie ČSTK pochválilo za *dobré spracované články a správy v súvislosti s pobytom*

Článok na titulnej strane denníka *Pravda* zo 7. 10. 1985 (Zdroj: *Pravda*)

a nasledujúci deň v konšpiračnom byte „KOHAL“³⁰ prisľúbil „MIK“ kpt. Kertészovi zapojiť sa do prípravy článkov na podporu mierového úsilia ZSSR a ostatných socialistických štátov. Podľa „MIK“ mal správy súvi-

siace s Medzinárodným maratónom mieru a návštevou R. Čandra stručne, len na niekoľko riadkov, spracovať vedúci krajskej redakcie ČSTK v Košiciach. Na základe žiadosti kpt. Kertésza si „MIK“ vytvoril možnosť

30 Konšpiračný byt (KB) „KOHAL“ na adrese Trieda SNP č. 54, Košice, bol získaný 3. 11. 1971 a vedený na krycie meno Juraj Šiška, pracovník Krajského národného výboru Košice. Pozri: A ÚPN, f. I. správa FMV, reg. č. 70496. Juraj Šiška bolo krycie meno staršieho referenta Oblastného odboru ŠtB Košice mjr. Juraja Širokého „ŠIŠKU“ (1922), ktorý bol príslušníkom ZNB od 7. 5. 1946, starším referentom I. odboru KS ZNB a Oblastného odboru HSR od 1. 2. 1969 a starším referentom 50. odboru (špeciálne spojenie) od 1. 12. 1975 do 31. 3. 1980. Pozri: A ÚPN, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, Juraj Široký. Osobní evidenční karta.

31 A ÚPN, f. I. správa FMV, reg. č. 48056/020. Záznam o schôdzke s TS č. 48056, 4. 10. 1985 a Záznam o schôdzke s TS č. 48056, 7. 10. 1985.

32 Košice — mesto mieru. *Pravda*, roč. 66, 1985, č. 236.

33 A ÚPN, f. I. správa FMV, reg. č. 48056/020. Záznam o schôdzke s TS č. 48056, 7. 10. 1985.

34 Sovietska iniciatíva vystihuje túžby ľudstva. *Pravda*, roč. 66, 1985, č. 237.

Predseda SRM Róměš Čandra na mierovom mítingu vo VSŽ Sovietska iniciatíva vystihuje túžby ľudstva

Košice (ČSTK) — Plná podpora najnovším odzbrojovacím návrhom Sovietskeho zväzu, ktoré vo francúzskom parlamente predniesol generálny tajomník ÚV KSSZ Michail Gorbačov, vyjadrili včera pracujúci VSŽ v Košiciach na mierovom mítingu. Zúčastnila sa na ňom delegácia Čs. mierového výboru, vedená predsedom Slovenskej mierovej rady Martinom Kapiášom. Prítomná bola delegácia Svetovej rady mieru na čele s jej predsedom Róměšom Čandrom.

„Svetová rada mieru je toho názoru, že nová sovietska iniciatíva plne vystihuje túžby všetkého ľudstva a preto ju bude všemožne presadzovať,“ vyhlásil vo svojom vystúpení Róměš Čandra. Vyzval pracujúcich VSŽ a obyvateľov mesta Košíc, v nedeľu vyhláseného za mesto mieru, aby aktívne prispeli k spoločnému úsiliu mieru-milovných ľudí za využitie prostriedkov, pohlcovaných vojnovými prípravami, na odstránenie biedy, hladu a na zmenu súčasnej tváre sveta.

V prijatej rezolúcii ocenili košícki hutníci vytrvalú snahu ZSSR o zastavenie nezmyselného zbrojenia i

aktivitu SRM pri zjednocovaní všetkých pokrokových síl za vytváranie ovzdušia porozumenia medzi národmi s cieľom ubrániť mier na zemi.

Predseda SRM R. Čandru privítali potom na pôde SOU hutníckeho J. Gagarina, kde sa na svoje budúce povolanie pripravuje vyše 2100 žiakov. V priebehu dňa sa oboznámil aj s najnovšou fakultnou nemocnicou v ČSSR a moderným učebným komplexom Lekárskej fakulty Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach.

V popoludňajších hodinách odletel Róměš Čandra do Prahy.

Článok na titulnej strane denníka Pravda z 8. 10. 1985 (Zdroj: Pravda)

R. Čandru v Košiciach.³⁵ Za tajnú spoluprácu hodnotenú v období od decembra 1984 do januára 1986 dostal „MIK“ od rozviedky finančnú odmenu vo výške 800 Kčs za *zodpovedný prístup k plneniu úloh pri realizácii aktívneho a vplyvového opatrenia*.³⁶

Na aktívnom opatrení „LAND“ sa podieľal aj tajný spolupracovník „SAŠKA“, vedúci spravodajstva krajskej redakcie Televíznych novín ČST v Košiciach Ján Kopčík (1943). Za

ideového spolupracovníka Oblastného odboru ŠtB Košice ho 14. marca 1985 získal kpt. Kurcina.³⁷ „SAŠKA“ ho na operatívnej schôdzke konanej 13. októbra 1985 v prepožičanom byte „RYBÁR“ a v hoteli Slovan informoval, že *splnil všetky požiadavky v súvislosti s pobytom predsedu Svetovej rady mieru Róměšom Čandrom*. [sic!]³⁸ V jeho osobnom zväzku sa však žiadne bližšie informácie o požiadavkách a formách ich splne-

nia nenachádzajú. Dá sa však predpokladať, že šlo o reportáž „Košice – mesto mieru“, ktorú v Televíznych novinách odvysielala Československá televízia 6. októbra 1985. Za zodpovedné plnenie zadaných úloh, podieľanie sa na príprave a realizácii aktívneho opatrenia „LAND“ a na príprave aktívneho opatrenia „GATE“ na návrh mjr. Kurcinu dostal „SAŠKA“ od rozviedky finančnú odmenu 1 500 Kčs.³⁹

35 A ÚPN, f. I. správa FMV, reg. č. 48056/020. Záznam o schôdzke s TS č. 48056, 11. 10. 1985.

36 Tamže, reg. č. 48056/000. IS MIK – hodnotenie spolupráce s TS, 14. 2. 1986.

37 Tamže, reg. č. 48752/000. Správa o získaní k spolupráci, 14. 3. 1985.

38 Tamže, reg. č. 48752/020. Záznam o schôdzke, 13. 10. 1985.

ZHODNOTENIE AKTÍVNEHO OPATRENIA „LAND“

Aktívne opatrenie „LAND“ splnilo svoje ciele a prostredníctvom účelovej medializácie návštevy Rómeša Čandru propagovalo mierové iniciatívy socialistických krajín. Do-

sah aktívneho opatrenia na územie Československa dokazujú uvedené novinové články a televízna reportáž. Jeho dosah v zahraničí je možné predpokladať na základe zmienky o prevzatí článkov exportnou redakciou ČSTK. Všetci traja tajní spo-

lupracovníci za svoj podiel na realizácii aktívneho opatrenia „LAND“ dostali finančnú odmenu. Aktivne opatrenie ako veľmi úspešné zhodnotil aj 36. odbor centrálnej československej rozviedky.⁴⁰

Dokument

1985, 6. október, Praha. Košice – mesto mieru.⁴¹

[Moderátor:] Košice, mesto veľkých premien, vari jeden z najpresvedčivejších dôkazov činnorodého, tvorivého života našej spoločnosti za uplynulých 40 rokov. Jeho obyvatelia ho zveľaďujú statočnou prácou i organizovaním mnohých podujatí, akým je aj Medzinárodný maratón mieru. Tieto myšlienky zazneli aj na dnešnom slávnostnom zhromaždení v Dome Košického vládneho programu, na ktorom sa zúčastnil predseda Svetovej rady mieru Rómeš Čandra. Z jeho rúk prevzali Košičania vysoké vyznamenanie. Dnešným dňom sa po Prahe stali Košice druhým mestom v Československu nesúcim hrdý názov „Mesto mieru“.

[Redaktorka:] Pán predseda, čo prispelo k rozhodnutiu udeliť Košiciam vysoké mierové vyznamenanie?

[Čandra:] Svetová rada mieru plne podporila návrh udeliť Košiciam hrdý mierový názov. Veď ide o mesto známe nielen medzinárodným stretnutím maratóncov, ale aj mnohými ďalšími mierovými podujatiami, či už v minulosti, kedy toto mesto zohralo významnú úlohu pri likvidácii hitlerovského fašizmu alebo v súčasnosti, v období socialistickej výstavby vašej vlasti. Dnešné Košice sú mestom veľkých premien. O tom som sa presvedčil pred piatimi rokmi pri mojej prvej návšteve a o tom sa presvedčam aj teraz. Rozvinutý priemysel, výroby vašich podnikov známe po celom svete, dôkladná starostlivosť o pracujúcich a široká mierová aktivita za odzbrojenie proti nukleárnej vojne. Také sú Košice, ktorým čestný názov Mesto mieru právom prislúcha.

Zdroj: Česká televize

Michal Miklovič • Active Measure called “LAND“

Czechoslovak Intelligence Service performed so-called active measures in order to support foreign policy of Czechoslovakia and other Communist countries. Long-term active measure “INFEKCE” (INFECTION) was implemented against western “ideological diversion centres” that were leading an ideological war against Communist countries and their peace initiatives. The active measure called “LAND”, carried out by the District Intelligence Service Section in Košice in 1985, was part of the long-term active measure “INFEKCE”. The goal was to abuse the visit of Romesh Chandra, Chairman of the World Peace Council, for propaganda purposes. The active measure “LAND” was implemented with the help of three Czechoslovak Intelligence Service secret collaborators using a purpose-made publicity of peace initiatives of the Communist countries in a Czechoslovak Television report and articles in the daily Pravda and the journal magazine Ocel' východu (Steel of the East).

Mgr. Michal Miklovič (1979)

Absolvent politológie na Fakulte humanistiky Trnavskej univerzity v Trnave. Je pracovníkom Sekcie dokumentácie Ústavu pamäti národa a doktorandom na Ústave európskych štúdií a medzinárodných vzťahov Fakulty sociálnych a ekonomických vied Univerzity Komenského v Bratislave. Zameriava sa na výskum Štátnej bezpečnosti s dôrazom na Hlavnú správu rozviedky a jej útvary umiestnené na území Slovenska.

39 Tamže. Návrh na udelenie finančnej odmeny pre TS „SAŠKA“, 18. 11. 1985.

40 A ÚPN, f. I. správa FMV, reg. č. 81409. Přehled námětové činnosti OO StB Košice od prosince 1984 – listopad 1985, 17. 12. 1985.

41 Prepis reportáže Televízných novín Československej televízie zo dňa 6. 10. 1985.

MICHAL BILÍK – OPORA SPRAVODAJSKÝCH ZLOŽIEK 11. BRIGÁDY PS NA SLOVENSKO-RAKÚSKOM ÚSEKU ŠTÁTNEJ HRANICE

VLADIMÍR PALKO

Spravodajská skupina bratislavskej 11. brigády Pohraničnej stráže (PS) prešla v rokoch 1951 – 1989 štyrmi organizačnými zmenami. Michal Bilík v nej ako spravodajský dôstojník pôsobil od začiatku a odchádzal po takmer tridsiatich rokoch tesne pred poslednou zmenou v roku 1979. V obciach Jarovce, Rusovce, Čunovo, ale aj na perifériách Petržalky budoval v rámci kontrarozvedky hustú špiónážnu sieť spolupracovníkov, monitorujúcu osoby nepriateľské režimu, pomáhajúcu odhaľovať potenciálnych páchatel'ov trestného činu prípravy úteku do kapitalistického zahraničia a predchádzať im. V neviditeľnej sieti „eštebákov v zelenom“, ako sa zvykne nazývať spravodajská zložka Pohraničnej stráže, síce nedosiahol veľmi vysoké postavenie, no pracoval na zaujímavých kauzách, v jednom prípade presahujúcim slovensko-rakúsky úsek štátnej hranice. Tiež sa pri ňom stretávame s veľmi ojedinelým úkazom utajenej spolupráce s inou štátnobezpečnostnou zložkou, možno povedať až výnimočnej, vzhľadom na pomerne dobre zachovanú dokumentáciu k nej.

Michal Bilík sa narodil 6. mája 1924 v obci Kovarce v topoľčianskom okrese do robotníckej rodiny medzi troch súrodencov. Otec František pracoval ako robotník a do Komunistickej strany Československa vstúpil už krátko po jej vzniku v roku 1921. Matka Eva sa starala o domácnosť, neskôr pracovala v miestnom jednotnom roľníckom družstve.

Osemročnú školskú dochádzku ukončil na ľudovej škole v rodnej obci v júni 1938. Nasledujúci mesiac nastúpil ako pomocný hospodársky pracovník a do 11. mája 1944 vystriedal viacero zamestnaní – ako robotník na príležitostných prácach, v družstevnom liehovare, v ško-

dových závodoch a na regulačnom družstve v obci Kovarce.

Zlomovým bolo pre Michala Bilíka Slovenské národné povstanie. Zúčastnil sa ho v regiónoch Topoľčany, Nováky, Prievidza a Banská Bystrica od 3. septembra 1944 ako člen veliteľstva Žula delostreleckého pluku 1, za čo jeho otca vyšetrovalo Gestapo. Bilíka napokon zajali v obci Povrazník pri Banskej Bystrici 3. novembra 1944 a do 17. júla 1945 ho väznili v nemeckých zajateckých táboroch v „Falinkposte“ (pozn. autora – pravdepodobne sa jednalo o tábor v meste Bad Fallingb. medzi Hannoverom a Hamburgom), Hannoveri, Brémach a Hamburgu.¹

Po liečení nastúpil 1. októbra 1945

na základnú vojenskú službu k pešiemu pluku 12 v Leviciach. Po ročnej službe ho prevelili na oddelenie vojenského obranného spravodajstva (OBZ) Banská Bystrica a 3. februára 1946 k 12. pešiemu pluku do Šiah. Po ukončení vojenskej služby pracoval tri mesiace na regulačnom družstve v Nitre. Zároveň si podal žiadosť o prijatie do služieb Národnej bezpečnosti.² Po príslušných previerkach nastúpil už 27. júna 1947 ako výkonný orgán Pohotovostného oddielu SNB v Lučenci, kde od 20. septembra 1947 do 25. apríla 1948 navštevoval školu SNB I. stupňa.

Po ukončení školy zamieril do Rusoviec, obci pri Bratislave (od roku 1972 súčasť mesta), kde od 26. aprí-

1 Archív Ústavu pamäti národa (A ÚPN), f. Personálna dokumentácia príslušníkov, personálny spis Michala Bilíka. Osobná evidenčná karta príslušníka, s. 3; Osobný spis príslušníka, s. 16 – 17.

2 K žiadosti pre vstup do NB musel Michal Bilík predložiť: „Rodný list, domovský list, školské vysvedčenie, lekárske vysvedčenie, dobrozdanie MNV podľa bydliska uchádzača, osvedčenie o národnej, štátnej a ľudovo-demokratickej spoľahlivosti, svedectvo mravnej zachovalosti, potvrdenie SVOJPOV-u o zúčastnení sa na slovenskom nár. povstaní, osvedčenie o tom, že nie je nemanželským otcom a nemá alimenačných povinností, osvedčenie o národnosti, prehlásenie o záväzku k 4 ročnej službe u NB, vlastnoručne písaný diktát a písomnú úlohu, prosbu o udelenie výnimky z pod predpísaného školského vzdelania a odpis trestného listu Antona Chotára, ako manžela tetky uchádzača so strany otca Anny Bilíkovej vyd. Chotárovej.“ Tamže. Vyjadrenie NB Oponice k žiadosti M. Bilíka z 20. 12. 1946.

la 1948 slúžil na dočasnej stanici ZNB. V tomto období (16. mája 1948) sa stal kandidátom KSČ. V jednom z vlastnoručných životopisov uvádza, že k rozhodnutiu vstúpiť do komunistickej strany ho inšpirovala skúsenosť z robotníckeho povolania a „vykorisťovania kapitalistami“. Dňa 16. júna 1948 ho presunuli do niekoľko kilometrov vzdialenej obce Čunovo v rovnakej pozícii. V tomto roku v straníckej štruktúre postúpil z desiatkového dôverníka na pozíciu podpredsedu čiastkovej organizácie KSČ pri Pohraničnej strážii (ďalej PS). V roku 1949 sa z agitačného dôverníka stal predsedom čiastkovej organizácie KSČ pri PS v Čunove. V tomto období požiadal ministerstvo vnútra o povolenie uzatvoriť manželstvo a 27. mája 1949 sa oženil s Helenou Choterovou z rodnej dediny. Mali spolu štyri deti.

V Bilíkových kádrových posudkoch z 50. rokov sa konštatuje oddanosť strane, porozumenie politike KSČ a zapájanie sa do spolupráce s civilným obyvateľstvom, ktoré presviedčal o význame jednotných roľníckych družstiev, obhajoval a presadzoval politiku strany v každodennom živote. Riadnym členom KSČ sa stal 27. októbra 1950 už ako príslušník PS. Ako človek „vysporiadaný“ s náboženskou otázkou z cirkvi vystúpil. V roku podávania prihlášky do ZNB (1946) si ešte uvádzal príslušnosť k Rímskokatolíckej cirkvi.

ZAČIATKY V POHRANIČNEJ STRÁŽI

K Pohraničnej strážii nastúpil ako teľovýchovný dôstojník PS útvaru Bratislava 2. marca 1950. V decembri 1950 sa stal zástupcom veliteľa čaty PS útvaru Čunovo, v januára 1951 veliteľom pohraničnej rotu PS útvaru v Čunove a 26. apríla 1952 veliteľom 12. pohraničnej rotu Jarovce 11. bratislavskej pohraničnej brigády MV.

Veliteľ 3. pohraničného práporu 11. brigády Pohraničnej stráže kpt. Matúš Cyprich zdôrazňoval v služobnom hodnotení z polovice

Bilík Michal
ZO-KSČ PS-útvaru 6596
Bratislava, Štefániková 21.

V Bratislave dňa 19. augusta 1949.

K/2

Z á p i s n i c a

napísaná dňa 19. augusta 1949 pri preverovaní členov KSČ-SNB, preverovaný bol:

s. strážm. B í l í k Michal,

nar. 6.5.1924, členom strany je od 16.3.1948, č.leg. 243786, preverovaný bol ZO Čunovo, preverovaný bol ako kandidát na 2 roky, pochádza z robotníckej rodiny, pôvodne zamestnanie robotník, ženatý, má 1 dieťa, v povstaní bol, väznený v Nemecku 9 mesiacov, u SNB slúži od 27.6.1947.

Boli mu kladné tieto otázky:

1 otázka: Čo nám pripomínajú roky 1848, 1914, 1944, 1948?
Odpoveď: R.1848 pripomína nám zrušenie poddanstva, r.1918 oslobodenie z pod rakuskouhorského jarma, r.1944 Slovenské nar. povstanie, r.1948 februárové udalosti.

2 otázka: Čo si vzali za zámenku kapitalisti vo februárových udalostiach?
Odpoveď: Premiestnenie niektorých členov SNB, z jedných miest na druhé.

3 otázka: Jaký bol Sokol predtým?
Odpoveď: Vychovávali sa v nom športovci z vrstvy vtrednej.

4 otázka: Čo povedal Sokolom s. prezident Gottwald?
Odpoveď: Nevedel.

5 otázka: Jakých ľudí ma strana v organizácii?
Odpoveď: Najlepších, najoddanejších robotníkov.

6 otázka: Na čo je plánovanie - plány?
Odpoveď: Nevedel.

Komisia navrhuje preveriť s. Bilíka ako kandidáta na 2 roky.

Predseda prever.komisie: Členovia komisie:
s. strážm. s. vrch.strážm. Bakočka

Zápisnica z previerky M. Bilíka z 19. augusta 1949 (Zdroj: A ÚPN)

roku 1953 Bilíkove predpoklady na zastávanie vyššej funkcie. V tomto období sa v domácom prostredí liečil zo zranení, ktoré si spôsobil pádom z kobyly počas prieskumu v úseku štátneho majetku Janíkov dvor v Petržalke (keď v cvale nabehla do okopu pred stojaceho strelca).

Koncom roku 1953 začala vojenská prokuratúra proti Bilíkovi vyšetrovanie kvôli nehode na ženijnotechnickom zátarase, po ktorej museli jeho podriadenému amputovať nohu pod kolenom. Bilík ako veliteľ jednotky údajne nevykonával školenie príslušníkov o ženijných opatreniach na štátnej hranici. Vojak Hrubý porušil predpisy a nevzal so sebou do služby tyč s hákom, ktorou sa vyťahovala z elektrického zátarasu uhynutá zver. Pri manipulácii so zdochlinou okrem zranenia nôh utrpel aj zranenie oka. Neexistuje záznam, či Bilík dostal, alebo nedostal trest.

V SLUŽBÁCH SPRAVODAJSKÉHO ODDELENIA 11. BRIGÁDY PS

Kariéru spravodajského dôstojníka Spravodajského oddelenia 3. pohraničného práporu Bratislava spadajúcu pod Spravodajskú skupinu Bratislava 11. bratislavskej pohraničnej brigády MV odštartoval Michal Bilík 1. apríla 1954 v hodnosti poručíka. Po absolvovaní päťmesačného kurzu operatívnych pracovníkov na Ústrednej škole MV Félix E. Dzeržinského v Prahe pracoval nasledujúcich desať rokov spravodajsky v pohraničí. Od roku 1953 zastával aj funkciu člena výboru Ústrednej organizácie KSČ PS Bratislava.

K prvým štyrom rokom Bilíkovej spravodajskej činnosti nevieme povedať veľa. V personálnom spise sa žiadne zmienky nenachádzajú a prvý záznam z konkrétneho vyšetrovacieho spisu s Bilíkom ako spravodajským dôstojníkom riešiacim prípad je až z roku 1958, keď 23. ja-

nuára založil operatívny zväzok na Pavla H. z Petržalky, robotníka n. p. Kovosmalt, podozrivého z prípravy ilegálneho prechodu štátnych hraníc do Západného Nemecka a neskôr Južnej Ameriky. Bilíkovým zdrojom bol poštár Elemír H., ktorému družka Pavla H. Cecília K. oznámila jeho úmysel odísť do pohraničia Čiech na brigádu a odtiaľ utiecť za hranice. Pavel H. mal tiež podľa Cecílie K. podobne nahovárať na útek aj svoju bývalú manželku Helenu A. Tá verziu Cecílie K. potvrdila. Pavol H. sa tak dostal do centra záujmu spravodajského oddelenia, ktoré sa **začiatkom roku 1959 neúspešne snažilo získavať z jeho prostredia informácie prostredníctvom** neidentifikovaného spolupracovníka s krycím menom „OROL“. Operácia sa vyvinula tak nešťastne, že spravodajci 11. brigády boli nútení prísť do osobného styku s Pavlom H., a preto sa rozhodli ho radšej hneď vypočuť. Z výsluchov vyplynuli značné rozpory medzi tvrdeniami Pavla H. a pôvodnými tvrdeniami poštára a oboch žien, preto boli vo februári 1960 opäť vypočutí. Helena A. opätovne tvrdila, že ju exmanžel Pavel H. volal za hranice a že o tom hovorila s jeho družkou Cecíliou K. Tá však uviedla, že s Helenou A. o ničom takom nikdy nehovorila a priznala sa, že Pavla H. na útek nahovárala ona s predpokladom, že on zostane za hranicami a ona sa vráti späť a získa jeho byt. Pavol H. však utiecť nechcel, preto mu zbalila veci, a keď prišiel poštár, vyzeralo jej tvrdenie o pripravách na útek pomerne dôveryhodne. Pavel H. spravodajským dôstojníkom potvrdil, že sa mu bývalá manželka spolu s jeho družkou chceli pomstiť. Cecília K. spomenula aj tvrdenie Heleny A., že svojho exmanžela nikdy nemala rada a vydala sa zaňho len kvôli získaniu československého štátneho občianstva.

11. pohraničná brigáda MV
Navrhujúci súčast MV (otvorené)

Po vyplnení tajné!

NÁVRH NA VYZNAMENÁNÍ

Pamětní medaile k 20. výročí SNP
Název navrhovaného vyznamenaní

Hodnost, jméno a příjmení kapitán B i l í k Michal	Datum a místo narození 6.5.1924 Kovarce okr.Topolčiany
Funkce referent zprav.	Straničná příslušnost KSČ od 16.3.1948
Služba v MV, MNO z povolání od 5. 5. 1945 a odbojových jednotkách činí celkem:	v MV od 27.6.1947 17 roků
Dosud propůjčená vyznamenaní Medaile " Za službu vlasti" Medaile " Za zásluhy o obranu vlasti"	

Popsání činu nebo zásluh za které má být propůjčeno vyznamenaní a hodnocení práce navrhovaného.

Kapitán B i l í k Michal se zúčastnil SNP od 29.srpna 1944 u čl.pluk 1. velitelství "ŽULA", kterého vylitelem byl kpt. M a l a r z topolčianské posádky. Bojů se zúčastnil od Topolčian, Velké Uherce, Nováky, Prievidza, Handlová, Zvolen, Banská Štiavnica a Banská Bystrica až do potlačení SNP. Asi dne 5.10.1944 v obci Povrazník se dostal do zajetí při přechodu na Východní frontu a odtud byl odvezen do zajetí do Německa, odkud se vrátil dne 18.7.1945. Ve Zvoleně složil slib-přísahu jako příslušník 1.čsl.armády na povstaleckém území ČSR. Výpis z dekretu MNO o účasti ve SNP se nachází v kádrových materiálech PS-útvary 5947 Bratislava. SNP se zúčastnil jako dobrovolník 1.čsl.armády po vypuknutí SNP.

Kapitán B i l í k Michal vykazuje ve své funkci dobré výsledky a má dobrý vztah ke službě v PS. Jmenovaný je politicky vospělý a třídně uvědomělý a jako člen KSČ politiku strany obhajuje a prosazuje politiku strany ve své praktické činnosti na pracovišti a při výkonu své funkce zprav.orgána.

Navrhují aby jmenovanému byla udělena pamětní medaile SNP.

V Bratislavě dne 15.6.1964.

ppor.F o l t ý n Vojtěch.
ppor. Foltýn

Návrh na vyznamenanie (Zdroj: A ÚPN)

Spis ukončoval 1. apríla 1960 Bilík nadriadený František Vida.³

UDANIE Z RODNEJ OBCE

V roku 1959 dostihla Michala Bilíka na základe udania rodáka z Kovariec Jozefa Jančoviča chyba spred pár rokov, keď dal svojmu bratovi Františkovi, členovi Ľudových milícií a okresnému tajomníkovi Národného frontu v Topolčanoch neevidovanú služobnú zbraň. Bilík na to pri-

šiel niekedy v období rokov 1951-52 pri inventúre, zbraň si nechal a nakoniec skončila u jeho brata. Ten si na ňu na okresnom oddelení Verejnej bezpečnosti v Topolčanoch vybavil zbrojný pas, neskôr ju ale odovzdal na rovnakom pracovisku z dôvodu výmeny za menšiu. Vtedy sa prišlo na pôvod zbrane a Bilík vyšetroval vojenský prokurátor. Veliteľ 11. brigády PS potrestal Bilíka formou písomného pokarhania.

3 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Zväzky rozpracovaných osôb, reg. č. SR-8279. František Vida (1932), vo funkcii náčelníka 3. spravodajskej skupiny Bratislava 11. b. PS HS PS OŠH pôsobil od 1. 5. 1959 do 30. 6. 1960. Neskôr prešiel na spravodajské oddelenie brigády a od 1. 10. 1962 do 30. 4. 1971 bol jeho náčelníkom.

Jozef Jančovič udal aj tetu M. Bilíka, že bola hlavnou kuchárkou u predsedu Demokratickej strany Jozefa Lettricha a Bilíkov otec odmietal vstúpiť do jednotného roľníckeho družstva. Náčelník Spravodajského oddelenia 11. brigády PS kpt. Bohuslav Rychetský⁴ si zdroj udania preveril a Bilíka sa zastal s odôvodnením, že na základe vyjadrení náčelníka Krajskej správy MV Nitry Eduarda Pafča, náčelníka odboru hospodárskeho spravodajstva Jozefa Belana a náčelníka vyšetrovacieho odboru Michala Opáta považuje udania za nepravdepodobné. Florián Čambal⁵ aj napriek tomu nariadil vyšetrovanie v súčinnosti s vojenskou kontrarozvedkou (ďalej VKR), ktorá však nedisponovala žiadnymi poznatkami. Napokon sa potvrdila len správa o služobnej zbrani.

Dráma sporov v rodnej obci tým však neskončila, 1. novembra 1959 poslal člen výboru základnej organizácie KSS Jozef Jančovič, predseda čiastkovej organizácie KSS pri JRD Kovarce Ján Bujna a Arpád Dávidovič list plný gramatických chýb ministrovi vnútra Rudolfovi Barákovi,⁶ v ktorom zopakovali všetky udania na Michala Bilíka a jeho nebohého otca: „V roku 1951 pri výsadbe družstevného vinohradu skupine druž-

stevníkov povedal, že ten čo JRD založil sa mohol v materinej piči radšej zatopiť, čo potvrdzuje člen strany s. Gregor Michal č. 66 Kovarce. Tiež tohto Gregora navádzal na poburujuce reči v miestnom JRD ktorý však povedal: Bilík však to povedzte vy čo to mne kážete! Bilík mu na to odpovedal: Myško Gregor musíš uznať že ja mam deti na dobrom postavení, mohol by som im poškodiť a ty máš maličké.“ Uviedli tiež, že náčelník vyšetrovacieho odboru Michal Opát prezradil Františkovi Bilíkovi vyšetrovanie jeho brata. Zistili to tak, že František Bilík prišiel s tou informáciou priamo za trojicou oznamovateľov.⁷

Mimo tento prípad prechádzal Bilík previerkami a hodnoteniami s pomerne dobrými výsledkami. Prvé zaváhanie sa vyskytlo až v roku 1960, keď v služobnom hodnotení zožal pomerne ostrú kritiku od vyššie spomínaného zástupcu náčelníka štábu pre spravodajstvo 3. pohraničného práporu npor. Františka Vidu: „Po stránke odbornej je menovaný priemerným pracovníkom. Odborné znalosti má dobré ale na druhej strane má veľmi slabé všeobecné znalosti z čoho vyplýva, že nedokáž svoje odborné vedomosti plne využiť v praxi. Má slabé znalosti hlavne z materské-

ho jazyku, z dejepisu a zo zemepisu a práve z týchto predmetov by potreboval aspon základné vedomosti pri riadení a výchove agentury. Z uvedených príčin sa u neho prejavujú prvky primitivnosti v agenturne operatívnej práci a hlavne pri obsluhu agentury.“ Bilík musel byť podľa hodnotenia v roku 1958 preložený na menej dôležitý úsek práporu, kde už ale podával lepší výkon. Vida konštatoval, že Bilík potrebuje neustály dozor, kontrolu a pomoc. Vytýkal mu aj nesamostatnosť a nerozhodnosť, v prípade časového stresu povrchnosť v plnení úloh. Hodnotiaca komisia odporučila Bilíkovi doplniť si všeobecné vzdelanie.⁸

Vida hodnotil Bilíka aj zo série školení a seminárov na pracovisku za školský rok 1959/60. Konštatoval slabú pripravenosť pri téme cudzích rozvedok, priemerné uplatňovanie nadobudnutých vedomostí v praxi a nedostatočne zvládnutý proces rozpracovania jednotlivých agentúrno-operatívnych prípadov. Snáď najzaujímavejším z hľadiska na operovanie v hraničnom pásme s Rakúskom je zistenie, že Bilík neovládal nemčinu a nemal v tomto smere žiadne ambície: „Vyuky nemeckého jazyka sa nezúčastňuje a nie je u neho predpoklad, aby si tento jazyk osvo-

4 Bohuslav Rychetský (1927) pôsobil ako náčelník spravodajského oddelenia 11. bratislavskej pohraničnej brigády MV od 1. 2. 1956 do 30. 9. 1962.

5 Florián Čambál (1913), člen KSČ od roku 1935, počas 2. svetovej vojny predseda okresného vedenia ilegálnej KSS v Seredi. Počas SNP bol v brigáde pplk. Karasova, kde pôsobil ako politický komisár a spravodajca. Známosť s neskorším predsedom vlády Viliamom Širokým mu dopomohla k funkcii veliteľa 11. bratislavského oddielu MNB ktorej riadením bol poverený 1. 6. 1951 V roku 1962 bol prepustený zo služieb MV a zamestnal sa na Krajskom výbore KSS v Bratislave. Pozri: MORBACHER Ľubomír: 11. bratislavská brigáda Pohraničnej stráže a výnimočná „osobnosť“ je prvého veliteľa Floriana Čambála (1948 – 1962). In: Sborník archivu bezpečnostních složek 7/2009, ABS: Praha, 2009, s. 98 – 101.

6 Rudolf Barák (1915 – 1995), komunistický politik. V rokoch 1948 – 1950 pôsobil ako predseda ONV v Boskvicích a v Blansku, nasledujúce tri roky ako predseda KNV v Brne. V roku 1953 sa stal námestníkom predsedu vlády a vzápätí ministrom vnútra ČSR. Vo funkcii zostal až do roku 1961. V rokoch 1954 – 1962 pôsobil zároveň ako člen ÚV, politbyra ÚV KSČ a poslanec Národného zhromaždenia, v období 1959 – 1962 aj ako podpredseda vlády ČSR. Politicky neprežil súboj o moc s Antonínom Novotným. Vo februári 1962 bol zatknutý a o dva mesiace neskôr odsúdený na 15 rokov väzenia za vykonštruované trestné činy. Z väzenia ho prepustili v máji 1968. O dva mesiace neskôr Najvyšší súd zrušil pôvodný rozsudok ako nezákonný. Dopolitika sa už nevrátil, pracoval v tlačiarňi a ako skladník. Pozri: TOMEK, P.: Život a doba ministra Rudolfa Baráka. Praha 2009; KALOUS, J. a kol.: Biografický slovník představitelů ministerstva vnitra v letech 1948 – 1989. Praha 2009, s. 45 – 48.

7 A ÚPN, f. Personálna dokumentácia príslušníkov, personálny spis Michala Bilíka. List ministrovi vnútra R. Barákovi z 1. 11. 1959.

8 Tamže. Služobné hodnotenie k 31. 3. 1960.

žil. „Otázky z trestného práva a trestného zákona zvládol priemerne.“⁹

Hodnotenia M. Bilíka sa nasledujúce roky zlepšili, ale potreba doplnovania všeobecných, no aj odborných znalostí nad ním visela naďalej. S hodnoteniami sa stotožňoval aj veliteľ 11. pohraničnej brigády MV pplk. Ondrej Šedivý.¹⁰ Jediným vzdelaním, ktorého úroveň bol Bilík ochotný zlepšovať bolo politické. Približne v roku 1965 začal navštevovať „večernú školu aktuálnych otázok politiky strany“ – Večernú univerzitu marxizmu-leninizmu, ktorú ukončil v roku 1970. Po-

trebnú kvalifikáciu nahrádzal dobrou znalosťou operatívnej situácie v zverenom úseku práporu, teoretickou znalosťou smerníc a osobným nasadením. Treba však podotknúť, že dosiahnutie hodnosti major v roku 1966 bolo pre Michala Bilíka maximum.

PRÍPAD ZOLTÁNA KUGLERA

Zo zaujímavejších prípadov pod Bilíkovým dozorom treba spomenúť prípad rádiomechanika Zoltána Kuglera, ktorý utiekol v roku 1955 do zahraničia a v novembri 1957 sa vrá-

til späť do Československa. Od tohto momentu bol v hľadáčiku justície a po udelení milosti štátnobezpečnostných zložiek.¹¹

V májovom hlásení z roku 1961 uviedol náčelník spravodajského oddelenia 11. pohraničnej brigády kpt. Bohuslav Rychetský informáciu o získanom poznatku, že sa Kugler opäť pripravuje na útek. Prípad prebral Michal Bilík s kolegom Vladimírom Buttkom.¹² V máji 1961 prebehli prípravy kontroly Kuglera cez neoficiálnych dôverníkov v zamestnaní, informovaných o jeho problémoch v rodinnom živote. Kuglerov kole-

9 Tamže. Záverečné hodnotenie za školský rok 1959/60 z 14. 7. 1960.

10 Ondrej Šedivý (1921) nastúpil k PS 15. 10. 1950 do funkcie náčelníka štábu 2. pohraničného práporu 5. chebskej pohraničnej brigády MV. Dňa 1. 9. 1953 prešiel do pozície náčelníka oddelenia bojovej prípravy tamtiež, funkciu náčelníka 11. bratislavskej pohraničnej brigády MV zastával od 1. 7. 1962 do 22. 7. 1970. Ondrej Šedivý bol m. i. autorom hlásenia o usmrtení občana NDR Richarda Schlenza príslušníkmi PS na území Rakúska. Hlásenie však tento záver nekonštatuje, obsahuje však náčrt zásahu príslušníkov PS, z ktorého je zrejmé. A ÚPN, f. Veliteľstvo Pohraničnej stráže, inv. č. 589. Hlásenie o narušení štátnej hranice – predloženie zo dňa 30. 8. 1967.

11 Kugler v roku 1955 utiekol spolu s Jánom Záhorom do Rakúska cez petržalské Kopčany: „*Přechod jsme uskutečnili v nočních hodinách přes vrch Kopčany a to tak, že jsme roztáhli drátěný zátaras první stěny, a jelikož jsme spatřili hlídku PS která světlem kontrolovala dráty a orný pás, stáhli jsme se zpět. Když hlídka přešla, která nás neviděla jelikož pršelo a bylo špatně vidět, přelezli jsme dráty a přešli orný pás a postupovali jsme ku druhým drátům. Když jsme byli před nimi asi 150 metrů (bylo již světlo (4 h ráno), utíkali za námi 2 přísl. PS, ale již nás nedohonili, neboť jsme překonali další dráty a přešli do Rakouska.*“ Po krátkom pobyte vo Viedni sa ocitli v Linci, kde ich vypočúvali agentmi americkej CIC. Neskôr, už bez Záhora, ktorý sa vrátil späť do ČSR, premiestnili Kuglera do tábora Asten pri Linzi. Tu sa ho podľa záznamov snažili získať na spoluprácu „slovenskí ľudáci separatisti“. Aj túto ponuku Kugler odmietol a odišiel do NSR. V tábore Valka strávil osem mesiacov a počas tejto doby sa ho opäť neúspešne snažili zverbovať príslušníci americkej spravodajskej služby CIC. Nechcel byť v špiónážnej službe ani v cudzineckej légii. Po trojmesačnom pobyte v tábore Zindorf pri Norimbergu, kde z núdze o prácu v jeho odbore pracoval ako krajčír, sa nechal premiestniť späť do tábora Valka. Nevydržal tam dlho: „*V snahe dostať sa do strážneho oddielu / LSC – Labour Service Kompani /, z tábora Valka uprchol bol avšak zadržaný a vrátený, ale v tábore ho už neprijali.*“ Približne od mája do augusta 1956 pracoval Kugler v chemickej továrni v Kolíne nad Rýnom. Vybavil si doklady pre prácu vo Švédsku, kde najprv strávil dva týždne v tábore pre utečencov v Malmö a potom dostal pridelenú prácu v závode pre elektrické potreby. Po troch mesiacoch vo Švédsku sa vrátil do NSR a vstúpil do tzv. Poľskej kompanie v Bad Kreuznachu. Poľská kompania (Labour Service Company) strážila objekty americkej armády a skladala sa z utečencov najmä z Poľska, ale aj iných sovietskych satelitov. Kugler najprv slúžil v kuchyni a upratovacej službe v rámci československej jednotky, neskôr strážil muničné sklady armády USA. Keďže v žiadnom z týchto zamestnaní nebol spokojný s platom a v prípade Poľskej kompanie s možným kariérnym postupom, rozhodol sa aj na základe odkazu od rodičov, že sa môže vrátiť do ČSR bez následkov. Mal brata vo Francúzsku, ale nepokúsil sa s ním obnoviť kontakt. Cestou ešte navštívil Hamburg a presunul sa do Gröfharthu, kde tri dni pracoval ako pomocný robotník, no ochorel, preto odišiel do Bonnu vybaviť si dokumenty pre návrat domov. V Bonne nenašiel žiadny zastupiteľský úrad, preto odcestoval do Frankfurtu nad Mohanom, kde mu na československom obchodnom zastupiteľstve oznámili, že vybaví povolenie na vycestovanie do ČSR potrvá mesiac. To mu z finančných dôvodov nevyhovovalo, preto 2. 11. 1957 sadol na vlak smer ČSR. V Chebe ho zadržala hliadka príslušníkov Pohraničnej stráže. Dňa 28. 1. 1958 Vojenský obvodový súd v Bratislave pod vedením JUDr. Štefana Čambálíka odsúdil Zoltána Kuglera na rok a pol nepodmienečne za trestný čin služby v cudzom vojsku podľa § 102 odst. 1 Tr. z.

Kugler mohol hovoriť o veľkom šťastí, lebo na „jeho“ trestný čin sa vzťahovala amnestia prezidenta republiky z 1. decembra 1957, prepustili ho už z vyšetrovacej väzby. V marci 1958 ho dokonca zahrnuli do akcie „ÚDER“, koordinovanú 1. oddelením II. odboru Krajskej správy MV Bratislava, a súhlasil s vyrozprávaním svojho príbehu s dôrazom na zlé ekonomické situáciu v Rakúsku, NSR a Švédsku v médiách: „*Na základe jeho súhlasu bolo s menovaným dohodnuté, že v prípade potreby bude zavolaný telefonicky, aby sa ku nám do úradu dostavil, a o ďalších veciach bude presne informovaný a poučený k prevedeniu akcie.*“ Vypočúvajúci dôstojník ho tiež inštruoval, aby sa o dohodách nikomu nezmieňoval a zachoval o nich mlčanlivosť. Bližšie pozri: A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠTB Bratislava, Vyšetrovacie spisy, reg. č. V-1137.

12 Vladimír Buttko (1934), spravodajský dôstojník. Na kontrarozviednych problematikách Spravodajského oddelenia 11. brigády PS Bratislava pracoval v období od 1. 6. 1960 do 31. 12. 1971.

ga Viliam Végh bol požiadaný o jeho sledovanie: „...pokiaľ k tomuto bude mať možnosti. Zamerať sa hlavne na prípady, kedy by nedošiel do práce, prípad, kedy by sa opakovali vážne manželské rozpory, keď bude stráňať peniaze, alebo niečo rozpredávať, prípadne keď sám zistí, že KUGLER hodlá prekročiť štátne hranice.“ V júli 1961 Bilík zaregistroval Kuglera do registračných protokolov v kategórii S – signálny zväzok.

Kugler sa však medzičasom začal liečiť na psychiatrii s rôznymi diagnózami. Jeho ošetrojúci lekár povedal, že Kugler je v stave, keď dochádza k duševným úderom a v tomto stave nie je zodpovedný za svoje konanie. Dňa 10. novembra 1961 M. Bilík navrhol realizáciu profylaktickým opatrením, ktoré sa aj uskutočnilo a Kugler na pohovore s Bilíkom

a npor. Foltýnom¹³ iniciatívne podpísal vyhlásenie, že sa nikdy nepokúsi o útek a že o ňom nebude ani uvažovať. Zoltán Kugler napokon prijal spoluprácu s ŠTB,¹⁴ ktorú však nebolo možné hodnotiť ako úspešnú.¹⁵

PRÍPAD ŠTEFAN BROSZ

V roku 1963 zaviedol kpt. Bilík agentúrny zväzok v kategórii informátor na Štefana Brosza, účtovníka Miestneho národného výboru Čunovo, na základe dobrovoľnosti pod krycím menom „ZDENO“. Cieľom zviazania kandidáta bolo rozpracovanie rímskokatolíckeho kňaza Jána Mimlicha pôsobiaceho v rakúskej obci Pama. Spravodajci 11. brigády evidovali kontakty Mimlicha s občanmi ČSSR, jeho záujem o pomery v krajine a ich príležitostné prehováranie o zotrvanie v Rakúsku natrva-

lo. Brosz mal preveriť tieto poznatky počas vycestovania do Rakúska počas stretnutia s Mimlichom a tiež mal byť využitý pre rozpracovanie Mimlichových kontaktov v obci Čunovo, ako aj ďalších nežiaducich osôb, ktoré boli v minulosti z Čunova vystahované, no do obce sa neskôr vrátili. Medzi úlohy agentov patrilo aj špehovanie vízových cudzincov v rámci ich návštev v obci.

Keďže Brosz kvôli rodinným väzbám chodieval do Rakúska pomerne často, mal spravodajcom poskytovať čo najviac informácií o cezhraničnom styku a upozorňovať na prípadnú protištátnu činnosť. K plneniu úloh mal predpoklad aj vďaka jazykovej vybavenosti, dohodovoril sa aj po maďarsky, chorvátsky a nemecky, čo však bolo pre región s veľkou chorvátskou enklávou na hranici

13 Vojtěch Foltýn (1929), spravodajský dôstojník. V rokoch 1953 – 1966 príslušník 3. spravodajskej skupiny PS Bratislava, v rokoch 1966 – 1973 dôstojník Spravodajského oddelenia 11. brigády PS a od 1. 8. 1973 do 30. 8. 1984 zástupca náčelníka Spravodajského oddelenia 11. brigády PS.

14 Zoltán Kugler napokon prijal spoluprácu s 1. oddelením II. odboru Krajskej správy MV (problematika USA). Pod krycím menom „ZOLO“ ho v registračných protokoloch ŠTB zaevidovali 28. 6. 1962. Príslušníkom ŠTB v apríli 1964 poskytol napríklad informáciu o istom českom utečencovi, s ktorým sa spoznal v tábore VALKA v roku 1957 a náhodne sa s ním stretol v Bratislave v roku 1961, že býval často predvolávaný a vypočúvaný CIC, a medzi utečencami prevládal názor, že s nimi spolupracuje: „JIŘÍK o sebe tvrdil, že sa do ČSSR vrátil v rámci amnestie. Uvádza, že pracuje ako predavač drogérie v Prahe. Prameňa navštívil aj na jeho byte, kde sa zaujímal o polohu štátnych hraníc a ich zabezpečenie pri Bratislave. Vzhľadom k tomu, že „ZOLO“, ktorý v tej dobe ešte s nami nemal styk, mal obavu, aby sa v súvislosti s JIŘÍKOM nedostal do neprijemností, k ďalšiemu stretnutiu, o ktoré ho JIŘÍK v Bratislave žiadal, sa viac nedostavil.“ 1. oddelenie II. odboru Krajskej správy MV následne informáciu postúpilo pražskej ŠTB s ponukou, že spravodajskej previerke JIŘÍKA vedľa využiť práve Kuglera. V decembri 1964 zas mjr. František Blahuš (František Blahuš (1929) začal kariéru v 11. brigáde PS Bratislava v roku 1953 ako zástupca pre veci politické 1. práporu Malacky a neskôr zástupcu náčelníka 11. brigády PS pre veci politické. Na Krajskú správu MV ako referent III. odboru prešiel 1. 5. 1958 a od 1. 4. 1964 pôsobil ako starší referent 5. oddelenia II. odboru KS MV Bratislava. Neskôr pôsobil ako náčelník 2. a 1. oddelenia II. odboru Krajskej správy MV Bratislava, zástupca náčelníka II. odboru a kariéru ukončil v pozícii operačného dôstojníka operačného strediska organizačného a operačného odboru S ŠTB 15. 10. 1980.) z 5. oddelenia II. odboru Krajskej MV Bratislava spísal správu od dôverníka s krycím menom „JÁN“, že Kugler zmenil prácu a nastúpil do n. p. Chirana. „JÁN“ bol prítomný, keď ho prijímali do zamestnania a už na druhý deň ho Kugler pozval na víno a porozprával mu o svojej emigrácii: „Rozhovor vedený pred prameňom mimo jeho činnosti bol zameraný i proti nášmu soc. zriadeniu a proti KSČ tým, že druhého dňa prišiel za prameňom a žiadal ho, aby obsah rozhovorov si ponechal pre seba, lebo inak „ty kurvy bolševické by mu nedali pokoj.“ Sledovanie agenta „ZOLA“ dôverníkom „JÁNOM“ zaznamenala ešte jedna správa.

Spolupráca s Kuglerom v roli agenta exspirovala koncom roku 1965 a bezpečnosť ho začala kvôli rôznym excesom (domáce násilie, útok na príslušníkov VB a pod.), najmä pod vplyvom alkoholu, vnímať ako problémovú osobu. Náčelník IV. odboru Krajskej správy ZNB správy ŠTB Bratislava rok po ukončení spolupráce v rámci prešetrenia Kuglera a jeho stykov konštatoval: „Doma sa po zamestnaní zdržuje málo, jeho stály pobyt je v kaviarňach, su to Devín, Carlton a Jalta, kde i s priateľmi vyhľadávajú západných turistov za účelom priekupníctva. Do bytu za ním žiadny VC neprichádzajú, ani ho tam doposiaľ žiadni nehládali. Jeho priatelia s ktorými CV vyhľadáva su: Šaušík Zoltán (...), Katona Ludevit (...). Ďalší dvaja priatelia z tejto skupiny Schulties Milan a Fazekáš Juraj ostali pred rokom v zahraničí vo Švédsku kde boli na zájazde. Do tejto skupiny patrí ešte niekoľko ľahkých dievčat, ktoré podhadzujú cudzincom a tieto im sondujú čo sa dá od VC získať.“ Jedine v zamestnaní s ním nebol problém, aj keď ho museli v Chirane držať „na krátko“, lebo dával prednosť fuškám pred prácou. A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠTB Bratislava, Vyšetrovacie spisy, reg. č. V-1137.

15 Tamže.

s Rakúskom, Maďarskom a Slovenskom pomerne bežné.

V rámci rutiny 3. spravodajská skupina preverila Broszove príbuzenstvo, pričom sa vynoril napríklad fakt, že jeden Broszov bratranec, známy ako „*notorický alkoholik a reaktčne zameraný proti zriadeniu*“ bol v roku 1952 zadržaný na štátnej hranici a podozrievali ho z pokusu o jej ilegálny prechod. Pod touto zámienkou ho neskôr vysťahovali do Hamuliakova. Po návrate do Čunova v roku 1963 sa opäť dostal do pozornosti spravodajcov 11. brigády PS.

Kontrolu Štefana Brosza vykonával M. Bilík a starší referent spravodajského oddelenia kpt. František Cudrák¹⁶ pomocou bližšie nezistených tajných spolupracovníkov s krycími menami „ARPÁD“ a „ROBERT“ v mieste jeho bydliska. Po uplynutí kandidátskeho obdobia mal opäť Brosza preveriť spolupracovník „ARPÁD“, tentoraz na rakúskom území.

Vyhodnotenie jeden a pol ročnej spolupráce obsahovalo záver o nepotvrdení protištatnej činnosti u osôb v spojení s farárom Mimlichom a informáciu o poskytnutí 24 agentúrnych správ, na základe ktorých však nebola „realizovaná“ žiadna osoba. Broszovu pozornosť však rýchlo nasmerovali na sledovanie vízového cudzinca Františka Stee, často dochádzajúceho do ČSSR, aby zistili dôvody jeho návštev a styky. Brosz sa medzičasom oženil a postúpil na pozíciu tajomníka MNV Čunovo, podľa niektorých previerok sa stal odmernejším až povýšeným, čo sťažovalo jeho možnosti získavania informácií pre Pohraničnú stráž, už dosť obmedzené nevýrečnou povahou.

Spoluprácu s Broszom ukončil M. Bilík v polovici roku 1965 z dôvodu pracovnej a rodinnej zaneprázdnenosti.¹⁷

9¹⁰ / 97

B i l í k Michal, nar. 6.5.1924

P R O H L Á Š E N Í

Prohlašuji na svoji čest, že v době okupace při mém pracovním zařazení v Německu a jiných okupovaných státech /jako příslušník vládního vojska, slovenské armády, jako vězeň v koncentračních táborech a věznicích, jako zajatec v zajateckých táborech/ neprovinil jsem se proti ČSR a jejím nynějším spojencům.

Prohlášení činím k doplnění mého kádrového materiálu a jsem si vědom, že zatajení určitých skutečností by mělo trestní následky.

V Bratislava dne 6.11.1955 mjr. Zilich Michal
 podpis

S v ě d ě c i :

mjr. Brantš Pavol mjr. Žiak Ján
mjr. Černý Ján r. št. Altmann Lipiec

Moje chování a činnost z této doby může dosvědčit /uveďte tři jména Vašich spolupracovníků, jejich přesné adresy a rok narození - přibližně/:

Nichal Opál KS-MV Nitro
Nichal Čigadarky Kovara, ob. Topoľčany
Ján Gal OO-VB Hlohovec

Poznámka: /uveďte své připomínky/

Prehlásenie o činnosti (Zdroj: A ÚPN)

PRÍPAD JAROSLAV JAKUBEC A JAROSLAV MAJDA

Z dôvodu zmeny zamestnania, ale aj prijatia do KSC ukončil spoluprácu aj informátor „ROMAN“, vlastným menom Jaroslav Jakubec. Toho Bilík zaviazal k spolupráci v problematike štátna hranica 9. decembra 1965. Jakubec pracoval ako pomocný agronóm na štátnom majetku Janíkov Dvor pri hraniciach s Rakúskom (dnes Bratislava – Petržalka) a za-

meriaval sa na sledovanie jeho zamestnancov. Spravodajskému oddeleniu podával pravidelne písomné správy, Bilík ho chválil za systematickosť a pravidelnú dochádzku na konšpiratívne schôdzky. Prijatie Jakubca do KSČ a nové zamestnanie na krajskom výbore ČSM boli dôvodom pre ukončenie spolupráce – členovia strany nemohli byť registrovaní ako spolupracovníci. Automaticky sa totiž predpokladala ich plná spo-

16 František Cudrák (1929), spravodajský dôstojník. Na spravodajskom oddelení 11. brigády PS Bratislava pracoval od 1. 11. 1958, začínal ako referent – tlmočník, v čase riadenia agenta Brosza pôsobil ako starší referent, od 4. 9. 1967 ako poverený náčelník spravodajského oddelenia 11. brigády PS a od 19. 8. 1971 do 30. 6. 1973 ako náčelník spravodajského oddelenia 11. brigády PS.

17 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Agentúrne zväzky, reg. č. A-8246.

lupráca s bezpečnostnými zložkami.¹⁸

Na štátnom majetku Janíkov Dvor si neskôr našiel Bilík nového spolupracovníka, traktorista Jaroslav Majda pôsobil ako informátor v rokoch 1972 – 1983 pod krycím menom „ALFRÉD“. Za celý čas spolupráce s ním bolo uskutočnených 276 schôdzok, podal 176 agentúrnych správ, na základe ktorých nebol nikto perzekvovaný, a bol odmenený finančnou čiastkou 1 000 Kčs. Na jeho obsluhu PS vynaložila 1 447 Kčs. Majda podal spravodajcom okrem iného napríklad poznatok o občanovi NDR, ktorý chcel utiecť. Ako ho využili a o koho šlo, nevieme. Podobne ako Jakubec prestal byť pre spravodajcov užitočný po zmene zamestnania.¹⁹

PRÍPAD ŠTEFAN DROBNÍK

V období od februára 1967 do októbra 1970 v obci Rusovce pôsobil pod krycím menom „OTO“ aj informátor Štefan Drobník, zamestnanec Slovnaftu a funkcionár miestnej športovej organizácie. Bilík ho vyhodnotil ako vhodného na získavanie poznatok v priestore obci Rusovce najmä o činnosti brigádnikov a prisťahovaných osobách s dôrazom na motív ich prisťahovania. Napríklad sa mal sústrediť na istého Jána V., ktorý sa pred Drobníkom vyjadril, že „načo prišiel ((Drobník, pozn. V. P.) do Rusoviec keď tu ešte zostal. Tento výrok nie je objasnený. Jedná sa o prisťahovalca.“. Tiež získavať informácie o istej Jolane H., rozvedenej, vyhľadávajúcej styky s vízovými cudzincami a vedúcej „nemorálny život“; Ottovi N., u ktorého prespal istý Poliak, neskôr zadržaný pri pokuse o prechod hraníc; Karolovi H., podozrivého z pašovania a machinácií (zrejme s valutami, pozn. V. P.); ale aj o Mikulášovi J., o ktorom vtedy ešte kandidát tajnej spoluprá-

46 32

11. pohraniční brigáda
vyznamenaná Rádem práce
agenturné operativní oddělení

Výtlaček jediný.
Počet listů: 1

Dňa: 19. marca 1970

Vec: Mjr. BILIK Michal, starší
důst. agent. oper. oddel. -
pohovor ku kvalifik. požiadavkám - záznam.

V zmysle nariadenia veliteľa Pohraničnej stráže zo dňa 12.2.1970 č.j.: PS-01296/70 "Kvalifikácia agent. oper. pracovníkov - upresnenie" som vykonal dňa 13.3.1970 s mjr. BILIK Michalom nar. 6.5.1924, služobný pohovor s týmto výsledkom:

1. Mjr. BILIK Michal nesplňuje kvalifikačné požiadavky. Absolvoval 6 mesačný kurz oper. pracovníkov MV čo nie je srovnateľné s KZK. Študuje III. ročník VUML. Maturitu nemá.
2. Ide o skúseného operatívneho pracovníka s dlhoročnou praxou avšak na to, že dosiahol vek nad 45 rokov nepredpokladám ho vyslať do vojensko odborných škôl a jeho kvalifikáciu riešim vo forme dispense.
3. Politické postoje s. Bilika ako i jeho charakterové a morálne vlastnosti odpovedajú požiadavkám kladeným na agenturne operatívneho pracovníka.

Veliteľ 11. pohr. brigády MNO:
plukovník *[podpis]* Ondrej Š e d i v ý .

Zápisnica pohovoru s M. Bilíkom (Zdroj: A ÚPN)

ce Drobník pred Bilíkom uviedol, že je politicky nespoľahlivou osobou. Previerkou kontaktov informátora „OTA“ zistil Michal Bilík pomerne pestrú paletu možných „narušiteľov hranice“, od vyhlásených alkoholikov a výtržníkov cez kaviarenských povalačov bez životného cieľa, až po obyvateľov Rusoviec s príbuznými

v Nemeckej spolkovej republike udržiavajúcich vzájomný osobný či písomný styk atď. Informátor Drobník mal rozsiahle miestne znalosti a dôveru starousadlíkov, čo mu umožňovalo plniť úlohy spravodajského charakteru. V priebehu spolupráce podával kvalitné informácie k objektom záujmu, k „realizácii“ na ich

18 Tamže, reg. č. A-9788.

19 Tamže, reg. č. A-10624.

základe však nedošlo. Spoluprácu s ním ukončilo agentúrno-operatívne oddelenie z dôvodu odsťahovania sa z Rusoviec.²⁰

POSTOJE K VPÁDU SOVIETSKYCH VOJSK A NORMALIZÁCI

V roku 1970 sa v rámci otázky k vzťahu k ZSSR Michal Bilík vyjadril, že „je bezvýhradný. Môj vťah k SSSR sa zvlášť prehĺbil v období SNP a v koncentračnom tábore „FÁLINK-POST“ v Nemecku. Môj vťah k ostatným socialistickým štátom a k armádam Varšavskej zmluvy je predchnutý na základe internacionalizmu.“²¹ Môžeme len hádať, aký vzťah si Bilík vybudoval v koncentračnom tábore k armáde USA, ktorej vojaci ho priamo z Bad Falingbostelu vyslobodili. Formuláre komunistických bezpečnostných zložiek však otázky k téme armáda Spojených štátov neobsahovali. Fakt, kto Bilíka oslobodil, komunistické authority buď neuvádzali, petržalský Ústredný národný výbor dokonca uviedol, že bol oslobodený Červenou armádou.²²

Bezpečnostné previerky po roku 1968 sa zameriavali najmä na postoje príslušníkov k okupačným vojskám, či stanoviská k iniciatívam proti režimu ako, KAN, K-231, sociálnych demokratov, či iniciatíve 2000 slov, proti ktorej sa v rámci čiastkovej organizácie KSČ Bilík osobne zainteresoval vypracovaním odsudzujúcej rezolúcie ako činnos-

ti namierenej proti komunistickým ideám a vedúcej úlohe strany. Ako aktívny straník dostal aj bližšie otázky k Akčnému programu KSČ schváleného ústredným výborom strany v apríli 1968, či návrhu nových stanov. K obojm sa postavil kriticky: „Návrh nových stanov ma neuspokojoval, a to z hľadiska nedostatočného uplatňovania zásady demokratickeho centralizmu a jeho uplatňovania vo všetkých normách vnútrostraníckeho života. Bola nesprávne formulovaná i otázka prijímania nových členov strany.“ Odsúdil aj verejné tlaky proti orgánom bezpečnostných zložiek. Vedeniu strany dával za vinu, že sa zložiek nezastalo: „Hrubá kritika orgánov MV a armády bola ponechovaná ku kritike, ktorá nemá obdoby. Svoj nesúhlas s touto kritikou som prejavoval v pracovnom kolektíve.“ Vyjadril nesúhlas s útokmi voči strane a škandalizovaniu čestných komunistov, no nezabudol sa ohradiť aj voči vtedajšiemu vedeniu, že nedokázalo v rámci „obhajovania čistoty strany“ prijať potrebné aktívne opatrenia.²³

Vstup okupačných vojsk 21. augusta 1968 Bilíka síce v prvom momente prekvapil, ale nakoniec sa s ním dokázal stotožniť: „I keď som videl, že život v našej spoločnosti je v negatívnom pohybe, že na scénu vystupujú pravicové sily veril som, že ÚV-KSČ učiní opatrenie na ich potlačenie. Avšak v ďalšom období mi bolo jasno, že šlo v našej republike o pri-

pravovanú otvorenú kontrarevolúciu, čomu vďaka vstupu vojsk piatich zemí zabránil.“ Na protestných akciách sa zúčastnil len v rámci svojich služobných povinností a neskôr bezvýhradne podporoval podpis zmluvy o dočasnom pobyte sovietskych vojsk v ČSR: „Usudzoval som, že za týchto podmienok bude môcť strana a vláda rýchlejšie sa vysporiadať s pravicovými a ďalšími proti-socialistickými živlami a tak sa vytvoria podmienky pre kludnú prácu v našej spoločnosti.“ Normalizačný proces a zakročenie proti „pravicovému oportunizmu“ mu vyhovovalo po všetkých stránkach. S výnimkou niekoľkých urážok a obvinení od spoluobčanov, ktorí Bilíka verejne obviňovali z vytvorenia hraničného pásma. Bol napríklad obvinený občanom Lečkom, že aj kvôli takým ako on sa museli z hraničného pásma odsťahovať jeho príbuzní.²⁴

Michal Bilík zohral počas augustových udalostí aj malú úlohu smerom k aktérom Vysočanského zjazdu: „Na základe rozkazu náč. štábu – zást. veliteľa bol zapojený do konšpiratívneho zabezpečovania ilegality manželky účastníka tzv. XIV. zjazdu – Sámela²⁵ v priestore Banská Bystrica a potom sa v augustových udalostiach konšpiratívne stretol so Sámelom v Bratislave.“ V praxi to znamenalo, že keď prišiel major Andrej Sámel z Vysočanského zjazdu do Bratislavy, strávil niekoľko dní vo Vojenskej nemocnici v Bratislave. Po prí-

20 Tamže, reg. č. A-10324.

21 A ÚPN, f. Personálna dokumentácie príslušníkov, Personálny spis Michala Bilíka. Doplnok k životopisu z 26. 5. 1970.

22 Tamže. Odpoveď ÚNV BA – Obvodná rada VII – Petržalka k dožiadaniu PS-Útvar 9600 z 25. 5. 1954.

23 Tamže. Doplnok k životopisu z 26. 5. 1970.

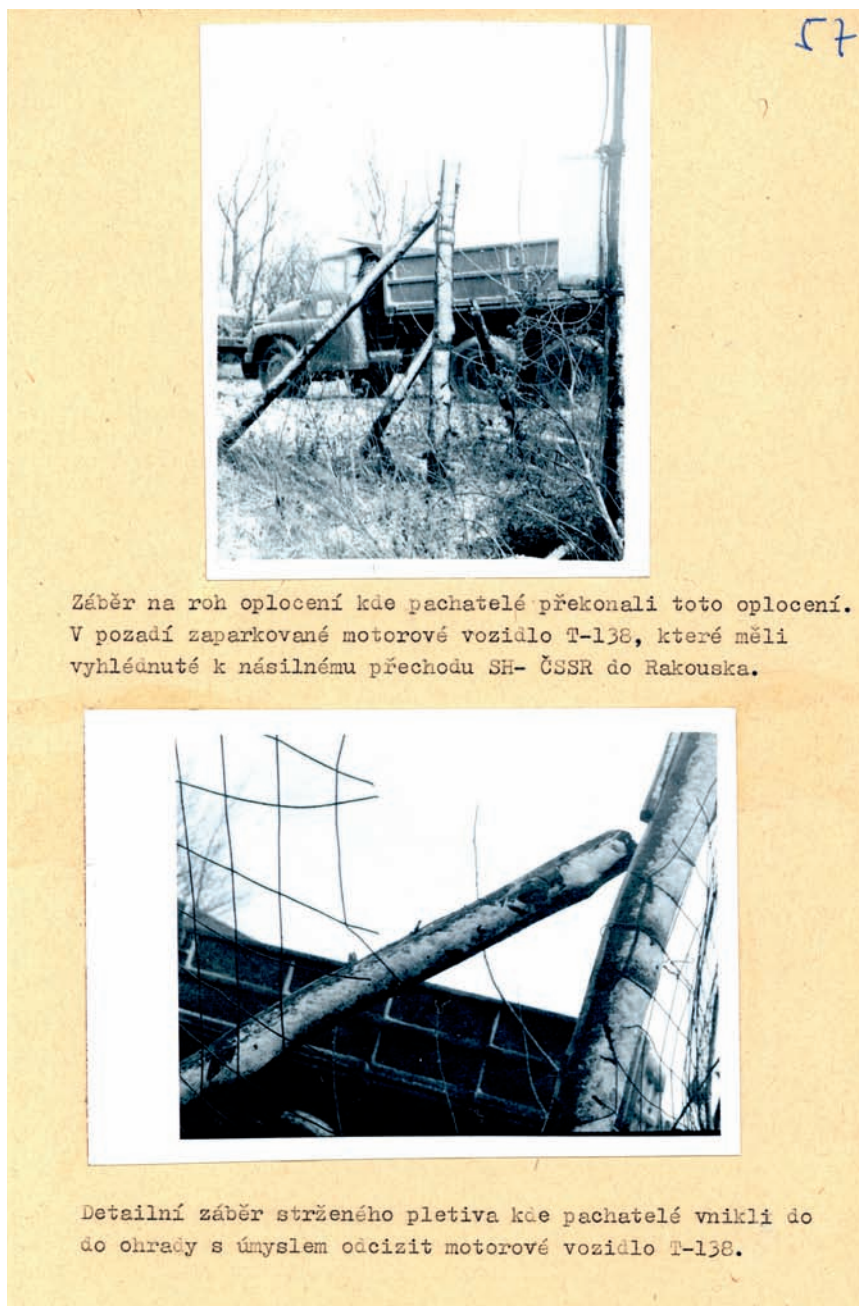
24 Tamže.

25 RSDr. Andrej Sámel (1931) do augusta 1968 pôsobil ako zástupca náčelníka politického oddelenia 11. brigády PS v hodnosti major a od októbra 1968 do apríla 1969 bol osobným tajomníkom ministra vnútra SSR Egyda Pepicha. Zúčastnil sa Vysočanského zjazdu v pozícii zástupcu z radov slovenských delegátov. V priebehu zjazdu prejavil vysokú mieru aktivity a bol zvolený do predsedníctva UV KSČ. V závere zjazdu vystúpil v rozhlase s výzvou k národu a slovenským komunistom, aby verejne odporovali proti vstupu okupačných vojsk na územie ČSSR. Dňa 26. 8. 1968 sa zúčastnil mimoriadneho zjazdu KSS v Bratislave a obhajoval uznesenia Vysočanského zjazdu. Dňa 6. 9. 1970 bol vylúčený z KSČ a bezpečnostných zložiek, neskôr sa živil ako robotník a technik. Štátna bezpečnosť ho získala k spolupráci v kategórii agent 14. 12. 1979 pod krycím menom „ANDREJ“, spolupráca trvala až do roku 1989, kedy ŠtB zväzok zničila. Po roku 1989 pôsobil ako námestník ministra vnútra R. Sachera. A ÚPN, f. KS ZNB S ŠtB Banská Bystrica, Samostatné vyhodnocovanie a štatisticko-evidenčné oddelenie (1963) 1983 – 1988, inv. č. 125. Rozhodnutia o prehodnotení doby uloženia zväzkov KR, sk. č. 93. Rozhodnutí z 10. 2. 1986.

chode na 11. brigádu nenašiel doma svoju rodinu a pplk. Holan vyslal Bilíka s kolegom Ingelím do Banskej Bystrice nájsť Sámelovcov. Úspešní neboli a po ich návrate odcestoval do Banskej Bystrice Sámel osobne.

Sámelova politická angažovanosť ponúka originálny pohľad do vnútra 11. brigády PS. Kádrový dôstojník mjr. Ján Barančík vypracoval správu, z ktorej je zrejmé, že vpád vojsk varšavskej zmluvy nebol príslušníkmi brigády prijatý pozitívne. Sámel bol pre pohraničníkov priamym zdrojom informácií a patrične situáciu využíval. Mjr. Barančík konštatoval vďaka jeho vplyvu zvýšenie miery protisovietskych nálad na veliteľstve brigády a väčšina príslušníkov žiadala uznať závery Vysočanského zjazdu ako právoplatné. Aj v Bilíkovom hodnotení sa najprv konštatuje nesprávne vyhodnotenie okupácie, ale neskôr postoj zmenil. Aj za pomoc Sámelovi v tomto „politicky zložitom období“ sa musel neskôr kajať: „Zapojenie sa do zabezpečenia manželky účastníka tzv. XIV. zjazdu bral ako služobnú povinnosť k čomu obdržal rozkaz. Postupne si uvedomil závažnosť svojej činnosti, ktorú plne sebakriticky priznal.“²⁶

Napriek nedostatočnému vzdelaniu a politickému prešľapu Bilíkov postup v bezpečnostných zložkách úplne neskončil. Už 28. júla 1971 vyhodnotila vojenská kontrarozviedka dôveryhodnosť Michala Bilíka konštatovaním možnosti jeho zaradenia na prípady s klasifikáciou prísne tajné, s charakterom predmetu tvoriaceho štátne tajomstvo. V septembri 1973 nastúpil do funkcie vedúceho staršieho dôstojníka II. spravodajskej skupiny Bratislava. Vydržal v nej však iba chvíľu, s riadením kolektívu mal problémy a „nebyl dostatečně připraven pro výkon této řídicí funkce (...) Nedostatkem v činnosti mjr. BILÍKA je určitá nedůslednost při plnění úkolů pramenící něk-



Fotodokumentácia vlámania na parkovisko Hydrostavu na petržalskom nábreží (Zdroj: ABS)

dy z přílišné úspěchanosti, nebo nedocnění některých základních zásad zprav. činnosti a to zejména v případech, které vyžadují náročnější profe-

sionální přístup operativního pracovníka.“. Aj kvôli zhoršenému zdravotnému stavu ho preto navrhol zástupca veliteľa brigády pre spravodajskú

26 A ÚPN, f. Personálna dokumentácie príslušníkov, Personálny spis Michala Bilíka. Vyhodnocení třídně politických a morálně politických kvalit vojáka z povolení z 5. 12. 1970.

činnosť mjr. Rudolf Gašparík²⁷ preadit do funkcie staršieho dôstojníka k 1. októbru 1974. V období roku 1974 Bilík ešte disciplinárne riešila stranická komisia za „do té doby neznámou činnosť v krízových letech 1968 – 1969“ a ako stranícky trest dostal výstrahu a pokarhanie. Bilík totiž pre Hlavnú správu PS navrhol novú koncepciu Ochrany štátnej hranice: „Názory, návrhy a závery mjr. BILÍKA byly projeveny ve zpracovaném dokumentu v intencích tehdejší vyložené pravicových nemarxistických názorů a propagandy v souvislosti s OSH.“ Vyšetrovaná bola aj Bilíkova dcéra Tatiana, pretože bola z Vysokej školy ekonomickej vyslaná v období 28. júl – 2. október 1969 do Švajčiarska na prax. Hodnotiacia komisia však uznala legálnosť a apolitickosť tejto návštevy, aj preto, že v „kapitalistickom zahraničí“ nenadviazala žiadne priateľské, ani iné vzťahy.²⁸

AGENT VOJENSKEJ KONTRARozVIEDKY „TRIBČAN“

Verdikt vojenskej kontrarozvedky o Bilíkovej spoľahlivosti nebol len výsledkom systematickej kontroly vojenskej kontrarozvedky. Od roku 1951 až do roku 1982 bol totiž Bilík s niekoľkými prestávkami jej tajným spolupracovníkom pod krycím menom „TRIBČAN“.

Táto veľmi ojedinelá spolupráca začala 18. júla 1951 na ideovom základe. Bilík mal poskytovať informácie o svojich kolegoch na rote v rámci problematiky Pohraničnej stráže. Úspešnosť spolupráce bola nízka a preto ukončená.

Druhá etapa spolupráce začala 26. marca 1957, Bilík mal donášať na kolegov zo Spravodajskej sku-

piny Bratislava. Výsledky však boli opäť mizivé, preto vojenská kontrarozvedka 20. novembra 1961 spoluprácu ukončila. Riadiaci orgán Emil Bumbál v návrhu na ukončenie spolupráce uviedol, že Bilík síce podal VKR poznatky informatívneho charakteru ohľadne práce skupiny, či kompromitujúce správy o dôstojníkoch PS preháňajúcich konzumáciu alkoholických nápojov, nemal však ich dôveru, aby ho oboznamovali s informáciami štátnobezpečnostného charakteru. Spolupráca bola ukončená jednostranne, Bilík sa o jej zrušení nedozvedel a VKR ho ďalej využívala ako aktív pri spravodajskej skupine.

Potreba zabezpečenia kontroly štábu Agentúrne – operatívneho oddelenia vrátila Bilíka opäť do hry 15. septembra 1969 v kategórii Informátor, v roku 1972 bol kvôli zmene pravidiel prevedený do kategórie Dôverník. Emil Bumbál očakával od Bilíka pomoc pri kontrole vyššie spomenutého veliteľa spravodajskeho oddelenia pplk. Františka Cudráka a dôstojníka, neskôr zástupcu veliteľa SO kpt. Vojtecha Foltýna, ktorých kontrola bola pre VKR dôležitá kvôli ich pracovným väzbám na kapitalistické zahraničie (Rakúsko). Na rozdiel od predchádzajúcich dvoch neúspešných etáp spolupráce sa začal prejavovať väčší prehľad, skúsenosti a znalosti prostredia agenta „TRIBČANA“. Pozícia VKR bola na spravodajskom oddelení skomplikovaná faktom, že sa príslušníci navzájom podozrievali zo spolupráce s VKR a Bumbál si zvlášť naplánoval inštruktáž M. Bilíka k možným scenárom provokácie, aby sa nedekonšpiroval.

Bilík udržiaval rodinné styky s blíz-

kou spolupracovníčkou náčelníkov Spravodajského oddelenia 11. brigády PS Františka Cudráka a Rudolfa Gašparíka Jiřinou Ingeliovou,²⁹ čo mu umožňovalo pomerne nenápadným spôsobom získavať informácie o svojich nadriadených. RO Emil Bumbál hodnotil Bilíka ako v kolektíve obľúbeného a predpokladal, že ako člen KSČ so straníckym trestom budú mať k Bilíkovi podobne postihnutí dôstojníci štábu väčšiu dôveru. Jeho poznatky si však cenil kvôli dvom faktorom – sťaženej možnosti prenikania do súkromia príslušníkov spravodajského oddelenia a dodržiavaniu zásady utajenia činnosti medzi kolegami.

Posledná etapa, opäť v kategórii agent, trvala od 17. mája 1976. Emil Bumbál v memorande KTS videl využitie „obľúbeného, uhladeného, skromného a taktného“ Bilíka v kontrole novoprijatých, ale aj budúcich príslušníkov spravodajského oddelenia toho času vo výkone základnej vojenskej služby v PS, ich politického presvedčenia a stykov v civilnom živote a v zahraničí. Tiež mal upozorňovať VKR na vážne spravodajské „prevaly“, dávať pozor na ďalšie aspekty spravodajskej práce ako „dekonšpirácie agentúry, preverbovka, kompromitácia RO agentúrou, ďalej straty PT dokumentov, vyradenie utajovaných sprav. údajov žvanivosťou OP, porušovanie režimu vstupu na sprav. oddelenie“. Ako špeciálnu úlohu mal vytvoriť podmienky ku komunikácii nováčika ppor. Jurečka³⁰ „zistiť jeho spokojnosť v manželstve, vzťah k rodičom, akú perspektívu vidí po svojom zaradení k spravodajskej službe. Sledovať jeho politické prejavy na pracovisku.“

Po odchode do dôchodku, a teda strate väčšiny možností plniť spravo-

27 Rudolf Gašparík (1932), spravodajský dôstojník. Vo funkcii zástupcu veliteľa 11. brigády PS pre spravodajskú činnosť a zároveň náčelníka spravodajského oddelenia brigády pôsobil od 1. 8. 1973 do 1. 10. 1988.

28 A ÚPN, f. Personálna dokumentácie príslušníkov, Personálny spis Michala Bilíka. Komplexné hodnotenie vojaka z povolania z 1. 10. 1976.


29 Jiřina Ingeliová (1935), príslušníčka Spravodajského oddelenia 11. brigády PS. Vo funkcii pomocníčky náčelníka Spravodajského oddelenia 11. brigády PS od 14. 8. 1971 do 30. 8. 1976.

30 František Jurečko (1953), dôstojník Spravodajského oddelenia 11. brigády PS od 1. 4. 1976 do 31. 3. 1979.

dajské úlohy, v roku 1979 opäť prebehlo prevedenie Bilíka do kategórie Dôverník. Spolupráca trvala do novembra 1982. Mjr. Ľudovít Nagy v správe ukončujúcej spoluprácu konštatoval, že Bilík pri získaní dôležitejšieho poznatku nadväzoval okamžitý mimoriadny styk s riadiacim orgánom a v jednom prípade na základe informácie od „TRIBČANA“ neudelilo pracovníkovi Spravodajského oddelenia 11. brigády PS kladnú previerku nositeľa štátneho tajomstva. Neskôr bol z SO prepustený. Pravdepodobne šlo o príslušníka Juraja Hrubíša, ³¹ spomínaného v inom dokumente VKR v súvislosti s Bilíkom („Cestou neho bol objasňovaný rtmj. Juraj HRUBÍŠ, St. ref. sprav. odd. ktorý bol vo februári 1976 odvolaný z funkcie a bude prepustený do zálohy“).

Pochvalu si Bilík zaslúžil aj za informácie k rakúskemu občanovi Horstovi Alfrédovi R., vyšetrovaného od apríla 1977 pod krycím menom „JÁNOŠ“, počas jeho pobytu v Stupave. Správy Bilík získaval pomocou bližšie neidentifikovaného agenta „RADKA“. Po odchode do dôchodku získaval Bilík informácie skôr náhodne, tak ako stretával bývalých kolegov „pri nástupu spolupracovníka do práce, alebo po službe na recepcii“, keďže sa zamestnal ako recepcný v ubytovacom zariadení n. p. Staving na Seneckej ulici, kde boli ako recepcní zamestnaní aj iní príslušníci ZNB či vojači Československej ľudovej armády (ďalej ČSLA) v dôchodku. Z posledného obdobia Bilík podával „len poznatky z prostredia kde koná službu, tu označil niekoľko zaujímavých osôb z hľadiska ich záporných politických prejavov“. Mal však tendenciu udržiavať a rozširovať si vzťahy s aktívne slúžiacimi aj vyslúžilými spravodajskými príslušníkmi PS, udržiavajúcimi vzťahy na aktívnych bývalých kolegov na útvare. Pravidelne sa vyskytoval aj v hostinci U Slimá-

11. 7. 8.

 **VEČERNÁ UNIVERZITA MARXIZMU-LENINIZMU**
PRI MESTSKOM VÝBORE KSS V BRATISLAVE

Bratislava, Steinerova 57
Telefón 646-16

V Bratislave dňa
16. VII. 70

Súdr.
Závodná org. nízácia KSS
pri PS útvar 5947.....
Bratislava,

Výšefní súdruhovia : I

Člen Vašej ZO KSS s Bilík Michal
absolvoval trojročný kurz Večernej univerzity ML v rokoch
1967 - 1970 s týmto prospechom :

1/ ML Filozofia	výborný
2/ Politická ekonómia	výborný
3/ Dejiny KSČS a MRH ,	výborný
4/ Teória a prax výstavby strany	výborný
5/ z á v e r e č n á s k ú š k a	výborný

Celkove : prospel s vyznamenaním

Pri záverečných skúškach sme s menovaným hovorili
o jeho práci po ukončení štúdia vo VUML a doporučujeme :
Má záujem o ďalšie štúdium vo VUML v špecializovanom kurze.

Dávajúc Vám toto na vedomie zostávame so
súdržským pozdravom

Práci česť :
Riaditeľ VUML : *H. Kofíček*

Potvrdenie o absolvovaní kurzu Večernej univerzity marxizmu-leninizmu (Zdroj: A ÚPN)

ka, kam chodievali príslušníci ČSLA a štábu 11. brigády PS.

Počas celej doby spolupráce VKR nezistila prípadné náznaky Bilíkovej dekonspirácie. RO s ním uskutočnil 85 schôdzok, 53 stykov, viac krátkodobých (nezaznačených) stykov, odovzdal 5 vlastnoručných správ. Niektoré schôdzky sa konali v prepožičanom byte „RUDOLF“, kto-

rého adresu však nepoznáme. Bilík poznal nasledovných príslušníkov VKR: náčelníka oddelenia VKR PS útvaru 5947 plk. Ľudovíta Klenku a jeho podriadených ppor. Jána Micheka, por. Jozefa Kuriala, por. Aloisa Gogela, npor. Olda Bulku, kpt. Chmelaňa, mjr. Milana Máleka, kpt. Vladimíra Gáboríka, najčastejšie prichádzal do styku s vyš-

31 Juraj Hrubíša (1951), dôstojník Spravodajského oddelenia 11. brigády PS od 1. 3. 1974 do 31. 1. 1976.

šie spomínaným pplk. Emilom Bum-bálom a od septembra 1980 s novým RO mjr. Nagy Ľudovítom.³²

AGENT „ŐCSI“

Koncom roka 1970 major Michal Bilík zaviazal v konšpiračnom byte SAD spolu s pplk. Ing. Františkom Cudrákom k spolupráci kuriča v SLUK-u v Rusovciach, neskôr vodiča Povodia Dunaja Dezidera Vargu pod krycím menom „ŐCSI“. Cieľom bolo krátkodobé nasadenie v Traiskirchene, mestečku vzdialenom približne 80 km od hranice. Nachádzal sa v ňom utečenecký tábor obývaný najmä utečencami spoza Železnej opony. Varga spoluprácu s Pohraničnou strážou inicioval sám. Na prvej schôdzke ktorá trvala päť hodín, spravodajcom počas rozhovoru poskytol informácie k vyše desiatke osôb z okruhu svojich známych. Napríklad o Štefanovi D. z Rusoviec uviedol, že sa po smrti otca pokúsi o útek do zahraničia formou využitia zázajdu do zahraničia.

Bilík Vargu od začiatku pripravoval na možnosť plnenia spravodajských úloh na území Rakúska a ten bol ochotný ich po splnení istých požiadaviek splniť. Tiež mu vysvetlil zásady kontaktovania riadiaceho dôstojníka mimo dohodnutý termín ďalšej schôdzky a ďalšie zásady konšpirácie, ktoré dodrжал. V roku 1970, ešte pred vysadením do zahraničia udal svojmu riadiacemu dôstojníkovi šiestich ľudí, o ktorých mal vedomosť, že sa chcú dostať do zahraničia. Dvaja z nich, Alexander Sch. a Jozef S., boli zadržaní priamo pri pokuse o prechod hraníc po tom ako obaja požiadali Vargu o pomoc pri prechode. Július P., vojak základnej služby, bol tiež „realizovaný“ na základe Vargovho udania vyšetrovacím odborom KS ZNB ŠtB Bratislava. Imrich H., Jozef D. a Ján S. boli vyšetrovaní pre prípravu prechodu štátnej hranice.



Michal Bilík (Zdroj: A ÚPN)

Varga v Rakúsku úspešne splnil úlohy, ktorých bližšia špecifikácia však nie je známa. Počas šiestich mesiacov jeho vysadenia od 19. apríla 1971 do 25. októbra 1971 podal spravodajskému oddeleniu celkom 102 agentúrnych správ. Poznáme len dôvody ukončenia jeho pôsobenia v Treiskirchene. Existovali náznaky dekonšpirácie Vargu, preto sa rozhodlo o jeho stiahnutí a ukončení spolupráce. V roku 1974 však bola spolupráca obnovená, avšak už nie v kategórii Agent, ale v kategórii Dôverník. Rozhodnutie padlo po previerke dekonšpirácie u „závadových osôb“, na ktoré bol ŐCSI nasadený.

Cieľom využitia Vargu bolo využitie jeho osobných stykov a „v obci Rusovce získavať poznatky do báze závadovej mládeže k jej stykom a ich charakteru; Na záchytných bodoch v reštaurácii Rusovce, v hostinci na nádraží a v bufete na štátnych hraniciach, získavať poznatky o výskytu neznámych a podozrivých osôb.“ Informácie mal poskytovať aj k niektorým konkrétnym osobám.

Spoluprácu s Vargom ukončil Michal Bilík v júni 1979, v priebehu spo-

lupráce v kategórii Dôverník s ním spravodajci uskutočnili 27 stretnutí a dostali 11 správ: „V jednom prípade na základe jeho poznatkov bol z rozhodnutia mestského prokurátora daný do cely predbežného zadržania občan Chlup Cestmír a bol odmenený finančnou čiastkou 200.- Kčs. V ďalšom prípade bol využitý na previerku občana MLR v súvislosti s jeho záujmom o prechod štátnych hraníc.“ Dôvodom pre ukončenie spolupráce bol pobyt Dezidera Vargu v spoločnej domácnosti s Jolanou M., kvôli čomu zaznamenal jeho spoločenský život nižšiu frekvenciu a tým pádom neschopnosť plniť úlohy. Nie je nepravdepodobné, že Varga ukončil spoluprácu so SO 11. b. PS v súvislosti s odchodom M. Bilíka do dôchodku.³³

ZATVORENÝ NA DRUHÝ POKUS

Jana M. dňa 28. júna 1973 oznámila na okresnom oddelení VB Petržalka, že jej druh Adolf S. odišiel do Rakúska a že sa koncom júna 1973 spolu s kamarátom Dušanom P. intenzívne pripravovali na opustenie republiky. Adolf S. pracoval ako asfaltér v Technických službách mesta Bratislavy, dopúšťal sa však pravidelne aj drobnej kriminality a neplatil výživné na deti, ktoré mal s bývalou manželkou. Pre príslušníkov VB už boli pomerne známymi figúrkami. Dňa 30. júna 1973 oboch zadržal „vyhľadávací orgán“ Vojtech Foltýn zo Spravodajského oddelenia 11. brigády a začal trestné stíhanie, pretože údajne hrozilo nebezpečenstvo dokonania trestného činu opustenia republiky. Vyšetrovateľ ŠtB npor. Belan sa stotožnil s Foltýnom, že sa obaja snažili zistiť možnosti prechodu hraníc cez drôtené zátarasy, alebo nastúpenie na nákladnú loď smerujúcu do Rakúska. Adolfa S. aj Dušana P. uväznili.

Už o pár dní ich však krajský prokurátor Mikuláš Peleš prepus-

32 Archiv bezpečnostních složek (ďalej ABS), f. III. správy SNB, operativní svazky, A-36445.

33 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, Agentúrne zväzky, reg. č. A-11553.

til, pretože vina nebola preukázaná: „Z predloženého písomného materiálu síce vyplýva, že obvinení síce dozrávajú, že zaoberali sa s myšlienkou ilegálneho odchodu do Rakúska a za týmto účelom zisťovali aj možnosti ilegálneho odchodu, ale medzičasom od svojho pôvodného plánu upustili. (...) So zreteľom na uvedené skutočnosti nezhľadal som dôvody väzby, keďže doterajším vyšetrovaním nebola vyvrátená obrana obvinených, že od zamýšľaného trestného činu opustili.“ Nadriadený majster Dušana P. a Adolfa S. potvrdil, že obaja, ale najmä Adolf S., mali vo zvyku rozprávať vymyslené historky, aby sa urobili dôležitými. Ďalší svedkovia potvrdili, že Adolf S. sa určite do zahraničia odísť nechystal, ale útekom sa vyhrážal, lebo ho pre podozrenie z krádeže elektrického motora zo stavby dnešného mostu SNP predvolávali na ZNB a dokonca bolo na oboch vyhlásené miestne a krajiské pátranie.

Že reči o úteku Adolfa S. a Dušana P. boli len rečami, svedčila aj výpoveď družky Dušana P., Márie K., ktorá si šla overiť do LIDA (kamenná pláž na petržalskej strane Dunaja pri Starom moste), kam chodievali často chytať ryby, či Adolf S. naozaj odišiel do zahraničia. Našla ich s ďalším kamarátom pri Dunaji, a keď Adolfovi S. povedala, že už mal byť v zahraničí, povedal, že po Dušanovi P. „predtým odkázal domov, aby o ňom, prehlásil že už ušiel do cudziny, aby ho takto nehládali príslušníci VB“. Nakoniec sa ale domov vrátil a zadržaný bol tiež doma u Jany M. Bezpečnostné orgány sa o dvojicu neprestala zaujímať, kvôli dopočutiu bol predvolaný Dušan P. a npor. Belan ho v lete 1973 neúspešne zháňal na všetkých možných známych adresách pobytu. Definitívne zastavil Belan vyšetrovanie proti obvineným uznesením z 26. septembra 1973.³⁴

Lenže už 25. mája 1973 (5 dní pred prvým zadržaním Adolfa S.

Záznam o odměnách a trestech

Útvar: PS-útvár 5947 Blava 11744 setnina:

1. Příjmení a jméno: B i l í k Michal

2. Hodnost: [signature] branný poměr: z pov.

3. Zařazení (funkce): [signature]

4. Odkdy koná vojenskou službu: 27.6.1947 z pov.

5. Členství v politických stranách a CSM: KSČ 16.3.1948

A. Odměny

Za co	Druh odměny	Kdy udělena (datum a číslo rozkazu)	Kým udělena
Za práci a vzorné plnění služ.povinností v r.1952 čím sa zaslúžil na vystavbe PS.	vel.pochvala	DR.8.04/53 6.1.1953	vel.brig.
Za vzorné plnění služ.povinností a zvišovanie bojovej prípravy u svojej jednotky.	vel.pochvala	14.3.1953	vel.práporu
Za dosiahnutie dobrého dobrého prospechu v politickej príprave v r.1953	vel.pochvala ZVP	29.10.1953	ZVP práporu
Za vrrone plnenie povinností OD v službe a dobrou prácu na oddel.	vel.pochvala	čj.20-08.1955 24.2.1955.	vel.práporu
Za s vědomitě plnění služebních povinností.	pochvala	30.12.1955 0913/08-55 (040045/42-DS-56)	velitel 3.práp. 11.PB
Za dosiahnutie dobrých výsledkov v boj.a pol. príprave pri inšpekčnej previerke	vel. pochvala	2.7.1957 čj. PS-192/57	vel 3.pohr.práp.
Za dosiahnutie dobrých výsledkov pri jesennej inšp.previerke	P o c h v a l u	čj. PS-275/57 z 2.10.1957	veliteľ práporu
Za príkladné plnenie povinností a iniciatívu pri zadržaní narušiteľa	večná odmena kniha	DR 014/59 z 13.2.1959	veliteľ brigády

PS-útvár 5947
[signature] 26.11.1957
Za p[ri]kázateľ: [signature]

Tiskárna MNO Praha - 89177 - Čís. list. 246A

Prehľad odmien udelených M. Bilíkovi za služobnú činnosť v rokoch 1953 až 1959
(Zdroj: A ÚPN)

a Dušana P.) získal M. Bilík do agentúrnej siete dôverníčku „ALŽBETU“, ktorú nasadil na Adolfa S a v novembri roku 1973 naňho zaviedol, aj vďaka jej informáciám a na základe vlastného vyšetrovania, signálny zväzok s krycím menom „LODNÍK“. S odôvodnením, že Adolf S. opäť

prejavuje záujem ilegálne prekročiť hranice s Rakúskom a opäť sa stretáva s Dušanom P. – tohto navrhol blokovat ako styk Adolfa S., aj keď zatiaľ nebol potvrdený jeho úmysel utiecť. V januári 1974 Adolf S. nastúpil výkon trestu za kriminálnu trestnú činnosť a prepustený bol 25. mar-

34 Tamže, Vyšetrovacie spisy, reg. č. V-10574.

ca 1974. Bilík uviedol, že sa po prepustení chcel Adolf S. zamestnať v národnom podniku Československá plavba dunajská s cieľom schovať sa na lodi a ujsť do Rakúska. Vykonaným preventívnym opatrením však zabránil prijatiu Adolfa S. do ČSPD a už koncom apríla boli Adolf S. aj s Dušanom P. opäť vo väzbe za rozkrádanie socialistického majetku. Spis „LODNÍK“ uzatváral M. Bilík 11. septembra 1974 z dôvodu pobytu Adolfa S. vo väzení.³⁵

Veľké finále pre Spravodajské oddelenie 11. brigády Pohraničnej stráže prišlo o dva roky neskôr, po návrate Adolfa S. z väzby 30. decembra 1975. Získaný poznatok o opäťovnej príprave Adolfa S. bol 3. januára 1976 podporený pokusom od cudziť nákladné vozidlo Tatra 138 z parkoviska n. p. Hydrostav pod Starým mostom v Petržalke. Na parkovisko sa vlámal spolu so svojím bratom Teodorom S., ktorému chcel dokázať, že napriek tomu, že nie je vlastníkom vodičského oprávnenia, dokáže šoférovať nákladné vozidlo. Približne o 20:00 strhol drôtený plot, no ku krádeži už nedošlo, pretože všetky vozidlá boli uzamknuté, a z parkoviska odišli cez starý dunajský most (dnešný Starý most) na Pálenisko (časť Ružinova, ustúpila výstavbe Prístavného mosta), kde sa podľa Teodora S. mal Adolf S. ešte pokúsiť vlámať do potravín na rohu ulice Vodnej a Lúčnej. Odtiaľ sa vydali autobusom na Šafárikovo námestie a električkou na Námestie SNP. Vyhľadávací orgán kpt. Adolf Šindelár Adolfa S. zadržal ešte v ten istý deň o 21:30 na Jiráskovej ulici (dnešná Ventúrska) a začal trestné stíhanie vo veci trestného činu prípravy opustenia republiky a trestného činu pokusu neoprávneného užívania motorového vozidla. Vyšetrovateľ ŠtB mjr. Emil Kotian vzniesol obvinenia proti vtedy už osemkrát trestanému Adolfovi S. na druhý

deň, a 6. januára ho vzala do väzby Krajská prokuratúra v Bratislave. Zápisnicu podpísal Adolf S. so slovami: „*Nerozumiem tomu, ale podpíšem Vám, čo chcete.*“

Treba podotknúť, že Adolf S. bol po návrate z väzby v pomerne komplikovanej situácii. Jeho družka Jana M. si v čase jeho neprítomnosti (20 mesiacov) našla nového druha a ich budúcnosť bola napriek spoločným deťom otáznava. Ďalšie dni zháňal peniaze na alkohol naprieč celou rodinou a asi nebol úplne neúspešný, lebo v deň zadržania strávil pomerne dlhý čas v pohostinstve Mrena. Popoludní odišiel k sestre, kde sa k nim pripojil brat Teodor S., ktorému sa zdôveril so svojimi problémami vo vzťahu a ako možné riešenie mu spomínal útek za hranicu, od ktorého ho brat odhovárал. Nasledoval odchod k parkovisku Hydrostavu. Konanie Adolfa S. rovnako ako v roku 1973 bolo živelné a pod vplyvom alkoholu, pretože aj u sestry Štefanie pili víno: „*Vo svojej výpovedi na svoju obranu uvádzam toľko, že uvedený deň dňa 3. 1. 1976 keď sa celá táto udalosť odohrala som mal vypité a ľutujem toho (...)* Ďalej dodávam, že keby som nebol mal vypité, toto všetko by sa nebolo udialo a prehlásujem, že ja som nemal úmysel natrvalo opustiť našu republiku ale s mojím jednaním som chcel postrašiť svoju družku a brata som volal preto so sebou aby tento sa presvedčil, že ja chcem odísť za hranice. Brat predomnou nehovoril nič o tom, že so mnou odíde, ale ja som chcel aby toto tlmočil mojej družke (...)“ Z predchádzajúceho konania a slov Adolfa S. zachytených v spisoch možno len odvodzovať, že vždy keď si nevedel rady s problémami v zamestnaní alebo vo vzťahu, používal spomínanie úteku do Rakúska ako nástroj citového vydierania smerom k rodine a družke. Vždy bol ochotný urobiť aj nejaký malý krok, naoko potvrdzujúci jeho

odhodlanie odísť, aby boli jeho vyhrážky brané vážne.

Spis dostal na stôl opäť prokurátor Mikuláš Peleš a tentoraz sa stotožnil s vznesenými obvineniami a zamietol žiadosť obvineného o prepustenie na slobodu. Mestský súd v Bratislave odsúdil Adolfa S. 26. apríla 1976 na osem mesiacov nepodmienečne za trestný čin prípravy na opustenie republiky a pokus trestného činu neoprávneného používania motorového vozidla.³⁶

ZÁVER

Starší dôstojník Spravodajského oddelenia 11. brigády PS mjr. Michal Bilík si podal žiadosť o odchod do starobného dôchodku 10. januára 1979. Žiadosť odôvodňoval tridsiatimi dvoma odslúženými rokmi, dosiahnutím fyzického veku 55 rokov a zhoršujúcim sa zdravotným stavom. Na základe kádrového rozkazu ministra vnútra ČSSR č. 12 z 2. mája 1979 odišiel zo služieb ministerstva 30. júna 1979. Počas služobnej kariéry v Pohraničnej strážii riadil agentúrnu sieť v priestore Petržalky, Jaroviec, Rusoviec a Čunova. Dlhodobu prispieval k udržiavaniu „socialistickej zákonnosti“ v tesnej blízkosti Železnej opony a zefektívňovaniu úspešnosti spravodajskej siete v pohraničí. Pomáhal komunistickej moci udržiavať prehľad o náladách v utečeneckom tábore Treiskirchen a, odhliadnuc od chvíľkového zlyhania v očiach komunistickej moci počas udalostí roku 1968, si pomerne vzorne plnil povinnosti vyplývajúce zo zákonných noriem predpísaných režimom. Sám bol zároveň dlhoročným agentom vojenskej kontrarozvedky. „Donášal“ na svojich kolegov v spravodajskej skupine a neskôr agentúrno-operatívnom oddelení Bratislava 11. brigády Pohraničnej stráže. Ako spolupracovník VKR pôsobil aj krátky čas po odchode z aktívnej služby.

35 Tamže, Zväzky rozpracovaných osôb, reg. č. SR-14412.

36 Tamže, Vyšetrovacie spisy, reg. č. V-11944.

DOSIAHNUTÁ HODNOSŤ

slobodník na skúšku	27. 6. 1947
strážmajster	27. 6. 1948
štábný strážmajster	1. 10. 1949
podporučík	1. 1. 1951
poručík	1. 3. 1952
nadporučík	1. 5. 1954
kapitán	1. 1. 1957
major	1. 7. 1966

VYZNAMENANIA

1955 – medaila Za službu vlasti
 1956 – medaila Za zásluhy o obranu vlasti
 1964 – pamätná medaila k 20. výročiu SNP
 1968 – čestný odznak Za ochranu hraníc ČSSR
 1973 – čestný odznak Za ochranu hraníc ČSSR, II. stupeň
 1973 – medaila k 25. výročiu Víťazného februára

PRIEBEH SLUŽBY V POHRANIČNEJ STRÁŽI

2. 5. 1950 – 30. 11. 1950	telovýchovný dôstojník 11. pohraničnej brigády MV
1. 12. 1950 – 30. 12. 1950	zástupca veliteľa čaty 11. p. b. MV
1. 1. 1951 – 25. 4. 1952	veliteľ pohraničnej rotý Čunovo 11. p. b. MV
26. 4. 1952 – 31. 3. 1954	veliteľ 12. pohraničnej rotý Jarovce 11. p. b. MV
1. 4. 1954 – 15. 1. 1964	referent sprav. 3. pohraničného práporu 11. p. b. MV
15. 1. 1964 – 31. 3. 1966	referent sprav. 2. práporu 11. p. b. MV
1. 1. 1966 – 31. 3. 1966	prevedený z odboru MV do odboru MNO
1. 4. 1966 – 31. 7. 1973	starší dôstojník agentúrno-operatívneho oddelenia 11. pohraničnej brigády Bratislava
1. 8. 1973 – 30. 6. 1979	starší dôstojník Spravodajského oddelenia 11. brigády PS

VÝVIN BRATISLAVSKEJ SPRAVODAJSKEJ SKUPINY V ROKOCH 1951 – 1989:

1951 – 14. 1. 1964	Spravodajské oddelenie 3. pohraničného práporu Bratislava
15. 1. 1964 – 31. 3. 1966	Spravodajské oddelenie 2. pohraničného práporu Bratislava
1. 4. 1966 – 31. 7. 1973	zlúčená s agentúrno-operatívnym oddelením 11. b. PS
1. 8. 1973 – 31. 10. 1979	2. spravodajská skupina Bratislava
1. 11. 1979 – 1989	3. spravodajská skupina Bratislava

Vladimír Palko • Michal Bilík – Support of Intelligence Units of the 11th Border Guard Brigade in Slovak-Austrian Section of the State Border

Michal Bilík had been active with the Intelligence Group of the 11th Border Guard Brigade in Bratislava, as an intelligence commissioned officer, since it was established and he was retired after almost 30 years in 1979, right before the last reorganisation. In Jarovce, Rusovce, Čunovo communities, as well as in suburb parts of Petržalka, he had been developing an espionage network of secret collaborators within counter-intelligence services, who used to monitor persons being hostile towards the regime. The network helped to reveal potential perpetrators of criminal acts preparing the escape to the capitalist foreign countries and to prevent them. Although he did not reach any very high position within the hierarchy of the invisible network of the “State Security in Green”, as the intelligence unit in the Border Guard used to be called, he worked on interesting cases; one of the cases was going even beyond the Slovak-Austrian border. In relation to Michal Bilík a very rare case of secret collaboration with another state security unit was disclosed, that may be called extraordinary due to the fact, that the documentation about it was relatively well preserved.

Mgr. Vladimír Palko (1981)

Absolvent Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave, v Sekcii dokumentácie ÚPN sa venuje témam spravodajských zložiek Pohraničnej stráže a štátnej bezpečnosti a spracováva ich organizačnú a personálnu štruktúru. Je autorom publikácie *Bernard Jaško a spol. Odpor proti komunizmu v Zbore národnej bezpečnosti*.

KOLOKVIUM VENOVANÉ OSOBNOSTIAM SILVESTRA KRČMÉRYHO A VLADIMÍRA JUKLA

PAVOL JAKUBČÍN

Dňa 10. septembra 2014 sa v obci Šintava (okr. Galanta) uskutočnilo slávnostné pomenovanie Námestia Silvestra Krčméryho a Vladimíra Jukla. Pri tejto príležitosti bol na námestí odhalený aj spoločný pamätník obom osobnostiam. Na slávnosti sa zúčastnili osobnosti cirkevného i spoločenského života, ako aj predstavitelia obce. Pri tejto príležitosti sa v miestnom Farskom centre uskutočnilo kolokvium, na ktorom pozvaní účastníci predniesli svoje referáty. Väčšinu z nich spájalo s uvedenými osobnosťami aj osobné a priateľské puto, a preto si vo svojich príspevkoch spomínali na rôzne výnimočné aspekty z obdobia spolupráce so Silvestrom Krčméryom a Vladimírom Juklom.

Ústav pamäti národa plánoval vydať z uvedeného seminára zborník, v ktorom by boli v tlačenej podobe zachytené prednesené príspevky. Avšak vzhľadom na pomerne malý rozsah príspevkov sme nakoniec zvolili alternatívu, podľa ktorej prinášame referáty v jednom spoločnom bloku na stránkach časopisu Pamäť národa. Okrem tu publikovaných referátov odznel na konferencii ešte príspevok autorov Jaroslava Danišku a Jozefa Majchráka s názvom Hľadanie Kolakoviča, ktorý však už v písomnej podobe bol uverejnený v revue *Impulz*, č. 2/2014, s. 23 – 43.¹

Silvo a Vlado – budovatelia (spolutvorcovia) vzťahov²

FRANTIŠEK NEUPAUER

Milí priatelia, milí poslucháči, narodení v čase slobody po roku 1989, vážené zastupiteľstvo obce Šintava, Janko Šimulčík, ctení prítomní, premýšľal som, ktorý prvok zo života Silva Krčméryho a Vladimíra Jukla by bolo vhodné na dnešnej slávnostnej konferencii priblížiť. Keď si spomínam na Vlada Jukla, mám pred očami jeden malý lístoček vytrhnutý z kalendára, ktorý si Vlado Jukl veľmi strážil, uchovával. Na tomto lístočku sú v rozmedzí 7 dní zaznamenané tri prelomové udalosti. Uda-

losti, ktoré si nepoznačil Vlado, ale si ich poznačila jeho mamka Elena Juklová, rodená Černáková. Pri dátume 13. jún 1952³ – je ceruzkou napísané: „25 rokov“.

Len 27-ročný Vlado bol odsúdený na 25 rokov odňatia slobody... Čo znamenala nesloboda, bezprávia v dobe komunistického režimu? Ako spomína na útrapy väzenia Silvo? „Bola to naozaj fabrika na výrobu duševných úrazov a na ich zneužitie (...). Bola to zločinecká experimentácia s ľudskými bytosťami.“ Vo väzení

boli ako pokusní kráľci „...rozmiestnení do klietok s presne dávkovanou potravou, kyslíkom, spánkom a duševnými vnemami tak, aby vyvolávali maximum bolesti, strachu a utrpenia, a pritom sa dalo z nich čo najviac vyžmýkať, vytlačiť, použiť proti nim alebo iným. Stále viac sa stávali bábkami bez vlastnej vôle i bez vlastného myslenia. Len malé, nepatrné svetielko ľudského JA blikotalo v tmách duševnej prázdnoty.“⁴

Dnes, keď žijeme v slobode, to, čo sa dialo pred rokom 1989, považuje-

1 MAJCHRÁK, J., DANIŠKA, J.: *Hľadanie Kolakoviča*. [citované 15. októbra 2016]. Dostupné na URL <<http://www.impulzrevue.sk/article.php?1179>>.

2 Článok bol pred vydaním v roku 2017 autorom príspevku doplnený o viacero údajov a svedectiev.

3 Archív autora Františka Neupauera (ďalej A FN), Kópia z pozostalosti Vladimíra Jukla.

4 KRČMÉRY, S.: *To nás zachránilo*. Bratislava 1995, s. 116. Nové vydanie nesie názov *Pravdou proti moci*. KRČMÉRY, S.: *Pravdou proti moci*. Žilina 2014.

me priam za neuveriteľné. Dnes, keď sa nás dotýkajú udalosti na Ukrajine, boje v Sýrii a v Iraku, oveľa živšie si uvedomujeme bezmocnosť matiek, ktorým berú synov. Bolesť a úzkosť. Syn „Mirko“,⁵ ako Vladimíra Jukla domácky nazývali, bol komunistickým totalitným režimom (ktorý dal základy fašistickej i nacistickej totalite) nazvaný vlastizradcom, zločincem, človekom, ktorý si nezaslúži ani len spomienku. Silvo i Vlado si podľa doktrín totalitného režimu zaslúžili bezmennosť, označenie číslom bez ľudskej dôstojnosti, zabudnutie...

Vo svojom príspevku sa nechcem zameriavať na čas perzekúcií. Pokúsim sa odkryť týchto dvoch veľkánov, ako tých, ktorí boli v prvom rade „budovateľmi vzťahov“, pričom vo väčšej miere tento prvok ich osobnosti priblížim na príklade Sil-

vestra Krčméryho. Rovinu vzťahov som rozdelil do troch častí:

1. RODINA
2. ŠIROKÉ SPOLOČENSTVO ZALOŽENÉ NA RODINNÝCH VZŤAHOCH
3. SPOLOČENSTVO S BOHOM

1. RODINA

„Maminka bola jemná, tichá, láska-vá, vždy s jemným úsmevom na tvári, veľa sa modlievala. Vedela byť však aj prísna. Keď niečo rozhodla, nebolo z toho úniku. Otec bol veľmi zodpovedný, prísny, cieľavedomý a rozhodný. Na druhej strane veselý, družný, spoločenský, usmievavý. Prinášajúci všade radosť. Vychovával nás prísne. Jedávali sme spolu denne, vždy umytí a učesaní, čakajúci na otca a spoločnú modlitbu.“ Takéto prostredie (slovami najmladšej sestry Gabiky) zažíval doma Silvo Krčméry. Súčasťou výchovy Silvových rodičov bola každodenná svätá omša, každodenná spoločná modlitba.

Život celej rodiny a iste aj ďalšie vzťahy poznačili zásady otca, ktorý bol zároveň aj skautom. Zásad bolo sedem:

1. Nech slnko nezapadá nad tvojím hnevom... Každý večer muselo dôjsť k úplnému uzmierneniu.
2. V našej rodine absolútne **nesme-lo byť žiadne klamstvo**. Ten, komu sa podarilo zaklamať, musel odísť, oľutovať.
3. Vždy si dávaj pozor, aby ti nik nemal dôvod závidieť (oblečenie, jedlo...).
4. Nepodriaďovať sa mienke ľudí. Keď je to potrebné, zniesť aj výsmech.
5. Netrvať na svojom, keď sa ukáže, že je to nesprávne („jedine somár je konzekventný“).



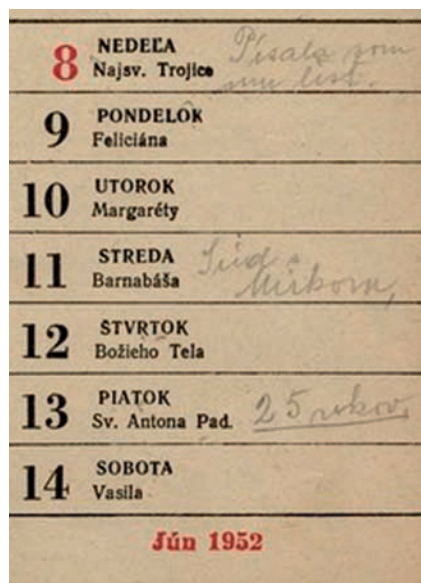
Vladimír Jukl, spoluzakladateľ Spoločenstva Fatima (Zdroj: Karol Dubovan)

6. Nezakopať svoje talenty.
7. Byť radostným a veselým.⁶

Silvo sa o svoju rodinu mohol oprieť aj počas väzenia. Dokonca vo svojich spomienkach napísal: „Jedinečné a veľkolepé zázemie v rodine – pevný tyl, krytý chrbát – som mal ako veľkú protekciu od Boha.“⁷ Otec, ktorý si prišiel pre svojho „bláznivého nástročného“ syna do jezuitského kláštora v Ružomberku (nakoľko chcel Silvo v tom čase vstúpiť do rehole Spoločnosť Ježišova – jezuiti), väzenie nepovažoval za bláznovstvo. Svojho syna, ako spomína Silvo, povzbudzoval: „Viackrát mi odkázal, že je na mňa hrdý.“⁸

Za pozornosť stojí Silvova modlitba, ktorú napísal svojmu bratovi Vladovi: Povzbudzoval ho, aby rozvíjal svoje talenty, a v prvom rade, aby dbal o osobnú svätosť.⁹

Uchované listy z väzenia, tak Silvo ako i Vlada, hovoria o ich krás-



Stránka z kalendára, na ktorej je zachytené odsúdenie V. Jukla (Zdroj: F. Neupauer)

5 Manželia Juklovci mali dvoch synov. Starší sa volal Břetislav (Bratislav) a mladší Vladimír. Bratislava domácky nazývali Slavko a Vladimíra (Vladi – mír) Mirko. A FN. Rozhovor so švagrinou Vladimíra Jukla dňa 3. mája 2012 v Bratislave.

6 Archív Múzea zločinov a obetí komunizmu (ďalej A MZOK), Spomienky Gabriely Španíkovéj, rod. Krčméryovej. Zverejnené aj na: NEUPAUER, F.: *Vzťah k Bohu a človeku*. [citované 15. októbra 2016]. Dostupné na URL <<http://www.postoy.sk/content/z-blogu-v-%C4%8Dom-tkvie-silvova-sv%C3%A4tos%C5%A5-v-rodine>>.

7 KRČMÉRY, S.: *To nás zachránilo*, s. 134.

8 Tamže.

9 A MZOK, CD z konferencie OZ Nenápadní hrdinovia, 18. 5. 2012, Bratislava.



Silvester Krčméry ako politický väzeň v roku 1951 (Zdroj: Archív ÚPN)

ných rodinných vzťahoch. Silvova sestra Gabika vyd. Špániková, spomína: „Vedeli sme, že nám vždy pomôže a on to aj vždy urobil. Vždy chcel pomáhať a aj to robil.“

2. SPOLOČENSTVO V DUCHU SLOV: „NECH SA NÁM STANE KAŽDÝ ČLOVEK RODINOU“

Silvo i Vlado boli budovateľmi vzťahov. Nie len takých, „ktoré sa pritrafia“, či tých ukotvených vďaka rodine. Cielene a systematického vstupovania do dialógu s druhým človekom. Magdaléna Schwarcová, ktorá sa s nimi zoznámila v Prahe v polovici 40. rokov (navštívili sme ju v karmelitánskom kláštore v Krakove – prežila koncentračné tábory i komunistické väzenia), spomínala, ako ju oslovili po svätej omši a pozvali na stretnutie.¹⁰

Stretli sa s človekom, viedli s ním rozhovor a pozvali do spoločenstva, či služby. Silvo bol možno o niečo viac „človekom prvého kontaktu“, no často tých, ktorí prišli k nemu,

neskôr posúval k Vladovi, ktorého František Mikloško označil za „generála tajnej cirkvi“ a už aj toto označenie hovorí, že Vlado bol systematick, teda bol človekom akoby „štruktúrovania vzťahov“, či lepšie povedané budovania štruktúr. Uchovalo sa niekoľko lístčikov, ktoré si niesli tí, ktorí takto putovali od Silva k Vladovi, aby ich povzbudil ku konkrétnej službe, či do konkrétneho spoločenstva. Iste, táto schéma rozdelenie rolí pre Silva a Vlada nie je úplná, aj keď sa zdá najpriliehavejšie označenie Vlada ako „generála“ a Silva slovami Dominika Tatarku ako „apoštolu“.

Silvo bol (podľa rozprávania jedného z posledných žijúcich členov Kolakovičovej rodiny pána Mráza) veľmi prísny (a prísny hlavne na tých, ktorí boli členmi spoločenstva Rodina). „Silvo bol priam posadnutý apoštolátom, akoby ho nič iné nezaujímalo,“ hovoril nám s úsmevom pán Mráz. To vyžadoval aj od iných. Čo v čase totality bolo veľmi riskantné.

„Vlado mal väčšie pochopenie aj pre rodinný život nás, ktorí sme sa oženi-
li.“¹¹

Silvo a Vlado sa usilovali o hlbšie budovanie vzťahov cez členstvo v Kolakovičovej Rodine, neskôr (od roku 1974) v spoločenstve „AGAPÉ – Komunita aktuálnych služieb“ (dnešné Spoločenstvo Fatima). Ak niekto z ich spoločenstva odišiel do iného spoločenstva (napr. do rehole a pod.), neprerušovali s ním kontakty, vzťah. Skôr sa tešili, že sa to, čo mu mohli odovzdať, zúročí aj na inej pôde. To bola ich veľkosť, sila otvorenosti, rešpektovania ľudskej slobody, no rovnako aj umenie uchovať vzájomnú dôveru, z ktorej sa zrodila (v spolupráci s tajným biskupom Jánom Korcom) veľkosť a akčnosť „mlčiacej cirkvi“: schopnosť kooperácie, otvárania veľkých celospoločenských tém od podpisových akcií až po Sviečkovú manifestáciu z 25. marca 1988.

Mohli by sme na tomto mieste spomenúť desiatky svedectiev, cez

10 Anna Magdalena Schwarcová (14. 3. 1921 Praha – 2. 1. 2017 Krakov) bola česká bosá karmelitánka, náboženská aktivistka. Prežila koncentračné tábory i komunistické väzenie. V roku 2010 jej bol udelený Rád Tomáše Garrigua Masaryka i Cena Václava Bendy.

11 A FN, Rozhovor s Imrichom Mrázom, členom Kolakovičovej Rodiny, v Bratislave 14. 4. 2014.

lekárov a matematikov, ktorým boli profesijne blízki. Nedávno mi napísal o Silvovi MUDr. Roman Rip-pel: „V nálade ukrčenessi, kolaborácie a konformizmu – bol svetlom.“¹² Pavel Brunovský napísal o Vladovi: „...v porovnaní s jeho monumentálnym dielom na poli cirkevnom a politickom je táto činnosť určite menej významná. Napriek tomu netreba jeho zásluhy pre slovenskú matematiku a fyziku prehliadať. Tie zásluhy nespočívajú v jeho matematickej tvorbe, alebo výchove matematikov. K tomu mu strana a vláda príležitosť nedala. Jukl bol však 15 rokov, od roku 1970 do roku 1985 do odchodu do dôchodku, plat(e)ným sekretárom Jednoty. A nebol to sekretár hocijaký. Bolo to vrcholné obdobie Jednoty slovenských matematikov a fyzikov, a to aj vďaka Juklovi. Takého sekretára Jednota nikdy predtým, nikdy potom nemala a ani nebude mať.“¹³

A mohli by sme pokračovať odkrývaním toho, čo Silvo a Vlado zasial do životov mnohých, s ktorými sa stretol. Väzeň a narkoman, ktorý si vo väzení čítal o Silvovi, rozhodol sa zmeniť svoj život, „... vďaka príkladu veľkej viery jedného človeka, ktorý bol za pravdu a Boha ochotný obetovať aj svoj život.“ Vo svojich spomienkach uvádza, ako sa so Silvom stretol, keď mal 17 rokov: „Topil som sa v drogách a krádežiach už od 15 rokov. Môj život spočíval len v tom ako si zohnať peniaze na drogy. To bol celý môj život. Nikoho som nerešpektoval, nepočúval, nehľadel na nič. Moji rodičia boli zo mňa zúfalí, nepomáhali tresty ani liečenia. Veľmi som im ubližoval a trápil ich, nevedeli si so mnou rady, no vždy cez to všetko vo mne zostal akýsi kúsok citu a viery v Boha, ktorý bol ako základný kameň pri mojom budúcom obrátení. Jedného dňa ma na radu istej pani, ktorú moja mama poznala z kostola obidve vzali do Bratislavy na návštevu Silva. Oča-

kával som stretnutie typu „bububu“ dohodujeme mu a prednášky ohľadne života, ale bol som prekvapený lebo ten človek (Silvo) sa začal so mnou rozprávať ako keby sme sa poznali odjakživa, vôbec nič mi nevyčítal, nenadával mi, zobral ma takého aký som bol, rozprával som mu o svojom živote, pomodlili sme sa a najedli...vôbec nič vtedy neriešil akoby dopredu vedel, že sa ešte stretneme. Rozlúčili sme sa a vo dverách mi povedal: „Ak budeš potrebovať pomoc príď kedykoľvek.“ Tým získal moju dôveru. Od toho dňa som vedel, že niekde existuje normálny človek, ku ktorému môžem prísť kedykoľvek a v akejkolvek situácii.

Ja som sa však hneď nepolepšil a žil som ako predtým a stále som bol na tom horšie... nakoniec som skončil na 2 roky vo vyšetrovacej väzbe. Tam som sa trochu polepšil, navštevoval som bohoslužby. Tam vo väzení to človek prežíva celkom ináč. Bolo to moje prvé zoznamovanie sa s ozajstnou vierou, čítal som knihy o Ježišovi a pod. a raz mi mama poslala Silvovu knihu Vo väzniciach a táboroch. Presne mi zapasovala do mojej vtedajšej situácie a bola to vtedy dá sa povedať návšteva Silva v mojej duši. Ja som bol zavretý pre krádeže a drogy a on sedel za svoju vieru 13 rokov. Rozmýšľal som nad tým aká musela byť silná jeho viera, že pre ňu obetoval všetko, mučenie, trápenie, bolesť. Tak som pochopil na jeho utrpení, že ozaj to musí byť všetko pravda, keď tento človek obetoval toľko zo svojho života. Rozmýšľal som, že aj on bol svojim spôsobom v živote mimo spoločnosť, ale obetoval to pravde a Bohu. (...) Zbadal som za čo bol vo väzení Silvo a za čo som tam ja. Vtedy som sa zbadal. Keď ma prepustili zase som sa hneď nepolepšil, bral som drogy ďalej, ale omnoho menej a snažil som sa zo sebou niečo robiť. Potreboval som pomoc, radu a bol tu pre mňa Silvo. Keď mi bolo zle, alebo som bol hladný vždy ma prijal, na nič

sa nepýtal, nenadával mi. Takto som k nemu chodieval pre pomoc a postupne som z drogami prestal, našiel som si manželku, presťahoval som sa na stredné Slovensko, mám už veľké deti a snažím sa žiť čestne, beriem si príklad zo Silvovho života, učím sa pokore. Silvo mi veľa pomohol už len tým, že bol a prežil, čo prežil a ja som našiel, čo som hľadal niekde na úplne inom mieste. Nakoniec som to našiel aj keď som na začiatku vôbec nevedel, čo hľadám. Tak ako každý človek na svete. Všetci hľadáme Boha ale cesty sú rôzne.¹⁴ Majster sveta vo fitnesskultúristike považuje Silva za „duchovného majstra sveta“. Rektor, europoslanec, narkoman..., aká spleť ľudí, pre ktorých sa obetovali. Jeho životný profil priblížil počas zádušnej svätej omše jeho synovec jezuita Peter Záhoranský SJ: „Spomínam si, ako ma občas ešte ako stredoškôlka zavolať, či si nechcem zašoférovať – a chodili sme v malej fiatke po návštevách po Slovensku i na Moravu, vozili náboženskú literatúru, on hovoril informácie o živote Cirkvi, povzbudzoval, oduševňoval, všade rozdával radosť. Keď odporúčal dennú meditáciu, spomínal s vďačnosťou na roky väzenia, lebo už keď sa ocitol prvýkrát na samotke, hneď si naplánoval 30 dňové duchovné cvičenia. Vo väzení napriek, bitke až do bezvedomia, hladu, odopieraníu spánku a psychickému teroru, sa nikdy nedal zlomiť. Veľa sa tam modlieval – aj za celosvetové problémy, dokonca sa tam modlieval za Stalina, za čo ho väzni skoro zmlátili... Veľmi ho nadchýnala záhada pátra Vendelína Javorku, ktorý prežil už ako starý človek 7 rokov sovietskych lágrov a bol typický svojím pokojom: veľké nároky – veľké starosti; malé nároky – malé starosti; a žiadne nároky – žiadne starosti... Silvo túto zásadu predovšetkým žil. Vo väzení denne cvičieval – spomínal mi, ako kuriozitu aj to, ako sa cvičil

12 A FN, List z 12. 8. 2014.

13 A FN, List z 15. 8. 2014.

14 A FN, Korešpondencia s Jozefom Demčákom.



Vladimír Jukl (vľavo) s Františkom Neupauerom (Zdroj: Pavol Demeš)

v chodení na rukách a koľko krokov postupne prešiel. Napriek všetkému ťažkému, čo v živote prežil, bol typický svojím krásnym širokým úsmevom a nezlomným, možno povedať, Božím, optimizmom a nekonečnou zásobou vtipov s veľkým zmyslom pre humor. Naučil nás aj modlitbu o humor od sv. Tomáša Morusa – ktorá začína: Pane, daj mi dobré trávenie a tiež, aby som mal čo tráviť... Popri všetkých veľkých víziách o Rusku a o Číne nebol fantasta (neskôr sa mnohé z nich naplnili), ale veľmi praktický človek: mal zoznam MAP a VAP – malé a veľké apoštolské pomôcky... medzi MAP napr. zápisník, adresár, ceruzka, baterka... VAP napr. auto na apoštolské cesty, ktoré si starostlivo plánoval a pripravoval. Bol človekom vnútornej disciplíny a systematickosti a pritom bol plný života a radosti – ďakoval za slnko i za dážď, za hory, kto-

ré mal veľmi rád, i za rozkvitnutú lúku. Rád lyžoval, ale aj to robil predovšetkým s partiami mladých s apoštolským zámerom. Bol pokorný natoľko, že nielen si s každým potykal, ale pýtal sa nás mladých aj na to, čo by mal na sebe zmeniť, alebo aké chyby by mal odstrániť...¹⁵

Silvo bol aj mužom svedomia. Listy, ktoré písal vo väzení predstaviteľom moci až po list generálnemu prokurátorovi konca 80. rokov, no rovnako aj jeho jasný postoj voči autoritatívnemu Vladimírovi Mečiarovi, sú toho dôkazom. Nebál sa mať nepriateľov, či povedať, že pravda je silnejšia ako moc. Podobne ako sv. Ján Krstiteľ. A nebál sa aj mlčať, či v prosbách pokorne povedať: „Prosím, aby som bol lepším.“

Iste, bolo by na širšiu diskusiu rozprávanie o vzťahu Silva a Vlada k svätcom ich doby. Málo sa vie o ich

vzťahu s komunitou Taize. Pozornosť púta vzťah svätého Jána Pavla II. k Silvovi a Vladovi. Vlado sa s Jánom Pavlom II. stretol napr. aj počas jeho prvej návštevy Poľska. „Aby sa mohli v pokoji porozprávať, tak sme ho pozvali na svadbu našej dcéry,“ spomínala Wanda Póltawska,¹⁶ ktorej dcéru novovymenovaný pápež sobášil.¹⁷ Po páde režimu je známe, že keď sa dozvedel Svätý Otec, že je Silvo v Ríme, pápež si žiadal, aby s ním Silvo raňajkoval.

Ten vzťah so svätým Jánom Pavlom II. môžeme vnímať aj cez deň odchodu na večnosť týchto dvoch mužov. Vlado Jukl zomrel v deň výročia blahorečenia Jána Pavla II. Silvo v predvečer poslednej návštevy Jána Pavla II. na Slovensku. Kardinál Stanislav Dziwisz, osobný tajomník Jána Pavla II., spomína: „Na koho si Slovákov zvlášť pamätám a koho mal svätý otec vo veľkej obľube, to bol Silvo, Silvo Krčméry! Silvo, Silvo. Poznáte ho?“¹⁸

3. VZŤAH S BOHOM

Silvo i Vlado boli podobne ako terajší pápež František mládencami, ktorých sa Boh hlboko dotkol cez jezuitskú spiritualitu. Bol to bývalý jezuitský páter profesor Kolakovič, ktorý ich viedol cez „JOC-istické“ heslá: „vidieť – posúdiť – konať“ k vyšším ideálom. Bola to jeho osobná zaangažovanosť a príklad svätého života, ktorý im otváral cestu veriť a žiť ideál evanjelia. „Kedy ten človek spí?“ pýtali sa jeden druhého, vidiac ho aj neskoro večer, či nadržanom modliť sa, meditovať, modliť sa ruženec.¹⁹ Silvo ešte pred stretnutím s Kolakovičom prežil osobnú konverziu ako mladý 17-ročný počas duchovných cvičení pod vedením pátra Izidora

15 Homília P. Záhoranský. [citované 15. októbra 2016]. Dostupné na URL <www.tkkbs.sk/view.php?cislocianku=20130917034>.

16 Wanda Póltawska (2. 11. 1921, Lublin) je poľská lekárka a psychiatricka. Blízka priateľka Jána Pavla II.

17 A MZOK, Rozhovor s Wandou Póltawskou.

18 NEUPAUER, F.: *Silvo Krčméry*. Bratislava 2012, s. 3.

19 Pozri aj PROFESOR KOLAKOVIČ: *Dnešný človek a Kristovo kráľovstvo*. Prešov 2015.

20 Izidor Štefík SJ (2. 6. 1907 Nižná, okres Piešťany – 20. 1. 1975 Trnava) bol jezuitský kňaz, spisovateľ, prekladateľ a redaktor.

21 Pôvodná chata neďaleko Prievidze už neexistuje. Zachovala sa na dobových fotografiách a v súčasnosti je tam nové rekreačné centrum s rovnakým názvom.

Štefíka²⁰ na chate Remata²¹ v Ráztočne. Vtedy sa rozhodol úplne zasvätiť svoj život Bohu.

„Raz mi povedal ako mladému lekárovi, že rakovina je milosť – vetu, ktorá ma vtedy dosť pobúrila, ale čím som bol starší, tým viac som mu rozumel; totiž, že takto chorý človek počíta so smrťou a má čas sa na ňu pripraviť – Silvo sa na všetko sa naozaj pozerá s vedomím večnosti a neustáleho Božieho pôsobenia v živote každého z nás,“ spomína Peter Záhoranský SJ. „Aj náš pozemský život vnímam ako také dlhé prenatálne obdobie pre naše zrodenie do tej najkrajšej skutočnosti: plnosti radosti zo stretnutím sa s naším Počiatkom – vo večnosti – z tváre do tváre.“²²

Vzťah so živým Bohom. Predovšetkým tento vzťah chceli sprostredkovať ďalej. Niekedy so zápalom konvertitu, inokedy s pochopením starca a v posledných rokoch života (hlavne v Silvovom prípade) cez pokorné prijatie kríža utrpenia, bolesti, telesnej nehybnosti.

„To je ale krása...,“²³ povedal Silvo s rozžiarenými očami v dňoch, keď sme si mysleli, že ho Pán povoláva. Akoby zažil dotyk s nebom. Je to pre nás všetkých, veľká nádej. Silvo po týchto slovách žil ešte niekoľko mesiacov..., akoby dával Bohu ešte ďalší a ďalší deň svojho utrpenia za tých, ktorým slúžil. Hľa, vzťah s Bohom, v ktorom prijímal jeho utrpenie za svoje a svoje odovzdáva Jemu.

Iste si pamätáme príbeh sv. Terezy Ježišovej. Do lisieuxského Karmelu vstúpila v deň Zvestovania Pána v roku 1888²⁴ – 100 rokov pred Sviečkovou manifestáciou. Jej slová: „Mojím povolaním je láska. Darovať všetko, darovať seba...“



Vladimír Jukl a Silvester Krčmery pred chatou v Habovke (v roku 2003), kde chodievali s mladými na duchovné pobyty a turistické výstupy do hôr počas komunistického režimu a aj po Novembri '89 (Zdroj: Archív Spoločenstva Fatima)

Poznáte jej zobrazenie, ako trhá ruže z nebeskej záhrady a posiela ich na zem.

Máme v srdci istotu, že Silvo a Vlado v tom intímnom spojení s Bohom, keď počas života nedokázali Bohu povedať nie na „utrpenie“, „väzenie“, „pohrdanie“, „nactiutfhanie“ (a to i od najbližších), v podobnom tajomstve („mysteria fidei – tajomstva viery“) veríme, že aj oni sú tí, ktorí rozdeľujú kytice nebeských milostí pre nás.²⁵

Vzťah s Bohom, ktorý v týchto dňoch v duchu viery v existenciu Cirkvi oslávenej žijú títo naši priatelia, bol a je pre nich najpodstatnejším. Od tohto vzťahu sa odvíjala ich veľkosť, hĺbka, horizont služby ľuďom i svetu.

Milí priatelia, vážení obyvatelia

Šintavy, v úvode svojho príhovoru som hovoril, koľké útrapy prežívala mama, keď si v deň odsúdenia Vlada Jukla do kalendára poznačila „25 rokov“. To ma nabáda sa spolu s vami na záver zamyslieť nad dvoma vecami.

Vlado Jukl i Silvo Krčmery boli pred desiatkami rokov označení za vlastizradcov, zločincov. Dnes je po nich pomenované námestie a otvára sa tradícia, aby ich mená podobne ako mená sv. Cyrila a sv. Metoda boli navždy spojené. Bude takto pomenované námestie aj o 1 000 rokov? Viete, že mená ulíc či námestí sa zvyknú premenovávať. Pevne verím, že v dôsledku novej totality sa tomu tak nestane... No osobne si myslím, že vy v Šintave toto námestie o pár rokov predsa len budete musieť, či chcieť premenovať. Tieto slová ne-

22 Príhovory a homília. [citované 15. októbra 2016]. Dostupné na URL <www.tkkbs.sk/view.php?cislocianku=20130917034>.

23 Svedectvo pani Milky Kráľovičovej, ktorá bola opatrovatelkou Silva Krčméryho počas jeho posledných rokov života v jeho byte na Košickej ulici v Bratislave.

24 V tom čase sa Sviatok Zvestovania Pána neslával 25. 3., ale 9. 4.

25 Spolupracovníčka MUDr. Silvestra Krčméryho (kolegyňa z čias jeho pôsobenia v Podunajských Biskupiciach) prerozprávala príbeh, ako videla dlhý purpurový koberec tiahnucci sa dlhou cestou. Keď prišla bližšie, tak videla, že to nie je koberec, ale ľudia, ktorí nesú purpurové kytice ruží. Nepoznala tam mnohých zo zástupu, ale bol medzi nimi Silvo. Podal aj jej ružu a potom ďalším, celý natešený, plný úsmevu... Akoby kráčal v tom zástupe (mučeníkov) ďalej za Kristom. (Sen menovanej).



Trnavský arcibiskup Mons. Ján Orosch pri požehnaní pamätníka S. Krčméryho a V. Jukla
(Zdroj: ÚPN)

hovorím s dávkou pesimizmu, ale hlbokého optimizmu. Pevne verím, že mnohí z vás, ktorí ste tu prítomní, pridete na slávnosť aj o niekoľko rokov, keď v kostole budú umiestnené relikvie a námestie bude niesť názov. „Námestie svätých S. Krčméry-

ho a V. Jukla“. A vy v Šintave budete vďační a hrdí v tento deň.

A čo je tou druhou témou? Je ňou otázka: „Čo si chceme my poznačiť v dnešný deň do svojich kalendárov?“ Má to byť radosť zo zoznámenia sa s ľuďmi, podľa ktorých máme pome-

nované námestie? Myslím, že to by nestačilo. Vhodné by boli odniesť si v dnešný deň túžbu po vzťahu s týmito veľikánmi. Dotknúť sa Života v ich i našich životoch. Ukotviť vo svojich srdciach snahu po „zobraní si k srdcu“ niečoho z toho, čo oni žili v pravde a v Láske. Možno v podobnom duchu, ako navštevovali počas posledných dní Silva mladí ľudia, ale aj osobnosti z Talianska, Holandska, Nemecka, či pred pár týždňami manželský pár z Veľkej Británie, ktorý prišiel na Slovensko len preto, aby sa o Silvovi viac dozvedel a navštívil miesto, kde žil, a tak hlbšie precítil blízkosť tejto osobnosti. Ako to objaviť, záleží na každom z nás. Jeden z objavov, podnetov na zamyslenie, ponúkam i ja.

„*Láska všetko znáša, všetko dúfa, všetko verí (...)*“²⁶ tieto slová zo Svätého Písma napísal Silvo ako venovanie do knihy, pričom podčiarkol slovo „VŠETKO“. „*Láska všetko znáša, všetko dúfa, všetko vydrží...*“

Pozvanie Silvestra Krčméryho na synodu v roku 1987

JÁN ŠIMULČÍK

V svojom príspevku by som sa rád pozastavil pri jednej udalosti zo života Silvestra Krčméryho – pozvania na synodu do Ríma v októbri 1987.

Mohlo by sa zdať, že bolo priam nemožné, aby Vatikán v totalitnom režime, ktorý sa okrem iného vyznačoval informačným embargom, mohol poznať aktívnych laikov. Nielen ich poznať, ale vnímať ich osobnostný rozmer a význam.

Silvester Krčméry bol uväznený a odsúdený v 50. rokoch na 14 rokov väzenia, ale podobných väzňov bolo desaťtisíce. Zapojil sa do obrodneho procesu v roku 1968, kedy cirkev na krátke obdobie získala slobodu –

ale aj tých ľudí, ktorí boli vtedy aktívni, podobne ako Krčméry, tiež bolo veľa. Po roku 1969, v období normalizácie, sa venoval ďalej apoštolátu medzi vysokoškolskou mládežou – tu už treba skonštatovať, že podobných ľudí, čo zostali aktívni aj počas tohto obdobia, už nebolo vôbec veľa. Práve naopak – strach sa stal súčasťou bežného života. Tu Krčméry potvrdzoval svoj 50-ročný životný príbeh. Práve vernosť nastúpenej ceste ho nechtiac – Silvester Krčméry o to nikdy nestál, dávala do pozornosti ako Štátnej bezpečnosti, tak aj cirkevným kruhom.

Minimálne od roku 1973 mal

kontakty na poľský episkopát, kedy v Krakove navštívil arcibiskupa Karola Wojtylu. Hneď pri prvom stretnutí sa veľmi zbližili a po svojom návrate z návštevy v okruhu svojich priateľov povedal: „*Počúvajte, to by bol pápež!*“²⁷ Rudolf Fiby vo svojom osobnom príbehu popisuje, ako Krčméry vybavoval jeho tajnú kňazskú vysviacku na krakovskom arcibiskupstve. Svätiteľ Rudolfa Fibyho bol pomocný biskup Karola Wojtylu. Vysviacka slovenského tajného kňaza by nemohla byť bez vedomia a súhlasu sídelného biskupa Karola Wojtylu, neskoršieho pápeža Jána Pavla II.²⁸

26 A FN, Venovanie v publikácii *To nás zachránilo*.

27 MIKLOŠKO, F.: *Nebudete ich môcť rozvrátiť. Z osudov katolíckej cirkvi na Slovensku 1943 – 1989*. Bratislava 1991, s. 125.

28 ŠIMULČÍK, J.: *Zápas o svedomie. Hladovka študentov bohosloveckej fakulty v roku 1980*. Prešov 2001, s. 77.

V roku 1984 Štátna bezpečnosť zachytila informáciu, že poľský prímas kardinál Jozef Glemp zaslal Krčmérymu do Bratislavy list, v ktorom mu ako bojovníkovi za náboženskú slobodu v ČSSR blahoželá k 60. narodeninám. Poľská katolícka cirkev ho vnímala ako dôležitú osobnosť cirkevného života na Slovensku.²⁹

Veľké vyznamenanie sa dostalo Krčmérymu aj v októbri 1987, kedy sa uskutočnila celosvetová biskupská synoda v Ríme s názvom „Úloha a postavenie laického apoštolátu v súčasnom svete“. Slovensko bolo poctené pozvaním dvoch zástupcov – Jána Hirku, gréckokatolíckeho administrátora, a Silvestra Krčméryho, zástupcu slovenských laikov.

Po neochote štátnej správy povoliť vycestovanie pozvaným, dňa 2. septembra 1987 bola Československu postúpená nóta, v ktorej Vatikán cestou Zastupiteľského úradu ČSSR v Ríme žiadal o umožnenie výjazdu účastníkom biskupskej synody. Súčasne bola ponúknutá možnosť priameho jednania zástupcov Československa a Vatikánu k otázke nominácie nových biskupov.³⁰

Dňa 10. septembra 1987 dostal I. námestník Ministerstva vnútra ČSSR správu ohľadne účasti slovenských občanov na synode. Okrem iného sa v nej o S. Krčmérym píše: „...jedná sa o vedúceho predstaviteľa laického apoštolátu na Slovensku. Spoločne s tajne vysväteným biskupom Jánom Korcom a ďalšími exponentmi riadi činnosť nelegálnej cirkvi na Slovensku, úzko spolupracuje s Chartou 77 a VONS. Umožnenie výjazdu Krčmérymu by mohlo byť chápané ako tolerovanie jeho činnosti



Pamätník Silvestra Krčméryho a Vladimíra Jukla na rovnomennom námestí v Šintave
(Zdroj: ÚPN)

v nelegálnych štruktúrach.“³¹ Orgány Štátnej bezpečnosti, ako aj Sekretariát pre veci cirkevné s výjazdom nesúhlasili. Nasledovalo politické rozhodnutie. Zastupiteľský úrad v Ríme Vatikánu k osobe S. Krčméryho tlmočil, že jeho pozvanie je „v rozpore so zdôrazňovanými konštruktívnymi zámermi i princípmi Záverečného aktu helsinskej konferencie“.³² Bolo priam smiešne, že komunistická diplomacia sa odvolávala na závery helsinskej konferencie, ktorú komunistický totalitný režim v praxi sám nedodržiaval.

Štátna správa, vzhľadom na zorganizovanú podpisovú akciu v roku 1986,³³ nemala najmenšiu ochotu pustiť do Vatikánu ani J. Hirku. Štátna bezpečnosť videla dva dôvody jeho nevycestovania. Prvý zdôvodňo-

vala vo svojej informácii nasledovne: „Ordinár Ján Hirka má rozhodujúci podiel na zložitej situácii v prešovskej diecéze, lebo v roku 1986 rozpútal na východnom Slovensku akciu ostrej náboženskej neznášanlivosti voči pravoslávnej cirkvi.“³⁴ Vyvolané rozpory sa podarilo postupne utlmiť a možno predpokladať, že výjazdom Hirku by došlo v gréckokatolíckej cirkvi k oslabeniu pozitívnych prúdov.“³⁵ Druhý dôvod nebol oveľa menší, a možno aj rozhodujúci. ŠtB predpokladala, že Hirka by vo Vatikáne mohol dostať pokyny pre organizovanie rôznych akcií v súvislosti s prípravou a konaním nadchádzajúcich osláv tisícročného príchodu kresťanstva do Veľkej Rusi. V tejto súvislosti bolo dokonca sovietskou tajnou službou KGB signalizované

29 Archív bezpečnostných složek (ďalej ABS), fond (ďalej f.) X. správa Sboru národní bezpečnosti (ďalej A 36) inventárne číslo (ďalej inv. č.) 890, Posolstvo kardinála Glempa MUDr. Silvestrovi Krčmérymu, 1984.

30 ABS, f. A 36, inv. č. 978, Informace 1. oddelenia 5. odboru X. S-ZNB, 1987, Informace, 22. 9. 1987.

31 Tamže, Informace, 10. 9. 1987.

32 Tamže, Odpoveď na telegram z ZÚ Rím.

33 Gréckokatolícka cirkev z impulzu Jána Hirku koncom roka 1986 zorganizovala veľkú podpisovú akciu, v ktorej žiadala navrátenie svojho majetku (kostolov, farských úradov...), ktoré aj keď užívali gréckokatolíci, stále od roku 1951 patrili Pravoslávnej cirkvi.

34 Za akciou „ostrej náboženskej neznášanlivosti voči pravoslávnej cirkvi“ treba vnímať podpisovú akciu Gréckokatolíckej cirkvi z roku 1986.

35 ABS, f. A 36, inv. č. 978, Informace 1. oddelenia 5. odboru X. S ZNB, 1987, Informace, 10. 9. 1987.

ŠtB, že uniátne centrál v USA a Kanade sa budú snažiť zneužiť grékokatolícku cirkev v ČSSR k narušeniu týchto osláv.³⁶ Oficiálna verzia pre Vatikán bola jednoduchšia. Dňa 15. septembra 1987 bol Vatikán informovaný o Hirkovej „rozsiahlej bezprecedentnej kampani náboženskej intolerancie proti pravoslávnej cirkvi, ktorú prvýkrát v podmienkach socialistického Československa nedávno vyvolal... V ČSSR sa má za to, že pozvanie Hirku bolo očividne učinené bez vedomia vážneho negatívneho dopadu uvedenej akcie.“³⁷ Následne dostal námestník MK SSR V. Máčovský pokyn, aby ordinárovi Hirkovi oznámil, že jeho výjazd sa zamietá. Krčmérymu malo túto skutočnosť oznámiť Krajské oddelenie pasov a víz v Bratislave, kde žiadal o víza.³⁸

Pre prípad, že by sa v zahraničí rozpútala kampaň proti ČSSR v dôsledku nepovolenia výjazdu pozvaných, mal riaditeľ federálneho Sekretariátu pre veci cirkevné Janků pripravené stanovisko československého štátu, ktoré malo byť následne publikované v masmédiách.³⁹ Re-

akcia západných médií nedala na seba dlho čakať. Preto dňa 9. októbra 1987 v Rudom práve V. Doležal uverejnil článok „Zbožné priania a reality“. V článku sa okrem iného píše, že na synodu do Ríma bol pozvaný „...i človek, ktorý bol právoplatne odsúdený vojenským súdom na štrnásť rokov väzenia za zradu svojej vlasti, ktorý nezastáva žiadny duchovný úrad, je tzv. laikom, ktorý nielen ohovára štát a spoločnosť, ale osočuje i biskupov vlastnej cirkvi“.⁴⁰ Ľudia z prostredia tajnej cirkvi sa nevyjadrovali často k článkom v tlači. Vnímali ich ako ideologické pôsobenie na obyvateľstvo, ktoré zväčša ignorovali. V tomto prípade to tak ale nebolo. Diskreditácia Cirkvi a Silvestra Krčméryho prekročila neúnosnú hranicu. Biskup Korec sa rozhodol v októbri 1987 napísať list, v ktorom protestoval proti ohováraniu Silvestra Krčméryho a pripomenul históriu prenasledovania Cirkvi na Slovensku za posledných 40 rokov. O Krčmérym napísal: „Začnem otázkou MUDr. S. Krčméryho. Neviedli ste ho menom, ale presne ste ho označili – ako jediného veriaceho lai-

ka v ČSSR a na Slovensku, ktorého pápež Ján Pavol II. pozval na biskupskú synodu do Ríma roku 1987. Upreli ste mu v článku občiansku bezúhonnosť, osobné kvality... Tí, ktorí ho poznajú, vedia, že je to muž, ktorý vyniká ako odborník lekár, že je čestný ako človek a že ako veriaci katolíci svojou obetavosťou, nezištnosťou a oddanosťou Cirkvi si získal obdiv a úctu.“⁴¹ Korcov list koloval po Slovensku ako samizdat, opublikovali ho zahraničné médiá a stal sa dokumentom doby.

Z celého sveta na synodu do Ríma neprišli iba traja delegáti – dvaja boli z Československa a jeden z Laosu. Samozrejme, že túto skutočnosť si svetové médiá všimli. Počas mesačného trvania synody boli ich miesta neobsadené. Aj ich neúčast bola posolstvom o slobode náboženstva v ich krajinách. Pozvaním Silvestra Krčméryho na synodu do Vatikánu sa dostalo ocenenie nielen jemu samému, ale aj laickému apoštolátu, ktorý bol základnou zložkou tajnej cirkvi v období normalizácie na Slovensku.

Silvo a Vlado – niekoľko postrehov zblízka

LADISLAV STROMČEK

Dejiny poznajú nejedného velikána, ktorý na jednej strane azda aj urobil veľké veci a je považovaný za významnú osobnosť, ale tí, čo boli okolo neho, by povedali, že sa s ním nedalo žiť. Takíto ľudia možno pohli

dejinami, ale svojou ťažkou povahou a zlým správaním utrápili tých, ktorí im boli nablízku. Na pozadí tejto negatívnej poznámky by som rád zopár ťahmi naskycoval niektoré črty Silva Krčméryho a Vlada Jukla –

viac to, ako sme ich vnímali, než to, čo robili.

Silvester Krčméry a Vladimír Jukl si zaslúžia mimoriadne uznanie nielen ako neprehliadnuteľné postavy cirkvi na Slovensku v období totali-

36 Tamže.

37 Tamže, Informace, 22. 9. 1987.

38 ŠtB zaznamenala aj reakcie ordinára Hirku na jeho nevystavenie do Vatikánu: „...ordinár GKC Ján Hirka je sklamaný rozhodnutím štátnej správy, ktorá mu neumožnila vycestovať na pápežskú synodu do Vatikánu, na ktorú bol oficiálne pozvaný. Medzi greck. kat. duchovnými prevláda názor, že štátna správa mala obavy, aby vo Vatikáne Hirku nevysvätili za biskupa a neskôr za kardinála. Podľa prameňa rozhodnutie štátnej správy nepustiť Hirku na jednanie synody ho podnieti k väčšej náboženskej aktivite v greck. kat. cirkvi a neposlušnosti voči štátnej správe. Tento názor v podvedomí duchovných podporil aj vysielanie Hlasu Ameriky a Slobodná Európa.“ Pozri: ABS, f. A 36, inv. č. 1193. Denní informace ze S-StB Košice leden – prosinec 1987, 5. 11. 1987.

39 Tamže, inv. č. 978, Informace 1. oddelenia 5. Odboru X. S ZNB, 1987, Informace, 22. 9. 1987.

40 DOLEŽAL, V.: Zbožná přání a reality. *Rudé právo*, 9. 10. 1987.

41 KOREC, J. Ch.: *Slová pre život. Svedectvá doby (1969 – 1989)*. Bratislava 2005. s. 84 – 85.

ty, oni boli obdivuhodnými ľuďmi aj pri pohľade zblízka, čo, ešte raz zopakujem, pri veľkých ľuďoch nebýva samozrejmé (pohľad zblízka opieram aj o to, že som býval u Silva v jeho byte na Košickej 30 v rokoch 1982 až 1988).

Prvá vec, ktorá ma vždy fascinovala, bol dvojediný príbeh Silva Krčméryho a Vlada Jukla. Každý, kto je v problematike zorientovaný, vie, že oni dvaja tvorili v tzv. tajnej alebo skrytej cirkvi nerozlučnú dvojicu. Nemožno hovoriť o jednom bez spomenutia druhého, hoci osobnostne boli úplne rozdielni. Pri svojej odlišnosti pracovali ako duchovné dvojčky. Základ je v tom, že ani Vlado, ani Silvo neboli sólo hráčmi, skôr pripomínali situáciu, keď Kristus posielal svojich učeníkov po dvoch. Tento model ich držal blízko pri evanjeliu a uchránil ich od toho druhu osobných ambícií, ktoré vedia byť zničujúce aj v prípade výnimočných ľudí. Nemyslím si, že to mali už v genetickej výbave, skôr to bolo výsledkom mnohoročnej práce na sebe, vlastnej sebaformácie s Božím slovom v ruke.

Po druhé, táto ich úzka spolupráca dávala obidvom príležitosť zachovať si osviežujúcu pokoru, to zdravé uzemnenie, ktoré duchovným lídrom nedovolí uletieť v pýche a ješitnosti. Vlado veľakrát korigoval svoje vízie podľa toho, ako vidí veci Silvo, a opačne. Pre nás študentov bolo fascinujúce byť pri tom a sledovať celkom zblízka, ako sa rodia vízie a projekty v skrytej cirkvi. Formovalo nás to viac než nejaké formačné prednášky, keď sme videli túto skromnosť velikánov, keď sme videli, že sa ani jeden vo svojom líderstve nespráva ako neomylný guru.

Po tretie, to, že spolu ako dvojica založili Spoločenstvo Fatima, ktoré malo urobiť účinnejšou ich službu v skrytej cirkvi, bolo niečo neobvyklé. Duchovné spoločenstvá majú spravidla jedného charizmatického zakladateľa, nie dvoch (ak dvoch, tak pre dve vetvy, mužskú a ženskú). Výsledkom dvojice zakla-



Daniel Bédi SF a Mons. Ladislav Stromček SF prednášajúci na kolokviu v miestnom Farskom centre v Šintave (Foto: Karol Dubovan)

dateľov bolo, že neprevládala dominantný vplyv jedného človeka a nastalo jeho nekritické idealizovanie. To, že pod tlakom okolností nedošlo medzi nimi časom k roztržke (vieme, ako to v živote chodí), vydáva pekné svedectvo o tom, že ich základná motivácia bola nezištná a tiež o duchovnej zrelosti u obidvoch.

Po štvrté, na Vladovi bol pozoruhodný jeho zmysel pre to, ako dať podzemnej činnosti systém a prísť s nápadmi, ktoré sa ukážu ako životaschopné a odolné voči opatreniam Štátnej bezpečnosti. Tak ako bol Silvo človekom charizmy a vedel získavať a nadchnúť nových apoštolov najmä medzi mladými, Vlado to zas všetko perfektne dával do systému. Vedel presne odhadnúť, ako ďalej postupovať v aktivitách skrytej cirkvi. Mal najväčší podiel na vybudovaní štruktúry tajných koordinovaných stretnutí po celom Slovensku, rozbehu samizdatových časopisov, organizoval distribúciu kníh pašovaných zo Západu, prišiel s nápadmi, ako oživiť púte účasťou a celonočným duchovným programom mladých ľudí. Spolu so Silvom v tejto symbióze vybudovali na Sloven-

sku rozsiahlu sieť malých spoločenstiev mladých ľudí, tzv. krúžkov, čo bol ojedinelý zjav v celom komunistickom bloku.

Po piate, toto všetko malo šancu na úspech preto, že tu bol po prepustení z väzenia tajný biskup Ján Chryzostom Korec, osobne potvrdený pápežom Pavlom VI., ktorý mu v júli 1969 daroval svoje vlastné biskupské insígnie. Silvo s Vladom, podobne ako ďalší ľudia zo skrytej cirkvi, konali pod autoritou a vedením biskupa Korca, ktorý Vlada tajne vysvätil za kňaza v roku 1971. Jurisdikčnú podriadenosť Vlada Jukla autorite tajného biskupa Korca treba zdôrazniť preto, lebo cez neho Vlado uskutokčoval svoje ukotvenie v Cirkvi. V podmienkach tajnej cirkvi bolo dosť pokušení robiť aj na vlastnú päsť. Pre Vlada mal rozmer vernosti Cirkvi neoddiskutovateľnú dôležitosť.

Po šieste, základné vysvetlenie toho, ako sa sformovala táto Silvova a Vladova oddanosť Cirkvi a ako sa vyvíjal celý ich život, spočíva v skúsenosti s mimoriadne silnou osobnosťou profesora Tomislava Kolakoviča. Tam bol základný zdroj inšpirácie. Podľa modelu Kolakovičovej

Rodiny začali Silvo s Vladom pod autoritou biskupa Korca po prepustení z väzenia budovať v Bratislave od roku 1968 systematickú štruktúru malých spoločenstiev vysokoškolákov. Postupne bol pri každej bratislavskej vysokej škole, každej fakulte a v každom ročníku aspoň jeden tajný krúžok mladých ľudí, ktorí sa stretávali, aby spolu čítali Bibliu, formovali sa vo viere, šíрили samizdatovú náboženskú literatúru, organizovali aktivity pod rúškom turistiky a výletov do prírody, zúčastňovali sa na masových púťach až po sviečkovú manifestáciu v roku 1988.

Iná vec, hodná pozornosti, ktorá vykresľuje osobnosť Silva a Vlada spočíva v princípe pracovať tak, aby sme sa „stali zbytočnými“, čo znamenalo neviazať aktivity skrytej cirkvi na seba, ale konať takým spôsobom, aby dielo prevzali a rozvíjali ďalší zapálení ľudia a my sme mohli ísť na inú úlohu, ktorú zatiaľ nikto neplní. Zároveň to znamenalo istú decentralizáciu, nechceli byť v pozícii bossov, ktorí všetko ovládajú. Dnes by sme to mohli prirovnať k princípu internetu, ktorý nemá

jedno centrum, ale ak vypadne jeden či viac serverov, sieť funguje ďalej. Aj oni budovali štruktúry skrytej cirkvi tak, že Štátna bezpečnosť mohla síce zatknúť tých, ktorí tvorili významné body siete, ale sieť nepadla.

Ôsmy pohľad na Vlada a Silva tiež súvisí s uvedeným princípom „zbytočnosti“. Obaja boli tak špecificky určení prozreteľnosťou pre časy totality, že po zmene režimu bola ich úloha splnená. Boli na tomto svete pre jasné poslanie, pre službu cirkvi v časoch prenasledovania. V tom všetkom, čo robili dovtedy, sa po roku 1990 stali „zbytočnými“, lebo cirkvi na Slovensku si už mohla rozvíjať svoj život slobodne (a mali už aj svoj vek). Ďalších vyše 20 rokov potom Vlado prežil ako ten, kto už tak povediac nebol potrebný a to, ako skromne a bez nárokov na uznanie žil túto etapu svojho života, je overením pravosti jeho motívov z čias, keď sa angažoval naplno. Škoda len, že nám Silvo vo svojej chorobe v posledných rokoch už nevedel nič povedať.

Niekedy sa zdalo, že Vlado bol

akoby v tieni Silva, ktorý bol známejší. Veď aj Ján Pavol II. vnímal Slovensko cez Silva, nezvykol spomínať Vlada. Posledný krátky postreh teda venujem pohľadu na Vlada a na priblíženie toho, ako sa mi javil v tejto súvislosti. Siahla to do začiatku 80. rokov, keď nám Vlado ako študentom na nejakom stretnutí zdôrazňoval, že ak sa chceme v tomto prostredí apoštolátu a života skrytej cirkvi angažovať, veľmi dôležitá je odosobnenosť. Najprv som tomu nerozumel. Až časom som si to viac všímal u neho samotného. Žil v plnom nasadení a zároveň tak, že on sám nebol dôležitý. S neuveriteľnou energiou a húževnatosťou zasvätil celý svoj život a dal všetky svoje sily do služby skrytej cirkvi, a pritom nepresadzoval seba, nikdy sa u neho neprejavila citlivosť na seba, nejaká žiarlivosť na Silva. Nevedeli sme si ani predstaviť, že by sa jeden alebo druhý vedeli uraziť, nikdy sme to nezažili. Obdivoval som tú zrelosť. Keď som sa neskôr snažil odhaliť, ako sa k tomu dopracovali, Vladove myšlienky zašli do čias väzenia...

Rozdiely medzi slovenským a českým odporom voči komunizmu

JÁN ČARNOGURSKÝ

S určitou hrdosťou dodávam, že v diskusii k jednotlivým mojim blogom, ktoré uverejňujem, sa už objavili viaceré diskusné príspevky, že na to, čo robím, alebo čo hlásam, doplatím. Takže časy sa vlastne nemenia. Ale poďme k veci. Ja by som chcel hovoriť o tom aspekte aktivity Vladimíra Jukla a Silvestra Krčméryho, ktorý najvýraznejšie umožňuje pomenovať rozdiely medzi odporom voči komunizmu na Slovensku a v Čechách. Dosť často sa v publikáciách (aj z našich kruhov) objavujú také vety, že na Slovensku bolo málo signatárov Charty 77. Akoby podpis Charty 77 bol tým najvyšším znakom toho, či niekto vystupoval proti komunizmu, alebo nevystupoval.

V kuloárnych diskusiách zvyknem hovoriť, že pokiaľ by nejaký Nemec alebo Francúz, alebo Rus položili otázku, koľko kvantitatívne bolo odporcov voči komunizmu v Čechách v porovnaní s odporcami proti komunizmu v Poľsku, teda so Solidaritou, alebo keby sme porovnali Chartu a Solidaritu, ako by to dopadlo pre Českú republiku? Ale nehovorím to preto, že by som si chcel uťahovať z odporu voči komunizmu v Českej republike. Tým chcem len demonštrovať, že nemožno používať kritériá na charakterizovanie odporu voči komunizmu z jednej krajiny na inú krajinu, pretože jednoduché to nebude fungovať. A takisto, ako nemožno mechanicky prenášať

kritériá povedzme z Poľska na Českú republiku, takisto nemožno mechanicky prenášať kritériá z Českej republiky na Slovensko, pretože odpor bol na Slovensku iný ako v Českej republike. Najskôr obecné, prečo bol iný, no nielen v Českej republike a na Slovensku, ale v Poľsku, Česku, na Slovensku, v Maďarsku, v Sovietskom zväze, teda v Rusku, a prípadne v ďalších krajinách.

Pretože komunizmus bol v 50. rokoch diktatúrou surovou a pevnou. V 70. a 80. rokoch už nebol až tak pevnou, ale samozrejme v pamäti ľudí zostalo, ako vystupoval komunizmus v 50. rokoch – tie politické popravy, stovky rokov vo väzení a podobne. To znamená, že kto sa

napriek tomuto všetkému odhodlal vystupovať proti komunistickému režimu, muselo to byť veľmi pevné odhodlanie, spojené s odhodlaním „obetovať niečo“. Aby ale takýto odpor voči komunizmu mohol obstáť a mohol sa presadiť nielen u jednotlivca, ale aj v spoločenskom význame, musel sa opierať o najhlbšie základy spoločenských tradícií, spoločenského života, spoločenských väzieb, ktoré boli v každej spoločnosti definované najmä národom, pretože zatiaľ stále najsilnejším znakom spoločnosti je národná dimenzia. To znamená, že odporcovia proti komunizmu, ak chceli byť početnejší, tak museli siahnuť na najhlbšie základy národných tradícií.

Trošku odbočím, ale len pre ilustráciu. Prítomný František Mikloško tiež vie, ako v 80. rokoch Jablonický, Šimečka a Kusý (teda nie katolícki odporcovia komunizmu) opäť v kuloárnych diskusiách hovorili, že katolíci sa majú o koho oprieť, no oni nemajú. A tiež ich bolo 10, alebo možno 20. Ale vraciam sa – kto chcel teda budovať odpor proti komunizmu, musel poznať tieto hlboké národné tradície a hlboké základy historickej existencie daných spoločností (na Slovensku slovenskej spoločnosti) a na ne nejakým spôsobom nadviazať. V tom bol rozdiel medzi českou spoločnosťou a slovenskou spoločnosťou.

V českej spoločnosti náboženské základy až tak neboli, aj keď nemusí byť každý odpor proti komunizmu nejakým naviazaný na náboženstvo (veď prejdeme za chvíľu ku Maďarsku). Na druhej strane ale práve Praha bola hlavným mestom – boli tam veľvyslanectvá či akreditovaní novinári. Čo znamená, že keď v 70. a 80. rokoch, keď už bol komunizmus slabší a nemohol si dovoliť len tak brať do väzenia a odsudzovať potichu na desaťročia, tak v Prahe sa ďaleko ľahšie mobilizovalo zahraničných novinárov, zahraničných diplomatov (obyčajne to neboli prví vyslanci, ale tajomníci veľvyslanectva, ktorí chodievali na súdne pojed-



Kolokvium venované osobnostiam S. Krčméryho a V. Jukla v miestnom Farskom centre v Šintave (Zdroj: ÚPN)

návania). Práve tam sa teda ľahšie organizoval ten typ odporu, ktorý predstavovala Charta 77. Bol to typ odporu proti komunizmu založený na jednotlivcoch, na ktorých keď aj Štátna bezpečnosť siahla, veľmi rýchlo (do večera, alebo najneskôr na druhý deň), o tom hlásila Slobodná Európa. Keď to dospelo až k súdu, na súdne pojednávanie prišli zahraniční diplomati a potom na následných medzinárodných konferenciách (ako napr. Helsinskej konferencii) to československým zástupcom „obúchali o hlavu“. Takýmto spôsobom sa dala organizovať, aj sa organizovala Charta 77.

Celkovo ale do konca roku 1989 bolo približne 1 200 signatárov Charty, čo sa uvádza aj oficiálne. Z týchto bolo ale 200, maximálne 300 aktívnych. Samozrejme, boli to aktivity rôzneho druhu – boli tam hudobníci, literáti bývalí vylúčení komunisti, a samozrejme, aj katolíci. To ale viedlo k tomu, že keď Charta 77 chcela ako prvá zorganizovať už v dobe normalizácie verejnú demonštráciu (pripadala na 10. decembra 1987 – na Deň ľudských práv), a samozrejme hlásila o tom Slobodná Európa a Hlas Ameriky (ako potom

aj pri Sviečkovej manifestácii), a písali o tom všetky samizdaty dva-tri, až štyri týždne dopredu, tak prišlo na Staromestské námestie v Prahe tak málo ľudí, a teda tak veľa eštebákov, že organizátori nevedeli, ktorý je demonštrant, manifestant, a ktorý eštebák. Prebehlo to úplne potichu a oni sa tam prechádzali po námestí – aj eštebáci, aj chartisti. Kto si prečíta publikácie Charty vydané po novembri 89 a nájde tam k tomu texty, zistí, že Charta to vyhodnotila ako neúspech.

Na Slovensku sa nič takouto formou neorganizovalo, lebo pravdu povediac, sa to ani nedalo organizovať. Koncom 70. rokov a začiatkom 80. rokov boli predsa prvé procesy, najmä za marenie dozoru nad cirkvami a odsudzovalo sa vtedy na 1 až 2 roky, aj nepodmienečne, čiže do väzenia. Dokopy o tom nikto nevedel, pretože keď sa aj tajná cirkev o tom dozvedela, nemala vybudované spojenia smerom na západ, na zahraničných diplomatov a zahraničných novinárov, čiže procesy prebehli potichu a ľudia boli odsúdení. Jukl a Krčméry organizovali odpor (i keď ten bol až na druhom mieste a prvoradé boli náboženské krúž-



Projekcia dokumentárnych filmov o S. Krčmérym a V. Juklovi vo Farskom centre v Šintave
(Zdroj: ÚPN)

ky) a obnovenie vlastne náboženského života na Slovensku. Fero bol splnomocnený pre vysoké školy, ďalší boli pre ďalšie okruhy ľudí. Takýmto spôsobom potichu hnutie vyrástlo tak, že v polovici 80. rokov si s ním už ŠtB nevedela poradiť – vedela to už iba evidovať.

Opäť trochu preskočím. Hovoril som s generálom Lorencom, ale až po novembri (keď som sa stal federálnym ministrom vnútra, on bol námestníkom ministra a vtedy sme pracovne prichádzali do styku – aj dnes, keď sa niekde stretneme, tak sa pozdravíme a prehodíme pár viet). Povedal mi, že Štátna bezpečnosť mala tak „prešpikovanú“ Chartu 77, a vôbec celú pražskú opozíciu, že dokonca si sama ŠtB pripravovala jedného hovorcu Charty (kvôli novembri k tomu nakoniec nedošlo). ŠtB sa preto tak darilo, lebo spôsob rozmýšľania eštabákov a spôsob rozmýšľania chartistov bol rovnaký. Boli s opačným znamienkom, ale spôsob rozmýšľania bol rovnaký.

Kdežto naše tajné náboženské krúžky a spôsob rozmýšľania bol úplne iný, než rozmýšľanie eštabákov. Preto si s nimi, aj s púťami, napr. Velehradom, ktorý bol roku 1985, nevedeli dať eštabáci rady. A Sviečková manifestácia, tak to už absolútne nie. Práve preto odpor proti komunizmu (lebo bol to odpor proti

komunizmu, aj keď sa tam neskan- dovali protištátne heslá) na Slovensku išiel cestou masovosti, a nie takej výlučnosti a individualizmu, ako to bolo v Čechách, a preto sa vlastne dostal do čela. Sviečková manifestácia bola prvou masovou manifestáciou v Československu. Dokonca v knihe „Karneval revolúcií“, ku ktorej je aj český preklad a ktorú napísal americký historik Padraic Kenney, je uvedená tabuľka odporu proti komunizmu aj prejavov odporu (samizdaty, demonštrácie) zo strednej Európy. Sviečková manifestácia je tu na druhom mieste – o 10 dní neskôr oproti Maďarsku (v Budapešti bola totiž manifestácia proti režimu 15. marca 1988 a v Bratislave 25. marca 1988). V Budapešti prebehla manifestácia skôr preto, lebo 15. marec je akýmsi neoficiálnym maďarským štátnym sviatkom. Roku 1848 tu totiž v ten deň vypukla revolúcia a (pozn. –*Sándor Petöfi*) na schodoch národného múzea v Budapešti predniesol plamennú reč, ktorou ju spustil.

Keďže národné tradície a národné sviatky sú všeobecne známe, ľahšie sa organizoval opozíciou odpor proti vládnucemu režimu, ktorý bol nadviazaný na národné tradície. V Maďarsku bol teda odpor proti komunizmu nadviazaný na národné tradície až z 19. storočia, ale i ochra-

nu podzemných vôd na Dunaji. Nemohli si síce dovoliť povedať, že sú proti postaveniu gabčíkovskej priehrady, aby sa nezakotvila ešte viac hranica na Dunaji medzi Slovenskom a Maďarskom, tak to zakryli bojom proti znečisteniu podzemných vôd na Žitnom ostrove, ku ktorému by mohlo dôjsť, keby sa postavila priehrada na Gabčíkove. Ale nakoniec (veď dnes už je tomu 25 rokov) je vidno, že naopak podzemná voda sa vyčistila a gabčíkovská priehrada pomohla. Aj tu vidno rozdielne formy odporu proti režimu medzi Maďarskom a Slovenskom.

V Maďarsku teda odpor organizovali na úrovni národnej dimenzie, alebo prostredníctvom ochrany životného prostredia, lebo to vtedy letelo (však aj u nás boli „zeleň“ na piedestáli). Keďže ale na Slovensku vyslovene staršie štátne tradície neexistovali a Slovenský štát bol na „čiernej listine“, nebolo sa o čo oprieť. Jediná národná tradícia, ktorá je na Slovensku „kôšer“, je osoba Štefánika. Preto sme boli napr. na Bradle a doteraz, pokiaľ je v novinách niečo zo slovenských národných tradícií, je to práve Štefánik, pretože jedine ku Štefánikovi sa možno prihlásiť. Keďže teda takýchto národných tradícií nebolo, aj preto ďalšia tradícia silná v spoločenstve je náboženstvo.

Jukl a Krčméry, ktorí boli za náboženstvo vo väzení, osobnosti ako tajný biskup Korec a pod. predstavovali dôvody, prečo sa slovenský odpor proti komunizmu opieral najmä o náboženské tradície – o tajnú cirkev a prejavil sa mohutnými púťami, Sviečkovou manifestáciou, samizdatmi a pod. A preto, a tým končím, nemožno posudzovať odpor proti komunizmu na Slovensku podľa počtu signatárov Charty 77 a pod., ale podľa vlastných slovenských spoločenských podmienok. A vidíte, keď sa vrátim k tomu americkému historikovi, nedopadli sme zle v porovnaní so stredoeurópskymi národmi.

Kolakovičovci⁴²

FRANTIŠEK MIKLOŠKO

13. septembra 1943 prišiel na Slovensko chorvátsky jezuita Tomislav Kolakovič. Mal vtedy 37 rokov. Slovensko si vybral na jednej strane pre osobné bezpečie, v Chorvátsku mu zo stany nacistov hrozilo zatknutie, na druhej, pri očakávanom prechode frontu sa odtiaľto chcel dostať do Sovietskeho zväzu. Kolakovičova idea ruského apoštolátu sa opierala o jeho rusofilstvo a tiež o presvedčenie, že viera v Rusku je dosiaľ živá a že Rusko po všetkých utrpeniach zapríčinených boľševickou revolúciou je na počiatku svojej duchovnej obrody v zmysle fatimského zjavenia Panny Márie. O tomto všetkom chcel vyjednávať s najvyššími predstaviteľmi ZSSR.

Hneď po príchode na Slovensko si Kolakovič vybudoval okruh mladých ľudí, s ktorými sa začal stretať. Prichádzal s myšlienkami abbé Josepha Cardijna, zakladateľa „Hnutia kresťanskej robotníckej mládeže“ (JOC). Jocisti vytvárali malé spoločenstvá, krúžky, bunky, v ktorých má byť každý aktívny. Našich študentov oslovovali na jocizme tri veci. To prvé bolo heslo „formácia činnosťou“. Druhé heslo bolo „vidieť, hodnotiť, konať“. A toto všetko sa malo opierať o zápal, vnášať Krista späť do už odkresťančeného prostredia, v duchu hesla pápeža Pia X. „*Všetko obnoviť v Kristovi*“. V dôsledkoch to znamenalo angažovať sa v cirkvi, kultúre, politike, hospodárstve. Základné spoločenstvo na Slovensku, ktorým sa obkolesil, pomenoval Rodina. Týchto ľudí viedol k osobnému zreniu vo viere. Pripravoval ich, že po II. svetovej vojne Slovensko čaká komunistický teror. V čase príchodu Kolakoviča dozrievala na viacerých miestach Slovenska túžba veriacich o hlbší duchovný život. Asi aj pre-

to za krátky čas, ktorý Kolakovič na Slovensku strávil s Rodinou, vyrástla tu celá generácia kňazov, rehoľníkov, katolíckej inteligencie a študentov, ktorých svojou osobnosťou a myšlienkami strhol a poznačil na celý život. Keď vypuklo na Slovensku Povstanie, Kolakovič navštevoval na povstaleckom území kňazov a nabádal ich, aby ho podporili. Kolakovič s Juklom a štyrmi francúzskymi partizánmi pôsobili počas Povstania v horách pod Veprom. Spolu s ruskými partizánmi potom prešli na stranu frontu. Kolakovičovu cestu do Sovietskeho zväzu tu nebudem popisovať. Po návrate strávil ešte krátky čas v Prahe, kde tiež založil Rodinu. Po tom, čo jeho bezpečnosť začala byť ohrozovaná, 1. augusta 1946 opustil spolu s belgickými repatriantmi Prahu. Viac do Československa neprišiel.

Kolakovičova Rodina na Slovensku mala v tom čase 110 členov, z toho 42 kňazov a rehoľníkov, 28 ľudí z prostredia katolíckej inteligencie a 40 študentov. Z kňazov a rehoľníkov tam patrili bl. biskup Pavol Gojdič; bl. Vasil Hopko, neskôr biskup; Mikuláš Lexmann, zomrel v internácii; historik Štefan Šmálik; veľký znávac viery Viktor Trstenský; Jozef Vavrovič, neskôr dlhoročný riaditeľ Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme; Anton Botek, neskôr redaktor Vatikánskeho rozhlasu a prekladateľ Písma svätého; Xaver Čík, ktorý viedol potom 20 rokov slovenskú duchovnú službu vo Viedni a organizoval prenášanie správ o prenasledovaní veriacich v Československu; jezuita Ján Dieška, významný katolícky spisovateľ, publicista a prekladateľ; Ladislav Hagovský, prekladateľ náboženskej literatúry, ktorá potom vychádzala v samizda-

te, a ďalší. Z katolíckej inteligencie tam patrili univerzitný profesor, pediater Alojz Chura; Andrej Getlik, neskôr tiež univerzitný profesor pediater; Pavol Strauss lekár, spisovateľ, básnik a prekladateľ; stredoškolskí profesori Mária Pecíková a Juraj Kohút; Václav Vaško starší a ďalší. Zo študentov Ján Komorovský, religionista, po novembri 1989 univerzitný profesor; Anton Neuwirth, neskôr veľvyslanec SR pri Vatikáne; Václav Vaško ml., publicista; akademický maliar Ladislav Záborský; František Braxátor a Jozef Šrámek, neskôr významné osobnosti slovenského exilu; Imrich Staríček, fyzik, filozof; Jozef Vicen, ktorého v roku 1957 uniesla z Rakúska čs. rozviedka; Vladimír Jukl a Silvester Krčméry a ďalší. Do pražskej Rodiny patrili kňazi, teológovia Oto Mádr a Josef Zvěřina; laici Ružena Vacková, univerzitná profesorka, teoretická umenia; František Valena, právnik, zomrel na následky väzenia; Miloš Lokajíček, jadrový fyzik, neskôr univerzitný profesor; Josef Hošek, fyzik, filozof; Jiřina Hošková a ďalší. Z Maďarska bol blízky spolupracovníkom Tomislava Kolakoviča kňaz, piarista György Bulányi. Lukáš Obšitník, pracovník Ústavu pamäti národa, zistil, že členovia slovenskej Rodiny boli dohromady odsúdení na 481 rokov, 10 mesiacov a jedno doživotie väzenia, resp. internácie. Len tí členovia pražskej Rodiny, ktorých som tu menoval, boli spolu odsúdení na 104 a pol roka a jedno doživotie väzenia. György Bulányi bol v Maďarsku odsúdený na doživotie.

Keď som spomenul niektoré mená z Rodiny a ich neskoršie významné posty a pôsobenie, resp. ich martýrium, tak v pravom slova zmysle pokračovateľmi apoštolátu Tomisla-

42 Príspevok je dostupný aj na webovej adrese: MIKLOŠKO, F.: *Kolakovičovi*. [citované 15. októbra 2016]. Dostupné na URL <<https://www.postoj.sk/3859/frantisek-miklosko-kolakovicovi>>.

va Kolakoviča na Slovensku boli len dvaja ľudia: Vladimír Jukl a Silvester Krčméry. Hneď po návrate z väzenia sa začali aktivizovať v apoštoláte medzi vysokoškolskou mládežou. V roku 1974 založili v skrytosti sekulárny inštitút Fatima, ktorý bol jurisdikčne podriadený tajnému biskupovi Jánovi Korcovi. Fatima bola potom centrom kľúčových náboženských aktivít na Slovensku až do pádu komunizmu. Jej charizma bola postavená na dvoch pilieroch. Jukl a Krčméry ju nazývali tiež „Komunita aktuálnych služieb“. Fatima išla tam, kde bola v cirkvi práve najviac potreba. Takto sa v spolupráci s biskupom Korcom a s tajnými rehoľnými kňazmi venovala apoštolátu v malých skupinkách medzi vysokoškolákmi, potom stredoškolákmi, žiakmi a rodinami. Vydávala periodickú i neperiodickú samizdatovú literatúru, organizovala prenášanie náboženskej literatúry zo zahraničia, podávala správy do zahraničia o prenasledovaní veriacich v Česko-Slovensku. Organizovala výlety, duchovné obnovy i exercície pre ľudí, s ktorými sa stretala a udržovala s nimi na Slovensku kontakt. Iniciovala nočné adorácie mladých ľudí na mariánskych púťach a stála pri známej púti na Velehrade v roku 1985, Sviečkovej manifestácii v Bratislave v marci 1988 a pri závere „milostivého Mariánskeho roku“ v au-

guste 1988 v Nitre. Pri apoštoláte sa riadila heslom, „vychovať si pri práci nástupcov a stať sa takto 'zbytočným'“. Druhým duchovným pilierom tohto inštitútu bola myšlienka christianizácie Ruska. Fatima mala i má mužskú a ženskú vetvu zasvätených ľudí i spolupracovníkov. Fatima svojou angažovanosťou poznačila tisíce ľudí na celom Slovensku a jej duchovnosť sa prirodzene prenáša na ďalšie pokolenia.

Ak pozorujeme toto všetko, vidíme, že ide o výnimočnú generáciu katolíckych osobností, ktorí patrili do Rodiny a ktorí potom zohrávali na Slovensku, v Čechách i v zahraničí kľúčovú rolu na poli zachovania viery, kultúry, publicistiky i obrany národa. Vskutku možno hovoriť o generácii kolakovičovcov. Samozrejme, mnohí z týchto ľudí boli v čase Kolakoviča už vnútorne formovaní a po vpáde komunizmu do Česko-Slovenska sa ich osudy a cesty rozišli na rôzne strany, ale v jednej chvíli ich svojimi myšlienkami oslovil a spojil profesor Kolakovič. A táto, aj keď krátka skúsenosť ich potom vnútorne spájala celý život. Ak na Slovensku hovoríme o generácii bernolákovcov, štúrovcov, alebo v kultúre o mnohých umeleckých smeroch, tak je potrebné, aby sa rovnako stala v slovenských dejinách a v našej kultúrnej pamäti prítomná generácia kolakovičovcov. Gene-

rácia, ktorá sa duchovne vzoprela dvom totalitám 20. storočia a ktorú v období komunizmu zohrala obrovskú rolu pri obrane kresťanstva a slobody.

V knihe Zjavenie apoštola Jána sa v závere píše: „*A mesto nepotrebuje ani slnko, ani mesiac, aby mu svietili, lebo ho ožaruje Božia sláva a jeho lampou je Baránok. V jeho svetle budú kráčať národy a králi zeme doň prinesú svoju slávu. Jeho brány sa cez deň nezavrú a noci tam nebude. A budú doň prinášať slávu a bohatstvo národov. Ale nič poškvrnené, nik, kto sa dopúšťa ohavnosti a lži, doň nevojde, iba tí, čo sú zapísaní v Baránkovej knihe života.*“ (Zj 21, 23-27). Je šťastím mať kráľov a vodcov, ktorí stoja na čele národov a štátov, ale aj vodcov generačných či iných zoskupení, ktorých odvaha a múdrosť bude raz ich slávou. Je šťastím mať ľudí, ktorí verne rozvíjajú a nasledujú svoje poslanie tak, že ich život a dielo sa stanú nakoniec slávou a bohatstvom národov. Je šťastím a požehnaním mať v národe ľudí ako boli kolakovičovci, ako boli Silvester Krčméry a Vladimír Jukl, podľa ktorých bolo dnes, tu v Šintave pomenované námestie, a ako boli ďalší a ďalší, ktorí v čase neslobody na Slovensku vydali statočné svedectvo vernosti cirkvi a ľudskosti. Oni sú míľnikmi na našej ceste k svätému mestu, novému Jeruzalemu.⁴³

Silvo a Vlado, charizmatik a systematik

EUGEN VALOVIČ

Budem hovoriť voľnejšie, aby som ilustroval predchádzajúce príspevky, ktoré tu zazneli pred mnou. Zazneli tu veľmi pekné, systematicky usporiadané myšlienky. Začnem vznikom Spoločenstva Fatima a tým, čo tomu predchádzalo.

MUDr. Silvestra Krčméryho (ďalej len Silvo) som spoznal v lete v ro-

ku 1969. Krátko po prvom stretnutí mi umožnil zúčastniť sa na duchovných cvičeniach, ktoré dával v septembri 1969 otec biskup Korec (teraz kardinál; mal som u neho duchovné vedenie asi dvadsať rokov). Asi o rok na to som sa stretol aj s RNDr. Vladom Juklom (ďalej len Vlado). Najprv spomeniem Silvov charizma-

tický prístup v tom, že vedel nielen osloviť ľudí, ale ich aj poveriť úlohami. Ja som bol podľa mňa také „malé nič“ a on si ma viacej všímal. Raz mi povedal, keď zistil, že študujem na stavebnej fakulte, či by som nechcel ísť do nejakého spoločenstva. Tak ma doviedol do spoločenstva „technikov“ (už absolventov). Silvo

43 Informácie o Kolakovičovi som čerpal z článku: VAŠKO, V.: Profesor Kolakovič – mýty a skutočnosť. *Impulz*, roč. 2, 2006, č. 3, s. 93 – 119.

s Vladom mali vysoké školy rozdelené. V tomto sa objavuje Vladova systematickosť. Vlado mal prírodné vedy a Silvo mal univerzitu a techniku. Technici boli vtedy vlastne pozbieraní zo všetkých fakúlt, neboli ešte systematicky rozdelení po fakultách. To nastalo asi o dva roky.

Keď som prišiel na stretnutie „technikov“, boli tam väčšinou mladí oteckovia, ktorí mali aj rodinné povinnosti. Bol som tam dva-tri razy, keď mi Silvo povedal, že bolo by to treba prebrať, s čím som súhlasil s podmienkou, že neviem, či sa na to hodím. On mi odpovedal: „*To že si neschopný, to je dobre. Lebo keby si bol schopný, tak ťa tam nedám!*“ To bola podľa mňa jeho charakteristická vlastnosť, že si veľmi všímal aj nenápadnejších ľudí a vedel ich zapáliť pre vec a poveriť ich úlohou.

Začal ma tiež, ešte okolo roku 1970, vodiť na stretnutia kňazov, čím som bol prekvapený. Nechápal som vtedy celkom prečo. Zrejme si robil rezervu, keby ho zobrali eštebáci, aby táto činnosť pokračovala. Z kňazov tam boli, ako si pamätám, páter Metod, páter Riecky, obaja kapucíni. Boli tam ešte traja až piati kňazi z okolia Bratislavy. Silvo sa snažil robiť to, aby títo kňazi, ktorí boli v oficiálnej pastorácii, nestratili hneď súhlas režimu. Boli potrební robiť aspoň to, čo sa dalo, a prípadne v rámci možností poskytovať duchovné služby.

Vlado so Silvom podľa mňa veľmi chceli – to, čo tu už zaznelo – mať niečo ako „Kolakovičovskú rodinu“. Totiž „Rodina“ bola, ale nebola taká systematická v apoštoláte v tých časoch. A tak chceli mať nejakú náhradu – aktívne spoločenstvo. Tak nás z radov vysokoškolákov zozbierali. Bolo nás okolo dvadsať ľudí zapálených pre apoštolát. Bolo tam aj mnoho zasvätených, ktorí sú teraz už v iných reholiach alebo v iných spoločenstvách, alebo sú aj ženatí. Streťovali sme sa v jednom dome v Stupave, i v Bratislave v Krasňanoch u veriacich, ktorých Silvo s Vladom poznali. Postupne sa z toho vykľulo,



Vladimír Jukl u Silvestra Krčméryho (Zdroj: Karol Dubovan)

že aby sme boli ochotní robiť apoštolát, chceli zrejme vytvoriť ten „druhý pilier“ (čo už naznačil L. Stromček, aj F. Mikloško). Silvo s Vladom však mali pre nás zaujímavú myšlienku, či nemáme robiť apoštolát aj v Sovietskom zväze. Bol som dosť prekvapený, že išlo o Rusko, a nevedel som, čo to presne znamená. Vysvetlili nám, že je veľmi potrebné sa modliť za ruský národ a aj mu pomáhať, ako sa dá, pretože „*spása príde od východu*“.

Stretali sme sa asi raz za štvrtý rok a program okrem apoštolátu na Slovensku sme mali zameraný hodne smerom na „východ“, to znamená východná liturgia, informácie o tom, čo sa v Rusku deje a pod. Keďže sme boli študenti, dávali nám na zváženie, či by sme nemohli využiť príležitosť a ísť na brigádu do Sovietskeho zväzu. Rudolf Fiby tam už bol počas svojich štúdií. Ja som vtedy bol zhodou okolností ako študent – stavbár, tretíak, takže sa mi podarilo cez Stavebnú fakultu ísť na päťtýždňovú brigádu. Prvýkrát v roku 1971, druhýkrát v roku 1972. Vzhľadom na to, že tam boli aj dvaja študenti z nášho spoločenstva „stavbá-

rov“, mohol som robiť aj určité apoštoltské aktivity. Nadväzoval som kontakty, rozprával som sa s veriacimi a rozdal pár malých Biblií (čo bolo vtedy dosť riskantné, ale mne to vychádzalo). Keďže Silvo a Vlado boli dôslední, ako tu zaznelo, mali v tom čase nejaké nie veľmi presné adresy aj na ľudí v ZSSR. Ilustrujem to na príklade, keď pri prvom mojom pobyte v Sankt Peterburgu (vtedy Leningrad) som hľadal kostol asi dobré tri dni. Silvo mi totiž povedal, že to je niekde pri Nevskom prospekte. Ten však má dobrých sedem kilometrov, takže som ho celý prešiel peši asi trikrát. Potom som ho našiel, aj vďaka Silvovi, ktorý ma naučil takú vec, aby som sa v takých prípadoch pomodlil k Duchu Svätému a k pátrovi Javorkovi, ako „patrónovi beznádejných prípadov“. A oslovil som jednu „bábušku“ a tá ma zaviedla ku kostolu. Takže to boli také začiatky, ale informácie poslúžili.

Čo sa týka aktivít na Slovensku, myslím, že každý z nás mal nejaké spoločenstvo, a to sa postupne kryštalizovalo. Ja som v roku 1971 mal vysokoškolákov na stavebnej fakulte a „technikov“. Postupne sa podarilo



(okolo roku 1973 až 1974) vytvoriť spoločenstvá podľa fakúlt. Paralelne vznikali „strojáři“, aj „elektrikári“. Takže už bolo aj „centrálne technické stretko“.

Silvo s Vladom v júni v roku 1974 na stretnutí, na ktorom sme sa zameriavali aj na Rusko, nás pozvali na duchovné stretnutie a duchovné cvičenia s tým spojené – dával nám ich Stanko Sloboda, salezián. Silvo s Vladom vyšli s myšlienkou, že by chceli urobiť nejaké systematické spoločenstvo so zasvätením sa a oni dvaja by išli do toho. Spýkali sa, kto z nás tam prítomných by sa na to dal. Bolo ticho a potom sa ozval Rudko Fiby, ktorý povedal, že on ide do toho. Ja som povedal, že potrebujem čas na rozmyslenie. Oni si koncom augusta dali už oficiálne stretnutie a zložili sľuby. Ja som sa k nim pridal o dva-tri týždne. Tak sme boli spolu štyria: Silvo, Vlado, Rudko a ja. Možno povedať, že vtedy sme začínali Spoločenstvo aktuálnych služieb (neskôr Agape) a nevedeli sme presne, ako to ďalej pôjde. Silvo s Vladom chceli to posilniť ďalšími a behom dvoch rokov tam prišiel Peter Murdza, Julo Porubský, postupne Jožko Gunčaga a Ferko Kapušniak, a tak ďalej.

Teraz by som prešiel k mojej práci s deťmi. Opäť by som to ilustroval na príklade Silva a Vlada. Ja som mal na starosti spoločenstvo „stavbárov i technikov“, i kňazov, teda mal som toho dosť. Keď som bol v piatom ročníku stavebnej fakulty, tak som sa so Silvom dohodol, že v poslednom semestri, kedy som mal diplomovku i štátnice, by som rád z mojich aktivít vycúval. Silvo to rešpektoval za predpokladu, že si zabezpečím náhradu. Doplním L. Stromče-

Novo inštalovaná tabuľa s názvom námestia (Zdroj: Karol Dubovan)

Vladimír Jukl (vpravo) a Karol Dubovan



ka, že v rámci apoštolátu sme sa mali stať zbytočnými, avšak bolo potrebné nájsť si kompetentnú náhradu, ktorá splňa určité kritériá. Teda, že musí byť aj „spoľahlivá“. To znamená, že nemôžem si len niekoho nájsť, ale musím tam s ním chvíľu chodiť a až keď to ako-tak funguje, tak sa môžem vzdialiť. Mňa takto Vlado zasväcoval do oblastných stretnutí („zábav“), ktoré sme mali na starosť po náboženskej stránke. Tam sme mali stretnutia s miestnymi aktivistami (dva až trikrát za rok). Ja som mal najprv Žilinu, potom postupne Ružomberok, Poprad a Košice. Vlado bol vždy nejaký čas so mnou a až keď videl, že to ide, tak vtedy sa stiahol a nechal ma už samého viesť stretnutia.

A teraz späť k tým deťom. Raz, v rámci môjho „voľna“, teda toho posledného semestra, mi Silvo povedal: „Nemôžeš sa predsa stále len učiť. Poď v nedeľu na výlet.“ A tak som išiel na výlet. Predtým som chodil na výlety pravidelne s vysokoškoolákmi, ktoré sme začínali ráno po sv. omši (u Notre Dame). Toto však bol výlet až poobede, čo bol pre mňa taký nezvyk. Na tento výlet prišli väčšinou deti. Povedal som si, že Silvo asi niečo sleduje, tak sme sa s nimi bavili a hrali. Keď už končil výlet a rozchádzali sme sa, Silvo sa spýtal:

„Decká, máme sa stretnúť zase nabudúce?“ Bolo tam asi desať až trinásť detí a samozrejme všetky povedali „áno“. Silvo na to zahlásil: „Viete, ja nabudúce nemôžem, ale tuto Evžen, ten sa vám bude venovať.“ Takže takýmto spôsobom ma Silvo „posunul“ do práce s deťmi.

Asi o tri alebo o štyri roky neskôr, som bol medzitým v Žiline, odkiaľ som sa v roku 1976 vrátil. Prišiel za mnou Vlado – ja som sa už medzitým začal opäť venovať „technikom“ a pomaly som aj s Ferkom Mikloškom začal pracovať aj so stredoškoolákmi. Vlado mi hovorí: „Počúvaj, veľmi dobre, že robíš s deťmi, to je veľmi fajn, ale to nemôžeš iba tak. Ty máš len pätnásť – šestnásť detí, ale bolo by lepšie, keby si začal „zbierať“ ľudí, čo robia s deťmi. Tak vás môže byť desať a keď každý bude mať desať detí, tak to už budeš mať sto detí a tak ďalej.“ Takto sa zhruba zrodila práca s deťmi, ktorá pokračovala ďalej a v roku 1991 vzniklo Hnutie kresťanských spoločenstiev detí – eRko. Spolupracovníkov v práci s deťmi mi posielali Vlado, Silvo a aj otec biskup Korec. Najmä vďaka týmto trom začali chodiť ďalší a rozvíjala sa táto práca. Z tohto vidieť to, čo už tu zaznelo, že Silvo bol charizmatik a Vlado systematick.

Doplnil by som ešte myšlienku,

k tomu, čo sa tu hovorilo o vzťahu k Cirkvi a k otcovi biskupovi Korcovi. Silvo bol typ človeka, aj Vlado, že v určitých veciach sa vedeli s niekým poradiť. Keď Silvo chcel niečo spraviť, alebo chcel niekoho prijať do Spoločenstva, osobne sa o tom človeku s niekým rozprával. Často aj so mnou. Podobne aj Vlado. Keď už to jeden alebo druhý v pléne predložili, zrejme o tom hovorili minimálne s tromi – štyrmi, aby bolo jasné, či to „pôjde“ alebo „nepôjde“. Silvo mi vždy v takýchto situáciách spomenul (hoci párkrát aj Vlado), že ešte musí o danej veci hovoriť s otcom biskupom Korcom. To bol ich vzťah voči „podzemnej“, alebo neoficiálnej cirkvi (z môjho pohľadu).

Vlado so Silvom mali kontakt aj s oficiálnou cirkvou, pokiaľ to bolo možné. Pamätám si, že párkrát som bol s Vladom za otcom biskupom Júliusom Gábrisom a určité veci s ním preberal, rozoberal, hovoril čo a ako. Ale, ako už L. Stromček povedal, nezasahovali veľmi do toho,

aby otec biskup Gábris mal robiť nejaké „silné“ veci, keďže už aj tak bol dosť problematický pre štátne orgány. Skôr chcel preukázať, že stojíme za ním a v čom sa dá, tak mu pomôžeme. Z toho som bol príjemne prekvapený a povzbudilo ma to v mojom vzťahu k oficiálnej cirkvi. Ten sa posilnil o pár rokov neskôr, keď som so Silvom sa stretol s otcom ordinárom Jánom Hirkom.

Vtedy v zbore ordinárov boli traja biskupi: pán biskup Jozef Feranec, pán biskup Ján Pásztor a pán biskup Július Gábris, potom kapitulný vikári a prešovský gréckokatolícky otec ordinár Ján Hirka. Silvo mal s ním osobný kontakt, nakoľko sa dobre poznali. Vďaka nemu sme vedeli dosť veľa pozadia z diania v oficiálnej cirkvi – „čo bolo, ako bolo“, aké sú problémy, čo nám v našej práci aj otcovi Korcovi pomohlo sa lepšie orientovať v situácii, ktorá bola. Silvo otca ordinára Hirku dosť často navštevoval, viackrát aj so mnou. Na tom by som chcel opäť ukázať, aký

bol Silvo typ človeka, ako lekár. Otec ordinár už vtedy bol chorý, mal niečo zo zažívacím traktom, ak si dobre spomínam. Stále prežíval určité napätie, keďže vtedy bojoval o zachovanie gréckokatolíckej cirkvi, ktorá sa práve vtedy legalizovala. Raz mu Silvo povedal: „*Si cirkevná autorita, ale v zdravotných veciach musíš poslúchať. Raz za štvrtroka v sobotu príde Evžen k tebe a pôjdete niekde von.*“ Ja som bol z toho prekvapený, ale chodil som z Bratislavy nočným vlakom a vždy ráno v sobotu som prišiel k nemu. Otec ordinár mal väčšinou ešte tri – štyri hodiny prácu, ale potom naozaj išiel so mnou niekde von. Dokonca sme boli aj vonku na slniečku. Pri týchto stretnutiach sme samozrejme hovorili o situácii u nás a vymieňali sme si materiály. Chcem tým ilustrovať, že podľa mňa Silvo aj Vlado okrem organizačného „systému“ mali aj veľmi silný osobný – ľudský kontakt.

Apoštolát laikov

DANIEL BÉDI

Keď dnes prežívame výročie, ako si Pán života 10. septembra 2013 vo večerných hodinách k sebe povolal doktora Silvestra Krčméryho, ako sme ho všetci familiárne volali Silva, som rád, že sa tu stretáme nielen kvôli nemu. Tým nechcem povedať, že by to bolo málo, ale k nemu prirodzene patrí, ako už viackrát to tu bolo spomenuté, aj doktor Vladimír Jukl. Každý odlišný, odlišnej povahy, formovali a v značnej mierne ovplyvňovali dejiny tajnej či skrytej cirkvi na Slovensku v 2. pol 20. stor. Uvažoval som, o čom z ich širokého záberu hovoriť. Paradoxy nám niekedy pomáhajú jasnejšie vidieť skutočnosti, a tak, hoci som kňazom spoločenstva Fatima a teraz pôsobím v banskobystrickej diecéze, chcem hovoriť o laickom apoštoláte, alebo skôr apoštoláte laikov, aby to

nevyznievalo ako neodborný apoštolát.

Práve Silvo a Vlado boli zakladateľmi laického apoštolského hnutia, a práve laický apoštolát ma priviedol ku kontaktom aj so spoločenstvom Fatima. Nedá sa byť neosobný pri týchto spomienkach alebo priblížení Silva a Vlada. Keď som sa v roku 1978 hlásil na teológiu z nitrianskeho gymnázia, v Nitre bol v tom čase farárom v Hornom Meste, takzvané u františkánov, Ladislav Vrabel a ten mi pred odchodom do seminára zdôrazňoval: „*Kňazstvo sa ti nesmie stať zmyslom života, pretože ho dosiahneš za každú cenu, aj za cenu ústupkov a kompromisov.*“ Nevieť, či som mu vtedy, ako dvadsaťročný, dostatočne rozumel. Vyslovenú hĺbku pravdy som si uvedomil až neskôr, práve keď sme po troch rokoch boli z teo-

lógie za hladovku vyhodení, pretože dalo sa ustúpiť, dalo sa uhnúť. A tak tiež povzbudeniu otca Antona Srholtca, ktorý v tom čase bol v mojom rodisku, v neďalekom Veľkom Záluží a ktorý mi vrazil: „*Pozri, ja som bol vysvätený ako štyridsaťročný a roboty mám dosť.*“ Vtedy mal päťdesiatjeden. Ja som bol vysvätený ako 41-ročný.

A tak postupne som poznával miesto a úlohy, ktoré mali a majú laici v cirkvi. Vďaka správnym kontaktom, ako napríklad cez Martu Košíkovú, neskôr aj ďalších, som začal chodiť na diaľkový kurz teológie práve k Vladkovi, ktorý mi pomáhal objavovať miesto laika v cirkvi. A priviedol ma k aktivite v rámci laického apoštolského hnutia, z ktorého sa po Nežnej revolúcii, ako je známe, vyvinuli hnutia ako eRko –



Dvaja priatelia: Silvester Krčméry a Ján Pavol II. (Zdroj: archív rodiny Vančovej)

Hnutie kresťanských spoločenstiev detí, Hnutie kresťanských spoločenstiev mládeže, teraz Združenie kresťanských spoločenstiev mládež, kde sme prvé roky spolupracovali s Petrom Murdzom a s Paľom Benkom a Hnutie kresťanských rodín na Slovensku – HKR.

Laické apoštolské hnutie sa začalo výrazne rozvíjať na Slovensku práve v 70. rokoch, po tom, ako Silvo a Vlado boli prepustení z väzenia a kontakty s vysokoškólakmi začali byť živými. Výrazný impulz pre vznik hnutia prišiel od Druhého vatikánskeho koncilu, ktorý potvrdil snahy slovenských laikov zo 40. rokov. A práve spomenuté 40. roky boli veľmi dôležité kvôli pôsobeniu už viackrát spomenutého profesora Tomislava Kolakoviča, chorvátskeho kňaza a jezuitu, ku ktorému, ako do školy, chodili práve Vlado so Silvom. Teraz, 8. septembra 2014, veríme, že u Pána by sa dožil Tomislav Kolakovič 108 rokov. Bol teda narodený 8. septembra. V Silvových zápiskoch, v tomto boli naozaj jeden aj druhý precízni, a to nachádzame aj

v ich pozostalosti, kde je naozaj neúrekom toho, čo treba triediť, tak v Silvových zápiskoch z roku 1945 z Prahy nachádzame jasné usmernenia Kolakoviča pre apoštolát laikov. Myslím si, že sa to potom aj prenášalo a nachádzali sme to aj v našich spoločenstvách, krúžkoch a vôbec v tom systéme, akým sme pracovali a spolupracovali.

V zápiskoch, ktoré vyšli v knižočke Václava Vaška *Profesor Kolakovič* hneď po revolúcii, sa jasne píše: „Základom je seriózny duchovný život. Jeho prostriedky sú rozjímanie, sviatosti, eucharistia, štúdium náboženskej literatúry, teológie a svojho povolania, teda to, čo súviselo s prehlbovaním vlastného profesionálneho zamerania. Samozrejme, krúžky a stretnutia nemôžu byť odtrhnuté od života.“ To sme skutočne vyslovene žili a nachádzali potom aj ako usmernenia od Silva a Vlada. A teda seriózne sa oddať apoštolátu. Bolo veľmi dôležité, ako zdôrazňoval profesor Kolakovič, aby bol apoštolát osobný a individuálny. Nespoliehať sa na tlač, organizáciu a čokoľvek,

ale práve osobným príkladom, osobným stretnutím viesť alebo hľadať a pomáhať ľuďom nachádzať svoje miesto a rásť. A takisto samozrejme nachádzať to Božie v ich živote.

Profesor Kolakovič zdôrazňoval: „Dnes možno obrátiť len toho, kto sa môže osobne presvedčiť z nášho života, že uskutočnenie tej pravdy je možné a že niekto pre tú pravdu aj žije.“ A taktiež najskvelejšia pravda musí byť adoptovaná psychologicky mentalite konkrétneho človeka. Musí mať úctu k osobe každého človeka ako takého, ako ju má i Boh, k jeho dôstojnosti a slobodnej vôli. Zvláštnou formou individuálneho apoštolátu sú práve tie základňové spoločenstvá, a teda aj v Silvových zápiskoch nachádzame, že: „Nemožno zostať len u jednotlivého človeka, ale rozšíriť apoštolát na prostredie tak, ako žiaden človek nie je izolovaný.“ Práve keď profesor Kolakovič zakladal aj Rodinu alebo formoval študentov, tak práve v tomto smere ich formoval, čo hovorím, neskôr potom bolo takou veľmi dôležitou, hybnou silou toho celého systému, obzvlášť toho laického apoštolského hnutia, ktoré sa v 70. – 80. rokoch rozvinulo po Slovensku.

Taktiež zdôrazňoval: „Bez poznania prostredia nepochopím ani jednotlivca a náš vplyv na jednotlivca nemôže byť potom trvalý.“ Teda prostredie, prirodzené prostredie toho človeka je veľmi dôležité a to bolo aj tým, čo vedúci krúžkov mali za úlohu, nielen ako objekty prijímať členov krúžkov, ale žiť s nimi evanjelium, radostnú zvesť. Takto sa vlastne Kristus stával, bolo dôležité, aby sa stával, zmyslom života jednotlivca, ale aj normou každého prostredia, a teda aj samotného spoločenstva. Len tak môže ono dosiahnuť svoj cieľ a zmysel, ak uzná Krista za svoju normu, pretože, ako sme si uvedomovali, Ježiš Kristus bol tým ústredným, pre ktorého všetci žijeme.

Veľmi dôležitým bodom, v zápiskoch sa to objavuje, je tzv. kolektívny apoštolát. „Ako Kristus bol otvoren-

ný pre celé ľudstvo, tak i môj apoštolát musí byť otvorený všetkým, nielen vybranej skupine katolíkov,“ a aj to tu zaznievalo že Silvo a Vlado nevytvárali nijakú vybranú skupinu ľudí alebo vyslovene nejaké uzavreté gesto, ale práve naopak – naozaj katolicita bola vlastná pôsobeniu Silva a Vlada a bola prítomná aj v našich spoločenstvách. Viem, že aj v Hnutí kresťanských spoločenstiev mládeže sme dlhý čas s tým mali problém, lebo niektorí sa chceli nejakopoviem tak, že označovať. Ale reakcia iných bola taká, že oni práve preto pracujú v Hnutí kresťanských spoločenstiev mládeže, lebo hnutie bolo

také katolícke. Nepotrebovalo nejakú nálepku, ale práve naopak, kdekoľvek, v ktorejkoľvek farnosti bolo, mohlo byť živým spoločenstvom farnosti, bez nejakého označenia, bez nejakej nálepky. To práve mnohých priťahovalo, a práve to bolo aj tou charizmou Kolakoviča. Samozrejme, to preniesli aj Silvo a Vlado do celého laického apoštolského hnutia, z ktorého sa potom po revolúcii etablovali tie tri hnutia, ktoré sú naozaj, môžeme povedať, širokospektrálne, čo sa týka prijímania, prežívania evanjelia a tých darov, ktoré cirkev nám prináša.

V zápiskoch Kolakoviča by sa eš-

te dalo pokračovať. Kto by chcel, tak veľmi zaujímavá je práve spomenutá knižočka od Václava Vaška *Professor Kolakovič*. Ako som spomínal, ja som sa najskôr dostal k tým živým zásadám a až potom som zistil, odkiaľ to pramení. V tom je to vzácne, že Silvo a Vlado to naozaj zachovali, preniesli a ponúkali ďalej ako svoju vzácnu skúsenosť. Myslím si, že aj teraz je veľmi dôležité, aby sme aj my a aj mladá generácia, odovzdávali ďalej osobnú skúsenosť s Kristom a so spoločenstvami.

Pašovanie náboženskej literatúry

ALBÍN MASLAŇÁK

Začal by som takým osobným svedectvom a mojimi skúsenosťami s prácou s Vladom Juklom. Vlada Jukla som spoznal ako študent, keď som išiel na vysokú školu v roku 1977. V podstate sme mali jednu obrovskú výhodu a tá spočívala v tom, že keď sme prišli ako mladí študenti do Bratislavy, ako prváci, tak už sme mali isté zatriedenie, čo bolo fantastické a vlastne celé to štúdium sa o nás v úvodzovkách „niekto staral“ a duchovne nás viedol. Práve teraz vidím, čo možno dnes chýba, keď vidím aj svojich synov, ktorí idú na štúdiá. My sme sa skoro báli nastúpiť do vlaku, pretože sme neboli takí „vybití“. Dnes mladí vedia všetko, vedia si všetko nájsť na internete, vedia sa absolútne dobre zariadiť, ale jedno, čo chýba, tak je to duchovno. Zdá sa mi, že to tak trochu pokrívka a myslím si, že to, čo sme mali my, oni ani zďaleka nemajú, hoci sme žili v oveľa horších podmienkach, ako sú teraz.

No a samozrejme stretávali sme sa, alebo boli vytvorené stretávacie skupinky, ktorých Ferko Mikloško bol takým agitátorom a vlastne, bolo tu už povedané, že za vysokoškólakov bol on zodpovedný. No a Vla-

do Jukl chodieval na tieto stretnutia, samozrejme, niekedy ich viedol, niekedy bol ako prísediaci. Čo mne tak osobne na ňom, povedal by som utkvelo, bolo, že mal neskutočný systém. Ten systém bol fakt prepracovaný do detailov a veľmi dôležitý, alebo zaujímavé bolo, že on ten systém nikomu nevnucoval. Kto sa chcel tomu systému podriaďovať, sa podriadil a bolo to niečo úžasné. Spomínam si, že sem-tam prišiel Vlado s nejakým kamarátom alebo s niekým a doniesol kufrík, v ktorom bolo zopár kníh a my sme ten kufrík doslova hypnotizovali očami, aby sa nám nejaká kniha ušla. Pamätám si, že raz nám, alebo teda mne osobne Vlado doniesol dve knihy, a to *Na Petrovom stolci* a *V bunkri hladu*. To som si nesmierne vážil a vtedy sme si tak hovorili, ako je možné, že tej literatúry niekde je strašne veľa a my ju tu nemáme.

Tak nás čosi začalo nahľadávať a Vlado nás tak trochu v tom podporoval, vedel, že sme zo severu Oravy. Taký môj prvý väčší kontakt s literatúrou bol, keď som bol v 1986 roku v Ríme, aj na audiencii pri Svätom Otcovi. Vtedy sme odchádzali domov s kamarátom a doniesli sme v kufroch okolo sto kníh. Proste to

keď videla sestrička Gala Vrablecová, tak nám povedala: „Teda chlapci, ja sa budem za vás modliť, ale toto by ste asi nemali robiť, lebo vás zavvrú.“ No a toto bol taký štart. Potom som bol na návšteve v Mníchove u pátra Antona Hlinku. Ferko mi dal predtým heslo, s ktorým som sa dohodovil s pátrom Hlinkom – a to bolo „som neužitočný sluha“, a vtedy páter Hlinka vedel, že sa nemusí báť. Tam to začalo, že tá literatúra sa zbierala, či z Talianska, z Nemecka, z Kanady, dovážala sa do Nemecka a odtiaľ loďou do Poľska a Poliaci ju distribuovali ďalej. Tam vznikol ten kontakt, ja som sa s tými Poliakmi, ktorí boli z druhej strany Pilska, poznal už dávnejšie, pretože sme si ako študenti nosili všelijaké drobnosti, ako rifle a takéto veci a potom sme sa dohodli, že im teda niekto dovezie nejakú literatúru, ktorú bolo treba preniesť na Slovensko.

V ten prvý moment sa zdalo, že to naše kamarátstvo skončí, pretože im doviezli knihy, ale doviezli to na tri a pol tonovom aute. Takže keď im to začali vykladať, tak oni s hrôzou zistili, koľko toho je. Keď sme sa stretli, tak nám povedali, že teda odtiaľ potiaľ, toto predsa len nemô-

žeme urobiť, lebo pozatvárajú všetkých. Ale napriek tomu nikdy sa nestalo, že by nás chytili a bolo to okolo 6 – 7 ton kníh, ktoré sme preniesli s kamarátom. Nikdy nikto o nás nevedel. U nás to vedel akurát môj otec, pretože to priateľstvo s Poliakmi z Korbielówabolo cez neho. Inak nikto o nás nevedel. Ja som chodil normálne do práce bez toho, že by niekto niečo tušil. Systém nás naučil Vlado Jukl a my sme takisto pri tom, pri prenášaní tých kníh mali prepracovaný systém. Stretnutie bolo vždy o pol noci, od dvanástej do jednej, na úpätí Pilska, na hranici. Mali sme síce baterky, ale zo zásady sme chodili po tme. Nikdy sme nesvietili baterkou, pretože to by nás bolo prezradilo. Za tie roky, čo sme to robili, tak sme nikdy nemali ani len jeden incident alebo nejaký náznak, že by nás niekto bol naháňal alebo chytil. Bolo to neskutočné Božie riadenie a anjel strážny nad nami poriadne bdel a vždy to dopadlo dobre.

Literatúry sme doniesli obrovské množstvo, všetko to bolo ukladané u nás v takom humne. Potom sa literatúra distribuovala ďalej. Samozrejme, cez kňazov a cez kamarátov, cez priateľov sme to posielali ďalej. Možnože si kladiete otázku, prečo sme to doteraz niekde nepublikovali? Jedna redaktorka raz chcela urobiť rozhovor o prenášaní kníh cez hranice a hľadala nejaké meno Maslaňák. Mňa poprosila, či by som vedel, kto to bol. Tak som povedal, že ja. A to bolo na tom zaujímavé, že ce-

lé tie roky, keď sme aj boli spolupracovníci, nikdy sa nikto o tom nedozvedal. Až teraz, trochu na popud Ferka Mikloška, musíme niečo spracovať a dať dokopy nejaký materiál. Aby sa to dostalo hlavne k mladým, pretože vy, ktorí ste starší, viete, ako to fungovalo aj na hraniciach a aké boli pomery. Avšak mladí ľudia len veľmi ťažko vedia teraz pochopiť, čo sa tu vtedy vlastne dialo. Minule som mal takú príhodu, že prišiel k môjmu synovi kamarát, a keďže sú rovesníci, tak hovorili o Pilsku, že koľkokrát boli na Pilsku, že hádam už aj desaťkrát. A vtedy som ja povedal, že som tam bol už ani neviem koľkokrát.

A ten synov kamarát sa pýtal: „Čo ste tam robili toľkokrát?“

Povedal som: „Vkusе sme knihy prenášali.“

A ten jeden, a to je dôkaz, že nevedia, o čo išlo, hovorí: „Tak hocičo by som prenášal, ale knihy, to isto nie.“

Povedal by som, že Vlado Jukl mal na nás taký vplyv, že bol človekom, ktorý nikdy nikomu nič nevnucoval. Bol to veľmi charizmatik a tichý človek. Človek, ktorý nás naučil, nazvem to, aj istej odvahe. Tie formy stretnutí a tých nočných meditácií sa začali pomaličky šíriť už aj do obcí. Viem, že aj u nás v obci bolo stretnutie na ružencovú Pannu Máriu, bolo tam možno 600 ľudí, ktorí sa natlačil v kostole. Samozrejme, že to zachytili eštecháci. Ja som bol trochu hudobník, tak som tam dodal svoje nástroje. Už na druhý deň prišli asi piati, ktorí prišli do závo-

du a stiahli nás do jednej kancelárie a tam nás vyšetrovali. Samozrejme, nemal som čas, lebo o jedenásť bolo treba ísť do Pilska pre knihy. Oni sa čudovali, kam sa tak ponáhľame. Toto bolo zaujímavé, boli to ľudia, ktorých som ja osobne veľmi ľutoval, pretože oni pri tej výpovedi, keď to spisovali, sa napríklad pýtali:

„Aké nástroje ste tam mali?“

„Malý elektrický organ.“

A oni: „Ale my sme počuli, že ste tam dali varhany.“

Hovorím: „No áno, to je po česky.“

Potom mi hovorili: „A kde ste boli?“

Hovorím: „V sakristii.“

„V sakristii, ako sa to píše, sakristia alebo zakristia?“

„Nuž napíšte, ako chcete.“

Chcem povedať to, že po revolúcii som toho človeka, ktorý ma vyšetroval, presne v tom istom károvanom saku a s tými fúzkami, stretol na ulici. Tak som sa ho spýtal, ako sa má, a oni boli takí vymastení ako aj predtým. Takže to bola trochu taká tragédia.

Myslím si, že na takýchto stretnutiach by bolo dobre, keby sa podarilo viac mladých ľudí dostať. Pretože ten odkaz Vlada Jukla je pre nás veľmi blízky, pretože sme ho zažili. Ale pre tých mladých, ktorí o tom nepočuli a nezažili to, nevedia si to predstaviť, mám takú obavu, aby sa to nedostalo niekde do ústrania a potom sa o tom hovorilo ako o nejakej epizóde alebo malej rozprávke.

Pavol Jakubčín • Colloquium Dedicated to Silvester Krčméry and Vladimír Jukl

Submitted contribution includes presentations from the colloquium dedicated to two important Slovak Christian dissidents and activists of the so-called clandestine church, namely Silvester Krčméry and Vladimír Jukl. Individual contributions focus on different and less known aspects of lives and activities of these two personalities. For example, the spiritual inspiration by the Croatian priest Tomislav Poglajen-Kolakovich, their specific personality traits, or the ways how they built intrapersonal relations and inspired other people to new activities. Contributions dedicated to more specific topics bring more details for example about the circumstances of inviting Mr. Krčméry to the synod of bishops on tasks of the lay apostolate in 1987 to Rome, or they offer a comparison between Slovak and Czech resistance against Communism.

ZLOČINY PROTI ĽUDSKOSTI SÚ NEPREMLČATEĽNÉ

ROZHOVOR S NEELOU WINKELMANNOVOU – HEYROVSKOU

PETER JUŠČÁK

Neela Winkelmannová – Heyrovská (47) sa narodila v Prahe. Na Univerzite Karlovej vyštudovala molekulárnu biológiu a genetiku, doktorát získala na Cornellovej univerzite v New Yorku v roku 1997. Venovala sa témam environmentalistiky, pracovala v Ústave pre štúdium totalitných režimov (ÚSTR) v Prahe, je spoluzakladateľkou medzinárodnej organizácie Platforma európskej pamäte a svedomia. Od jej založenia v roku 2011 je jej výkonnou riaditeľkou. Cieľom tejto neziskovej organizácie je vzdelávanie o totalitných režimoch, ich skúmanie, dokumentácia a zvyšovanie povedomia verejnosti o zločinoch totalitných režimov. Je vnučkou nositeľa Nobelovej ceny Jaroslava Heyrovského.

▼ Dvadsaťte storočie sa začalo nešťastne, prehnela sa prvá svetová vojna, súbežne s ňou vypukla ruská revolúcia a obe kataklizmy priniesli veľké utrpenie obyvateľom sveta, a tým v Európe zvlášť. V Rusku sa etabloval komunistický režim a obeť sa ďalej ráťali na milióny. Pozoruhodné je, ako málo hýbali svedomím sveta správy o zločinoch spôsobených komunizmom v Sovietskom zväze. Západní intelektuáli dokonca v komunizme videli budúcnosť sveta. Tento ošial sa zastavil, až keď posilnený Sovietsky zväz ukázal okolitému svetu svoju odvrátenú tvár, tvár praktického komunizmu. V čom spočíva tá blahosklonnosť, s ktorou dokážeme ignorovať nespravodlivosť, násilie, zločiny?

Ignorovanie nespravodlivosti, násilia a zločinov je jeden z dôvodov, ktoré zapríčinili rozdelenie Európy medzi Východ a Západ. Môžeme tomu hovoriť aj slepota spôsobená ideológiou, ktorá pretrvávala dodnes. Možno je to ona, ktorá viedla k tomu, že aj po 2. svetovej vojne Západ

pokračoval v ignorácii voči tomu, čo sa dialo v Sovietskej obsadzovaných územiach v čase vojny a po vojne, nezasiahol a nechal budovať komunistický režim ďalej a pohlcovať ďalšie krajiny.

▼ Celý rad intelektuálov, aj západných, navštívil Sovietsky zväz. Informovali o ňom v USA na Západe, vedeli o jeho zločinoch aj o Stalinom zorganizovanom hladomore na Ukrajine. Takže západné krajiny mali informácie o dianí v Sovietskom zväze. Prečo Západ nič nepodnikol?

Myslím si, že ľudstvo prešlo počas dvadsiateho storočia významným vývojom. Uvedomme si, do akého prostredia sa na začiatku 20. storočia rodili deti, ako vyrastali mladí muži – pre nich bolo prirodzené, že existuje násilie, útlak, vojna, že sa bojuje na život a na smrť. Mladí Angličania, Nemci, Francúzi, ktorí sa rodili na začiatku storočia, boli vychovávaní s tým, že vojna je normálna, že ísť bojovať za nadvládu nad cudzím územím a nechať sa zabíjať je normálne. Ešte do prvej svetovej vojny šli mladí muži z Nemecka

s veľkým nadšením. Vtedy odchádzali celé triedy rovno z maturity na front a svojimi rodinami boli posielaní na smrť s nepochopiteľnou eufóriou. Bolo to pre nich prirodzené, bola to otázka cti, spoločenská hodnota a povinnosť. Svet vnímali tak, že existuje násilie a konflikty sa riešia vojnami. V Európe to bolo akceptované ako štandardný stav.

Keď v Rusku vznikol v priebehu 1. svetovej vojny bolševický puč a vzápätí občianska vojna, svet sa na rodiaci sa krvavý komunistický experiment díval ľahostajne, či dokonca so zvedavými sympatiami a obeť bral podľa príslovia, *kde sa rúbe les, tam padajú triesky*. Značné straty na životoch neboli pohoršujúce, ako by tomu bolo dnes.

V 20. a 30. rokoch všetci ešte boli omámení ideológiou mocenskej politiky, ktorá používa násilie ako legitímny nástroj moci a nerozlišovalo sa, či je v poriadku, keď štát vraždí svojich občanov. Myslím, že ďalším z dôvodov, prečo nikto nereagoval na zločiny nastupujúceho komunizmu, bolo aj to, že všetci boli vyčerpaní prvou svetovou vojnou a nechcelo sa im zasahovať do vnútorného diania bolševického Ruska a vznikajúceho ZSSR. Ale bol tu ešte jeden fak-

tor, západné štáty (Veľká Británia, Francúzsko, Holandsko, Belgicko, Taliansko, Španielsko, Portugalsko i Nemecko) boli koloniálnymi mocnosťami, mali vlastnú históriu páchania násilia na ľuďoch v kolóniách.

V detstve sme mali doma francúzske zošity z druhej polovice dvadsiatych rokov vydávané pre výučbu dejepisu v školách. V 20. rokoch vládla jasná koloniálna mentalita. Jeden zošitok, ktorý stále mám, popisuje výhody zámorských kolónií, potrebu dobývania a získavania profitu z nových území, podrobovanie si „domorodcov“, ktorí slúžia francúzskym dobyvateľom, kolonizátorom. Pamätám sa, ako ma ešte v 80. rokoch tento zošit, ilustrovaný fotografiami a kresbami, zasiahol. Mentalita Západu v 20. – 30. rokoch 20. storočia bola ešte zakotvená v 19. storočí.

V dobe nástupu bolševizmu v Rusku a vzniku ZSSR so všetkými zločinmi, ktoré páchal, nebola ešte vytvorená citlivosť na to, že keď štát vraždí vlastných obyvateľov, je treba, aby medzinárodné spoločenstvo zasiahlo. Až ďalšie, ešte strašnejšie násilie v 2. svetovej vojne zmobilizovalo medzinárodné spoločenstvo. Zrodila sa Organizácia spojených národov a na jej pôde bola v New Yorku dňa 10. decembra 1948 schválená Všeobecná deklarácia ľudských práv. Tento základný ľudskoprávny dokument, ktorý by sme mali všetci poznať, v tridsiatich článkoch zakotvuje základné a neodhárateľné ľudské práva a je vyjadrením základných hodnôt, na ktorých od tej doby budujeme demokratickú spoločnosť.

V druhej polovici 20. storočia nastúpila v demokratickom svete dekolonizácia, odklon od násilia a zakotvenie inštrumentára na ochranu ľudských práv. Ten sa vyvíjal od Charty medzinárodného vojenského tribunálu v Norimbergu cez spomenutú Všeobecnú deklaráciu ľudských práv po ďalšie významné ľudskoprávne zmluvy, ako sú Dohovor o nepremiiteľnosti vojnových zločinov a zločinov proti ľudskosti, Eu-



N. Winkelmann (Foto: ÚPN)

rópsky dohovor o ochrane ľudských práv až po Chartu základných práv Európskej únie. Právne záväzná ochrana a presadzovanie ľudských práv sú najväčším výdobytkom strašného 20. storočia. Je vykúpená nesmiernym ľudským utrpením, ktoré sa už nikdy nesmie opakovať.

▼ **V čom spočíva príťažlivosť komunistickej ideológie, kde je jej pôvab? Jej popularita zaiste nie je náhodná, prečo v nej mnohí videli budúcnosť a pred jej sklonmi k násiliu dokázali zatvárať oči aj vnímavé osobnosti?**

Lavicová bolševická ideológia, ktorá sľubuje, že vybuduje raj na zemi, že sa zničí prirodzená stratifikácia spoločnosti, že sa vybuduje homogénna masa nových ľudí, pre ktorú bude všetko zadarmo, kde všetci

budú mať rovnako, všetci budú pracovať pre blaho všetkých, tá bola veľmi zvodná pre mnoho ľudí. Bolševizmus ešte len vznikol a na Západe s ním sympatizovali mnohí. Dodnes prežíva naivná viera v marxistickú ideológiu, bohužiaľ, práve v akademickom prostredí, nielen u nás, ale predovšetkým v západnej Európe. Prekvapuje ma, že ľuďom, ktorí veria, že všetci sa budú mať skvele, že všetci si budú rovní, vôbec neprekáža, že v praxi sa to presadzuje iba terorom, násilím a porušovaním ľudských práv. Že tá utopia je lživá, pretože nemôžete dosiahnuť čistého cieľa nečistými prostriedkami, ten čistý cieľ nikdy nebude váš. Táto krutá myšlienková diskrepancia u marxistov a ich ochota hájiť ideológiu, ktorá bola históriou 20. storočia potvrdená ako lživá, násilná a zločinná, je pre mňa úplne zarážajúca. Veď v 20. storočí má na svedomí triezvym odhadom 100 miliónov ľudských životov, čo je výrazne viac, než nacizmus a fašizmus.

Bohužiaľ, musíme povedať, že komunizmus v rokoch 1989 – 1991 nebol porazený vojenskou silou ako národný socializmus, len odstúpil bokom. Nebol ani odsúdený ako národný socializmus. Som presvedčená, že dokiaľ nebudú odsúdení dodnes žijúci páchatelia nepremiiteľných zločinov komunizmu tak, ako boli odsúdení páchatelia nepremiiteľných zločinov nacizmu, dovtedy nedôjde k uzdraveniu posttotalitnej spoločnosti v strednej a východnej Európe.

▼ **Hovoríme, že Európa spolu so svetom bola v 20. storočí konfrontovaná dvoma zničujúcimi ideológiami, fašizmom a komunizmom. V oboch prípadoch šlo o kruté diktátorské režimy, ktorých prejavy sa v niektorých prípadoch prekrývali. Ako vnímate princípy jedného aj druhého totalitného režimu?**

V podstate dochádzame k tomu, že ide o dva varianty toho istého zla.

Obe ideológie hlásajú nejaký socializmus. Obom ide o zničenie ľudskej individuality a pretvorenie spoločnosti na masu, na stádo, ktorému sú odopreté všetky ľudské práva a ktoré je manipulovateľné pre potreby vládnucej totalitnej strany. Komunisti sa bránili používať pojem komunizmus, oni tomu hovorili Istivo a úlisne socializmus. Komunisti vždy využívali mätenie pojmov. Socializmus bola podľa nich cesta a komunizmus bol cieľ, raj, utópia, na ktorej dosiahnutie je treba priniesť veľa obetí. Chceli vybudovať nového, neslobodného a nesamostatného človeka, ktorý odovzdá svoju individualitu, stane sa súčasťou masy, ktorá radostne prijíma a plní príkazy strany. Národní socialisti priamo používali v názve výraz *socializmus*. Oni taktiež hrali na to, že vytvárajú nového človeka, ktorý bude súčasťou masy a bude radostne slúžiť totalitnej strane v jej zločinných zámeroch. V oboch totalitných režimoch ideológia hlásala, že sa všetci budú mať skvele. Všetko však musí mať svoj prísny poriadok a štruktúru, všetko musí byť prísne riadené totalitnou stranou, nesúhlas a odpor sa kruto trestajú. Z jednotlivcov sa vytvorí systém, kde všetci budú pracovať pre blaho národa, rozumej totalitnej strany.

Zdá sa mi, že nacizmus a komunizmus sa príliš nelíšia. Je prvoplánové a chybné hovoriť, že nacizmus prenasledoval rasy a komunizmus triedy. Keď sa pozrieme na cieľové skupiny oboch diktatúr, nie je to celkom správne. V Sovietskom zväze boli prenasledované etnické menšiny strašným spôsobom. Nie je pravda, že by to boli špecifiká nacistickej diktatúry. Deportácie a perzekúcie celých národnostných skupín a etník v Sovietskom zväze je známy fakt. Spomeňme si na genocídu Ukrajincov, na deportácie a decimovanie Estónov, Lotyšov a Litovcov, Krymských Tatárov, Ingušov, Čečencov, starousadlých etnických Nemcov a ďalších.

Podobne ako v národnom socia-

lizme aj v komunizme bol nepriateľom každý, kto nešiel s diktatúrou. Takže zámienka, ktorú si zvolili ideológie pre presadzovanie svojej absolútnej moci na úkor diverzity a pestrosti v spoločnosti, je druhotná, pretože tomu padla za obeť jednak sociálna stratifikácia, tak aj etnické skupiny a národy a všetky prirodzené elity, ktoré neboli spriaznené s totalitou.

Preto nemá zmysel hovoriť o tom, v akých detailoch sa obe totality líšia. Sú to varianty toho istého zla. Jedna skupina sa uchopí moci pri predstie-

Soviet story ukazuje, ako od vzniku bolševického Ruska spolupracovali nacisti a komunisti. Ako Hitler preberal od Stalina modely perzekúcie, prenasledovania politických odporcov, koncentračné tábory, ako sa vzájomne učili jeden od druhého. Nesmieme zabúdať na to, že Stalin s Hitlerom uzavreli v roku 1939 pakt o spolupráci a neútočení. Sovietsky zväz spočiatku podporoval Hitlera v II. svetovej vojne a v rámci paktu si rozdelili sféry vplyvu v Európe. Spoluprácu nacistov a komunistov bolo vidieť aj pri rozbjínaní Weimarskej



Budapešť, máj 2015. Odovzdávanie Ceny Platformy za rok 2015 Olegovi a Alexejovi Navalnym (Foto: ÚPN)

raní nejakého vyššieho ideálu, ktorý je neľudský a neuskutočniteľný. Používa pritom extrémne násilie, prenasledovanie protivníkov a zameriava sa na určité skupiny v spoločnosti. Napríklad cirkevní predstavitelia, ktorí sa postavili proti národnému socializmu, boli prenasledovaní rovnako aj za komunistov. Všetci, ktorí nesúhlasili s národnosocialistickou diktatúrou, boli prenasledovaní ako tí, ktorí nesúhlasili s totalitou komunistickou. Obe totality aj otvorene spolupracovali. Film lotyšského režiséra Edvinsa Snoreho *The*

republiky v Nemecku. Pripomeňme štrajk berlínskych dopravných podnikov z novembra 1932, kedy komunisti z KPD a nacisti z NSDAP spolu tiahli ulicami, vyvolávali pouličné bitky, násilnosti a výtržnosti a v uliciach zostali mŕtvi. Skrátka, totalitné diktatúry sú si dosť podobné. Pôsobia na menej vzdelaných, závistlivých ľudí, ktorí by radi uchopili násilím niečo, čo im nepatrí.

▼ Na Slovensku sa stretávame s názormi nekritických obhajovateľov Slovenského štátu,

ktorých obhajoba slovenského variantu nacizmu sa opiera o viaceré tvrdenia. Ide napríklad o tvrdenie o ekonomickej prosperite, o tom, že režim Slovenského štátu bol predovšetkým režimom odporu voči komunizmu. Zľahčovanie jednej totality v porovnávaní s inou je zaiste slepou uličkou, no napriek tomu sa s tým stretávame. Ako hodnotíte podobné postoje v spoločnosti?

Mám jednoduchý recept: musíme režimy hodnotiť meradlom dodržiavania ľudských práv. Režim, ktorý používa násilie a porušovanie ľudských práv, je jednoducho neprijateľný. Obetiam je totiž úplne jedno, či sú prenasledované a zabíjané v mene národného socializmu, fašizmu alebo v mene komunizmu, či sú obeťami monsterprocesov v mene jednej či druhej ideológie. Povedzme, že medzi nimi je plynulý prechod. Nacizmus a komunizmus sa často prezentujú ako protihľadé konce jednej úsečky – extrémnej pravičky, extrémnej ľavice. Ale ona nie je priamka, je to kruh. Národný socializmus a komunizmus sa stretávajú v zadnej časti toho istého kruhu, na opačnej strane než je demokracia, právny štát a úcta k človeku. Potlačujú všetky ľudské práva a slobody a ľudia sa pre nich stávajú anonymnou masou.

20. storočie nám dalo biografie prepojené oboma režimami. Máme páchatelov, ktorí boli páchatelmi v oboch režimoch. Máme aj obeť, ktoré boli obeťami oboch režimov – a to je významné. Na tom sa ukazuje, že nacizmus aj komunizmus mali spoločných nepriateľov. Máme teda dvojité obeť. Máme ľudí, ktorí boli v odboji proti národnému socializmu alebo fašizmu, prežili a padli za obeť komunizmu, pretože komunisti si ich opäť vyhľadali ako svojich domnelých či skutočných nepriateľov. Existuje množstvo biografíí, ktoré to dokazujú. Máme dvojité páchatelov, ľudí, ktorí vždy šli s diktátor-



Na zasadaní Platformy v Poľsku (Foto: ÚPN)

ským režimom, nech bol hnedý alebo červený. Máme dvojité agentov, ktorí slúžili tajnej polícii jednej diktatúry a plynule prešli do služieb druhej diktatúry. Tam nebol kvalitatívny rozdiel. Alebo vezmeme si technickú stránku – máme lágre, väznice a popraviská, kde sa väznilo a popravovalo v oboch režimoch, máme štátne inštitúcie, ktoré slúžili obom režimom. Nemôžeme teda povedať, že by to boli iné, rozdielne režimy, naopak, boli si veľmi podobné.

▼ **Kde sú príčiny onoho zla, ktoré sa koncentruje do totalitnej praxe? Je to v povahe človeka, v jeho snahe byť za každú cenu pri moci, byť niekde hore a udržať sa tam aj tým, že bude vykonávateľom onoho zla?**

Sú ľudia mocichtiví, ktorí chcú byť za každou cenu hore, nemajú empatiu, radi ovládajú druhých, neprekáža im cudzie utrpenie, dokonca ich uspokojuje spôsobovať ho iným ľuďom. Sú to psychopati, sociopati či narcisi. Nemajú rozvinutú duchovnú stránku a svoju frustráciu kompenzujú túžbou po ovládaní druhých a absolútnej moci. Hitler, Stalin, Mao či Pol Pot boli taký-

mi extrémnymi príkladmi. Duševne chorý človek bez empatie bol určite aj Klement Gottwald. Zarážajúce je, že títo strojcovia zla nachádzali vždy množstvo ľudí, ktorí ich nasledovali, buď z túžby priživiť sa pri moci, z oportunizmu alebo hlúposti, a ktorí boli ochotní páchať za nich zločiny.

20. storočie bolo strašidelné a dúfam, že už sa nikdy nič podobného opakovať nebude. Dúfam, že už nebudeme mať potrebu uchýľovať sa k násiliu a porušovaniu ľudských práv. Verím, že násilie a zlo môžeme výrazne obmedziť tým, že budeme pestovať sebalásku a empatiu. Ten, kto má naozaj rád sám seba a rešpektuje sa, má rád i ostatných. Necíti sa nikým ohrozený, nemá strach. Verím, že spoločnosť, ktorá žije už druhú generáciu či dlhšie v slobode a demokracii, nebude púšťať k moci ľudí, ktorí nemajú empatiu a ubližujú iným. Ľudská spoločnosť je stratifikovaná od prírody, sú jedinci individualistickejší, sú jedinci, ktorí skôr pomáhajú iným, každý je charakteristický niečím iným. Je dôležité mať v spoločnosti výrazné, inšpiratívne osobnosti, ktoré udávajú smer, ale nikto nesmie prekročiť medzu, kde porušuje ľudské práva iných. To

je rozdiel medzi demokratickou spoločnosťou, kde sú ľudské práva chránené a násilie je neprípustné, a spoločnosťami nedemokratickými.

▼ V norimberských procesoch súdili nacistických zločincov, neskôr vzniklo stredisko Simona Wiesenthala, v Nemecku aj teraz, po rokoch, pátrajú a nachádzajú nacistických zločincov, objavujú sa procesy, kde ich stavajú pred súd. Zločiny komunizmu sú stále prijímané vlačne, s pochybnosťami. V čom spočíva tento paradox?

Komunistické zločiny vôbec neboli spracované rovnakým spôsobom. Norimberské procesy vznikli za pomoci spojencov. Medzinárodný vojenský tribunál v Norimbergu založili víťazné mocnosti a hlavní nacistickí zločinci boli odsúdení medzinárodným spoločenstvom. Bol zriadený aj tribunál pre Ďaleký východ, kde boli súdení vojnoví zločinci z Ázie, a taktiež to bolo výsledkom činnosti medzinárodného spoločenstva. Dôležité je, že Nemecko sa s Norimbergom neuspokojilo, že pokračovalo vlastnými denacifikačnými procesmi, ďalej boli súdení členovia SS, gestapa a personálu koncentračného tábora v Osvienčime a ďalší. Denacifikácia prebiehala ďalej spontánne a zospodu s odstupom jednej generácie. V roku 1968 vrcholili študentské protesty, ktoré priniesli so sebou otázky detí svojim rodičom – čo ste robili počas nacistizmu? Žiadali odstránenie nacistov z verejných funkcií, z univerzitných pracovnísk, čiže dochádzalo k ozdravnej sebaočiste od exponentov nacistizmu. Nemecko dodnes takmer denne rieši nejaký problém súvisiaci s dobou národného socializmu. Žila som tam deväť rokov a spoiatku som bola prekvapená, ako intenzívne sa Nemci dodnes vyrovnávajú s týmto obdobím. Ale ono je to nesmierne dôležité.

Poctivé, celospoločenské vyrovnávanie s totalitnou minulosťou to-



Praha, december 2015. V senáte parlamentu ČR (Foto: ÚPN)

tiž vedie k definovaniu a upevňovaniu demokratických hodnôt v spoločnosti. Moji vrstovníci v západnom Nemecku nemajú nacionalistické cítenie. Ani ho nemôžu vyvinúť, pretože všetci vedia, že Nemecko napáchalo ohromné zlo a že ich krajina za to nesie plnú zodpovednosť. Tam nie je možné väčšinovej spoločnosti idealizovať národný socializmus. Z mainstreamovej spoločnosti je to vykorenené a je neprípustné, aby sa niekto verejne hlásil k národnému socializmu, propagoval nacistov, ich symboly a podobne.

V Nemecku ešte dnes stavajú pred súd nacistických zločincov. Dokonca tam dochádza k novému právnemu vývoju. Pred šiestimi rokmi bol prelomovým rozsudkom mníchovského súdu v prvej inštancii odsúdený Ivan Demjanjuk, dozorca zo Sobiboru, za to, že bol súčasťou vraždiacej mašinerie koncentračného tábora. Nebol mu preukázaný podiel na smrti jednotlivých konkrétnych osôb, ale súd rozhodol, že stačilo, že bolo doložené, že bol súčasťou mašinerie dozorcov, ktorých úlohou bolo vodiť ľudí na smrť. Bol odsúdený, odvolal sa, ale medzitým zomrel. Tento rozsudok spustil novú vlnu súdnych procesov v Nemecku a takto boli odsúdení ďalší bývalí dozorcovia; jeden z nich, Oskar Gröning, už právoplat-

ne. Komunikujeme s ústredným vyšetrovacím úradom pre nacistické zločiny v Ludwigsburgu. Vieme, že ešte žije stovka podobných páchatelov, majú ich zmapovaných, skúmajú ich zdravotný stav a tí, ktorí sú spôsobilí, budú tiež posielaní pred súd. Existujú aj stovky príslušníkov Einsatzgruppen, ktorí za frontom vraždili civilných obyvateľov vo východnej Európe, v Poľsku, Bielorusku, Ukrajine a Pobaltí, ktorí môžu prísť na rad ako ďalší. Takže súdne procesy sa konajú aj s odstupom viac než sedemdesiat rokov a pred súd sú predvolávaní deväťdesiatnici za svoje pôsobenie za 2. svetovej vojny. Prístup k trestaniu nacistických zločinov sa neustále vyvíja aj s odstupom toľkých rokov. Je to správne a ukazuje ako hlboko a výrazne sa chce nemecká spoločnosť dištancovať od násilia a zločinov minulosti.

V protiklade s tým sa po páde komunizmu nič podobné nestalo, pretože komunizmus sa zrútil sám, nie výsledkom ozbrojeného konfliktu, kde by boli víťazné mocnosti, takže sme v tom boli ponechaní sami. Pritom obeť národného socializmu je asi 40 miliónov a obeť komunizmu je viac ako 100 miliónov. Napriek tomu, medzinárodne odsúdených komunistických páchatelov je nula, ak nerátame ojedinelých troch lídrov

komunistických Khmer Rouge odsúdených hybridným Kambodžským tribunálom za genocídu, zločiny proti ľudskosti a vojnové zločiny. Všetci vedia, že Hitler, Himmler, Göring, Goebbels, Heydrich a podobne boli nacistickí zločinci, ktorí sú symbolom zla. Ale kto nám vymenuje prvú desiatku komunistických symbolov zla? Stalin je známy, Mao, Pol Pot – a kto ešte povie nejaké mená ostatných zločincov? Možno si niekto spomenie ešte na Ceaucesca, ale nie som si istá. Nikto ďalší z komunistických vodcov sa nedostal na nejakú medzinárodne známu listinu komunistických páchatelov. Naopak, niektorí z nich sú dodnes stále nepochopiteľne idolizovaní.

Medzinárodné spoločenstvo totiž nemá potuchy o tom, čo sa tu dia-

v trestnom konaní. Viem, že v Československu, resp. v Českej republike, sme prebrali všetkých sudcov z komunistického režimu, pričom 51 percent z nich mala stranícku knižku člena KSČ. Takže nielenže súdili tak, ako im strana diktovala, ale boli to aktívni členovia strany. Títo sudcovia zostali v postkomunistickej justícii. Dá sa preukázať, že keď boli v Českej republike pokusy súdiť komunistické zločiny, končili sa oslobodením obžalovaných, a to sudcami s komunistickou minulosťou. Na tejto téme som pracovala, keď som bola asistentkou Martina Mejstříka, bývalého študentského vodcu zamatovej revolúcie a senátora Parlamentu Českej republiky. V rámci dvojročného projektu o stave českej justície sme zverejňovali prípady, keď kon-

▼ **Týchto tém sa ujala vaša organizácia. Akú odozvu mala vo verejnosti?**

To sa dostávame k našej súčasnej práci Platformy Európskej pamäti a svedomia. Jej založenie bolo motivované presvedčením, že s dedičstvom komunizmu je treba na medzinárodnej úrovni niečo urobiť. Jeden z kľúčových bodov, ktoré sme si vytýčili ako cieľ, bolo právne vysporiadanie komunistických zločinov. Máme v stanovách, že budeme riešiť komunistické zločiny tak, aby páchatelia komunistických zločinov mali rovnaké postavenie v medzinárodnom meradle, ako majú páchatelia nacistických zločinov. Aby s obeťami medzinárodných zločinov bolo zaobchádzané tak, ako sa zaobchádza s obeťami nacistických zločinov. Tento pilier – spravodlivosť – sa stal jedným najdôležitejších ťažísk našej práce. Takže v posledných troch rokoch pracujeme na projekte s názvom „Justice 2.0“, to znamená druhá generácia justície, resp. spravodlivosť na medzinárodnej úrovni. Snažíme sa dohľadať doposiaľ žijúcich páchatelov komunistických zločinov s cieľom zhromaždiť dokumentačný materiál. Hľadáme činy, ktoré sú nepremiľateľné, ich obeť a svedkov. Boli by sme radi, keby tieto prípady medzinárodné spoločenstvo uchopilo a pokúsilo sa zjednať nápravu súdnou cestou. Hovoríme, že 27 rokov od pádu komunizmu sme v postkomunistickej Európe narazili na určitý sklenený strop: máme síce formálne orgány činné v trestnom konaní, ktoré v demokratickom štáte majú byť, ale oni v týchto prípadoch nefungujú. Tu jasne vidíme krytie páchatelov, napomáhanie ich zahmlievaniu pred justíciou a spravodlivosťou. Keď to budeme ďalej trpieť, tak všetci páchatelia spokojne zomrú, v dobrom spoločenskom, sociálnom, ekonomickom postavení, a nikdy sa spravodlivosti nedočkáme. Ten strop nám bráni na národnej úrovni, takže sa snažíme témy spravodlivosti posunúť na



Brusel, máj 2015. Otvorenie výstavy o H. Tautzovi (Foto: ÚPN)

lo počas komunizmu. Norimberské procesy umožnili svetovej verejnosti dozvedieť sa množstvo informácií a faktov, celý svet sa vďaka týmto procesom vyrovnával s nacizmom, ale po páde komunizmu sa to vôbec nestalo. Preto to musíme robiť sami. Robíme to veľmi zle, pretože sme si v postkomunistických krajinách neočistili justíciu a orgány činné

krétni sudcovia s komunistickou minulosťou bránili napríklad odsúdeniu Jakeša a Lenárta za vlastizradu za pozvanie sovietskych vojsk, a ďalších. Vidíme to aj pri pokusoch odsúdiť aj čo najnižšie šarže za zabíjanie civilistov na hraniciach, aj tam zasahovali v odvolacích inštanciách sudcovia s komunistickou minulosťou, aby páchatelov oslobodili.

medzinárodnú úroveň. Dňa 27. mája 2015 sme v Európskom parlamente v Bruseli zverejnili výsledky prvého roku nášho projektu, kde sme identifikovali dve skupiny zločinov proti ľudskosti. Prvá je zabíjanie utečencov, civilistov na železnej opone a druhá skupina je masová perzekúcia, zabíjanie a vyhnanie tureckej menšiny z Bulharska v druhej polovici 80. rokov. Vyzvali sme medzinárodné spoločenstvo, aby nám pomohlo. Ide nám aj o žijúcich čelných predstaviteľov režimu, pretože pre nás je v tomto projekte dôležité, aby sme zachytili celú škálu páchatelov. To znamená celý reťazec velenia, nielen tých vykonávateľov, ale celý mocenský reťazec. Prezentovali sme tie špičky mocenských štruktúr a vyzvali sme medzinárodné spoločenstvo, aby nám pomohlo buď tým, že postaví týchto ľudí pred súd v tretích krajinách, alebo tým, že sa založí nový medzinárodný tribunál, ktorý by súdil iba nepremlčateľné zločiny komunizmu.

Po troch mesiacoch sa ozvalo Estónsko. Bolo to na výročie paktu Hitlera a Stalina, ktoré pripadá na 23. august a pripomína sa ako Európsky deň pripomienky obetí totalít. Vtedy vystúpil estónsky minister spravodlivosti s tým, že chce taký medzinárodný súd založiť, a vznikla pracovná skupina. Pripravuje sa nová medzinárodná inštitúcia, ktorá by tieto neriešené prípady z doby komunizmu a možno aj nacistickej totality mohla riešiť.

▼ **Z toho je zrejmé, že návrat k spravodlivému usporiadaniu vecí napriek každodenným problémom nie je len vecou úzkej skupiny ľudí. Ako ste sa dostali k myšlienke pracovať na odstraňovaní krívd minulosti na nadnárodnej úrovni?**

Pracovala som trinásť rokov v zahraničí. Odchádzala som z Československa v roku 1992 a v roku 2005 som sa vrátila do Českej republiky. Začala som pracovať pre senátora Marti-

na Mejstříka. Jeho agendou bolo vyrovnanie sa s komunizmom u nás. Z našej spolupráce vzišiel nápad, že tému by sme mali dostať na medzinárodnú úroveň. V roku 2008 sme v Senáte ČR v Prahe zvolali významnú medzinárodnú konferenciu s názvom Svedomie Európy a komunizmus. Konferenciu otváral Václav Havel, prišiel tam neskorší neme-

šenie spravodlivosti a zodpovednosti za komunistické zločiny. Pražská deklarácia z 3. 7. 2008 volá taktiež po založení Ústavu európskej pamäti a svedomia, ktorý by podporoval inštitúcie a organizácie, ktorých poslanie je vyrovnanie sa s totalitou. Konferencia prebiehala pod záštitou vicepremiéra pre európske záležitosti Alexandra Vondru, ktorý ne-



Brusel, máj 2015. Otvorenie výstavy o H. Tautzovi (Foto: ÚPN)

ký prezident Joachim Gauck, prvý postsovietsky litovský prezident Vytautas Landsbergis, poslanci Európskeho parlamentu. Pozvali sme tiež Görana Lindblada, viceprezidenta Parlamentného zhromaždenia rady Európy (PZRE), ktorý bol dva roky predtým autorom významnej rezolúcie o nutnosti odsúdiť zločiny komunistických režimov. V Parlamentnom zhromaždení Rady Európy už bola prijatá rezolúcia k vyrovňaniu sa s komunizmom. Na záver konferencie sme prijali Pražskú deklaráciu (www.prazskadeklarace.eu, www.praguedeclaration.eu). Ide o významný európsky dokument, ktorý v devätnástich bodoch vytyčuje „roadmap“, ako sa vyrovnať s medzinárodným dedičstvom komunizmu. Ako dôležitý bod tam figuruje medzinárodná spravodlivosť, vyrie-

škôr túto agendu prevzal ako prioritu českého predsedníctva rady Európy v roku 2009. Z uzavretého modelu Ústavu európskej pamäti a svedomia sa stala otvorená Platforma a jej založenie bolo formulované ako jedna z priorít českého predsedníctva. Medzitým Pražská deklarácia vzbudila veľkú rezonanciu v Európskom parlamente a podpísali ju desiatky poslancov. Počas českého predsedníctva Rady EU bola dňa 2. 4. 2009 prijatá kľúčová rezolúcia Európskeho parlamentu, ktorá prvýkrát stavia nacizmus a komunizmus vedľa seba. Je to rezolúcia názvom O svedomí Európy a totalite, v ktorej Európsky parlament okrem iného žiada založenie Platformy európskej pamäti a svedomia. Dostali sme veľkú podporu Európskeho parlamentu, pretože ju prijala drvivá väčšina

– celá socialistická i ľudová frakcia, zelení, liberáli i konzervatívci. Jediní, ktorí sa zdržali hlasovania, boli severská ľavica a komunisti. Výsledný pomer bol 553 ku 44 a 33 hlasom.

České predsedníctvo Rady EÚ oboslalo všetky štáty EÚ so žiadosťou o vyslanie členov pracovnej skupiny pre vznik Platformy, ktorú som koordinovala zo svojej pozície na

ženie právnických osôb 14. októbra 2011 ako sprievodná akcia summitu višegrádskych premiérov v Prahe, za účasti premiérov Nečasa, Tuska a Orbána, týždeň po odstúpení premiérky Radičovej. Zakladateľskú listinu podpísalo dvadsať zakladajúcich inštitúcií, medzi nimi Úrad spoločného splnomocnenca pre dokumenty Stasi (tzv. Gauckov úrad) z Berlína

Je to asi najväčšia politická odozva našej práce, ale mohla by som menovať aj ďalšie úspechy. Najvyšší cieľ, za ktorým ideme, je medzinárodná spravodlivosť. Tallinnská výzva nás veľmi potešila, pretože prišla hneď po tom, ako sme zverejnili našu „Výzvu za spravodlivosť 2.0“. Estónsky minister sa s naším cieľom stotožnil a vzápätí ju vyhlásil za svoju iniciatívu. Sme veľmi radi, je to veľký úspech.

Práca na medzinárodnom tribunáli prebieha na dvoch úrovniach; estónsky minister predložil prehlásenie svojim rezortným kolegom a k tallinnskému prehláseniu sa pripojilo 11 krajín prostredníctvom svojich ministerstiev spravodlivosti. Zároveň existuje odborná pracovná skupina. Je to dvojfázová práca, v odbornej časti je treba, aby právnickí experti vytvorili najlepší model, ktorý by bol životaschopný. Druhá fáza je politická. Čiže je treba získať politickú podporu pre vytvorenie inštitúcie. Momentálne máme sedem modelov. Z nášho hľadiska by bol najefektívnejší medzinárodný tribunál alebo súd. Domnievame sa, že ostatné modely nie sú také silné, aby mali nádej na úspech. Súd alebo tribunál by mal vzniknúť na základe medzinárodnej zmluvy v koalícii štátov, ktoré by do toho šli. Je to napínavá právnická i lobistická práca, krásna výzva a tešíme sa, že z toho vyjde niečo životaschopné.

▼ **Neočakávate protitlak zo strany sudcov a prokurátorov, ktorí kontinuálne prešli z komunistického režimu do terajšej spoločnosti? Predpokladám, že situácia je rovnaká v okolitých postkomunistických krajinách. Tam k veľkým zmenám nedošlo. V Nemecku po páde komunizmu došlo k veľkej výmene sudcov, takže čo očakávate v tomto priestore?**

Prebrali sme všetkých sudcov a prokurátorov z minulého režimu ešte v bývalom Československu. Na



Kyjev, november 2016. Zasadanie Valného zhromaždenia Platformy (Foto: ÚPN)

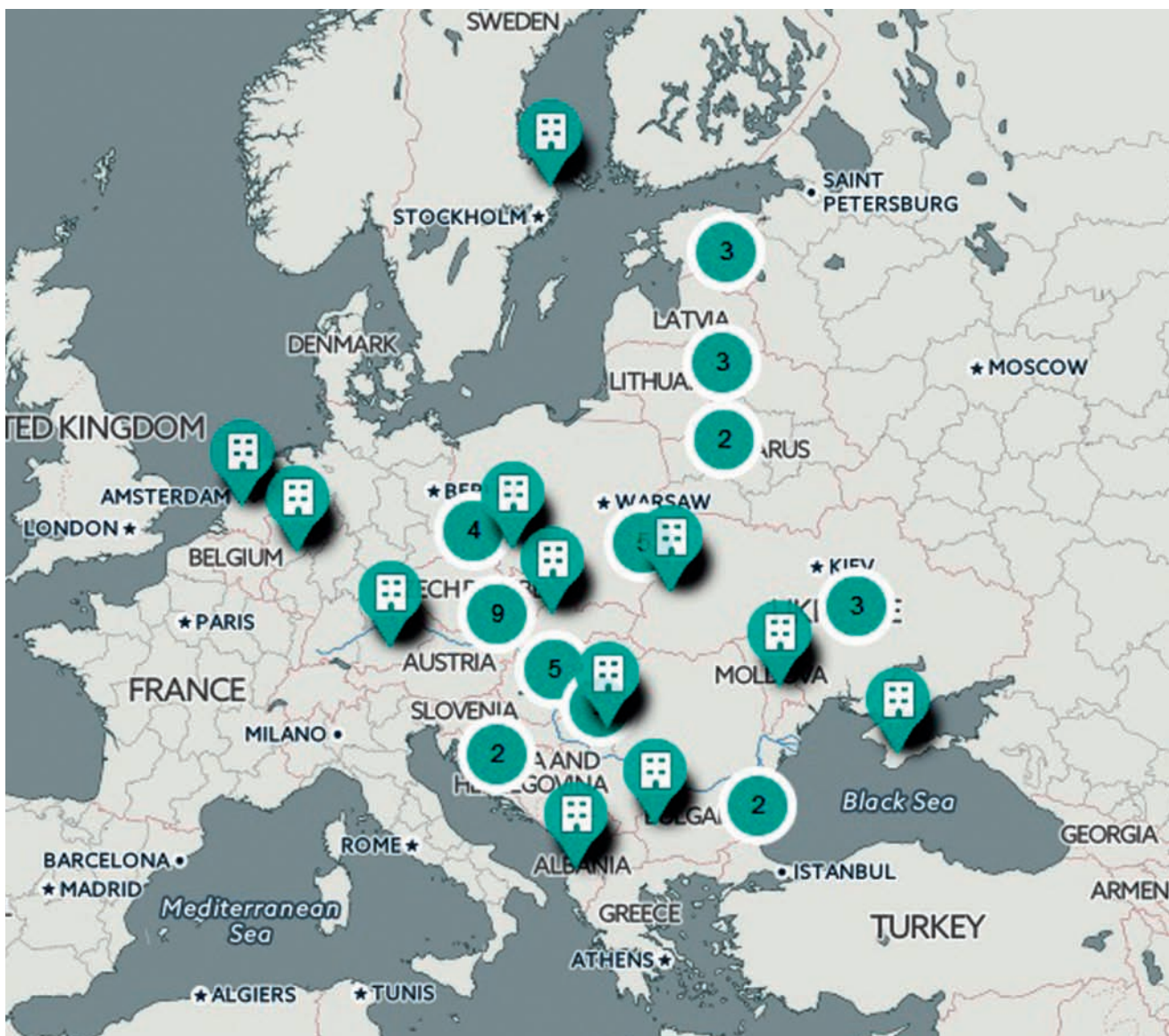
Ústave pre štúdium totalitných režimov. Prvá schôdzka bola už na jeseň v roku 2008, počas českého predsedníctva sa to rozbehlo a ja som s budúciimi kolegami z Platformy vytvárala jej stanovy. Trvalo to nejaký čas, nie všetci z pracovnej skupiny chceli do Platformy vstúpiť, pretože západní kolegovia celý proces skôr pozorovali a nie celkom tomu rozumeli.

Podporili nás ministri zahraničia Európskej únie za českého predsedníctva v júni 2009. Za maďarského predsedníctva v júni 2011 založenie Platformy podporila dokonca celá Rada Európskej únie. Ministri spravodlivosti EÚ potom ešte 23. augusta 2011 podporili vznik Platformy za poľského predsedníctva prostredníctvom tzv. Varšavskej deklarácie.

Vznikli sme ako záujmové zdru-

na, Ústav národnej pamäti z Varšavy, múzea okupácie z Pobaltia, múzeum Dom teroru z Budapešti, slovinské Študijné centrum pre národné zmierenie, niekoľko nevládných organizácií zo Švédska, Holandska, Bulharska a ďalší. Za Českú republiku boli zakladatelia ÚSTR a Archív bezpečnostných zložiek. Takto slávnostne sme vznikli v roku 2011. Sme nevládna organizácia, financujeme sa prostredníctvom grantov, dotácií a zárobkov z vlastnej činnosti a zdroje financovania si musíme hľadať.

▼ **Aká je odozva vašej činnosti? Je Tallinnská výzva váš najväčší úspech? Dajú sa od pracovnej skupiny očakávať aj kroky, ktoré povedú k medzinárodnému tribunálu?**



Platforma európskej pamäti a svedomia združuje inštitúcie z 55 krajín Európy a Ameriky (Foto: PEMC)

Slovensku to máte zrejme podobné ako my v Česku. To je výsledok toho, čo sa tu dialo pred rozdelením federácie. V Platforme sme zvolili nadnárodnú úroveň preto, aby sa to týchto sudcov vôbec netýkalo. Mali dvadsaťsedem rokov čas, aby niečo urobili, no neurobili nič, alebo mizérne málo. Boli by sme radi, keby to išlo mimo nich. Nevie, prečo by mal zaznieť odpor zo strany týchto sudcov. Oni majú definitívu, môžu byť úplne v pokoji, budú ďalej súdiť ako doposiaľ. Dúfam, že súdy nepremlčateľných zločinov komunizmu pôj-

du po medzinárodnej línii, novými, nezávislými sudcami, podobne ako máme medzinárodný tribunál pre bývalú Juhosláviu, alebo iné medzinárodné tribunály alebo súdy.

▼ Nemyslíte si, že sudcovia, ktorí prešli z komunistickej do demokratickej štruktúry, majú zrazu veľkú právomoc? Definitívu, postavenie, neomylnosť, nezodpovedajú za svoje prešľapy. Súdný rozsudok sa považuje za tému, o ktorej sa nediskutuje. Ako vnímate tento priestor,

ktorý je predmetom mnohých kritík a značnej nespokojnosti?

Deľba moci v štáte a nezávislosť justície sú základnými piliermi demokracie. Ale v posttotalitnej spoločnosti sa zle buduje demokracia s personálom prakticky kompletne prevzatým z diktatúry.

Veľmi zaujímavé je pozrieť sa do záznamov parlamentu z rokov 1990-92. V stenozáznamoch vidno vystúpenia poslancov, ako argumentujú, prečo a ako je treba riešiť tzv. „renomináciu“ sudcov. Už od začiatku

prichádzali do Českej národnej rady ministri spravodlivosti Dagmar Burešová, Leon Richter a Jiří Novák a vyvíjali veľký tlak na poslancov, ktorí naozaj v tej dobe chceli preveriť profesijnú minulosť týchto sudcov. Skutočne, v prvom demokraticky zvolenom parlamente bolo veľa osobností, ktoré pochádzali z intelektuálnych kruhov, z disentu a naozaj tu chceli vybudovať kvalitnú demokraciu a urobiť to čo najlepšie. Boli veľké snahy vyčistiť práve súdnictvo, nepustiť do služieb demokratického štátu ľudí, ktorí viedli politické procesy, posielali ľudí do väzenia s hrubým porušovaním ich ľudských práv. Toto sa bohužiaľ vôbec nepodarilo. Vyradených sudcov by sme spočítali na prstoch jednej ruky. Ministri spravodlivosti mali urgentné prejavy o tom, že chýbajú stovky sudcov a že nebude možné riešiť nielen úkony ako rozvody, ale ani rehabilitácie politických väzňov, odškodnenie za väzbu, reštitúcie. Robili tlak, že nebude možné súdiť v záujme nového štátu. Takže dochádzalo k tomu, že poslanci od súhlasili celé skupiny sudcov, naraz aj tridsať aj viac jedným hlasovaním. Potom sa blížil rozpad federácie a už to bolo aj dvestopäťdesiat sudcov v jednom hlasovaní. Poslanci sa vôbec nezaoberali tým, čo ktorý sudca v minulosti súdil. Dosiahol sa len to, že sudcovia si museli napísať na jednu stránku životopis, kde malo byť zverejnené, čo robili v minulom režime. Bol to taký krabicový systém, kde sa formulácie v predkladaných posudkoch opakujú. Zrazu nebolo nikoho, kto by súdil nejaký politický proces, zrazu boli všetci čisti. V pozadí bolo zrejme nejaké grémium, ktoré posudky vypracovávalo; môžeme to chápať tak, že si ich sudcovia písali navzájom. Takže tam vždycky stálo, že ten a ten nikdy nesúdil proti svojmu najlepšiemu vedomiu a svedomiu, alebo sa nikdy nespreneveril zásadám nezávislého súdnictva. A keď šlo o problematického sudcu, napísali mu, že sa jedná o nenahraditeľného odborníka

s dlhoročnou praxou. Nebol medzi nimi žiaden, ktorý súdil disidentov, všetci boli čisti ako baránok. Poslanci v parlamente boli pod veľkým tlakom, a tak sa prakticky všetci sudcovia z doby diktatúry dostali do postkomunistické justície. Zaujímavé je, že existencia vojenských súdov bola predĺžená až do roku 1993, aspoň v Českej republike, a vojenski sudcovia potom ticho prešli do novej justície, nekontroloval ich vôbec nikto.

Čo sa týka prokurátorov, ku koncu roka 1992 bola prijatá legislatívna zmena a jej prostredníctvom do demokratickej justície ČR všetci prokurátori z minulého režimu prešli automaticky, ak chceli. Ani stopa aspoň po nejakej symbolickej previerke, ktorej sa museli podrobiť sudcovia. Takže sme prevzali z minulého režimu všetkých.

V Nemecku to bolo inak. Tam po znovu zjednotení Nemecka neprevzali skoro žiadnych sudcov z diktatúry, pretože všetci prešli previerkami nie na komunistickú, ale na profesijnú minulosť a boli vyradení za slúženie režimu, za prijímanie zlých a politicky motivovaných rozsudkov.

Po tom, ako sme s Martinom Mejstříkom v rokoch 2007 – 2008 zverejnili výsledky týchto rešerší, vznikol tlak, aby sa aspoň zverejnili mená sudcov, ktorí boli v minulosti komunistami. V novembri 2010 vyšiel nález Ústavného súdu ČR, podľa ktorého je ministerstvo spravodlivosti povinné zverejniť príslušnosť sudcu ku komunistickej strane Československa, pretože to má význam pri rozhodovaní určitých prípadov. Argumentácia sťažovateľa bola, že by mal byť každý účastník súdneho konania schopný zistiť, či bol sudca členom komunistickej strany, a v prípade, že by to nejakým spôsobom ovplyvňovalo jeho rozhodovanie, že by mohol toho sudcu odmietnuť pre predpojatnosť. A naozaj, Ústavný súd sa k tomu priklonil, takže máme na stránkach ministerstva spravodlivosti Českej republiky zoznam sudcov s komunistickou minulosťou. Zoznam však nie je úplný, pretože práve vojenski

sudcovia, ktorí boli prakticky všetci v komunistickej strane, tam vôbec nefigurujú.

▼ **Sme svedkami toho, že dedičstvo ovplyvňovania pretrváva a potrvá ešte dlho než sa rozplynie v európskej demokratickej norme. Otázka je, či súdnictvo, ktoré neprešlo očistou zvonku, je schopné vnútornej samoočisty, či sa nezacyklí samo do seba. Či nás nečaká dlhoročná zakuklenosť a či niektoré veci nebude musieť riešiť medzinárodný súd, pretože naše súdy nebudú schopní objektívne riešiť. Čo s tým?**

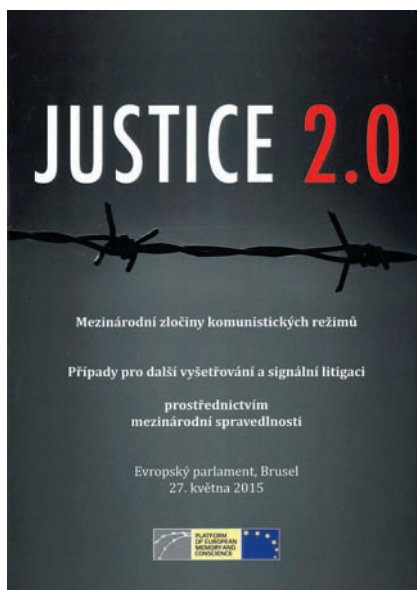
Problém je ešte hlbší. Dedičstvo komunizmu na nás dopadá o generáciu ďalej a neskôr, než skončil. Keď padol režim, ešte žili ľudia, ktorí boli aktívni za prvej republiky. Ešte žili právnici, ktorí dostali právnické vzdelanie pred komunistickým pučom, čiže demokratické právne vzdelanie. Žili sudcovia, ktorí nesmeli za komunizmu pracovať vo svojej profesii, pretože z politických dôvodov nevyhovovali, a tí sa dostali do súdnictva práve v 90. rokoch. Na Ústavný súd v Českej republike nastúpili sudcovia, ktorí boli prenasledovaní za minulého režimu, ako napríklad jeho prvý predseda, bývalý politický väzeň Zdeněk Kessler, alebo prof. Vladimír Čermák či prof. Vladimír Klokočka. Bola to právnická elita. Bohužiaľ, tí páni a dámy medzitým odišli. Teraz sa dostávame do postkomunistickej biedy, lebo tí, čo odišli, nástupcov vychovať nesmeli, za komunizmu nesmeli učiť. Dnes sú v seniorských pozíciách ľudia narodení v 40. rokoch, ktorí nepoznali polovicu života nič iné, len bolševickú diktatúru, a tí vychovali ďalšiu generáciu. Teraz na nás dopadá ten marazmus, s odstupom viac než dvadsiatich rokov, pretože vyrástla a rozhoduje generácia ľudí, ktorá poznala za učňovských rokov len komunizmus a ich učitelia tiež. To sa netýka len súdnictva, ale celej

spoločnosti. Aj táto generácia musí ešte porásť, musíme asi počkať, než odídu z aktívneho života celé dve generácie.

Zároveň by som to nevidela príliš pesimisticky, pretože po páde diktatúry a otvorení hraníc je tu medzinárodná výmena, mladí ľudia majú možnosť pozrieť sa von, študovať v zahraničí a prinášať nové prístupy, rovnهšie myslenie, sú schopní vidieť veci objektívnejšie, takže posttotalitné prostredie sa riedi. Mám nádej, že to bude lepšie. Problémom samozrejme zostáva, že starší sudcovia sa postupne s vekom dostávajú na odvolacie inštalácie a potom vidíme na rozsudkoch týkajúcich sa doby komunizmu, že blokujú priechod skutočnej spravodlivosti. Je to problém, ktorý sa dá zvonku ťažko uchopiť, je to skutočne endogénna vec, ktorá musí odrásť. Musíme mať trpezlivosť, povzbudzovať mladú generáciu. Sme postkomunistická spoločnosť, demokracia nepríde mávnutím čarovného prútika. Máme tieto choroby, ktoré so sebou vlečieme, a musíme dúfať a pracovať na tom, že raz sa z nich vyličíme.

▼ **Aké má pred sebou úlohy Platforma? Môžeme predpokladať, že bude na seba nabaľovať stále viac a viac pozornosti, a to nielen zdola, od postihnutých, ale aj zhora od tých, ktorí reprezentovali stíhanie a prenasledovanie. Aká je teda aj budúcnosť Platformy?**

Platformu založilo dvadsať inštitúcií a organizácií a rýchlo sme začali nadobúdať ohlas. Záujem o členstvo neustáva. Neprijímame všetkých nových záujemcov, veľa sme ich už odmietli. Dnes, po piatich rokoch, máme päťdesiatpäť členov. Nových členov prijímame na valnom zhromaždení a máme prísne podmienky: s novým členstvom musí súhlasiť tri štvrtiny súčasných členov. Nemáme veľkú snahu sa príliš zväčšovať, pretože potom by sa mohla strácať akcieschopnosť. O veľa veciach



Justice 2.0, jeden z významných projektov Platformy (Zdroj: PEMC)

totiž rozhodujeme hlasovaním, na ktorom sa musí zúčastniť nadpolovičná väčšina členov. Záujem o našu Platformu potvrdzuje, že nás Európsky parlament a Rada EÚ podporili správne, pretože ponúkame medzinárodnú pridanú hodnotu, ktorú neponúka žiadna iná organizácia.

V rámci projektu „Justice 2.0“ sa intenzívne zaoberáme zabíjaním na železnej opone v bývalom Československu. Rozhodli sme sa, že sa pokúsime buď dosiahnuť založenie medzinárodného súdu, alebo postavenie páchateľov pred súd v tretích krajinách. Takže ideme po oboch líniah. Estónska línia je jedna. Tu druhú sme rozbehli v auguste 2016, kedy sme podali trestné oznámenie na šesťdesiatšesť možno dodnes žijúcich osôb zodpovedných za zabitie piatich Nemcov na hraniciach bývalého Československa najvyššiemu spolkovému štátnemu zástupcovi v Nemecku. Je to prielomová vec: vybrali sme päť prípadov, ktoré by mohli byť pre nemecké orgány činné v trestnom konaní zaujímavé, pretože sú relatívne jasné, jednoznačné a také by mali byť aj pre medzinárodnú verejnosť. Jedným z nich je prípad Hartmuta Tautza. Hartmut

Tautz bol zabitý roku 1986 pohraničnými psami, špeciálne útočiacimi takzvanými supmi. Som veľmi rada, že sa nám v spolupráci v bratislavskom samosprávnom krajom a ÚPN podarilo vybudovať pre Hartmuta pomník, ktorý bol odhalený v deň 30. výročia jeho zbytočnej tragickej smrti v Bratislave Petržalke. Bola to mimoriadne pohnutá a úspešná akcia. Sme zároveň radi, že sme mohli podať trestné oznámenie, ktoré sa týka aj osôb zodpovedných za Hartmutovu smrť. Teraz čakáme, ako s našim podaním naložia nemecké orgány činné v trestnom konaní.

Nemci v rokoch 1991 – 2004 odsúdili stopäťdesiatjeden páchateľov zodpovedných za zabitie utečencov na vnútronemeckej hranici. Súdili práve tým spôsobom, ako to presadzujeme podľa ich vzoru my, to znamená od strelcov cez celý reťazec vedenia až po vedenie strany a štátu. Odsúdili 99 vojakov a 52 bývalých členov vedenia štátu a vysokých dôstojníkov a veliteľov pohraničnej stráže. Najvyššie postavený bol Egon Krenz, posledný žijúci generálny tajomník komunistickej strany Nemecka, ktorý dostal trest šesť a pol roka odňatia slobody a skoro štyri roky si skutočne odsedel.

My sme sa týmto postupom nechali inšpirovať. Vzali sme päť Nemcov zabitých na hraniciach bývalého Československa a žiadame orgány činné v trestnom konaní v Nemecku, aby rovnako naložili aj s týmito prípadmi, kde sme dali dohromady šesťdesiatšesť zodpovedných osôb, o ktorých sa domnievame, že by mohli byť nažive. Tento reťazec zodpovedných končí poslednými tromi žijúcimi členmi politbyra KSČ, Milošom Jakešom, bývalým generálnym tajomníkom UV KSČ, Lubomírom Štrougalom, ktorý bol ministerským predsedom ČSSR, a Petrom Colotkom, bývalým ministerským predsedom SR. V Nemecku majú očistenú justíciu, nebojíme sa, že by tam súdili nejakí kamaráti pohraničníkov. V Nemecku platia rozumné lehoty pre súdne konania, takže



Devín, august 2016. Pietna spomienka pri Bráne slobody (Foto: ÚPN)

sa môžeme spoľahnúť, že sa veci nebudú preťahovať po desať a viac rokov, ako sme toho svedkami v Českej republike alebo v Slovenskej republike. Máme nádej, že tam budeme mať nejaký úspech.

▼ Aké sú najbližšie, najnovšie aktivity platformy?

Platforma sa zaoberá aj vzdelávacou činnosťou. Každý rok usporiadujeme medzinárodnú konferenciu k nejakej dôležitej téme okolo vyrovnávania sa s totalitnou minulosťou na medzinárodnej úrovni. Robíme konferencie, semináre v rôznych krajinách, pracujeme s mládežou. Vydali sme unikátnu medzinárodnú čítanku na podporu výučby dejepisu pre stredné školy v Európe: *Aby sme nezabudli*, podtitul *Výpoveď o totalite v Európe*, anglicky, francúzsky, nemecky, česky a ukrajinsky, pripravujeme poľské a talianske vydanie. Kniha obsahuje tridsať skutočných životných príbehov Európanov zo šestnástich krajín, ktorí sa stretli s jednou alebo viacerými totalitami a chovali sa podľa svojho svedomia, ľudsky, statočne, bránili demokraciu, ľudské práva a slobody. Na príklade týchto osudov ukazujeme štu-

dentom na výdobytky, z ktorých sa tešíme dnes v slobodnej demokratickej Európe.

S knihou chodíme do škôl, čítajú z nej herci, vozíme so sebou pamätníkov. Je to úspešný projekt, tohto roku ho vykonávame už tretíkrát, a tohto roku s podporou českého ministerstva školstva.

Dali sme tiež dohromady putovnú výstavu *Totalita v Európe* so štatistikami civilných obetí nacizmu a komunizmu z trinástich krajín Európy. Výstava putuje už niekoľko rokov po svete, bola v osemnástich krajinách dvoch kontinentov, v Európskom parlamente i Parlamentnom zhromaždení Rady Európy.

Teraz sme vydali prvú stolnú hru Platformy s názvom *Across the Iron Curtain* (Cez železnú oponu). Je to edukatívna hra, ktorá sa týka útekov ľudí z totalitných zemí sovietskeho bloku do demokratických krajín v Európe v dobe studenej vojny. Pracuje s príbehmi ľudí a je využiteľná doma, aj pri výučbe v školách. Máme na ňu veľmi pekné ohlasy. Pripravujeme jej českú jazykovú verziu.

Nadviazali sme spoluprácu so spriaznenou európskou komunitou ekologov a ochranárov, iniciatívou Európsky zelený pás. Pozdĺž býva-

lej železnej opony, ktorá kedysi rozdeľovala Európu, sa nachádzajú nedotknuté prírodné oblasti a územia a títo ekológovia sa usilujú o ich súvislú ochranu. Radi by sme v Európskom zelenom páse budovali pamätníky všetkým tým tisícom nevinných ľudí zabitých pri úteku na hraniciach medzi Východom a Západom, medzi komunistickou totalitou a slobodným demokratickým svetom. Na Slovensku už sme pomohli na svet pamätníku Hartmuta Tautza. Máme v Platforme ako člena občianske združenie Pamäť, ktoré pri Mikulove nechalo vztýčiť súbor päťdesiatich štyroch železných stél za ten istý počet identifikovaných ľudí zabitých na úseku železnej opony, ktorú strážila znojemska brigáda pohraničnej stráže. Podobné aktivity chceme rozšíriť aj mimo územia Česka a Slovenska.

Pripravujeme webové projekty – interaktívnu mapu totalitných masových hrobov v Európe a mapu opustených budov totalitného zla v postkomunistickej Európe. Bude sme tiež vyrábať sériu edukatívnych videoklipov pre študentov o porušovaní základných ľudských práv počas červenej i hnedej totality.

Pripomíname historické udalosti a vzdelávame verejnosť. V septembri 2016 sme organizovali v Senáte v Prahe veľkú konferenciu na tému 60. výročia maďarskej revolúcie, pod záštitou predsedov oboch komôr parlamentu ČR, ktorí sú členmi sociálnej demokracie. Vystúpili na nej čelní predstavitelia politického a duchovného života i odborné verejnosti z Česka, Maďarska, Poľska, Slovenska a Nemecka. Snažíme sa na európskej úrovni pripomínať témy totality a chceme dosiahnuť, aby komunizmus a jeho história sa stali súčasťou európskych dejín, neoddeliteľne, tak, ako je to s národným socializmom. Boli by sme radi, keby komunizmus bol medzinárodne odsúdený rovnako, ako bol odsúdený národný socializmus.

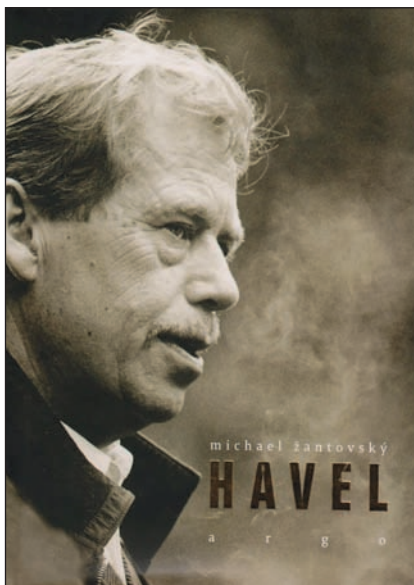
Zhovárал sa Peter Juščák

ŽANTOVSKÝ, MICHAEL:

Havel

Praha: Argo 2014, 564 s.

Václav Havel sa už za svojho života zaradil medzi najznámejšie osobnosti súdobého Československa. Už v 60. rokoch bol ako dramatik popredným predstaviteľom pražskej kultúrnej obce, ktorá v tomto období dosahovala jeden zo svojich tvorivých vrcholov. Na rozdiel od viacerých svojich kolegov a priateľov po okupácii krajiny vojskami Varšavskej zmluvy v auguste 1968 neemigroval na Západ, ale postupne sa aktivizoval v hnutí odporu proti normalizačnému režimu. Prelom v tomto smere znamenal vznik Charty 77 v januári 1977, ktorej jedným z prvých hovorcov sa stal Václav Havel a bol po celé obdobie až do roku 1989 jej azda najznámejšou tvárou. Ako líder Charty 77 si vyslúžil medzinárodné uznanie za svoje postoje proti režimu a aj niekoľkoročné väznenie. Rešpekt sa ešte znásobil potom, ako bol v decembri 1989 zvolený parlamentom za prezidenta Československa. Tento akt mal navonok symbolizovať pád komunistického režimu a nastúpenie demokracie, ktorej symbolom bol pre mnohých (hlavne na Západe) práve Havel. Nežnú revolúciu sa snažil naplniť svojím heslom „*Pravda a láska musí zvíťaziť nad lžou a nenávisťou*“, ktoré za ostatných takmer 30 rokov zľudovelo a stalo sa jedným zo symbolov pádu komunizmu. Na pozícii prezidenta Česko-Slovenska a neskôr Českej republiky pôsobil do februára 2003. Jeho prestíž vo svete tým ešte vzrástla, známy je výrok bývalej americkej ministerky zahraničných vecí Madeleine Albright: „*Pre mnoho ľudí na celom svete znamená slovo ‚Havel‘ a ‚Čech‘ jedno a to isté. Havel položil Prahu a celú Českú*



republiku na mapu doby po studenej vojne.“ Jeho súdobé vnímanie v domáciach podmienkach bolo podstatne zložitejšie – osobitne jeho úloha v procese postkomunistickej tranzície, ale tak jeho politickí protivníci a neprajníci, ako aj jeho priatelia a obdivovatelia sa zhodovali v tom, že Václav Havel zásadným spôsobom ovplyvnil vývoj v Československu v rokoch 1977 – 1993.

Nie je preto divu, že už počas života sa jeho osoba stala predmetom viacerých publikácií približujúcich jeho život či osobných spomienok priateľov. Historická literatúra eviduje aj mnoho zbierok dokumentov venovaných udalostiam, pri ktorých hral nesmierne dôležitú úlohu. V roku 2014 boli rady týchto publikácií doplnené o knihu jeho osobného kamaráta, blízkeho spolupracovníka (v rokoch 1990 – 1992 poradcu a hovorcu) a diplomata Michaela Žantovského, ktorá má ambíciu stať sa jeho komplexným životopisom. Autor mal na to nepochybne správne predpoklady: nielen že sa s Havlom osobne poznal, ale mal k dispozícii aj rodinné archívy a svedectvá ľudí z Havlovho najbližšieho okruhu,

v ktorom sa sám pohyboval. Samotná publikácia celkovo obsahuje 45 kapitol. V rámci recenzovaného diela sa zameriame osobitne na kapitoly, ktoré sa dotýkajú Havlovho pôsobenia proti komunistickému režimu v súdobom Československu a majú tak vzťah aj k slovenskej problematike. Prvých 11 kapitol diela sa venuje Havlovi rodinnému pôvodu, detstvu, mladosti a osobitne potom jeho ľudskému, umeleckému a v menšej miere aj politickému dozrievaniu a profilovaniu v 60. rokoch, kedy nádych slobody rázne ukončila invázia vojsk Varšavskej zmluvy v auguste 1968. V nasledujúcich dvoch kapitolách sa čitateľ môže zoznámiť s Havlovými postojmi po invázii vojsk Varšavskej zmluvy, kde sa bezprostredne začal rodiť jeho odpor voči nastupujúcej normalizácii, ktorý o. i. vyjadril listom Alexandrovi Dubčekovi s apelom, aby tento neodvolal svoje postoje z roku 1968, či známou polemikou s populárnym spisovateľom Milanom Kunderom. Havel sa za svoje postoje stal veľmi rýchlo zakázaným autorom, osobitne mu uškodil podpis pod petíciou Desiat bodov v auguste 1969, odsudzujúcou inváziu, ktorej ročné výročie si ľudia pripomenuli mohutnými a krvavo potlačenými manifestáciami po celom štáte. V nasledujúcom období ponurého začiatku 70. rokov sa Havel stiahol z Prahy, a hoci podpísal niekoľko petícií na podporu prenasledovaných, bol mimo hlavného diaľnia. Do toho sa vrátil v priebehu rokov 1976 a 1977 v súvislosti s procesom proti kultovej undergroundovej skupine The Plastic People of the Universe a najmä kvôli následnému vzniku Charty 77, ktorej bol jedným z hlavných iniciátorov a prvých signatárov. Nie nadarmo autor tvrdí, že vznik Charty 77 „*představoval asi najdůležitější okamžik jeho života*“. Následné kapitoly potom uka-

zujú Havla ako popredného disidenta a lídra pražských udalostí „Sametové“ revoluce, vrátane jeho nástupu do pozície prezidenta Československa a neskôr Českej republiky.

Autor, hoci nie je historik, sa pri opisovaní historického kontextu niektorých udalostí Havlovho života nevyhol určitým zjednodušeniam, ktoré však neraz zásadne skresľujú historické skutočnosti. K takýmto určite patrí jeho zúžené vnímanie demokratizácie v roku 1968 (s. 107 – 110), hoci niektoré jej limity vystihol. Hoci na niektorých miestach je voči Havlovi zmierlivý, nepodlieha lacnej glorifikácii a pripomína aj niektoré limity Havlovho pôsobenia a slabšie stránky jeho povahy. V tomto smere je zaujímavou najmä podkapitola (príznačne nazvaná *Chyba*), venovaná prvému Havlovmu pobytu vo väzení a jeho postojom zoči-voči vyšetrovateľom. Havel tu bol donútený vydať stanovisko, ktorým sa stiahol z pozície hovorcu Charty, za čo ho režim prepustil z väzenia. Autor poznamenáva, že jedným z najtvrdších kritikov tohto jeho postoja bol Havel sám a sebareflexii venoval veľa času. Jeho „vykúpením“ bolo až založenie Výboru na obranu nespravodlivo stíhaných v apríli 1978, a v istej miere aj nasledujúce štvorročné väzenie. Vďaka listom, ktoré z väzenia manželke Olge posielal, vieme rekonštruovať jeho osobné skúsenosti zo života za mrežami. Po návrate z väzenia sa azda definitívne zaradil medzi najvýznamnejšie postavy českého disentu a zvýšila sa aj jeho medzinárodná prestíž, vyjadrená prejavmi solidarity a podpory zo Západu. Autor v tejto súvislosti prízvukuje úlohu, akú zohrali zahraničné kontakty Charty a poskytovaná finančná pomoc prostredníctvom Janouchom založenej Nadácie Charty 77. Zároveň priznáva Havlovi, že práve v druhej polovici 80. rokov sa

jeho ústredná úloha v českom disente zvýraznila, a to aj napriek vzniku desiatok ďalších iniciatív a výraznému kvalitatívnemu vzrastu aktív protikomunistickej opozície. Jeho pozíciu v rámci týchto udalostí opisuje: „*Téměř jako by byl pavouk uprostřed sítě, který spřádá svá vlákna a čeká.*“

Svojej chvíle sa napokon dočkal v novembri 1989 počas udalostí známych ako Nežná (v Čechách Sametová) revolúcia, ktorých sa stal v Prahe ústrednou postavou. Autor sa v tomto období pohyboval v epicentre udalostí a tesnej blízkosti Václava Havla, čitateľ preto právom očakáva, že bude venovať hlbokú podrobnú analýzu Havlovej najhviezdnejšej chvíli a jeho podielu na kľúčových udalostiach „Sametovej“, ako aj následného postkomunistického obdobia. Zvolil však pomerne nekonfliktný prístup strohému opisu týchto udalostí, v istej miere apologetický voči Havlovi. Jeho úlohu na takých ťažiskových udalostiach, ako boli rokovania s Marianom Čalfom o voľbe prezidenta (ktoré eufemisticky nazýva „*o trochu víc než porozumění a o trochu méně než dohodu*“), rokovania s Alexandrom Dubčekom o rovnakej otázke (kde *de facto* potvrdzuje dohodu, že po voľbách sa mal prezidentom stať Dubček, hoci vtedy už na to nebola reálna situácia), či otázka tzv. lustračných afér v prvej polovici roku 1990, sú spomenuté bez pokusu o hlbšiu analýzu súdobých súvislostí. Nesnaží sa napr. vôbec analyzovať, prečo to bol práve Marian Čalfa, ktorý sa stal prostredníkom Havlovej voľby za prezidenta, do tej doby relatívne neznámy aparátčik (s. 320); nezamýšľala sa, či alternatívou národnej duality prezident Čech – premiér Slovák mohol byť tým druhým aj nekomunista, napr. predstaviteľ VPN, ale stal sa ním komunista Čalfa (s. 323)

– ktorý bol potom v prvej polovici roku 1990 dopísaný na kandidátku VPN a stal sa premiérom aj po voľbách v roku 1990. Autor to lakonicke komentuje: „*To poslední, co Havel či země potřebovali, byl slovenský rival v úřadu premiéra. Čalfa byl povolný.*“ (s. 323). Polemizovať – a vyvracať ich zároveň – sa snaží s rôznymi, najčastejšie konšpiračnými teóriami, ktoré dodnes vo verejnosti kolujú okolo udalostí Novembra 89. Pri opise týchto udalostí si dokonca v nejednom prípade aj protirečí: na jednej strane hovorí, že pri voľbe prezidenta bol Dubček jeho jediným vážnym konkurentom, kým na druhom mieste tvrdí, že Havel vlastne žiadnych konkurentov nemal.

Recenzovaná publikácia neponúka len historický prierez životom Václava Havla, ale vo veľkej miere ho predstavuje z jeho ľudskej stránky. Tomuto prístupu venuje pomerne dosť priestoru najmä v súvislosti s Havlovým väzením. Autor rovnako ponúka pohľad do vnútra Havlových komplikovaných vzťahov s prvou manželkou Olgou. Autor tiež dosť miesta venuje výkladu a analýze najvýznamnejších Havlových drám, akými boli divadelné hry Zahradní slavnost či Vyrozumění, alebo jeho najznámejšia esej *Moc bezmocných*. Prostredníctvom tohto autorovho prístupu sa môžeme zoznámiť s mnohými historkami z Havlovho osobného života, ktoré by historik sotva hľadal zachytené v archívnych dokumentoch. Tieto však umožňujú nielen spoznanie Havla ako človeka, ale veľa hovoria o špecifickom prostredí českého občianskeho disentu v 70. a 80. rokoch. Na viacerých miestach tiež píše o dilemách, aké ťažké bolo pre Havla zlaďiť verejne hlásané mravné stanoviská s búrlivým súkromným životom, ktorý autor poodhaľuje, osobitne potom vzťahy k ženám. Konštatuje

je však, že tak Havel, ako aj ďalší poprední predstavitelia Charty „neměli zádnou ctižádost stát se mravními vzory v puritánštějším smyslu slova“. Poodhalenie mnohých úsmevných i vážnejších historiek z Havlovho života dáva knihe čitateľsky atraktívny štýl a nejednu humornú zápletku. Pre slovenského čitateľa zaujímajúceho sa o udalosti druhej polovice 20. storočia je kniha zaujímavá tou skutočnosťou, že poodhaľuje zákulisia života pražského disentu, a osobitne pripomína veľké rozdiely medzi oboma časťami spoločného štátu, ktoré sa v priebehu 70. a 80. rokov vytvorili, nakoľko život spoločnosti chartistov bol celkom rozdielny ako život drvivej väčšiny disidentov na Slovensku.

PETER JAŠEK

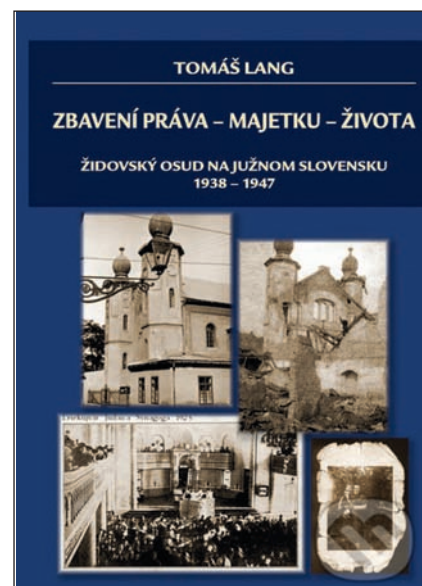
TOMÁŠ LANG:

Zbavení práva – majetku – života

Nové Zámky: FINECOM 2016, 400 s.

Zborník štúdií a referátov o osude Židov na tzv. arbitrážnom území Južného Slovenska, ktoré v dôsledku 1. Viedenskej arbitráže bolo od 2. novembra 1938 do konca 2. svetovej vojny pod jurisdikciou Maďarského kráľovstva, zahŕňa niekoľko pohľadov na tému holokaustu na Južnom Slovensku, ktorý je stredobodom pozornosti a výskumu autora. Základnou verziou pre uvedené štúdie sú referáty autora, ktoré prezentoval na konferenciách s medzinárodnou účasťou na Slovensku a v zahraničí v období rokov 2011 až 2016. Referáty v pôvodnej verzii boli publikované v zborníkoch konferencií a v neperiodických publikáciách, ktoré pojednávajú o histórii daných lokalít. V zborníku autor predkladá čitateľovi prepracovanú a podstatne rozšírenú verziu jednotlivých tém.

Zborník obsahuje lokálnu históriu niektorých židovských spoločenstiev s dôrazom na inkriminovanú dobu rokov 1938 až 1944, keď po nastolení maďarskej jurisdikcie došlo k okamžitému uplatneniu vtedy už v Maďarsku platného tzv. prvého protižidovského zákona. Jeho pôsobnosť prišlo pozmeniť životné podmienky cca 40-tisíc osôb židovského vierovyznania alebo národnosti na arbitrážnom území. Zo dňa na deň sa ocitli v spoločensko-politickom a hospodárskom prostredí konzervatívneho zriadenia Maďarského kráľovstva. Tu už od roku 1920 platil zákon Numerus clausus, ktorý diskriminačne obmedzoval prístup a následne vylučoval židovských študentov i učiteľov z univerzít a vysokých škôl. Označovanie Židov za *cudzorodý prvok*, ktorý *škodí morálne i hospodársky štátotvornému maďarskému národu*, sa stal v medzivojnových rokoch čoraz viac súčasťou všeobecného naratívu a viedol postupne k obmedzovaniu a vylučovaniu Židov zo všetkých sfér spoločenského a hospodárskeho života. Táto zmena po dvadsiťročnej skúsenosti demokratických spoločenských podmienok 1. Československej republiky spôsobila pre nich predtým nikdy nepredstaviteľný šok. Jeho prvou viditeľnou a prežitou skúsenosťou boli tzv. postrky – násilné vyvážanie o všetok majetok okradnutých Židov z územia vtedajšieho autonómneho Slovenska do Maďarska, ale aj opačným smerom, na územie za očakávanú hraničnú líniu susedného štátu. Po prijatí tzv. druhého protižidovského zákona prežívali Židia žijúci na arbitrážnom území všetky príkoria, ktoré vo vtedajšom Maďarsku viedli k vyvrcholeniu – deportácii do tábora Auschwitz-Birkenau. Ten bol jedným z piatich zariadení určených pre hromadné vraždenie Židov vysoko so-



fistikovanými a priemyselnými metódami. Napriek časovej odlišnosti uskutočnenia deportácií – zo Slovenska v prvej vlne v roku 1942 a v druhej vlne v roku 1944, z Maďarska síce až v roku 1944 a v rekordnom čase 50 dní vyviezli 437-tisíc ľudí. Osudy Židov mali v oboch krajinách spoločnú aj skutočnosť, že v oboch prípadoch boli deportácie vykonávané z rozhodnutia vlastných kolaborantských vlád ich vlastnými silovými zložkami. Asi 37-tisíc Židov bolo vyvezených v ďalších 9 či 10 transportoch, ktorých trasa z Maďarska do Auschwitz-Birkenau je predmetom výskumu.

Autor prezentuje na príklade troch vidieckych miest Diosegu, dnešného Sládkovičova, Galanty a Šurian, ako aj menšej obce Veľké Lovce proces vylučovania Židov z politického, spoločenského a hospodárskeho života, ich zbavenie práv, možnosti obživy, majetku a nakoniec života. Na základe archívnych dokumentov rekonštruje proces tzv. samofinancujúceho sa holokaustu, keď všetky náklady na sústredenie, transport a zbavenie života Židov financoval štát z ich vlastného majetku. Každý zo zavraždených, a to bez ohľadu na

vek, povolanie a sociálny status za svoje perzekvovanie a zbavenie života zaplatil štátu vo forme odňatého majetku v priemere čiastku, ktorá sa v súčasnej dobe rovná približne čiastke 50-tisíc eur.

Štúdie lokálnej histórie vznikali v rôznej dobe a vždy pre iné publikum. V snahe v každom prípade podať čo najúplnejší obraz najmä v prípade vzájomne blízko lokalizovaných miest sa niektoré poznatky a najmä objasnenie východných bodov problematiky opakujú. Tak je to v prípade úvodných častí štúdií o Galante a Sládkovičove.

Mesto Košice, ktoré sa po arbitráži stalo miestom hraničného prechodu medzi Slovenskom a Maďarskom, bolo svedkom prechodu 137 transportov. Cez Košice vyviezli z vtedajšieho Maďarska 401-tisíc Židov. Autor vzdáva hold a úctu vtedajšiemu košickému advokátovi JUDr. Štefanovi Gaškovi, ktorý desaťročia uschoval autentický, ilegálne vyhotovený súpis týchto transportov, známy ako Gaško-Vrančíkov zoznam. Vstup deportačných transportov na územie vtedajšej Slovenskej republiky a ich prevezenie naprieč z juhu na sever na hranicu tzv. Generálneho gubernátu má okrem technického aj hlboko morálny rozmer. Slovenské železnice tak učinili od mája do začiatku augusta 1944, t. j. v dobe, keď sa deportácie zo Slovenska neuskutočňovali. Ich zastavenie v októbri 1942 zdôvodňujú apologeti vojnového Slovenska najmä humanitárnym argumentom, že slovenská vláda zastavila deportácie po tom, ako sa dozvedela, čo vlastne deportácie na územie okupovaného Poľska znamenajú. Napriek tomu v roku 1944 sa Slovenské železnice stali aktívnou a spoluzodpovednou zložkou vražedného mechanizmu, ktorý viedol k záhube 90% odvlečených maďarských Židov. Poskytnutím svojich

dopravných služieb akoby pre bežný obchodný prípad tranzitnej dopravy sa podieľali na prevádzke procesu, ktorý autor nazval bežiaci pás do krematórií.

Fašistický prevrat a prevzatie vlády Stranou šípových krížov v nacistickej réžii znamená začiatok osobitnej ex lege kapitoly maďarských dejín. Pre prežívajúci zvyšok Židov, ktorí sa dožili 15. októbra 1944 buď v jednotkách nútenej práce vo zväzku armády, v ilegalite, alebo pod ochranou diplomatických misií neutrálnych štátov, znamenal akútne životné nebezpečenstvo. V dôsledku teroru ozbrojených kománd nyilasov prišlo do oslobodenia o život ďalších cca 12 tisíc Židov. Tomuto obdobiu sa venuje autor na príklade juhozápadného Slovenska, Nových Zámkov a okolia.

V tom istom období cieľom perzekúcií sa stali aj Rómovia. Boli postupne koncentrovaní a nasadzovaní na nútené práce a v závere roka 1944 sa stali v nejednom prípade obeťami hromadných vražd alebo odvlečenia do koncentračných táborov, a to najmä do Dachau. Im je venovaná tiež jedna kapitola.

Autor sa venuje ťažkostiam návratu a procesu zapojenia sa do každodenného života tých nemnohých, ktorí prežili. Vo veľkom počte prípadov boli „vítaní“ výčitkou „viac sa vás vrátilo, než odišlo“. V mnohých prípadoch im bol odopretý vstup do ich domov, ktoré necelý rok predtým nie z vlastnej vôle opustili. V mnohých prípadoch im odopreli vydať bytové zariadenie, šatstvo a iný majetok, ktorý mnohokrát dobromyseľne zanechali u svojich susedov či známych na úschovu. V mnohých mestách a mestečkách Slovenska vzplnuli protižidovské nálady vedúce až k pogromom, či k násiliu, ktoré si vyžiadali obeť na životoch tých, ktorí prežili tábory. Indície týchto uda-

lostí boli jednak majetkové, t. j. neochota vydať alebo vrátiť arizovaný alebo inak získaný židovský majetok, jednak ideologicky podfarbené prežívajúcim antisemitizmom. Vyvrcholením boli protižidovské násilnosti v Bratislave aj na vidieku spravádzajúce celoštátny zjazd partizánov v Bratislave v lete 1946. V rôznych podobách, ale približne v tom istom období, sa stali Židia cieľom násilností aj v Poľsku či v Maďarsku. Pogrom s tragickým koncom, ktorý nebol porovnateľný ani s jednou obdobnou udalosťou, sa odohral v poľskom meste Kielce a vyžiadal si životy 42 Židov.

Posledná kapitola sa venuje do dnešnej doby verejnosti nie dostatočne známej účasti skupiny dobrovoľných židovských parašutistov z vtedajšej mandátnej Palestíny, ich účasti v Slovenskom národnom povstaní a v pomoci pri záchrane zvyšku slovenských Židov. Pod vedením Chavivy Reickovej, rodáčky z Nadabule pri Rožňave, pôsobila Misia Amsterdam. Jej členom bol aj Štefan „Rafi“ Reisz, ktorý maturoval na novozámockom gymnáziu, potom študoval medicínu na Komeniského univerzite v Bratislave. Štúdium nedokončil, odišiel do Palestíny. Tam sa dobrovoľne prihlásil na vojenský výcvik a s misiou sa vrátil na povstalecké územie. Po niekoľkomesačnom pôsobení bol jednotkou Ukrajincov slúžiacich v SS zajatý a zavraždený v Kremničke. Jemu a jeho spolubojovníkom je venovaná posledná kapitola.

Štúdiami v predkladanom zborníku sa autor snaží prispieť k objasneniu niektorých aspektov osudu Židov na arbitrážnom území, ktorého výskum v kontexte holokaustu na Slovensku je tak trochu na okraji slovenskej historiografie.

-RED-

ANKETOVÁ OTÁZKA:

Extrémizmus je na Slovensku prítomný dávnejšie a vo verejnom priestore doposiaľ pôsobil pomerne nerušene. Znepokojenie z jeho nárastu prišlo od občanov v čase, keď jeho prejavy začali byť neprehliadnuteľné. Objavili sa rôzne názory na príčiny vzniku extrémizmu a taktiež na jeho potieranie či eliminovanie.

Jeden z názorov hovorí o potrebe pripomínať si naše historické skúsenosti s fašistickou a komunistickou diktatúrou. V tejto súvislosti vznikli požiadavky na zvýšenie hodín výučby dejepisu na školách. Ako vnímate takúto iniciatívu? Myslíte si, že prinesie svoje žiadané ovocie? Alebo je potrebné priniesť iné riešenia?



Historik ÚPN Pavol Jakubčín na diskusii so stredoškolskými študentmi pri ich návšteve v Ústave pamäti národa (Foto: ÚPN)

Doc. PhDr. LUDOVÍT HAJDUK, PhD.
riaditeľ Štátneho pedagogického ústavu

Problém extrémizmu je celospoločenský, sú v ňom zahrnutí žiaci, rodičia, škola, prostredie, v ktorom

dieťa vyrastá, nálada spoločnosti, postoj médií aj samotných politických predstaviteľov. Každý musí začať sám od seba. Štátny pedagogický ústav (ŠPÚ) sa do toho pustil a výsledkom je podaný návrh na úpravu hodinovej dotácie dejepisu. S ohľadom na to je nutné pozna-

menáť, že si nestačí len pripomínať fašistickú a komunistickú minulosť cez hodiny dejepisu, ale musíme sa z nej aj reálne poučiť. To si vyžaduje väčšie angažovanie sa v problematike na strane učiteľov aj žiakov. Na to však chýba časový priestor a občas aj vôľa. Dnes je na školách

od 5. do 8. ročníka ZŠ jedna hodina dejepisu. Za ten čas učitelia nemajú šancu žiakov upozorniť na všetky dôležité fakty, prepojiť minulosť s prítomnosťou, diskutovať s nimi, apelovať na ich kritické myslenie, pracovať s didaktickými materiálmi, či navštevovať miesta, ktoré by žiakom históriu priblížili a urobili z nej niečo, čo sa prejavuje aj v prítomnosti a odkazuje na budúcnosť. Ruka v ruke s tým musia na riešení tohto problému participovať aj ostatné spoločenskovedné predmety, hlavne občianska náuka. Takisto sa treba zamerať na prístup učiteľov k danej problematike, aby sa nebáli žiakom prezentovať skutočnosti tak, ako sú, nebáli sa diskutovať s nimi a predovšetkým, aby oni sami nehľadali východisko v extrémistickom zmýšľaní.

Spolupracovať na eliminácii extrémistických prejavov a správnom formovaní mládeže nie je iba úlohou škôl, ŠPÚ, ŠŠI či iných zariadení spadajúcich pod rezort školstva. Navýšenie hodín dejepisu na návrh Ústrednej predmetovej komisie pre daný predmet zaiste pomôže, avšak vôľu niečo s tým urobiť musí mať celá spoločnosť. Existuje množstvo faktorov, pre ktoré sa ľudia utiekajú k extrémom, xenofóbii, intolerancii, násiliu či rasizmu. Preto vo výchovno-vzdelávacom procese musí škola primeraným spôsobom podávať korektné historické informácie a motivovať k plnohodnotnému a prínosnému pôsobeniu žiakov v spoločnosti. V súčasnosti čelíme ťažkým globálnym výzvam podnecujúcim k úteku od slobody k radikalizmu, núkajúcemu pochybnú ochranu pred údajnými hrozbami. Nečakajme, že tieto nálady zmiznú samy od seba.

ŠPÚ očakáva, že aj verejnosť pochopí a podporí toto rozhodnutie. Treba do toho zapojiť aj ostatné predmety a celú spoločnosť. V jednote je sila, v separácii rozklad demokracie a spoločnosti ako takej.

Dr. TIBOR KOČÍK spisovateľ a etopéd

Za posledné vyše dve desaťročia sa vyučovaniu dejepisu, kde by sa cyklicky a neprestajne pripomínali naše negatívne historické skúsenosti s fašistickou a komunistickou diktatúrou, nevenovala náležitá pozornosť. Niet divu. Školstvo je nezreformované, no ani tak skoro, napriek rôznym politickým či ministerským deklaráciám, nebude. Prečo? Pretože každé úsilie čosi zreformovať napokon narazí na dve protichodné postoje: V našom súčasnom školskom systéme prebieha súboj liberálnych a konzervatívnych tendencií. Na jednej strane chceme slobodnú a tvorivú školu, na strane druhej ideme proti nej tradičnými, konzervatívnymi postojmi pripomínajúcimi totalitnú minulosť – smernicami, opatreniami, kontrolami, či nebudaj vyhláseniami o silnej ruke štátu pri tvorbe učebných osnov, kde jedno-ducho rezonuje diktát.

Mám obavy, že v potieraní a eliminovaní extrémizmu preventívnymi formami rozširovania vedomia mladej generácie, výchovnými a vzdelávacími formami nám ušiel vlak. Škola dnes nie je spásonosná, už nemá hlavný vplyv pri utváraní vedomia žiakov, ale ani študentov. Generácia dnešných ôsmakov či deviatakov, ale tiež stredoškôľakov sa nevie orientovať v základných historických kontextoch. Tie sa zanedbali v základných školách, a nehovorme iba o dejepise, hovoríme aj o literárnej výchove. Veď stačilo pozmeniť v textoch pojem „socialistický“ za čarovné slovo „demokratický“ a reforma bola na svedie.

Aj preto sme zle učili žiakov a študentov, a rovnako zle ich učíme dodnes. A nie iba dejepis, rovnako zle sme ich učili a učíme o našej svetovej literatúre. Pritom práve literatúra má väčšiu silu a vplyv na citovú a mravnú výchovu ako

dejepis, ktorý často len suchopárne hromadí udalosti a fakty. Slovom, jednogodinová časová dotácia pre jeden predmet žiadne ovocie neprinesie. Bude to menej ako len kozmetická úprava. Je potrebné naozaj úprimne a zodpovedne „prekopať“ osnovy dejepisu, okysličiť jej živnú pôdu a zbaviť ju buriň. No rovnako zodpovedne to treba urobiť aj s osnovami literárnej výchovy. A začnime sa extrémizmu, xenofóbii a intolerancii vážne venovať už v triedach prvého stupňa základných škôl.

PhDr. RASTISLAV KOŽIAK, PhD. vedúci Katedry histórie FF UMB v Banskej Bystrici a predseda Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV v Bratislave

V Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV už pomaly rok venujeme pozornosť stavu vyučovania dejepisu v regionálnom školstve. Impulzom pre nás bola spätná väzba, ktorú máme od učiteľov dejepisu na základných a stredných školách, analýzy školskej reformy z roku 2008 od našich členov didaktikov dejepisu, a samozrejme aj vzostup populistických a extrémistických strán na slovenskej politickej scéne. Na minuloročnom zjazde SHS pri SAV v Skalici sme prijali vyhlásenie adresované ministrom školstva, v ktorom navrhujeme prehodnotiť školskú reformu z roku 2008 vo vzťahu k vyučovaniu dejepisu na základných školách.

Potom, čo ministerstvo školstva reagovalo na naše výzvy návratom k dvojhodinovej dotácii dejepisu v 5. – 9. ročníku základných škôl, sa pochopiteľne ozvali hlasy, či je to adekvátne riešenie v boji s extrémizmom. Vzrast sympatií mladých k radikálnym politickým riešeniam má samozrejme širšie dôvody, hlavne sociálne a psychologické – sociálne neistoty, nezamestnanosť, vysoká miera nepostihnuteľ-

nej korupcie a sklon mladej generácie riešiť problémy radikálnejšie. No úlohou vzdelávania je reagovať na súdobé spoločensko-politické výzvy a medzi také vzrast extrémizmu na Slovensku jednoznačne patrí. Skúsenosti z povojnového vývoja v krajinách západnej Európy nám v tom môžu byť nápomocné. Práve (aj) dôraz na vyučovanie dejepisu (a vôbec jeho význam vo vzdelávacom systéme) v týchto krajinách po druhej svetovej vojne zohral veľmi dôležitú úlohu vo formovaní novej mierovej Európy, pri posilňovaní demokratických a humanných hodnôt a stieraní nacionálnych stereotypov, ktoré o. i. doviedli Európu v 20. storočí k dvom svetovým katastrofám. Spomeňme si na úspešnosť nemeckej koncepcie vyučovania dejepisu po druhej svetovej vojne, či dialógu nemeckých a francúzskych historikov, ako pravé formou vyučovania dejepisu stierať vzájomnú historickú rivalitu, averzie a stereotypy medzi Francúzmi a Nemcami. Nemci a Poliaci aktuálne vydali spoločnú učebnicu dejín, ktorá má podobné ambície ako spomínaný nemecko-francúzsky projekt.

Práve preto verím, že návrat k dvom hodinám dejepisu týždenne na základných školách môže prispieť k eliminácii extrémizmu, či vysvetľovania minulosti v duchu konšpiračných teórií. Dvojhodinovka dejepisu predsa len poskytuje širší priestor, v ktorom učiteľ môže využiť rôzne formy inovatívneho vzdelávania a má čas na dialóg „so“ alebo „medzi študentmi“. Na hodinách dejepisu totiž potrebujeme omnoho aktívnejšie zapojiť do vzdelávacieho procesu samotných žiakov, napr. čítaním a interpretáciou protirečivých dobových prameňov (tzv. metóda multiperspektivity), teda nasmerovaním dejepisu k rozvoju kritického myslenia.

MICHAL POVAŽAN, PhD.
člen Správnej rady Kolégia
Antona Neuwirtha

Extrémizmus sa v slovenskej spoločnosti a hlavne medzi mládežou nešíri z dôvodu nedostatočného počtu hodín dejepisu, preto ani rozšírenie počtu hodín jeho výučby nemôže vyriešiť samotný problém. Na druhej strane, toto opatrenie môže byť súčasťou riešenia, ktoré ale musí byť širšie a vychádzať z analýzy príčin vzniku a šírenia sa extrémizmu.

Hlavnou príčinou rozmachu extrémizmu je nespokojnosť s fungovaním Slovenskej republiky. Štát nesplnil a neplní očakávania, ktoré do neho boli vložené v roku 1989 a 1993. Celková atmosféra v krajine je kritická voči stavu právneho štátu, kvality verejnej správy a pod. Táto atmosféra vyjadrujúca realitu vyvoláva hľadanie riešení. Niektoré riešenia sa snažia systém zlepšiť, iné ho chcú rovno nahradiť. Pokiaľ krajina nevykročí k náprave najvypuklejších nešvarov, extrémisti budú mať potenciál ďalej rásť.

Pokiaľ sa zameriame na samotné zvýšenie počtu hodín výučby dejepisu do týždňa, tak toto opatrenie je nedostatočné aj samo osebe. Ak väčší počet hodín histórie nebude sprevádzaný aj zmenou akcentu samotnej výučby. Už starí Rimania vnímali históriu ako učiteľku života a tomu by malo zodpovedať aj vyučovanie dejepisu. Dnes na základe svojich poznatkov môžem konštatovať, že žiaci si z hodín dejepisu odnášajú dátumy, ale nie pochopenie toho, čo sa v nich odohralo a aký to má súvis so súčasnosťou. Dejiny ostávajú niečím vzdialeným v čase aj v priestore. Ak má byť dejepis zmysluplným nástrojom pri potieraní extrémizmu, je nevyhnutné ho sprítomniť v priestore aj v čase. V priestore

s prepojením na lokálnu, resp. regionálnu históriu, a v čase poukazom na dôsledky minulých dejov na náš každodenný život, pokiaľ je to možné aj prácou s pamätníkmi a podobne. Mladí ľudia musia chápať, že sa ich dejiny týkajú, iba vtedy sa z nich môžu poučiť.

PhDr. PAVEL ŽEBRÁK
profesor dejepisu

Odpoveď na prvú otázku, či zvýšený počet hodín niečo vyrieši – obávam sa, že nie. Už dlhšiu dobu sa zaoberám aj holokaustom a reakcie študentov sú rôzne – je pravdou, že vtedy sú pozorní o niečo viac ako inokedy, že ich táto téma zasahuje, ale dôležité je ich viesť k tolerancii dlhodobo, prosťe vychovávať ich v láske aj k láske k svojmu blížnemu. Jedna hodina v 9. triede naviac nič nevyrieši, ale je dobré, že je, je viac času na diskusiu. Ja by som radšej zvýšil počet hodín na gymnázium tak, aby každý ročník od I. do IV. ročníka mal dvojhodinovú dotáciu. Viem, že to závisí aj od zameraní školy, ale aj tak.

Ovocie prinesie sústavná výchova k tolerancii – ako to hovorieval sv. Ján Pavol II., učiť nie iba vojny a nenávisť, ale hlavne deti viesť k láske, pochopeniu iných, venovať sa napr. dejinám našich susedov, a neučiť hlavne a niekedy iba (hlavne v nižších ročníkoch!) dejiny Slovenska, ale učiť dejiny celej strednej Európy. Tam by sa naučili chápať druhých (inak by sa možno pozerali aj na maďarizáciu), touto cestou by boli hrdí na celú strednú Európu, samozrejme, aj na Slovensko a Slovákov. Nevideli by iba seba, naučili by sa vlastenectvu v súvislosti k susedom a snáď by tým skončilo to večné hašterenie sa, výčitky, túžba po pomste. Všetko sa dá vysvetliť s láskou, cieľ – viesť k láske a tolerancii.

MARTIN JANEČ SI PREVZAL OCENENIE ZA STATOČNOSŤ V BOJI ZA SLOBODU



Ocenený Martin Janec s vnučkou (Foto: Andrea Púčiková, ÚPN)

Zástupcovia partnerských inštitúcií odovzdali cenu Martinovi Janecovi. Na pôde Ústavu pamäti národa český Ústav pro studium totalitních režimů ocenil hrdinu odboja.

18-ročný Martin Janec vstúpil do odboja už v roku 1939 a stal sa členom odbojovej skupiny Obrana národa. On aj ďalší členovia jeho rodiny pomáhali utečencom z nacistami ovládaného Protektorátu Čechy a Morava prejsť cez Slovensko a zachrániť sa. Neskôr sa stal členom Vysokoškolského strážneho oddielu a v Slovenskom národnom povstaní bojoval od jeho vypuknutia. Spomína, že vojenskú prísahu skladal do rúk Jána Goliana ešte predtým, než sa stal generálom. Počas povstania pomáhal zostrelým kanadským letcom prejsť do bezpečia a zažil aj nemecké zajatie, z ktorého sa mu podari-

lo utiecť. Do odboja vstúpili aj štyria bratia Martina Janeca, prenasledovaní boli tiež ich rodičia.

Martin Janec sa po vojne stal uznávaným detským chirurgom a ako lekár pracoval takmer štyridsať rokov.

Statočnosť Martina Janeca ocenil aj Ústav pro studium totalitních režimů. Riaditeľ Ústavu Zdeněk Hazdra mu ocenenie osobne odovzdal v Ústave pamäti národa za prítomnosti predsedu Správnej rady ÚPN Ondreja Krajňáka. Obaja predstavitelia pamäťových inštitúcií sa pravidelne zúčastňujú na odovzdávaní ocenení pre osobnosti bojujúce proti totalite v spriaznenej organizácii susedného štátu.

PREDSEDA SPRÁVNEJ RADY ÚPN ONDREJ KRAJŇÁK SA ZÚČASTNIL V PRAHE SLÁVNOSTNÉHO ODOVZDÁVANIA OSVEDČENÍ BOJOVNÍKOM PROTI KOMUNIZMU



Podľa predsedu Správnej rady ÚPN Ondreja Krajňáka je príklad nenápadných hrdinov, ktorí sa zaslúžili o slobodu, dôležitý najmä pre mladú generáciu (Foto: Pavol Kossey, ÚPN)

Predseda Etickej komisie Českej republiky Jiří Kaucký pozval predsedu Správnej rady ÚPN Ondreja Krajňáka na slávnostný akt odovzdávania osvedčení účastníkom odboja a odporu proti komunizmu. Na podujatí, ktoré sa konalo 24. januára v Prahe na Úrade vlády ČR, ocenila Etická komisia sedem osobností za aktívny odpor proti komunistickému režimu.

Ondrej Krajňák vyzdvihol spätosť slovenských a českých dejín. Ocenil úlohu a poslanie pamäťových inštitúcií, pretože je dôležité, aby ľudia nezabúdali na obete

totalitných režimov a nenápadných hrdinov, ktorí sa zaslúžili o nadobudnutú slobodu. Úloha pozitívnych vzorov je dôležitá predovšetkým pre mladú generáciu. Odvážne postoje a nezištné skutky mnohých nenápadných hrdinov často spustili reťaz konania dobra, ktorá ako domino efekt prináša ovocie až po súčasnosť.

„Je pre mňa veľkou ctou, že sa vám môžem osobne poďakovať za vaše svedectvo. Odteraz ste príkladom nielen pre svoje okolie, ale aj pre oba naše národy. A hoci to dnešné ocenenie má iba symbolickú hodnotu, som si istý, že jeho morálna povaha prevyšuje mnohé z tých, ktoré ste doteraz dostali. Tak ako mi to pri podobnej príležitosti prezradil istý vodič autobusu, ktorý najazdil milióny kilometrov bez nehody – za túto jeho činnosť síce získal mnohé verejné pocty, ale cena účastníka odboja proti komunizmu všetky jeho doterajšie ceny ďaleko prevyšuje,“ povedal predseda Správnej rady ÚPN.

Po slávnostnom akte prijal predsedu Ondreja Krajňáka aj námestník ministra kultúry Patrik Košický, bývalý pracovník ÚPN a niekdajší šéfredaktor časopisu Pamäť národa, ktorý ÚPN vydáva. Navzájom si vymenili pohľady na vývoj v oblasti vyrovnávania sa s minulosťou v Česku a na Slovensku a zhodnotili tiež zapojenie českých a slovenských pamäťových inštitúcií v medzinárodných sieťach.

ÚSTAV PAMÄTI NÁRODA ROZVÍJA SPOLUPRÁCU S RAKÚSKYM VEĽVYSLANECTVOM

Sviečková manifestácia, zatvorené hranice a pád Železnej opony, udalosti roku 1938 predchádzajúce vypuknu-



Rokovanie predsedu Správnej rady ÚPN Ondreja Krajňáka a rakúskeho veľvyslanca na Slovensku Helfrieda Carla (Foto: Andrea Púčíková, ÚPN)

tiu vojny či koniec prvej svetovej vojny – to sú udalosti, ktoré by si Rakúšania a Slováci v budúcnosti mohli spoločne pripomínať. O vzájomnej spolupráci diskutovali v Ústave pamäti národa predseda Správnej rady ÚPN Ondrej Krajňák a rakúsky veľvyslanec na Slovensku Helfried Carl.

Rakúsky diplomat vyzdvihol medzinárodnú vedeckú konferenciu o havárii v jadrovej elektrárni Černobyl. Zaujal ho aj Víkend zatvorených hraníc, teda podujatie v rámci Festivalu slobody, počas ktorého bol symbolicky uzavretý hraničný priechod medzi Slovenskom a Rakúskom na Cyklomoste slobody ponad rieku Moravu.

Predseda Správnej rady ÚPN Ondrej Krajňák víta záujem rakúskej strany a rád prisľúbil spoluprácu. Je totiž dôležité nezabudnúť a vzdávať úctu obetiam historických tragédií a zároveň tieto udalosti pripomínať, aby sa viac neopakovali. Ondrej Krajňák načrtol, že v rámci spolupráce by mohlo byť prínosné zmapovať pomoc obyvateľov rakúskeho pohraničia ľuďom, ktorí utiekali cez Železnú oponu. Ich ochota pomôcť sa tak môže stať vzorom pre spoločnosť.

ÚSTAV PAMÄTI NÁRODA PRELOŽÍ A VYDÁ ČÍTANKU DEJÍN TOTALITNÝCH REŽIMOV

Ústav pamäti národa sa v novembri minulého roku stal riadnym členom Platformy európskej pamäte a svedomia (PEPS). Predseda Správnej rady ÚPN Ondrej Krajňák sa stretol s výkonnou riaditeľkou Platformy Neelou Winkelmann, aby prediskutovali možnosti spolupráce na konkrétnych projektoch. Dohodli sa na vydaní čítanky dejín totalitných režimov, ktorú ÚPN plánuje preložiť do slovenčiny.

Okrem toho sa ÚPN chce zapojiť do projektu JUSTICE 2.0, ktorého cieľom je vylepšiť podmienky hľadania pravdy, spravodlivosti a zmierenia s komunistickou minulosťou, a to na úrovni medzinárodného práva.

Medzi zaujímavé projekty Platformy európskej pamäti a svedomia patrí aj vytvorenie kreatívnych krátkych filmových spotov, ktoré mladým ľuďom atraktívnym spôsobom priblížia 30 základných práv zo Všeobecnej deklarácie ľudských práv.

Platforma sa tiež snaží o zdokumentovanie a publikovanie „budov teroru“, teda budov, kde pracovali tajné polície totalitných režimov a kde zároveň aj mučili a vraždili väzňov. Organizácia vydala aj spoločenskú hru na tému úteku cez železnú oponu, ktorá hráčom plasticky približuje ťažkosti a strádania pri pokusoch o prekonanie hraníc. Často sa stávalo, že utekajúci prišli o život, napríklad na bývalých československých hraniciach zahynulo násilnou smrťou cez 320 osôb, z toho 42 v slovenskej časti.



Ukážka z českej mutácie čítanky totalitných režimov (Zdroj: PEMC)

Ústav pamäti národa podporuje iniciatívu Platformy, ktorá sa týka prípravy pamätníka obetiam totalitných režimov v Bruseli.

ÚSTAV PAMÄTI NÁRODA AKO PRVÝ Z VÝCHODNÉHO BLOKU ZREKONŠTRUOVAL ŠTRUKTÚRU SPRÁVY ŠTB

Organizačnú štruktúru aj mená, funkcie a problémy, ktorými sa zaoberali príslušníci Správy ŠtB Bratislava, zverejnil na svojich webových stránkach Ústav pamäti národa 9. februára. Verejnosť tak má možnosť preštudovať si podrobnú rekonštrukciu personálneho obsadenia a organizačnej štruktúry Správy ŠtB Krajskej správy ZNB Bratislava v rokoch 1975 – 1989, ktorá bola od 1. januára 1976 premenovaná na Správu ZNB hlavného mesta Bratislavy a Západoslovenského kraja Správa ŠtB, skrátené Správa ŠtB Bratislava.

Správa ŠtB Bratislava ako súčasť československej kontrarozviedky zastrešovala napríklad úsek boja proti vonkajšiemu a vnútornému nepriateľovi či oddelenie ochrany socialistickej ekonomiky. Riadila oddelenia a skupiny ŠtB v okresoch a útvary letiskovej kontroly v Bratislave – Ivánke pri Dunaji a v Piešťanoch a tiež robila spravodajské akcie proti oponentom komunistického režimu predstaviteľom spoločenského, kultúrneho aj cirkevného

ho života. Správa ŠtB Bratislava spracovávala informácie o situácii v kraji pre funkcionárov útvarov ŠtB, federálneho ministerstva vnútra či komunistickej strany. Správu ŠtB Správy ZNB hlavného mesta Bratislavy a Západoslovenského kraja zrušil federálny minister vnútra Richard Sacher 15. februára 1990.

Touto rekonštrukciou doplnil Ústav pamäti národa databázu o 1 055 príslušníkov ŠtB, pričom 697 mien je v porovnaní s obdobím pred rokom 1975 nových. ÚPN tak poskytuje informácie o kmeňových zamestnancoch bratislavského teritoriálneho útvaru, ktorí získavali a riadili tajných spolupracovníkov a nesú priamu zodpovednosť za vytvorenie agentúrnej siete, informujúcej vo vtedajšom Západoslovenskom kraji ŠtB o činnosti nepriateľov režimu.

Ústav pamäti národa však vo svojich databázach zverejnil spolu vo všetkých útvaroch krajských správ celkom 4 135 mien príslušníkov ŠtB.

Spracovaním a zverejnením rekonštrukcie Správy ŠtB Bratislava v rokoch 1975 – 1989 dokončil Ústav pamäti národa zmapovanie teritoriálnych a centrálnych kontrarozviednych a rozviednych útvarov na Slovensku v rokoch 1966 až 1989 a stal sa tak prvou pamäťovou inštitúciou spomedzi krajín bývalého Východného bloku, ktorá zrekonštruovala organizáciu a personálne obsadenie útvarov tajnej služby na svojom území v rokoch 1966 – 1989.

„Platí, že dôsledky každej pokrivenej spoločnosti znášajú celé generácie. Na strane prenasledovaných sú to pocity životného sklamanie a bezmocnosti nad dovoľaním sa práva a spravodlivosti. Naopak, na strane ich prenasledovateľov (príslušníkov ŠtB) sa dostavuje pocit bezúhonnosti, snaha o prekrúcanie faktov, relativizovanie pravdy alebo pokusy o zneužívanie nových príležitostí. Preto je dobré, že zverejňujeme ďalšie mená prenasledovateľov, ktorí sa z profesionálneho hľadiska podie-



Zástupcovia ÚPN počas tlačovej besedy k zverejneniu rekonštrukcie personálneho obsadenia a organizačnej štruktúry Správy ŠtB Bratislava (Foto: Andrea Púčiková, ÚPN)

ľali na utrpení nevinných spoluobčanov,“ zhrnul predseda Správnej rady ÚPN Ondrej Krajňák.

Sekcia dokumentácie ÚPN pripravuje predstavenie prehľadu archívnych prameňov k organizácii ŠtB v rokoch 1954 – 1966 ako prípravnú fázu k ďalšej možnej rekonštrukcii útvarov krajských správ ZNB pred rokom 1966.

SPOMIENKA NA OBETE POLITICKÉHO PROCESU A ČLENOV BIELEJ LÉGIE, KTORÍ BOJOVALI ZA VIERU A DEMOKRACIU

Získavanie informácií o činnosti komunistickej strany, ktoré by pomohli odhaliť skutočné ciele vládnucej KSČ, aj pomoc s útekmi za Železnú oponu – to bola práca takzvanej Bielej légie na prelome 40. a 50. rokov. Hnu-



Pietnej spomienky sa zúčastnil aj Milan Tunega (vpravo), brat popraveného Antona Tunegu (Foto: Andrea Púčiková, ÚPN)

tie okrem toho pripravovalo rozhlasové vysielanie, ktoré malo informovať o komunistickom terore.

Traja členovia tohto podzemného antikomunistického kresťanského hnutia boli v jednom z veľkých politických procesov odsúdení na trest smrti. Albert Púčik, Anton Tunega a Eduard Tesár boli popravení 20. februára 1951.

Traja odsúdení mladí muži sa usilovali upozorňovať na nebezpečenstvo komunizmu a násilnej boľševizácie a od jesene 1947 sa snažili vytvárať spravodajskú sieť, ktorá by získavala informácie odhaľujúce skutočné zámyery komunistov. Albert Púčik, ktorý odišiel do exilu v Rakúsku, sa šesťkrát preplavil cez stráženú rieku Moravu, prenášal informácie a snažil sa pomôcť s budovaním protikomunistického odboja.

Alberta Púčika, Antona Tunegu a Eduarda Tesára zatkla Štátna bezpečnosť začiatkom roku 1949. V tomto politickom procese bolo obžalovaných 62 ľudí, 48 dostali mnohoročné tresty. Prokurátor sa však odvolal a Najvyšší súd tresty sprísnil. Verdiktom pre troch mladých mužov už nebolo doživotie, ale trest smrti. Popravení boli skoro ráno 20. februára 1951, pochovaní na druhý deň na okraji Martinského cintorína v Bratislave.

V deň 66. výročia ich smrti si ich pamiatku na mieste, kde boli pôvodne pochovaní, pripomenula Konfederácia politických väzňov Slovenska, zástupcovia Nadácie Antona Tunegu a Ústavu pamäti národa.

Predseda Správnej rady Ústavu pamäti národa Ondrej Krajňák pripomenul, že informácie získané touto trojicou nemali veľkú spravodajskú hodnotu, no štátna moc ich zámerne zveličovala, aby sa odsúdení stali pre ďalších mladých ľudí odstrašujúcim príkladom. „Rímsky historik napísal: Krv mučeníkov sa stala semenom nových kresťanov. Nech svedectvo troch študentov trenčianskeho gymnázia nás nadchýňa, aby sme nezabúdali. Lebo ten, kto nepozná svoju minulosť, je odsúdený ju opakovať.“

TITUS ZEMAN, KTORÉHO PRED 65 ROKMI ODSÚDILI KOMUNISTI, BUDE BLAHOREČENÝ

22. februára 1952, teda pred 65 rokmi, bol vynesенý rozsudok v monsterprocesse s Titusom Zemanom a jeho 19 spoločníkmi. V deň tohto výročia odznali v pojednávacej miestnosti v bratislavskom Justičnom paláci, kde začiatkom 50. rokov súdili skupinu dvadsiatich ľudí, ktorí chceli utiecť alebo iným pomáhali prekročiť Železnú oponu, slová odsúdených, rozsudok aj modlitby.

Salezián Titus Zeman pomáhal svojim spolubratom utiecť do zahraničia, aby mohli študovať a pôsobiť ako



Vzdať úctu obetiam tohto monsterprocesu prišli aj ich príbuzní, na fotografii sú sestry Titusa Zemana (vľavo a v strede) (Foto: Andrea Púčiková, ÚPN)

kňazi. Prvé dva úteky do Turína sa podarili, pri tretej výprave ho však aj so spoločníkmi chytili.

Skupine, ktorá chcela prekročiť hranice začiatkom apríla 1951, sa to nepodarilo – terén v okolí bol rozbahnený, a keď s meškaním dorazili k rieke Morave, zistili, že je rozvodnená. Keď sa snažili vrátiť, spozorovali ich pohraničníci.

Titus Zeman neskôr hovoril o mukách, ktoré pri vyšetrovaní zažíval: bitky, silné kopance a údery. Po jednom z nich ohluchol. Pod oknom celý mal popravisko a denne tam bolo počuť výkriky a náreky ľudí, ktorých ešte aj tam mučili.

Spolu s ním bolo vyšetrovaných a súdených ďalších devätnásť ľudí, medzi nimi napríklad saleziánsky kňaz a básnik Štefan Sandtner či salezián, ktorý bol neskôr v Taliansku vysvätený za kňaza, Anton Srholec. Obžaloba sa opierala o vymyslené udalosti z vynútených priznaní počas vyšetrovania. Prokurátor útočil na Vatikán, cirkev a veriacich. Rozsudok súd vyniesol 22. februára 1952. Úhrnný trest pre odsúdených bol 308 rokov. Titus Zeman bol odsúdený na 25 rokov, prokurátor však pôvodne žiadal trest smrti.

Nasledujúce roky prežil vo väzeniach v Jáchymove, Leopoldove či Valdiciach a v roku 1964 bol podmienene prepustený. Roky trýznenia v ťažkých väzeniach sa však prejavili na jeho zdraví. Titus Zeman zomrel začiatkom roku 1969.

Po 65 rokoch od vynesenia rozsudku prešiel pietny modlitbový sprievod, ktorý v duchu hesla „Pamätať – Ďakovať – Odpustiť“ pripomínal politický proces s Titusom Zemanom a jeho spoločníkmi, od Krajského súdu v Bratislave (Justičného paláca) k saleziánskemu Kostolu Panny Márie Pomocnice, kde Titus Zeman istý čas pôsobil.

Účastníkom spomienkového podujatia poslala list aj ministerka spravodlivosti Lucia Žitňanská. „Pripomenúť si tento proces považujem za záslužnú aktivitu Ústavu

pamäti národa, Konfederácie politických väzňov a Saleziánov dona Bosca. Nielen v kontexte procesu blahorečenia Titusa Zemana, ale aj v širšom kontexte dnešnej doby, v ktorej znovu a nezriedka počúvame o ľudových tribunáloch či trestoch smrti za vlastizradu,“ napísala.

Dodala, že vníma ťažkosti aj snahu ÚPN a cirkví vyrovnať sa s minulými totalitami a praje si, aby im v tomto poslaní pomohli aj príbehy nespravodlivo odsúdených.

Blahorečenie Titusa Zemana schválil pápež František 27. februára.

V PRAHE SA PO JEDENÁSTY RAZ KONALO PODUJATIE MENE TEKEL, KTORÉ INŠPIROVALO FESTIVAL SLOBODY

Scénické čítanie z denníkov kňaza väzneného v komunistických väzeniach, rekonštrukcia politického procesu Machalka a spol. alebo ekumenická bohoslužba za popravených, umučených a zomrelých politických väzňov – aj to ponúka český festival Mene Tekel. Vernisáže medzigeneračného projektu „Cesty viery, cesty k slobode“, zloženého z piatich výstav o politických väzňoch trpiacich pre vieru, a slávnostného otvorenia festivalu



Predsedníčka Výboru pre kultúru, pamiatkovú starostlivosť, cestovný ruch a zahraničné vzťahy Zastupiteľstva hlavného mesta Prahy Eliška Kaplická Fuchsová (vľavo) odovzdávala ceny víťazom výtvarnej súťaže žiakov a študentov. V strede dramaturgička festivalu Mene Tekel Daniela Řeřichová (Foto: Ján Endrödi, ÚPN)

v Chráme Panny Márie Snežnej sa zúčastnil aj predseda Správnej rady Ústavu pamäti národa Ondrej Krajňák.

Biblické slová Mene Tekel, ktoré sa viažu k udalostiam zo starozákonnej Knihy proroka Daniela, znamenajú varovanie pred bezprostrednou pohromou. Babylonský kráľ Baltazár usporiadal veľkú hostinu a rozkázal svojim sluhom, aby použili posvätné zlaté a strieborné nádoby z chrámu, ktorý dal postaviť Šalamún. Keď kráľ posvätné nádoby takto znesvätil, objavila sa pred hosťami ruka, ktorá na stenu napísala slová Mene, Tekel, Ufarsin. Keďže nikto z prítomných nedokázal nápis vyložiť, dal Baltazár zavolať júdskeho proroka – zajatca Daniela a sľúbil mu moc, bohatstvo aj slávu, ak nápis rozlúšti. Daniel všetko odmietol, no slová vysvetlil: Mene znamená Boh spočítal tvoje kráľovstvo a urobil mu koniec, Tekel Odvážili ťa na váhe a našli ťa priľahkým a slovo Peres hovorí Rozdelené je tvoje kráľovstvo a odo vzdané Médom a Peržanom. Ešte v tú istú noc kráľa zabil.

Podľa predsedu Správnej rady ÚPN Ondreja Krajňáka preberá úlohu proroka v súčasnosti práve festival Mene Tekel. Oživuje staré, dávno zabudnuté príbehy, mladých učí, ako sa vyhnúť novým formám neslobody, a starších prebúdza z letargie, aby varovali spoločnosť, aby sa totalitná minulosť nezopakovala. „Úloha proroka nebola nikdy príjemná. Mnohí starozákonní proroci radšej pred zodpovednou úlohou hovoriť pravdu zutekali, ako napríklad Jonáš, ktorý sa na úteku ocitol v bruchu veľryby. Naopak, Ján Krstiteľ musel zomrieť, lebo Herodiada nedokázala počúvať jeho výčitky,“ pripomenul Ondrej Krajňák počas slávnostného otvorenia festivalu.

„Hrabať sa v hriechoch minulosti a vyťahovať špinu na svetlo Božie nikdy nebolo príjemné, a najmä nie vtedy, ak ešte žijú tí, ktorí zločiny v minulosti páchali. Na druhej strane úloha festivalu Mene Tekel je mimoriadne vznešená a nenahraditeľná, lebo mladým ľuďom ponúka vzory hodné nasledovania,“ vyzdvihol Ondrej Krajňák.

Projekt Mene Tekel, ktorý iniciovali už jedenásty raz pripravili manželka Daniela a Jan Režichovci, sa stal inšpiráciou aj pre Festival slobody pripravovaný Ústavom pamäti národa.

PRELOMOVÉ ROZHODNUTIE: ZABITIE UTEČENCA BOLO TRESTNÝM ČINOM, RODINA MÁ PRÁVO NA ODŠKODNÉ

Okresný súd Bratislava I prelomovým rozhodnutím plne rehabilitoval Hartmuta Tautza, 18-ročného utečenca zabitého psami Pohraničnej stráže na hranici Československa s Rakúskom v roku 1986. Hartmutova rodina má právo na odškodné od Slovenskej republiky. Platforma

európskej pamäti a svedomia víta rozhodnutie súdu ako prvé uznanie toho, že zabitie utečenca bolo trestným činom. Trestné stíhanie páchateľov musí nasledovať.

Počas 28 rokov od pádu komunizmu nebola dosiahnutá prakticky žiadna spravodlivosť za zabíjanie utečencov snažiacich sa utiecť cez Železnú oponu v bývalom Československu. Platforma európskej pamäti a svedomia v rámci projektu Justice 2.0 identifikovala zabíjanie civilistov utekajúcich na Západ počas komunizmu ako zločin proti ľudskosti. Platforma podala trestné oznámenia v Nemecku a Poľsku v prípadoch zabíjania nemeckých a poľských občanov na československých hraniciach.

Okresný súd Bratislava I vydal 13. marca prelomové rozhodnutie. Hartmut Tautz, 18-ročný utečenec z Východného Nemecka, ktorého ťažko zranili psy Pohraničnej stráže a nechali ho zomrieť, bol plne rehabilitovaný na základe zákona č. 119/1990 o súdnej rehabilitácii. Rodina následne od Slovenskej republiky dostane za jeho smrť finančné odškodné.

Tento úspech sa podaril vďaka obetavej práci JUDr. Lubomíra Müllera, advokáta zastupujúceho rodinu, ktorý neúnavne pracuje na rehabilitáciách ľudí nesp spravodlivo stíhaných počas komunizmu a vyhral už niekoľko stoviek podobných súdnych rozhodnutí. „Ide o prvé a precedентné rozhodnutie slovenského súdu, ktorým je vyjadrená morálna satisfakcia obeti Železnej opony,“ povedal Dr. Lubomír Müller.

„Ústav pamäti národa vníma rozhodnutie súdu ako prelomové. Konečne po mnohých desaťročiach sa dostalo trúchliacej rodine morálneho zadostiučenia. V doterajšej praxi slovenskej justície je to mimoriadny úspech,“ zhodnotil predseda Správnej rady Ústavu pamäti národa Ondrej Krajňák.

„Teraz sa otvorili dvere pre všetky rodiny obetí Železnej opony, aby sa vybrali rovnakou cestou,“ povedala riaditeľka Platformy Neela Winkelmann.

ÚPN ROZBIEHA CYKLUS PREDNÁŠOK V EDUCAFE V BRATISLAVE

Február 1948 – politický prevrat či „Vítazný február“? Prvá prednáška z nového cyklu stretnutí s historikmi a odborníkmi z Ústavu pamäti národa sa venovala nielen dramatickým februárovým dňom, ale aj medzinárodnému kontextu, teda začleneniu Československa do sovietskeho bloku po druhej svetovej vojne, aj politickému režimu v rokoch 1945 až 1948. Historik a právnik Ondrej Podolec zo Sekcie vedeckého výskumu ÚPN sa zaoberal aj voľbami v roku 1946 a jesenným prevratom na Slovensku v roku 1947.

Otváracia prednáška novej série sa v priestoroch EduCafe na Robotníckej ulici v Bratislave konala 28. febru-

ára, teda krátko potom, ako sme si pripomínali výročie komunistického prevratu v Československu.

„Do EduCafe chodím prednášať veľmi rád vzhľadom na príjemné neformálne prostredie a predovšetkým veľmi vnímavé i inšpirujúce publikum, ktoré ma aj tento-raz po prednáške „zasypalo“ množstvom otázok. Veľmi si vážim, že prítomní poslucháči sa rozhodli venovať časť svojho voľného času tomu, aby sa dozvedeli niečo nové o našich dejinách,“ ocenil po prvej tohtoročnej prednáške historik Ondrej Podolec.

Kaviareň EduCafe sa venuje neformálnemu vzdelávaniu prostredníctvom debát, diskusií a interaktívnych prednášok, pričom vzdelávacie aktivity sa zameriavajú na podporu kritického myslenia a propagáciu výsledkov vedeckého výskumu.

Séria podujatí ÚPN a EduCafe nadväzuje na spoluprácu z roku 2016, keďže prednášky sa vtedy stretli s veľmi pozitívnym ohlasom. Prednášky sa budú konať vždy v posledný utorok v mesiaci, pričom témou marcového stretnutia bola Sviečková manifestácia, o ktorej hovoril historik zo Sekcie vedeckého výskumu Ústavu pamäti národa Patrik Dubovský.

Ďalšiu tému, Trestnoprávne vyrovnanie sa s obdobím neslobody, predstaví predseda Správnej rady ÚPN Ondrej Krajňák. V máji budú mať poslucháči možnosť diskutovať s historikom Františkom Neupauerom o nespravodlivo stíhaných, konkrétne napríklad o Antonovi Srholcovi, Titusovi Zemanovi či o Silvestrovi Krčmérym. Sériu v júni uzavrie historik Branislav Kinčok, ktorý priblíži politický proces s takzvanými buržoáznymi nacionalistami.

ÚPN OTVÁRA DVERE PRE ŠTUDENTOV, V MARCI PREMIETOL DOKUMENTY S VÝPOVEĎAMI PRENASLEDOVANÝCH

Zavlečenie obyvateľov Československa do sovietskych gulagov, pašovanie náboženskej literatúry za komunizmu a prenasledovanie skautov v totalitných režimoch – to sú témy, ktoré si Ústav pamäti národa v marci pripravil pre stredoškóľakov.

Počas písomných maturít, keď školy zabezpečujú pre študentov, ktorí nematurujú, často iný program, ponúkol Ústav pamäti národa premietanie filmov o období neslobody. Počas troch dní, teda od 14. do 16. marca premietli pracovníci ÚPN študentom filmy Prežili sme gulag, Stopy v snehu a Junáci z prachu. Po premietaní mali žiaci možnosť diskutovať s historikmi a pracovníkmi Ústavu a jedného premietania sa dokonca zúčastnila zástupkyňa združenia dcér politických väzňov, ktorá stu-



Študenti mali po premietaniach možnosť diskutovať so zamestnancami či historikmi ÚPN (Foto: Andrea Púčiková, ÚPN)

dentom hovorila o vlastných skúsenostiach s prenasledovaním komunistickým režimom.

Program pre študentov pripravujeme aj na máj, keď sa budú konať ústne maturity. Počas dní otvorených dverí si budú študenti môcť okrem filmov pozrieť napríklad aj archív ÚPN, či stretnúť sa s politickými väzňami.

Ústav pamäti národa a ním pripravované podujatia zaradilo ministerstvo školstva medzi inštitúcie, ktoré by mali žiaci a študenti navštíviť. Stretnutia s historikmi ÚPN, ich prednášky či ponúkané filmy totiž môžu pomôcť pedagógom, aby žiakom a študentom priblížili zločinnosť totalitných režimov a lepšie bojovali proti rozširujúcemu sa extrémizmu.

VÝZVA NA MINÚTU TICHU ZA ŽENY, KTORÉ SA STALI OBEŤAMI KOMUNISTICKÝCH REŽIMOV

8. marca, v deň uznávaný ako Medzinárodný deň žien, vyzvala Platforma Európskej pamäti a svedomia, ktorej členom je Ústav pamäti národa, aby si ľudia na poludnie minútou ticha uctili milióny žien, ktoré sa stali obeťami komunistických diktatúr.

Medzinárodný deň žien, ktorého vznik sa spája s robotníckym hnutím v Spojených štátoch amerických zo začiatku 20. storočia, bol komunistickými diktatúrami v Európe využívaný ako ideologický sviatok a oslavoval sa s vážnosťou a okázalosťou. Ženám boli oficiálne odovzdávané červené kvety a pil sa alkohol.

Platforma európskej pamäti a svedomia však chcela upriamiť pozornosť na skutočnosť, že komunistické režimy boli k ženám veľmi brutálne. Z politických dôvod boli ženy popravované po zinscenovaných procesoch alebo bez súdneho procesu, zabíjané, keď sa snažili utiecť cez Železnú oponu, posielané do väzení, koncentrač-



**Dr. Sabiha Kasimati, Albania
(1912-1951)**



**Zyraka Mano, Albania
(1913-1946)**



**Dr. Milada Horáková,
Czechoslovakia
(1901-1950)**



**Elli Helene Barczatis,
East Germany
(1912-1955)**

Medzi obeťami, ktoré komunistické režimy Východného bloku popravili, boli mnohé ženy (Zdroj: PEMC)

ných táborov a táborov nútených prác, kde ich nespočetné množstvo zahynulo. Ženy boli mučené, bola pošliapaná ich dôstojnosť a režimy ich prenasledovali mnohými ďalšími spôsobmi. Pre ženy, ktoré prežili komunistické perzekúcie, je omnoho ťažšie hovoriť o ich traumách.

Preto sa Platforma európskej pamäti a svedomia obrátila na medzinárodnú komunitu a vyzvala na minútu ticha, aby bolo uznané a pripomenuté utrpenie nespočetných miliónov žien, ktorých základné ľudské práva boli počas komunizmu pošliapané.

REŠPEKT K TÝM S INÝM NÁZOROM

Po Brezne, Veľkom Krtíši, Dolnom Kubíne a Revúcej naša občianska iniciatíva Zabudnuté Slovensko/Spoločná krajina zavítala do Žiaru nad Hronom. Aj tu mala ĽSNS vlani vo voľbách výsledok nad desať percent. Najbližší

kolega, architekt Michal Karako, s ktorým sme po marcových voľbách vlani Zabudnuté Slovensko „rozbehli“, mal obavy o bezpečnosť našich hostí, čo chápem. Prišli aj policajti. Na pódiu sedeli vedľa mňa tri vzácne ženy: Eva Mosnáková, ktorá prežila holokaust a nedávno ju ocenil prezident Andrej Kiska, herečka Zuzana Kroneřová a speváčka Katka Koščová. Zostavu dopĺňal historik Patrik Dubovský z ÚPN a dvaja miestni hostia.

Privítal som všetkých divákov. Najmä tých, čo majú iný názor ako my. Pretože práve s nimi má zmysel viesť diskusiu. Tá trvala takmer tri hodiny. Už v úvode sa vehementne hlásil o slovo šéf miestnej ĽSNS. Dali sme mu priestor, neumlčali sme ho. Napriek tomu, že hovoril aj nehoráznosti, ktorým sám zrejme aj verí.

Ak celé mesiace jazdíte po regiónoch zabudnutého Slovenska, kde približne každý šiesty dospelý volil Kotlebu, pochopíte, že váš pôvodne intuitívny názor je správny. Kotlebu nevolia prevažne fašisti, ale nahnevaní ľudia, ktorým jeho fašizmus neprekáža. Tri hodiny sme diskutovali s dvesto ľuďmi v hľadisku kultúrneho domu v Dolnom Kubíne. Hovorili sme veľmi otvorene o fašizme, o jeho príčinách a prejavoch. Napokon sa prihlásilo zo dvadsať mužov s podobne sa začínajúcou otázkou: „Som volič Kotlebu a chcem sa čosi spýtať.“ Každého sme vypočuli, pretože pravidlá diskusie boli rovnaké pre všetkých: opýtajte sa čokoľvek, nesúhlaste s nami, no netolerujeme verbálnu agresivitu; tam sa diskusia končí.

Chlapci aj muži v strednom veku, medzi nimi učitelia a robotníci, podľa výzoru aj správania žiadni náckovia, nás na ľudoprázdnom tmavom námestí na hodinu obklopili. Chceli svojho Majka, Putina aj Rostasa prebrať ešte raz. Hovorili sme s nimi z očí do očí, chápeme ich hnev na skorumpovaných politikov. Ale na rozdiel od nich nikdy nebudeme voliť Kotlebu ani jeho Mazureka. Pretože je nám odporná čierna gardistická uniforma a fakle v rukách, všetky tie nenávistné reči o pa-



Historik ÚPN Patrik Dubovský (vpravo) na jednom z diskusných večerov, celkom vľavo autor správy Andrej Bán, reportér a fotograf, pracuje pre časopis .tyždeň a Denník N (Foto: Archív Andreja Bána)

razitoch a o holokauste ako vymyslených rozprávkach o mydlách.

Chlapi, čo volili Kotlebu, nám napokon pred polnocou ponúkli, že nás odprevadia do hotela, aby nás tu, na Orave, za tmy niekto nezbil. Vieme, čo máme urobiť. Odmietnuť ponuku a poslať ich vyspať sa.

Andrej Bán, reportér a fotograf,
pracuje pre časopis .tyždeň a Denník N

UPLYNULO 29 ROKOV OD SVIEČKOVEJ MANIFESTÁCIE

Spomienkový a modlitbový sprievod, diskusie so študentmi či historické prednášky pre verejnosť – aj takto vyzerali spomienky na Sviečkovú manifestáciu a jej násilné potlačenie.

V predvečer výročia, teda 24. marca, sa konala svätá omša s arcibiskupom Stanislavom Zvolenským a sviečkový pochod k pamätníku Sviečkovej manifestácie na Námestí Eugena Suchoňa v Bratislave. 25. marca prešiel Hviezdoslavovým námestím smerom k pamätníku modlitbový sprievod.

Hlavným organizátorom spomienkových podujatí bolo Fórum kresťanských inštitúcií, Ústav pamäti národa na programe spolupracoval.

Súčasťou programu boli premietania a diskusie pre študentov v bratislavskom kine Mladosť a otvorenie IX. ročníka projektu pre žiakov a študentov Nenápadní hrdinovia v Borovciach, kde bol v roku 1987 kruto zavraždený kňaz Štefan Polák.

Borovce v sebe nesú symboliku, povedal autor projektu a historik ÚPN František Neupauer. „Tu bol zavraždený človek, ktorého smrť zároveň prebudila a motivovala Slovákov v zahraničí, aby demonštrovali „proti zákerým vraždám veriacich“ v komunistickom Československu. Tu sa zrodila najväčšia pokojná manifestácia,



Spomienkový sviečkový sprievod 24. marca 2017
(Foto: Patrik Zaujec)

ktorá vyprovokovala rok revolúcií 1989,“ vysvetlil. To to miesto a udalosti podľa Františka Neupauera zároveň vedú k otázkam, čo znamená obetovať to najvzácnejšie a či vo svojom okolí poznáme ľudí, ktorí boli ochotní obetovať niečo dôležité a pomohli tak svojimi postojmi prinavrátiť slobodu.

Projekt Nenápadní hrdinovia v zápase s komunizmom vedie študentov, aby objavovali a zaznamenávali hrdinské príbehy neznámych ľudí v duchu výroku: čo sa nenapísalo, to sa nestalo. Je to najstarší kontinuálne pokračujúci dobrovoľnícky projekt svojho druhu na území krajín strednej a východnej Európy. Organizátori tento rok plánujú pre účastníkov projektu návštevu bývalej väznice komunistického režimu na území Rumunska.

Projekt pre žiakov a študentov pripravuje občianske združenie Nenápadní hrdinovia v spolupráci s Konfederáciou politických väzňov Slovenska, Ústavom pamäti národa, Nadáciou Konráda Adenauera, Vysokou školou zdravotníctva a sociálnej práce svätej Alžbety a ďalšími partnermi.

MINISTERKA ŽITŇANSKÁ ODHALILA PAMÄTNÚ TABUĽU VENOVANÚ OBETIAM NACIZMU

Podpredsedníčka vlády a ministerka spravodlivosti Lucia Žitňanská spolu s maďarským a rakúskym ministrom spravodlivosti odhalili pamätnú tabuľu venovanú maďarským Židom, ktorí trpeli a umierali rukou príslušníkov jednotiek SA z Viedne v pracovnom tábore Engerau (Petržalka).

Ceremoniu organizovalo ministerstvo spravodlivosti v spolupráci s Ústavom pamäti národa, Židovskou náboženskou obcou Bratislava, Rakúskym veľvyslanectvom, Veľvyslanectvom Maďarska, Veľvyslanectvom Izraela na Slovensku, Rakúskou výskumnou agentúrou pre povojnovú spravodlivosť a Rakúskym kultúrnym fórom. Zúčastnili sa na nej a prítomným sa prihovorili aj maďarský minister spravodlivosti László Trócsányi, rakúsky minister spravodlivosti Wolfgang Brandstetter, konzulka Veľvyslanectva štátu Izrael Avital Gershon a historička Ústredného rakúskeho výskumného centra povojnovej justície Claudia Kuretsidis-Haider.

„Málo Bratislavčanov dnes vie o existencii tohto tábora. Neznalosť histórie dávam do súvislosti so súčasným stavom v spoločnosti. Pokiaľ totiž aktuálne dianie – nenávisťné prejavy na internete, protižidovské výpady, spochybňovanie liberálnej demokracie – nevieme dať do súvisu s minulosťou, hroziace nebezpečenstvo môže našej pozornosti unikať. Preto je dobré poukazovať na



Zľava predseda správnej rady Ústavu pamäti národa O. Krajňák, bratislavský rabín B. Myers, rakúsky minister spravodlivosti W. Brandstetter, konzulka Veľvyslanectva štátu Izrael A. Gershon, ministerka spravodlivosti L. Žitňanská, maďarský minister spravodlivosti L. Trócsányi, rakúsky veľvyslanec na Slovensku H. Carl a huslista a hudobník J. M. Händler (Foto: Andrea Púčíková, ÚPN)

historické momenty a súvislosti,“ uviedla pri tejto príležitosti ministerka Lucia Žitňanská.

„Zišli sme sa tu, aby sme sa hlbšie zamysleli nad tragédiou a nezmyselným vraždením maďarských Židov na sklonku II. svetovej vojny. Ich jedinou „vinou“ bolo iba to, že sa narodili ako Židia. Vieme, že nijaké slová nedokážu zahojiť rany, ktoré sú tak hlboké a boľavé. Je nám to úprimne ľúto. Preto sa konečne dnes, po 72 rokoch zišli zástupcovia mnohých krajín Európy, aby obeť tiam Petržalskej tragédie odhalili pamätnú tabuľu,“ dodal predseda Správnej rady Ústavu pamäti národa Ondrej Krajňák.

Maďarský minister spravodlivosti pri tejto príležitosti hovoril aj o potrebe brániť ďalšiemu šíreniu extrémizmu a radikalizmu.

„Dnešná slávnostná spomienka nám pripomína, že v našich krajinách sa ani nie tak dávno mohol extrémizmus a radikalizmus stať štátnou ideológiou a praxou. Propagácia nenávisťi, verbálne násilie, má aj v dnešnej dobe podobne hrozné následky, akým je terorizmus. Na to musíme dať rozhodnú odpoveď právneho štátu. Aby nás už nikto nemohol zbaviť ani nášho mieru, ani na-

ších ideálov,“ doplnil minister spravodlivosti Maďarska László Trócsányi.

Minister spravodlivosti Rakúska vyzdvihol význam pripomínania si a vzdelávania mladej generácie.

„Je našou povinnosťou uistiť sa, že historické ponaučenia budú vnímané a vypočuté, a to najmä mladou generáciou, ktorá je našou budúcnosťou. Musí sa stať imúnou na zákerný vírus nebezpečných totalistických ideológií, ktoré sú stále medzi nami. Opäť tu máme hlásateľov nenávisťných prejavov putujúcich naprieč Európou a bezohľadne zneužívajúcich naivný idealizmus mladých ľudí na svoje vlastné účely,“ povedal vo svojom prejave W. Brandstetter.

Pracovný tábor Engerau (Petržalka) bol zriadený v roku 1944 na vtedajšom území Tretej ríše. Na výstavbe takzvaného Východného valu tu pracovalo približne 1700 maďarských Židov prevažne vo veku od 15 do 75 rokov, ktorí tu denne umierali na následky podchladenia, hladu či brutálneho zaobchádzania zo strany nacistických dozorcov.

LADISLAV ZÁBORSKÝ - ČLOVEK S POZORNÝM SRDCOM

*Narodil som sa na výslní.
Chodil som po úbočí a lovil krásu.
Naproti žiaril Boží hrad.
Vášeň lovca ma stiahla do hradnej priekopy
a tam ma týrala.
Pán otvoril bránku a vpustil ma do hradu.
Prechádzam sa tu po nádvorí
a rozjímam Kristove obrazy.
Čakám na vpustenie do komnát.
Tam už niet obrazov,
tam je Boh sám.*

Ladislav Záborský: Krátke curriculum vitae

Život majstra Záborského sa začína písať presne v ten istý deň ako aj život ďalšieho veľkého muža, Antona Neuwirtha – 22. januára 1921 – v nevelkom stredoslovenskom meste Tisovec. Ladislav sa narodil rodičom Arpádovi a Gabriele ako druhé a posledné dieťa po sestre Šarlote. Zvykol o sebe hovoriť, že už od útleho detstva mu Boh daroval srdce pozorné a vnímavé na krásy prírody a vôbec sveta okolo. Keď má 10 rokov, Záborský sa kvôli otcovej práci sťahujú pod Chopok, do Podbrezovej. Pre rodinu to nie je posledná zmena bydliska – neskôr sa na istý čas usadia aj v Banskej Bystrici i v Krupine.

Gymnaziálne štúdiá absolvoval Ladislav Záborský v Banskej Bystrici – tu si vyrastajúci nevšedný výtvarný talent všimol profesor kreslenia, vďaka ktorému môže mladý Ladislav chodiť na poobedné nepovinné kurzy kreslenia.

Ako sa blíži záverečná maturi-

ta z gymnázia, blíži sa aj rozhodnutie o ďalšom štúdiu na vysokej škole. Ladislav sa túži stať maliarom – rodičia mu však radia, že po absolvovaní takého štúdia si pracovné uplatnenie a dostatočný zárobok bude hľadať len veľmi ťažko. Napokon je Ladislav prijatý na kreslenie a deskriptívnu geometriu s pedagogickým zameraním; odbor študuje na vtedajšej Slovenskej vysokej škole technickej



Majster Ladislav Záborský (Zdroj: Archív Kólégia Antona Neuwirtha)

v Bratislave pod vedením významných slovenských maliarov Jána Mudrocha, Gustáva Mallého a Martina Benku.

Ladislav počas štúdií vyniká svojou šikovnosťou – popri štúdiu na fakulte vystavuje svoje diela a zúčastňuje sa napríklad aj na celoeurópskej súťaži mladých umelcov v talianskej Florencii. Jeho diela vzbudzujú obdiv kvôli novátorskému prístupu k maľbe aj kvôli podmanivému zobrazovaniu svetla. V komentári k publikácii výtvarných diel *Náčrtníky výtvarných umelcov*, ktorú vydala Matica slovenská a kde boli uverejnené kresby mladého umelca, sa píše: „Ide tu o maliara hlboko veriaceho a hlboko cítiaceho, ktorého duša, sytená plameňom najšľachetnejších citov a úsilí, nepozná úľavu. Jeho tvorba je ešte vo vývine, ale keď dozreje k takej mohutnosti, akú už teraz naznačuje a dáva tušiť, vyplní veľmi citeľnú medzeru v našom výtvarnom umení, totiž v náboženskom maliarstve.“

„Tu presvedčivo vyrastá nové náboženské umenie...“, píše v osobnom liste mladému umelcovi Záborskému profesor Ladislav Hanus. „I objektívne, diela samé, ale menovite spolu s človekom, ktorý za nimi stojí. Tak je, pravdu máte: toto nové umenie nie je možné ináč, iba ak bude vychádzať z celkom nového náboženského zážitku našich čias. ... Preto bojujeme proti celým ľadovcom ustrnulého a mechanického umenia, ktoré ešte vždy úradne panuje, pláta sa a pokračuje v bytí podivnou húževnatosťou. Nie, to všetko je smeti na smetisko. Vyradiť to bolo by bohumilé dielo. Ale len zo svojho elementárneho vytvoriť nové. Vidím u Vás ten nový zážitok.“

Počas vysokoškolského pobytu v Bratislave, keď býva na internáte Svoradov, sa Ladislav spoznáva s chorvátskym jezuitským kňazom

Tomislavom Kolakovičom a mladými angažovanými študentmi podzemnej katolíckej Cirkvi. Profesor Kolakovičho privádza do spoločenstva Rodina, kde sa stretáva s Antonom Neuwirthom, Silvestrom Krčmery, Vladom Juklom a ďalšími – neskôr väzňami za vieru. Ich cieľom je každodenne žiť Kristocentrickú spiritualitu, intelektuálne prenikať do hĺbok katolíckej viery a šíriť ducha modlitby vo svete. Členstvo v Rodine – tajnej kvôli režimu – Záborského červenými písmenami zapisuje na zoznam nepriateľov establišmentu.

V roku skončenia druhej svetovej vojny získava Ladislav vysokoškolský diplom. Jeho ďalším pôsobiskom sa stáva Gymnázium v Turčianskom Svätom Martine – vyučuje tu odbor, ktoré v Bratislave vyštudoval – kreslenie a deskriptívnu geometriu. Počas pedagogickej činnosti sa aj naďalej oddane venuje umeleckej tvorbe. Bez váhania tvrdí, že aj napriek tomu, že rád učí a je zavše aj obľúbeným u svojich žiakov, maľovanie je u neho na prvom mieste.

Oravčanku Gabrielu Bartošovú Ladislav spoznáva v Bratislave, na katedre dejín umenia, kde pomáhala ako knihovníčka. „Od mladosti som prosil Pána Boha, aby mi vybral dobrú ženu. Len On má prehľad a vie aj, ako to dopadne. Takto som dostal dobrú manželku Elku.“ Mladých študentov na jar v roku 1944 zasnuhuje



Každé dielo má svoj príbeh (Zdroj: Archív Kolégia Antona Neuwirtha)

profesor Kolakovič a svadbu si plánujú na koniec augusta. Obaja odchádzajú po svoje osobné veci k svojim rodičom s úmyslom vrátiť sa a uzavrieť sviatosť manželstva. V krajine však vypukne Slovenské národné povstanie, zaúradujú nacistické gardy a situácia sa vyvíja tak, že stretnúť sa je pre nich nemožné. Snúbenci oddelení od seba niekoľko mesiacov navzájom nič o sebe nevedia.

Až na počiatku zimy sa Gabriel podarí prísť do Turčianskeho Svätého Martina. Je prvý decembrový deň, piatok, a snúbenci si vysluhujú manželstvo. Bez oznámení, príbuzných, osláv. „Ráno o pol šiestej pred svätou omšou sme sa zosobášili

li a po omši sme sami išli na svadobnú hostinu: v reštaurácii sme si objednali bielu kávu s rožkami. Keď sa majiteľka dozvedela, že prichádzame rovno zo sobáša, spravila nám na kávu aj šľahačku. Svadobnú cestu sme mali do susednej dediny. Šli sme po slamu do našich slamníkov. A boli sme šťastní.“ Niekoľko dní po svadbe sa mladomanželia na odporúčanie kamarátky sťahujú do bytu Dominika Tatarku, ktorý mu Nemci chceli zhabať. Okolnosti sa pozvítali tak, že napokon s nimi v tomto byte nejaký čas býval aj ich priateľ Silvester Krčmery.

Kvôli aktívnej angažovanosti v spoločenstve Rodina, každodennému zúčastňovaniu sa na sv. omšiach a nebojácnemu hláseniu sa ku katolíckej viere aj pred svojimi žiakmi na gymnáziu prichádzajú 30. decembra 1953 do bytu manželov Záborských príslušníci štátnej bezpečnosti, aby vykonali domovú prehliadku. Ladislav leží v posteli, pretože sa ešte stále zotavuje z ťažkej žltacky, ktorú prekonal. Piatu komunistu berú so sebou všetky hodnotnejšie predmety, Ladislavovi prevádzujú oči, nasadzujú putá, naložia ho do auta a vezú do Ružomberka. Mladý otec rodiny si však nezúfa. „A ja som sa modlil ruženec a to mi dávalo pokoj, úplne spokojne som išiel, no



Študenti Kolégia Antona Neuwirtha s L. Záborským (Zdroj: Archív Kolégia Antona Neuwirtha)

však, Pane Bože, ty vieš o tom, ty sa na nás dívaš. Keď ma tam dovezli, vystrčili ma z auta, aby som šiel, no tak som sa potkýnal, smiali sa a tak ďalej.“

Výetrovatelia nemajú s umelcom zľutovanie. V tuhej zime sedí Záborský v chladnej vyšetrovacej miestnosti, odetý len v chatrnom oblečení, ktoré mu prideliť aj s jeho číslom namiesto mena. Ladislavovi natiskajú na podpis zápisnicu s vyfabulovanými „skutočnosťami“ namierenými proti nemu. Kvôli zastrašovaniu, že zatknutie postihne aj jeho manželku a ich deti ostanú bez rodičov, zápisnicu podpisuje. Po štyroch procesoch s absolútne vykonštruovanými žalobami a falošnými dôkazmi je Ladislav Záborský definitívne odsúdený na sedem rokov väzenia, stratu občianskych práv a prepádanie majetku.

Nasleduje päťmesačná samotka vo vyšetrovacej väzbe v Ružomberku. O tomto období sú známe jeho slová, ktoré napísal v predslove svojej zbierky básní *Optimistické básne z väzenia*: „Tých päť mesiacov boli pre mňa duchovné cvičenia s exercitátorom, ktorým bol Duch Svätý. On mi diktoval básne, ktoré mi pomáhali prežiť vo väzení.“

Aj v obklúčení štyroch väzenských stien zostáva Ladislav verný umeleckej tvorbe. Nemá k dispozícii žiaden papier či pero. Duchaplné tak básne, ktoré skladá, vyrýva vyloženým zubkom hrebeňa na dno cínového lavóra, ktoré predtým vytrel mydlom. Každú básneň sa do večera toho dňa naučí naspamäť, ináč by navždy spolu s mydlovou vodou zmizli z povrchu zemskeho. Počas celých štyroch rokov vo väzení si deň čo deň všetky básne znova a znova opakuje. Napriek telesnému aj psychickému utrpeniu, ktoré ako väzeň okusuje, sa však každá jedna básneň končí radostne.

Po celý ten čas v sebe nespravodlivo odsúdený väzeň pestuje lásku – k tým, ktorí ho odsúdili, k bachárom, aj k svojim spoluväzňom, ktorými sú neraz právom odsúdení vra-



Študenti Kolégia Antona Neuwirtha s L. Záborským (Zdroj: Archív Kolégia Antona Neuwirtha)

hovia, násilníci. Jeho jedinou nádejou je dôverovať Bohu a útechu hľadá v myšlienke na nebo. „Ja som im všetko odpustil. A to väzenie bolo pre mňa veľmi potrebné, bol to veľký dar. Samozrejme, že bola to hrozná nespravodlivosť a tvrdosť, ale Kristov kríž tiež nebol ľahký.“

Po takmer polročnej samotke v Ružomberku Ladislava Záborského v súdnom procese spolu s ďalšími členmi rodiny Vladom Sterculom a Jánom Hlaváčom odsudzujú na sedem rokov väzenia a prevádzajú do Valdíc. Velezrada – tak znie oficiálny dôvod tejto nespravodlivosti. „Tam nás strčili do samotiek, ale v tých samotkách boli dvaja. To bolo tak malé aj pre jedného a my sme tam boli dvaja. A teraz, keď máte tam kolegu vraha alebo zlodca, alebo všeličoho, tak to nie je príjemná spoločnosť. Museli sme párať perie, ale to aj smrdelo, lebo tam boli ešte zvyšky mäsa. Alebo sme vyberali skalky zo šošovice, čistili sme ju, ale nám, keď ju varili, tak aj s tými skalami.“ Ťažké väzenské podmienky v zime, s obmedzeným jedlom a psychickým aj fyzickým tyranizovaním Ladislavovi osvetľujú vzácne stretnutia s kňazom Jankom Beňom alebo aj Lacom Novomeským.

V roku 1957 podáva žiadosť o prepustenie z väzenia. Po preštudovaní jeho prípadu je jeho žiadosť vyhovie-
né, a tak sa Ladislav po štyroch rokoch dostáva na slobodu. Jeho ďalší život však zďaleka nie je prechádzkou ružovou záhradou. Hoci si najnáročnejšie útrapy už zažil, teraz ho jeho minulosť „väžňa“ dobieha: s veľkými ťažkosťami si hľadá pracovné uplatnenie. „Po prepustení z väzenia pred Vianocami 1957 som v nasledujúcom roku namaľoval obraz *Snímanie Krista z kríža*, pre mňa symbol návratu z kríža väzenia. Profesorom som už nemohol byť. Majetok som mal zhabaný, tak som sa musel prebýjať, ako sa dalo. Dal som sa na ilustrovanie kníh.“ Aj vďaka pomoci iných štedrých ľudí mladí manželia s deťmi preklenú toto neľahké obdobie núdze.

V roku 1968 územie Slovenska začínajú okupovať Rusi, súčasťou čoho je aj „strategické“ vyvážanie slovenskej inteligencie na ruskú Sibir. Elka Záborská aj s dcérami odcestuje do Francúzska, pôvodne len na 3 týždne. Na jeseň ich nasleduje aj Ladislav – vďaka Božej pomoci a naoko rôznym šťastným náhodám cesta na juh za rodinou ubieha bez akýchkoľvek komplikácií. Deti dostávajú od

francúzskej vlády ročné štipendiá, preto tu mladá rodina Záborských už aj so synom Vladimírom, ktorý medzičasom pricestoval zo študijného pobytu v NSR, ostáva bývať na celý jeden rok.

Ladislav zatiaľ cestuje po Európe, privyrába si maľovaním obrazov, študuje nové kostoly a sakrálnu umenie, pričom dva mesiace z tohto času trávi aj vo Večnom meste. Pre Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda tu maľuje aj veľmi známy obraz slovanských vierozvestov v životnej veľkosti. Jeden z viacerých obrazov, ktoré v Ríme namaľoval, osobne venoval aj pápežovi Pavlovi VI. Po ročnom pobyte vo Francúzsku sa celá rodina vracia naspäť na Slovensko k svojim príbuzným a priateľom. Ladislavove maľby sa v období podzemnej cirkvi stávajú na rodnej hruď kultovou záležitosťou – ak ste pri návšteve spozorovali na stene domácich Záborského obraz, vedeli ste presne, v akých kruhoch sa pohybujú a akú majú „príslušnosť“.

Po návrate na Slovensko sa majster naďalej venoval maľbe, tvoril obrazy a krížové cesty pre kostoly po celom Slovensku. Jeho diela sa nachádzajú v zbierkach nielen na Slovensku – majú svoje miesto aj vo Francúzsku, Taliansku, Švajčiarsku, Nemecku, USA, Japonsku i Palestíne. V roku 1993 získal Cyrilometod-

skú medailu, ktorú udeľuje Ústredie Slovenskej kresťanskej inteligencie tým, ktorí sa významným spôsobom zaslúžia o šírenie cyrilometodského dedičstva. V roku 2005 mu Rada konferencie biskupov Slovenska pre vedu, vzdelanie a kultúru udeľuje cenu Fra Angelica. O rok neskôr získava majster cenu mesta Martin za celoživotné dielo v oblasti umeleckej tvorby a dôstojnú reprezentáciu mesta doma i v zahraničí.

Napriek tomu, že mal Ladislav Záborský plné právo na frustráciu z nedostatočného ocenenia jeho výnimočnej umeleckej tvorby, zachoval si osobnú pokoru a radostného ducha. „Myslím si, že mojím poslaním na tejto zemi je rozdávať radosť, kresťanský optimizmus a živú vieru v nádherný večný život. Práve umenie by malo dávať nádej a optimizmus. Nie šíriť pesimizmus z neradostnej reality tohto sveta. Východiskom do budúcnosti nemôže byť pesimizmus. Veď ide najmä o to – dať ľuďom nádej, radosť a pokoj. A to dokáže najspešlivejšie živá viera.“

Majster bol úplne rehabilitovaný až v roku 1990. Napriek tomu, že formálne sa jeho rehabilitácia odohrála v roku 1969 za Dubčekovej éry, počas normalizácie bola zrušená a celý proces očisťovania jeho mena sa musel začať odznova. Zahŕňal 13 gro-

teskných pojednávaní počas 21 rokov.

Jeho manželka Elka odchádza na večnosť v roku 1999. Sám majster Záborský jeseň života prežíva v pokornej radosť, ktorá mu je vlastná, a v očakávaní stretnutia sa so Spasiteľom. Deň čo deň sa modlí, aby už smel prísť do neba, no prosbu napokon zakončí vetou, aby sa nestala vôľa jeho, ale radšej tá Božia. „Hoci mám osemdesiat rokov, duchovne sa cítim mladým. Veď som len na začiatku večného života. Celá nádherná večnosť je ešte predom mnou. Veľmi sa na ňu teším. Vlastne ju už žijem, a to natoľko, nakoľko tie večné pravdy a krásy už teraz ochutnávam a prežívam.“

Zrejme aj vďaka veľkej pokore majstra Záborského je len veľmi málo známa jeho skutočne obdivuhodná štedrosť. Sami sme ju mohli celkom osobne zažiť my v Kolégiu a s postupom času sa od iných ľudí dozvedáme, ako majster štedro podporoval mnoho organizácií na ochranu života, rodiny i takých, čo sa venujú mladým študentom. Jeho veľkodušnosť však nebola obmedzená len peňažnými darmi. V posledných rokoch života sa jeho byt s ateliérom v Martine stal doslova miestom stretnutia s Bohom. Najmä mladí ľudia ho chodievali často navštevovať a prichádzali k nemu načerpať povzbudenie aj životnú múdrosť výnimočného človeka. Tak sa Ladislav Záborský stal pre mnohých svojich hostí, mladých Slovákov a Slovenky, duchovným otcom a sprievodcom na ceste k nebu.

Snáď každý, čo sa s majstrom v jeho posledných rokoch stretol, od neho počul vrúcny pozdrav na rozlúčku: „Dovidenia v nebi!“ Jeho túžby i pranie sa vyplnili 31. decembra 2016. Akademický maliar Ladislav Záborský, cnostný starec sýty dobrego života, už navždy spočíva v rukách Maliara jeho života.

SOŇA MATIOVÁ
Kolégium Antona Neuwirtha



Slová Ladislava Záborského znamenali múdrosť (Zdroj: Archív Kolégia Antona Neuwirtha)

1/2016

NA ÚVOD

DUBOVSKÝ, Patrik

ŠTÚDIE

MAKYNA, Pavol: Riešenie tzv. rómskej otázky na Slovensku v rokoch 1939 – 1945 a masová vražda Rómov v Dubnici nad Váhom s. 3 – 18.

DUBOVSKÝ, Patrik: Salezián Viliam Vagač v zovretí a zápase s komunistickým režimom, s. 19 – 37.

DOKUMENTY

PODOLEC, Ondrej: Slovenská ozvena Katyne (Prípady Andrej Žarnov), s. 38 – 55.

MIKLOVIČ, Michal: Oblastný odbor rozviedky Banská Bystrica v roku 1980, s. 56 – 62.

JAŠEK, Peter: Dokumenty o ohlase obyvateľstva na haváriu atómovej elektrárne v Černobyli na príklade správ ŠtB v Trnavskom okrese, s. 63 – 72.

KARIÉRY V ŠTB

HALČÍN, Daniel: Emil Blaho – náčelník normalizačnej štátnej bezpečnosti v Stredoslovenskom kraji, s. 73 – 83.

MATERIÁL

LETZ, Róbert: Postavenie katolíckej cirkvi na Slovensku v čase, keď musel zomrieť páter Emanuel Jozef Cubínek OFM, s. 84 – 87.

SVEDECTVÁ

POLLÁK, Miroslav: Kniha o udavačstve, s. 88 – 96.

ROZPAMÄTÁVANIE

DOBIÁŠ, Rudolf, s. 97.

ROZHOVORY

Rozhovor s predsedom Správnej rady ÚPN Ondrejom Krajňákom, s. 98 – 110.

ÚPN ŽIVÁ PAMÄŤ

s. 111

ANKETA

Extrémizmus medzi nami, s. 121.

PREHĽAD ČLÁNKOV ZA ROK 2015

s. 124

2/2016

NA ÚVOD

JUŠČÁK, Peter

ŠTÚDIE

JAŠEK, Peter: Rok 1985 vo vysielaní slovenskej redakcie Vatikánskeho rozhlasu, s. 3 – 20.

JAKUBČIN, Pavol: Jezuita Oskár Formánek a štátna bezpečnosť, s. 21 – 46.

DOKUMENTY

SIVOŠ, Jerguš: Provakácia štátnej bezpečnosti proti Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania na Slovensku v roku 1951, s. 47 – 54.

OBETE

OBŠITNÍK, Lukáš: Kňaz František Lepp, odporca štátnej Katolíckej akcie a poštátnených Katolíckych novín, s. 55 – 71.

KARIÉRY V ŠTB

GULA, Marian: Jozef Buberník – kariéra vyšetrovateľa, s. 72 – 84.

ROZHOVORY

JAŠEK, Peter – PÁLFFY, Ján: „Vonku zúril socializmus, no my sme boli v sebe slobodní“. Rozhovor s predstaviteľom neoficiálnej výtvarnej scény a spoluzakladateľom Verejnosti proti násiliu Rudolfom Sikorom, s. 85 – 111.

ÚPN ŽIVÁ PAMÄŤ

s. 112 – 123

STANOVISKO ÚPN

Stanovisko ÚPN k odhaleniu pamätnej tabule Jánovi Pješčákovi, s. 128.

POZÝVAME

Festival slobody, s. 88 – 91.

3/2016

NA ÚVOD

KRAJŇÁK, Ondrej

ŠTÚDIE

KINČOK, Branislav: Prípady „protištátnej skupiny“ Ladislav Hölc a spol., s. 3 – 19.

DOKUMENTY

GRYM, Stanislav: Poslední sonáta pro klarinet na Železných oponách, s. 20 – 32.

KINČOK, Branislav: Denník Dominika Mandráka z Povstania a nemeckého zajatia (1944 – 1945), s. 33 – 61.

KARIÉRY V ŠTB

HALČÍN, Daniel: Pavel Korbeľ, náčelník Správy ŠtB v Stredoslovenskom kraji (1980 – 1989), s. 62 – 71.

MATERIÁL

PASTOVÁ, Emília: Odsúdení podľa § 109 a nositelia súdnych perzekúcií v rokoch 1977 – 1989, s. 72 – 79.

PLAŠTIAKOVÁ, Jaroslava a kol.: Oddelenie sprístupňovania ÚPN 2003 – 2015, s. 79 – 80.

SVEDECTVO

MIKLOŠ, Jozef: Skauting, trňom v oku diktatúr, s. 81 – 91.

ÚPN ŽIVÁ PAMÄŤ

s. 92 – 103.

ANKETA

Vyrovnávanie sa s komunistickou minulosťou, s. 104 – 107.

RECENZIE

JAŠEK, Peter: Vajda, B.: Rádio Slobodná Európa a jeho činnosť vo východnej Európe, s. 108 – 111.

SLÁVIK, Martin: Blažek, P. – Schovánec, R.: Příkladáme sekeru ke kořenům lži, s. 111 – 112.

4/2016

NA ÚVOD

KATREBOVÁ-BLEHOVÁ, Beáta

ŠTÚDIE

MAKYNA, Pavol: Augustín Morávek – kariéristický úradník s diktátorskou právomocou, s. 3 – 21.

KINČOK, Branislav: Perzekúcia bývalých sociálnych demokratov. Prípady Antona Tomečka, s. 22 – 44.

DOKUMENTY

NEUPAUER, František: Žiadosti roľníkov z okresu Vranov nad Topľou o vystúpenie z JRD v roku 1953, s. 45 – 61.

JAKUBČIN, Pavol: Akcia „PACEM“, s. 68 – 80.

ROZHOVORY

JAŠEK, Peter: „November '89 bol zhadzovaním pút neslobody“. Rozhovor s Vladimírom Oktavcom, s. 81 – 99.

RECENZIE

PODOLEC, Ondrej: Černogurský, P.: Súboj s komunizmom, s. 100 – 102.

JAKUBČIN, Pavol: Hromják, Ľ. (zost.): Mons. Štefan Náhalka. Prvý riaditeľ Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme, s. 102 – 103.

KLUBERT, Tomáš: Mlynárik, J.: Spod divadelných kulís na parlamentnú tribúnu, s. 103 – 104.

ANKETA

Výsluhové dôchodky príslušníkov ŠtB a odškodnenie politických väzňov, s. 105 – 106.

ÚPN ŽIVÁ PAMÄŤ

s. 107 – 121.

UDALOSTI

Kajúčna trýzna v Levoči, s. 122.

SPOMÍNANIE

NEUPAUER, František: Romano Scalfi – Talian, ktorý objavil Rusko, s. 123 – 124.

Rastislav Ballek

TISO

Monológ muža, ktorý je považovaný za najtragickejšiu a najkontroverznejšiu postavu slovenských dejín. Spoveď jediného prezidenta satelitného Slovenského štátu v podaní Mariána Labudu ml.

4. mája 2017 a 24. mája 2017 o 19:00 hod.

Divadlo Aréna

Dr. Jozef Tiso bol nesporne najtragickejšou postavou slovenských dejín. Kresťan a katolícky kňaz, ktorý zasvätil svoj život viere, ideálu, službe národu a neskôr slovenskej štátnosti.

V mene svojho ideálu sa spojil s fašistami, nechal okradnúť 72 000 slovenských židov, zbaviť ich občianskych a ľudských práv a deportovať za hranice. Väčšina z nich bola zavraždená v koncentračných táboroch. Pred národným súdom, ktorý ho odsúdil na trest smrti, odmietol zodpovednosť, necítil vinu a neprejavil ľútosť.

Monodráma Tiso, premiérovaná 14. apríla 2005, otvorila sériu pôvodných slovenských hier Divadla Aréna so spoločensko-politickým obsahom pod názvom Občiansky cyklus, medzi ktoré sa neskôr zaradili tituly Dr. Gustáv Husák, Komunizmus, Kukura, Kapitál a Holokaust.

V roku 2017 ožíva inscenácia Tiso v pôvodnej scéne a kostýmoch, v originálnom naštudovaní režiséra Balleka s novým hlavným predstaviteľom – Mariánom Labudom mladším.





SILVESTER LAVRÍK

NEDEĽNÉ ŠACHY S TISOM

Vydavateľstvo Dixit
Bratislava, 2016
ISBN 978-80-89622-19-7

Historický román inšpirovaný láskou v neláskavých časoch a príbehmi ľudí, ktorí ich museli žiť.

Rozprávačkou príbehu bohatého na dobové reálie a smiech cez slzy je Ičíkova Anička, vystrkovská hviezdička. Rozpráva o tom, ako slovenský prezident a bánovský farár Jozef Tiso chodieval každú nedeľu na šachovú partiu, medenú tortu a kus reči do lekárnikovej váženej rodiny, aby tam odolával invetívam domáceho pána a šarmu domácej panej, ktorá

pod jeho vplyvom prestúpila od luteránov ku katolíkom. Dozvedáme sa, ako precenil seba a podcenil Slovákov. Prvý slovenský prezident zlyhal ako politik, kňaz a človek, hovorí jedna z postáv príbehu, ktorá tak, ako mnohé ďalšie, má predobraz v žijúcom človeku. Našou najväčšou traumou je, že si to nevládzeme priznať, dodáva jeho autor. Nie nahlas, pred svetom. Doma, v tichu sme doňho ešte stále zalúbení nešťastnou láskou, ktorá nemá šancu byť opätovaná. A to je zase naše jediné šťastie. Keď jej podľahneme, bude to to isté ako objatie smrti, dozvedáme sa z tohto románu o láske a neláske vlasti k svojim ľuďom a o zradných miestach v kolektívnej pamäti. Román sa opiera o tri zdroje – historickú faktografiu, ústne podanie a autorskú fikciu.



BRANISLAV OLÁH

ZÁPISKY O SMRTI A ŽIVOTE...

In minorita o. z.
Bratislava, 2017

Svedectvá o vojnových udalostiach aj 72 rokov po skončení nacistického besnenia majú svoj význam.

Občianske združenie In Minorita vydáva poviedku Branislava Oláha pod názvom *Zápisky o smrti a živote...* Ide o beletrizované spomienkové rozprávania z prostredia jeho rodiny, spomienky jeho strýkov podané sugestívnym spôsobom rozprávania v prvej osobe. V krátkom texte opisuje osudy bratov – Rómov z Podpoľania, ktorí sa zapojili do odboja. Boli však zadržaní

a transportovaní do koncentračného tábora, ktorý sa dá identifikovať ako Mauthausen. Autor vykresľuje charakter svojich postáv, ich zakolísanie a stratu citu v snahe prežiť, ale aj objavenie ľudskosti a odhodlania.

Aj viac ako sedemdesiat rokov po skončení druhej svetovej vojny sú svedectvá preživších najmocnejším momentom, ktorý môže zastaviť šírenie rasovej neznášanlivosti a anticiganizmu.